

DROBETA

XXIV

Seria Etnografie



2014

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER

DROBETA

Seria Etnografie

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER



Seria
Etnografie

DROBETA



XXIV

DROBETA TURNU SEVERIN

2014

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI

Prof.Univ.dr. Doina Ișfănoni
Prof.Univ.dr. Otilia Hedeșan
Dr. Cornel Bălosu
Dr. Lucian Robu
Dr. Isidor Chicet

COLEGIUL DE REDACȚIE

Varvara Magdalena Măneanu
Florentina Pleniceanu

EDITOR IMAGINE

Magdalena Trăistaru

Orice corespondență se va adresa/ Please send any mail to the following address:

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER

Str. Independenței nr. 2
220160 Drobeta Turnu Severin
Tel. 0040252/312177
Tel/Fax 0040252/320027
E-mail: muzeulpdf@rdslink.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și studiilor revine în întregime autorilor

ISSN 2248–2156
ISSN-L 2248–2156



EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS / CONTENTS / SOMMAIRE / INHALT

NICOLAE LUCIAN ROBU

Aspecte social – economice și arhitectonice ale locuirilor temporare din Podișul Înalt al Mehedințiului.....7

MARIUS FLORIN STREZA

Instalațiile hidraulice din județul Mehedinți. Istorie și actualitate.....25

IRINEL CĂNURECI

Gospodăria tradițională oltenească din Câmpia Băileștilor în secolele XIX–XX.....35

IONUȚ GABRIEL DUMITRESCU

Interiorul locuinței tradiționale din Vâlcea. Sisteme de amenajare a camerelor de locuit.....45

CORNEL BOTEANU

Biserica din Baia de Aramă.....55

VICTOR ALBINEL FIRESCU

Biserica *Sf. Ioan Botezătorul* de la Curtișoara77

IOAN TOȘA

Din obiceiurile juridice ale poporului român (satul).....87

MIHAELA ARSENE

Restaurare și reșezare în comunitate, septembrie 2014. Biserica *Buna Vestire și Arhanghelul Mihail*, satul Urși, comuna Popești, județul Vâlcea.....103

NICOLAE CHIPURICI

Despre neamul boierilor mehedințeni Păianu (de la țărani liberi la boieri dregători sau demnitari).....115

MARIUS MATEI

Oltenii din Banat.....127

SUZANA ANTIĆ

Pomenirea de 40 de zile din satul Gamzigrad (Serbia Orientală).....131

CARMEN NEUMANN	
Carașovenii.....	137
IOANA RUXANDRA CONSTANTIN	
Podoabe ceremoniale bulgărești din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și	
Arheologie – Prahova.....	145
SIMONA MARIA MALEAROV	
Rânduiala săsească (expoziție temporară).....	157
IOANA GABRIELA DUICU	
Podoabă versus bijuterie?!.....	167
CAMELIA ȘTEFAN	
Ștergare săsești din colecția Muzeului Astra.....	177
VARVARA MAGDALENA MĂNEANU	
Colecția de cămăși femeiești fără poale de la Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta	
Turnu Severin.....	187
ECATERINA BOSOANCĂ	
Considerații privind funcționalitatea, tehnica de execuție și decorul încrețului	211
MIHAELA MUREȘAN	
Simbolica argintului în obiceiurile și credințele populare românești.....	241
JANETA ECATERINA CIOCAN	
Lumea animală transpusă pe obiectele din universul satului tradițional. Motive avimorfe și	
sauriene.....	255
GABRIELA BOANGIU	
Aspecte ale dramatizării simbolice în cadrul obiceiurilor de iarnă. Aspecte specifice zonei	
Oltenia.....	273
AUTORII.....	281

ASPECTE SOCIAL – ECONOMICE ȘI ARHITECTONICE ALE LOCUIRILOR TEMPORARE DIN PODIȘUL ÎNALT AL MEHEDINȚIULUI

Nicolae Lucian Robu

ASPECTS OF THE TEMPORARY HABITATIONS FROM THE HIGH PLATEAU OF MEHEDINȚI

The multitude of ‘conac’ dwellings emphasizes their character, spread and even dispersion, some of them being abandoned, others inhabited temporarily, while others were permanently inhabited. Our researches, carried out in the area of the communes of Ponoare, Balta, Cireșu, Podeni, help us note the currently remarkable phenomenon of their accelerated reduction of use, which is directly connected to the ageing of the population and abandonment of the occupations related to animal husbandry (especially progressive reduction of the shepherding, which was in the past a standard for the communities’ economic life).

Keywords: „conac”, dwelling, High Plateau of Mehedinti

Cuvinte cheie: conac, Podișul Înalt al Mehedinților.

Aspectele cercetării habitatului din zona de podiș a Mehedințiului s-au realizat în mod sistematic în anii ’60-’70 ai secolului al XX-lea, de către cercetători ai institutelor Academiei Române. Între aceștia rememorăm abordările etnologice complexe realizate în teren de către Marcela Popilian Bratiloveanu, Andrei Pănoiu (mai ales în ceea ce privește arhitectura de tip conac sau sălaș), geograful și antropologul George Erdeli, ale cărui abordări au vizat relația locuitorilor cu spațiul cultural și economic definit atât de satele răsfirate, cât și de formele sezoniere de tip sălaș. Zona analizată în prezentul studiu a constituit, în mare măsură, un punct de atracție științifică majoră, în contextul cercetărilor pentru întocmirea Atlasului Complex Porțile de Fier, elaborat de o echipă interdisciplinară coordonată de renumiți specialiști ai Academiei Române, sub directă implicare a istoricului Constantin Nicolaescu Ploșor.

În anii 1970–1980, cercetătorii sibieni, specialiști ai Muzeului Tehnicii Populare au organizat campanii de teren pentru investigarea patrimoniului tehnic specific zonei de nord a județului Mehedinți, realizând, simultan, identificări de date și profile etnologice asupra unor comunități (sate) arhaice precum: Podeni, Gornenți, Malarișca și Cireșu. Ștefan Palada și Hedwig Rușdea au oferit informații semnificative cu privire la antropogeografia satelor menționate, au realizat diagnoze sociale asupra dispariției treptate a pivelor și altor instalații de tehnică populară. În același timp se dovedesc a fi extrem de importante datele referitoare la tipurile de agricultură practică în văile mai puțin adânci, precum și la rolul esențial pe care instalațiile preindustriale l-au avut în economia zonei. Sunt, de asemenea, prezente în studiile celor doi reputați specialiști ipoteze de lucru privind specificul locuirilor temporare pe care această zonă etnografică le-a cunoscut. Presiunea timpului și modificarea priorităților științifice au făcut imposibilă extinderea cercetărilor lui Ștefan Palada, în vederea completării documentației necesare reprezentării unei gospodării mehedintene în Muzeul Tehnicii Populare, ce se deschisese publicului în anul 1963, și se afla în plin proces de evoluție sectorial-tematică.

Podișul Mehedinți, poziționat în sud-vestul României, între văile Motru și Dunăre, cunoscut și sub numele de *Plaiul Mehedințiului*, face un liant deosebit de pitoresc între munte și coline, cu un relief intens fragmentat și spectacular. Din punct de vedere al unităților de relief, Podișul Mehedinți este încadrat între Podișul Getic (E-SE), Carpații Meridionali (N-NV), Subcarpații Getici (NE), Munții Banatului (V) și Culoarul Dunării (SV). Podișul Mehedinți reprezintă una dintre cele mai mici, dar mai bine individualizate regiuni geografice ale țării, ocupând doar 0.33% din suprafața acesteia. Acest podiș are o lungime de circa 53 km și o lățime între 16–25 km, cu o suprafață de 785 km², fiind orientat de la nord-vest spre sud-est.

Podișul Mehedinți a constituit de mult timp o zonă de atracție a cercetărilor științifice, îndeosebi în scopul determinării fondului etnologic, istoric antropologic. Platoul Mehedinți este un parc natural, situat în sud – vestul României, la nord de municipiul Drobeta Turnu Severin și se întinde pe o suprafață de 106.000 ha. Climatul temperat-continental cu influențe submediteraneene și relieful foarte variat au creat condiții pentru numeroase specii de plante și animale rare (Fig. 1).

Relieful calcaros, cu sol subțire și fertilitate redusă, de pe fundul dolinelor, ca și terenurile pietroase ale „cornetelor” sunt cele mai puțin pretabile ca spații de desfășurare a activităților umane în regiune. Spre deosebire de acestea, poliile (depresiuni carstice mai mari) care prelungesc luncile unor râuri dispun de o fertilitate mai mare și sunt folosite cu predilecție pentru fânează sau culturi agricole. Așezările omenești din preajma poliilor sunt mai închegate și mai bine dotate edilitar. Cu toate că aceste polii au o fertilitate mai ridicată, satele de aici au evitat extinderea vetrelor ca urmare a excesului de umiditate și a frecventelor inundații.

Poziția așezărilor omenești în raport cu relieful prezintă unele trăsături caracteristice, ca urmare a văilor care traversează podișul, variației înclinării versanților

și prezenței interfluviilor. În funcție de distribuția pe principalele forme de relief putem diferenția următoarele tipuri: sate de vale cu subtipurile – sate de fund de vale și versant și sate de terasă. Prezența depresiunilor carstice cu suprafețe variabile, a izvoarelor carstice, a izbucurilor, a stimulat răspândirea satelor și pe relieful calcaros (Valea Coșuștei, Valea Topolniței, Valea Bulbei, Valea Brebinei).

Condițiile fizico-geografice din regiunile calcaroase ale podișului (morfo-logia, climatul zonelor carstice, hidrografia, elementele pedo și fito-geografice) au influențat gradul de populare al carstului și prin posibilitățile ce le-a oferit desfășurării activităților productive. Relieful de tip platou (interfluvii largi) a înlesnit dezvoltarea unei economii agro-pastorale, corelate cu preocupările de exploatare a lemnului pădurilor de pe versanți sau interfluvii.

Prezența și extensiunea suprafețelor calcaroase (numeroase subforme endo și mai ales exocarstice) au generat un potențial economic al carstului care este valorificat de comunitățile umane de pe suprafața acestuia sau din apropiere. Solul subțire și cu fertilitate redusă de pe rocile calcaroase din cadrul dolinelor este puțin favorabil pentru activitățile agricole, în schimb, așezările omenești din depresiunile carstice mari sunt bine reprezentate ca și cele de pe interfluvii și versanți.

Din totalul așezărilor omenești ale Podișului Mehedinți circa 30% au vetrele de sate pe terenuri calcaroase sau parțial pe calcare; dintre satele ale căror gospodării (și conace) sunt dispuse pe suprafețe calcaroase sunt: Cerna-Vârf, Sfodea, Bunoaica, Jupânești, Ponoarele, Băluța, Brînzeni, Gărdăneasa, Răiculești, Motru Sec, iar cu vetre parțial pe calcare sunt: Obârșia Cloșani, Godeanu, Balta, Coada Cornetului, Gornovița, Cireșu, Baia de Aramă, Delureni, Orzești. Cauza principală a populării acestor terenuri calcaroase o reprezintă creșterea numărului populației din așezările omenești apropiate, care a generat un fenomen de „roire”, de stabilire a populației și pe aceste terenuri ce au putut oferi o sursă de existență. Creșterea numerică a populației începe cu secolul al XVIII-lea și se continuă până la începutul secolului al XIX-lea, când apare și fenomenul invers, regresiv, de migrare a populației din aceste locuri spre zonele mai dezvoltate economic din apropiere.

Un loc important în dispunerea satelor din regiunile carstice ale podișului îl are hidrografia. Astfel, aici, comunitățile omenești își găsesc identitatea acolo unde rețeaua hidrografică are funcționalitate permanentă. Cu toate acestea, forme de locuire permanentă se află și în zonele unde apa ridică probleme de alimentare, fapt ce dovedește că nu apa a constituit elementul hotărâtor în răspândirea gospodăriilor pe calcare, o influență deosebită având-o și condițiile social – istorice de populare a podișului, alături de marea putere de adaptare a populației la condițiile naturale ale carstului.

Pădurea, element dominant al peisajului natural din podiș, a oferit mehedinenilor, încă de la începutul prezenței lor în aceste locuri, cele necesare existenței, influențând puternic în decursul istoriei viața oamenilor. Raporturile dintre

om și pădure au evoluat în timp, în mod diferențiat, de la o perioadă istorică la alta, corespunzător unor anumite etape de dezvoltare social – economică. Colectivitățile umane ce s-au înființat în aceste locuri au acționat în decursul timpului asupra pădurii conform nevoilor lor crescânde. Așa se explică defrișările pastorale și agricole ce s-au desfășurat continuu, din vremuri străvechi. Păstoritul este ocupația străveche a locuitorilor podișului, ce a avut o dezvoltare fără întrerupere, a determinat, în timp, modificări în structura fondului forestier, ducând, prin defrișări, la restrângerea zonelor împădurite, îndeosebi spre locuri mai înalte pentru mărirea pășunilor de vară și a teritoriilor cu fânețe. Acolo se localizau numeroase construcții pastorale.

Creșterea animalelor. Culturile agricole

Din punct de vedere economic, zona repertoriată se caracterizează prin câteva dominante economice: păstoritul, creșterea animalelor mari, exploatarea pășunilor de pe văile intramontane sau pășunile din platoul Mehedinți. Frecvența acestor ocupații este dată și de numărul dominant de anexe – sălașe în zona pășunilor, dar și de existența adăposturilor atipice pentru animale – palânci identificate de noi, atât în apropierea gospodăriei, cât și în zona de pășune sau de fânețe. Zonele de culturi legumicole sunt reduse, situate în grădinile din perimetrul așezărilor.

Arhitectura acestei zone se diferențiază pe două paliere: zona de deal și zona de munte. Dacă în zona de munte se evidențiază casa cu etaj de mari dimensiuni, cu soclu înalt de piatră, în zona de deal se evidențiază unitatea arhitectonică pe un singur nivel caracteristică zonei de câmpie și de deal a Olteniei și a Munteniei. Instalațiile hidraulice sunt asemenea celor din sud-vestul Banatului, adică mori cu ciutură (roata hidraulică orizontală cu palete) ce valorifică potențial scăzut și inconstant al apelor din această zonă cu climă de influență mediteraneană, unde precipitațiile pot lipsi pentru o perioadă destul de îndelungată (de până la câteva luni), iar media multianuală a temperaturilor este una ridicată.

Ocupațiile de bază sunt agricultura (practicată la scară mai mare în zona de deal și mai restrâns în zona de munte prin terasare) și creșterea animalelor (în principal a vacilor, oilor și a cailor). Principala ocupație secundară a satelor dunărene este pescuitul, dar în satele de deal și munte s-a impus, mai ales, apicultura. Creșterea albinelor este favorizată de baza meliferă puternică și variată, ce se poate constitui într-o sursă de hrană importantă pentru albina domestică europeană (*apis mellifera*). Clima mediteraneană face, ca pe lângă vasta bază de pomi fructiferi, să crească și foarte multe plante aromatice ce diversifică hrana albinelor și de unde rezultă un produs apicol de calitate. Piața de desfacere a apicultorilor din zonă se întinde de la Drobeta Turnu Severin până spre Târgu Jiu. Iernile ușoare și scurte fac ca întreținerea familiilor de albine să fie una ușoară. Zona apicolă consacrată este la Jidoștița și Șușița, dar și la Balta.

Aspecte ale arhitecturii sfârșitului de secol XIX în podișul înalt al Mehedințiului

Principalele materiale de construcție folosite în zonele înalte ale Mehedințiului sunt lemnul și piatra (de munte sau de râu, cu accent deosebit și pe calcarul pentru obținerea varului, în comunitățile recunoscute istoric pentru practicarea vărăritului. Piatra este folosită, însă, aproape totdeauna la realizare temeliei, fie sub forma unor bolovani enormi puși la colțurile construcției, în stratul vechi de arhitectură, fie sub forma soclurilor de diferite înălțimi. Sub forma bolovanilor am întâlnit piatra foarte rar în Mehedinți, spre deosebire de ce se întâmplă în Gorj sau Vâlcea de pildă, unde frecvența acestui tip arhaic este relativ mare. În schimb, soclurile de piatră înalte sunt foarte frecvente în Mehedinți, pe podiș, ele ajungând la înălțimi apreciabile. Am notat, astfel, la Prejna, că piatra este foarte mult întrebuințată, de altfel, nu numai la case ci și la conace, la zidurile despărțitoare ale gospodăriilor și chiar la porți. Firește, abundența materialului la îndemână în acest sat situat în coasta muntelui este o explicație. Mai este însă o explicație pe care am verificat-o la Costești, unde de asemenea piatra este mult utilizată, dar în forme care ne amintesc de arhitectura din Banatul vecin; casa arhaică se înalță apreciabil, soclul luând forma unui demisol sau al unui parter semidezvoltat.

Multe din aceste socluri înalte sunt ridicate pe denivelări de teren, rostul lor fiind tocmai de a rezolva diferențele de nivel. Se folosește o piatră galbenă, de mal, în formă de blocuri neregulate și cu foarte puțin mortar de legătură. La nivelul de deasupra se ajunge pe scări exterioare, de piatră, foarte mari, fără acoperiș, conferind locuințelor un anumit aer meridional, constatat și în părțile Clisurii Dunării, adică în sud-estul Banatului. Locuințe cu socluri înalte, având două secțiuni individualizate se întâlnesc (multe) pe valea Motrului, la Negoești, la Apa Neagră. Deasupra încăperilor de piatră de la nivelul de jos, rezultate din înălțarea soclului – cel mai adesea aceste încăperi fiind beciuri tencuite cu var – se pun „urși” puternici de stejar cu secțiunea de 30–40 cm; cam 7–8 urși la o casă de dimensiuni mari. Peste urși se așează „blăni” groase, tot de stejar, formând ceea ce se cheamă „podul” peste beci. Pe soclul de piatră se așează „tălpile” de gorun, pe bolovani la colțuri sau direct pe pământ. La aceleași case dar numai în zona de sub munte, în apropierea pădurilor de brad și de pin, tălpile erau făcute din trunchiuri rotunde de pin ce se încheiau la capete în „încheietură cu „scafă”, rotundă. Tălpile cu secțiune dreptunghiulară aveau încheieturile drepte, cu „cătoage” ieșite afară (adică, cu capetele netăiate), sau încheieturi cu „tăietură în piez”, având cătoagele tăiate.

Și pereții erau realizați tot din brad rotund, așa cum se știa la Izverna, la Prejna, la Costești, mai târziu făcându-se acolo casele din stejar, din fag și din frasin. La Cerna Vârf încă mai erau case vechi din trunchiuri rotunde de gorun, subțiri de circa 15 cm, încheiate tot în sistemul zis „în scafă”. Bârnelor cu secțiune dreptunghiulară se încheiau în „cheie dreaptă”, cu capete lungi lăsate, sau în „cheie

pitulată”, cu capetele tăiate. Capetele lăsate, numite „cătoage” se mai numesc și „bureți”, după aspectul celor vechi, cu marginile zimțate de ploi și vânturi. Casele oamenilor mai săraci nu se făceau din bârne, ci din blăni groase de câte 10 cm. Dintr-o bârnă se puteau face 3–4 blăni, rezultând o evidentă economie de material lemnos. Blănilor se încheiau aproape totdeauna în cheie dreaptă, rar în cheie pitulată. Către timpurile mai noi, când bârnele lungi începuseră a se rări, pereții se elevau din bârne mai scurte (2–3 m) cu „cheie cu jițe” (adică „limbă”) ce se prindeau în „căței” scobiți cu un uluc de-a lungul, puși în picioare. Câte un „cățel” se punea și de fiecare parte a ușilor și ferestrelor.

Peste cununile de bârne orizontale, construite într-unul sau altul din sistemele descrise, se așează rama mare și puternică a „cosorobilor”, susținută de ultima dintre cununi, numită „legătură mare”. Denumirile locale sunt mai diferențiate, tratând obiceiuri constructive legate de echipe de meșteri ce-și vor fi impus de-a lungul anilor propria terminologie. Astfel la Cerna Vârf patrulaterul ultimei cununi se numea „prăgarul de sus”, în timp ce al tălpilor se numea „prăgarul de jos”. Iar grinda principală a „tindei” (numele local al prispei sau al „sălii”) se numea „tinclar”.

Pe cosorobii care erau de două feluri, „cosorobii de lungime” (la fațada și spațele casei) și „cosorobii de colț” (pe laturile scurte ale casei), se sprijineau căpriorii ciopliți anume cu un lăcaș, numit „gută”, ca să asigure mai bine îmbucarea cu cosorobul. Pe cosorobi se băteau „lănțeții”, iar pe aceștia șindrilă de fag cu cuie de lemn de gorun; înainte vreme, când folosirea șindrii nu era generalizată, învelitoarea era făcută din „blăni” subțiri, lungi de câte 2 m și late de 30–40 cm. Fixarea bârnelor, pereților ca și a diferitelor piese ale acoperișului se făcea în „pișleag”, adică în cuie lungi de lemn.

Acoperișul era foarte înalt, înălțimea fiind determinată de lungimea căpriorului, care trebuia să fie cât lățimea casei, în vremurile mai noi, acoperișul se facea mai scund; de pildă, pentru șindrilă, căpriorul este înalt cât lățimea casei, minus $\frac{1}{4}$ din această lățime, iar pentru țigla, acoperișul este mai scund, scăzându-se $\frac{1}{3}$ din lățime. Măsurătoarea căpriorului se face de la „gușă” până la vârf.

Forma acoperișului este cea generală pe teritoriul românesc, în patru ape. Tot la acest subcapitol al tehnicii mai amintim că la casele vechi capetele grinzilor din pereții laterali se acopereau la fațadă cu o piesă numită ca și în Gorj, „undrea”, având rol constructiv prin susținerea grinzilor de sus, a așa-numiților „cai”, dar și un rol decorativ apreciabil, în sfârșit, trebuie să spunem că în Mehedinți foarte multe case sunt tencuite și văruite, stratul de tencuială fiind susținut prin „nuiele”, adică prin batere de nuiele crăpate în două pe toată suprafața pereților.

Conacele de plai. Funcțiile lor economice

Podișul Mehedinți se detașează față de alte unități naturale din țară de același rang și dimensiuni spațiale prin densitatea relativ ridicată a locuirilor

temporare cunoscute sub numele de „conace”, care beneficiază de adăpost climatic, expoziție favorabilă, densitate mare a izvoarelor, numeroase pășuni și fânețe. Conacele au evitat văile adânci și relieful accidentat preferând locurile însoțite și șesurile domoale, acolo unde fânețele au o extindere mai mare și de mai bună calitate; au ținut seama de direcția vânturilor dominante, de prezența unei surse de apă, ca și de apropierea drumurilor, a potecilor și a așezărilor permanente. Conacele, în podiș, se întind în imediata apropiere a satului, până la distanțe de peste 10–15 km. Aproape fiecare sat din podișul Mehedinți are în componența sa, câte 2 cătune. Cătunele, pe lângă valorificarea directă a resurselor pe care le au în perimetrul lor (și aici ne referim la amenajarea stupinelor lângă gospodăriile componente ale cătunelor), se sprijină aproape integral, din punct de vedere economic, pe mai multe conace care fac parte din această unitate administrativă.

Accesibilitatea greoaie în asemenea trupuri de sate, drumurile dificile dar mai ales necesitatea de a da o utilitate economică maximă terenurilor din hotarul satului (aflat la distanță de vatră), au impus oamenilor din zona de nord a Mehedințiului să-și construiască un număr apreciabil de locuri cu caracter sezonier. În sezonul muncilor agricole dar și în cel de pășunat, în arealul conacelor proprietarii petreceau mai mult de 10 ore pentru muncile specifice legate de culturile cerealiere sau de creșterea animalelor. Întoarcerea zilnică a membrilor familiei ce se deplasau la conac, în vatra satului se modifica, în funcție de amploarea muncilor, de distanța amplasării conacului în raport cu casa din sat. Astfel că, în timp, în multe cazuri conacul devine loc de activitate și locuire permanentă. Conacul reprezenta, ca și în cazul sălașului bănățean, un dublet economico-social și funcțional al gospodăriei din sat (fig. 2, fig. 3, fig. 4, fig. 5, fig. 6, fig. 7).

Cei din satele de munte și din zona de podiș înalt și-au dezvoltat un real „program edilitar” de a-și grupa unitățile în același perimetru: conacul, palanca (după caz, grajdul) și chiar oborul îngrădit pentru șeptelul pe care-l deplasau pentru pășunat în spațiul destinat din zonele înalte.

Multitudinea conacelor accentua caracterul de răsfirare și chiar de dispersare a habitatului, unele dintre ele fiind părăsite, utilizate doar temporar, sau permanent. Prezența plaiurilor joase ca și a izvoarelor, sursă de apă esențială în practicarea creșterii animalelor în zonă a favorizat localizarea și înmulțirea conacelor, confirmându-se statutul lor de prelungire a funcțiilor economice ale gospodăriei ce se găsea în vatra satului. Consistența demografică și economică a fenomenului s-a remarcat din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, până în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Frecvența constituirii lor este în podișul piemontan, unde conacele formează un adevărat mozaic. Aici apar culmi și versanți parcelați, fiecare parcelă dispunând de fâneță, teren arabil cultivat cu cereale dar și plante legumicole necesare hranei cotidiene, alături chiar de plantații reduse de viță de vie, în zonele terasate cu expunere solară precum și culturi de pomi fructiferi. Prezența acestora marchează dubla funcție alimentară și economică, dacă avem în vedere utilitatea

fructelor și, deopotrivă, faptul că aceste livezi pe înălțimi constituie o sursă meliferă semnificativă pentru stupii plasați în apropierea conacelor (fig. 8, fig. 9).

Urmează apoi conacul propriu – zis, monocelular sau bicelular, sistemul de îngrădire din blăni cioplite rudimentar, fiind prezent în funcție de anexele conacului sau de efectivul de animale deținut de proprietar. Multe dintre conace prezintă adosată șatra, o încăpere de cca. 40 de mp.², din piatră, având acoperiș într-o apă, și utilizând învelitoarea de fag (fie șindrilă, fie blăni acoperite de ferigă).

Referitor la arhitectura conacelor din județul Mehedinți (zona de podiș) aproape toate reproduc planul obișnuit al casei vechi, formată din camera cu vatră și odaia și pridvorul jos, pe soclu de piatră, evoluând pe suprafața fațadei, integral sau parțial, fiind și locul de derulare a activităților economice. Multe dintre conace reproduc forma locuințelor arhaice cu planimetrie dreptunghiulară și compartimentare bicelulară, cu spațiu adosat, de tipul casei cu șatră (șatra deservind adăpostirii animalelor dar având și rol de adăpostire a instrumentarului casnic). În acest sens se mai folosea și podul conacului care era compartimentat: pe partea cu *hodaia* de animale se găsea depozitat fânul iar deasupra camerei cu sobă se depozitau legumele, cerealele și chiar obiecte de uz gospodăresc.

Din cercetările derulate de noi pe zona comunelor Ponoare, Balta, Cireșu, Podeni se detașează astăzi un fenomen de diminuare accelerată a folosirii acestor conace, în legătură directă cu îmbătrânirea populației și a părăsirii ocupațiilor legate de creșterea animalelor (în special diminuarea progresivă a păstoritului, altădată acesta fiind etalon pentru existența economică a comunităților). Vedem deci, că prin modul de organizare arhitectonică și prin structură conacele de pe înălțimi conservă nealterat specificul arhitectonic al vechii gospodării din trupurile de sate, risipite pe văile montane sau pe platourile situate la altitudine, caracterizate de soluri productive. Acele conace valorifică în procesul de construire resursele și materialele pe care mediul local le oferă: lemnul de fag și de stejar, piatra de munte, varul din cariere.

În ceea ce privește relațiile socio-demografice din teritoriu etno-geografic și sistemele de așezări, în spațiul Podișului Mehedinți se conturează două unități teritoriale de diferite dimensiuni, între care au loc schimburi reciproce de masă, energie și informații: unul axat pe orașul Baia de Aramă, iar cel de-al doilea pe localitatea Balta. Pe lângă acestea, Podișul Mehedinți este cuprins în sistemul organizat pe centre urbane din afara podișului: Drobeta-Turnu Severin, Orșova, Motru.

Anexele din perimetrul gospodăriei sau al conacului. Palanca și căprăreața

Specificul economic al podișului a fost influențat în mare măsură de condițiile geografice. În acest fel se poate explica specificitatea economică mixtă ocupațională din regiune. Locuitorii de aici au avut ca ocupație prioritară creșterea

ovinelor, bovinelor și caprinelor, fiind practicate în paralel pomicultura, viticultura dar și grădinăritul alături de apicultură (având în vedere resursele florale melifere existente). Caracteristic zonei este iernatul animalelor, îndeosebi al bovinelor la conac, adăpostite fie în spațiul adosat, fie în palancă (fig. 10, fig. 11).

Ocupația de bază fiind, în cea mai mare parte a satelor, creșterea animalelor, adăposturile trebuiau să fie încăpătoare, adoptându-se soluții constructive puțin costisitoare și ușor de configurat în arealul unde erau plasate conacele.

Completarea spațiilor destinate adăpostirii animalelor (atât vara cât și în perioada iernii) era realizată în plai sau chiar în structura gospodăriilor prin ridicarea de adăposturi cvasirudimentare, edificate în sistemul de acoperiș în două ape, pe o structură din lemn, (bârne subțiri, lemn de salcâm sau fag, sau chiar arin), folosind ca material pentru învelitoare, paie, tulpinile de ferigă și chiar crengile dense, suprapuse. Aceste palânci (probabil numărul lor depășind câteva sute pe tot arealul investigat, asigurau spațiul adăpostirii animalelor mari și mici, chiar în perioada de iarnă. Ele substituiau existența grajdurilor, mai puțin semnalate în cadrul gospodăriilor sau în ansamblul anexelor cu rol determinant în economia așezărilor. De remarcat era faptul că, în apropierea palâncilor și a conacelor, sătenii forau puțuri, asigurând astfel sursa de apă necesară animalelor (fig. 12, fig. 13).

Sistemul constructiv este simplu: furcile de diferite esențe lemnoase sunt așezate oblic, îmbinate deasupra printr-o grindă pe care o susțin. Succesiv pe scheletul lemnos astfel format sunt așezate despicături de lemn sau trunchiuri de mesteceni ce formează cu solul un triunghi. Peste acestea se adaugă lipitură de pământ amestecat cu paie. Învelitoarea vegetală este adesea formată din snopi de ferigă și snopi de coceni, cu rol izolator. Alături de palancă, adesea pentru pășunatul pe perioada verii la conac, se folosea „căprăreața”, realizată într-o tehnică de elevație pe furci, susținând o leasă de nuiete, amplasată într-o apă, acoperită cu snopi de coceni sau snopi de ferigă. Suprafața din imediata apropiere a căprăreței era delimitată de un gard rudimentar, din pari ciopliți cu barda.

Ulterior, în perimetrul conacelor au apărut mici depozite de porumb, edificate din împletitură de nuiete de alun. Denumirea locală era aceea de *pătul*. În același timp, în absența acestor pătule depozitarea recoltei de cereale se făcea în podul conacului.

Bibliografie

• Surse inedite: arhive

Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, Fond Civilizația românească, dosar 45, *Monografia Comunei Cireșu*, ff. 32–45;

Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, Fond civilizație populară românească, dosar 76, *Date monografice comuna Podeni, județul Mehedinți*, ff. 2–20;

Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, Fond special „Hedwig Rușdea”, dosar 34/ 1974, *Raport de cercetare în comuna Podeni*, ff. 23–29.

Arhiva științifică a Muzeului ASTRA, Fond special „Hedwig Rușdea”, dos. 35, 1974, *Raport de cercetare – Procesul de dezintegrare din viața satului contemporan a instalațiilor de industrie țărănească. Studiu efectuat în comuna Podeni, județul Mehedinți*, ff. 2–23.

- **Anchete orale – Informatori** (interviurile au fost efectuate în luna februarie a anului 2013).

Enescu Ana, 56 ani, 10 clase, comuna Ponoarele, județul Mehedinți.

Enescu Vasile, 60 de ani, 11 clase, comuna Ponoarele, județul Mehedinți.

Enescu Valentin, 40 de ani, școală profesională, Baia de Aramă, județul Mehedinți.

Borloveanu Dumitru, 73 de ani, studii superioare sat Răiculești comuna Ponoarele, județul Mehedinți.

Boteanu Cornel, 58 de ani, studii superioare, Baia de Aramă, județul Mehedinți.

Bibliografie generală și specială

- *** *Atlasul complex Porțile de Fier*, Editura Academiei, București, 1972
- Boteanu Cornel, Borloveanu Dumitru *Ponoarele – studiu monografic*, Editura Argo, Craiova, 2004
- Budiș Monica *Aspecte etnografice din satul Cireșu – Mehedinți, în Mehedinți – istorie și cultură*, Drobeta Turnu Severin, 1979
- Chipurici Nicolae *Județul Mehedinți într-o conscripție de la începutul secolului al XVIII -lea în Drobeta, III*, 1978
- Constantin, Juan *Expoziția româno – iugoslavă „Porțile de Fier – Djerdap”, un pas spre Parcul transfrontalier al biosferei Defileului Dunării, Drobeta, XIII/ 2003*
- Cucu Vasile, Băcănarul Ioan *Geografia satului românesc în Sociologia geografică. Colecția Sociologia militans, volumul V*, București, Editura Științifică, 1972
- Cucu Vasile, Bugă Dumitru, Erdeli George, Alexandrescu Vasile *Locul județului Mehedinți în peisajul geografic și economia României*, în *Analele Universității București*, XXIX, 1980
- Erdeli, George *Așezările omenești din Podișul Mehedinți – aspecte de geografie istorică*, *Revista Terra*, Anul XV, nr. 1, ianuarie – martie, București, 1983
- Idem *Cândeia Mihai, Așezarea rurală, componentă principală a peisajului geografic românesc*, *Buletinul Științific al Societății de Geografie*, seria nouă, VII, LXXVII, București, 1984
- Erdeli George, Iacob Gheorghe *Considerații geografice asupra așezărilor omenești din Piemontul Strehaia*, *Analele Universității București*, XXVIII, 1979
- Ionescu Constantin *Prin munții Mehedințiului*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1978

- Ionescu Grigore
*** *Arhitectura populară în România*, București, 1971
- Maier Octavian *Localitățile județului Mehedinți*, Drobeta Turnu Severin, 1985
- Maier Octavian *Meșteșugul vărăritului în zona Porților de Fier, în Mehedinți – Istorie și cultură*. Drobeta Turnu Severin, 1982
- Pănoiu, Andrei *Arhitectură și sistematizare rurală în județul Mehedinți*, Muzeul Național de Istorie, București, 1983
- Popilian-Bratiloveanu M *Locuința tradițională din Podișul Mehedinților, Studii și cercetări de Istoria Artei*, seria Plastică, nr. 22, 1975
- Idem *Contribuții la istoricul așezărilor din Podișul Mehedinților*, în *Arhivele Olteniei*, serie nouă, nr. 3, 1984
- Idem *Ocupații tradiționale la Izverna*, în *Arhivele Olteniei*, seria nouă nr. 4, 1985
- Vintilescu I. *Podișul sau Plaiul Mehedinților*, în *Revista Geografie I*, an II, București, 1946.



Fig. 3. Conac din satul Cracu Muntelui, Comuna Ponoare județul Mehedinți. Prezintă împrejmuire de tipul gardului de blăni, realizate la rindea. Se poate observa, în planimetria acestuia, spațiul adosat, cu acoperiș într-o apă, având rolul de adăpost pentru efectivele de ovine ale familiei. Denumirea specifică este de șatră (conac cu șatră). Inițial, pentru realizarea învelitorii s-a folosit șita de fag.



Fig. 4. Pimniță cu cameră de locuit adosată, satul Brânzeni, comuna Ponoarele, județul Mehedinți. În urma celor 3 campanii de teren, datele obținute din teren au condus la concluzia, că, asemenea anexe gospodărești cu rol de câmară arhaică (având asimilată și hodaia de locuit) au dobândit rolul de locuire permanentă pentru vârstnicii familiilor proprietare.



Fig. 5. Conac cu prispă parțială din comuna Cireșu (astăzi dispărut)

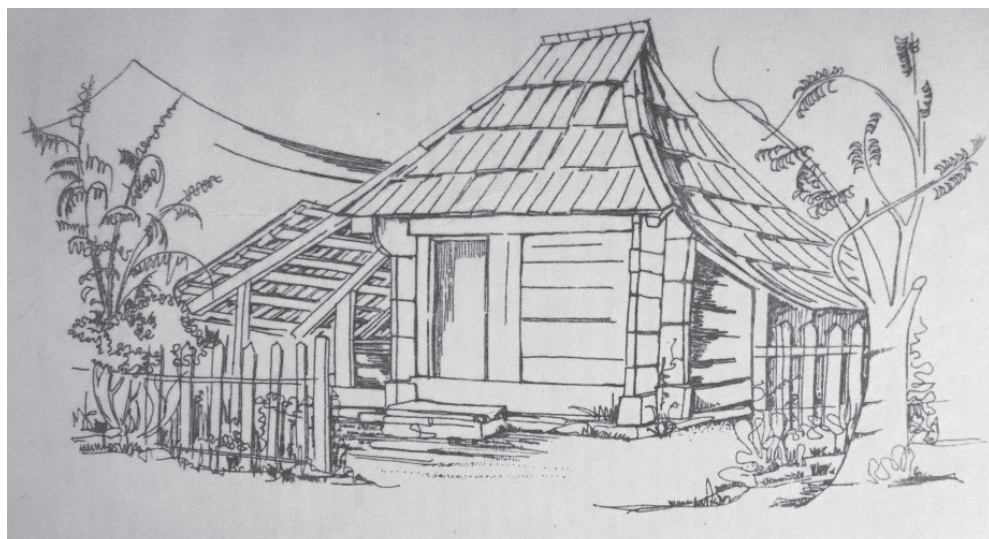


Fig. 6. Conacul Mariei Vlada din Plaiul Cloșani, (astăzi conacul nu se mai păstrează), prezentând șatră și obor (perimetru îngrădit) din blăni realizate în tehnica cioplierii în bardă.

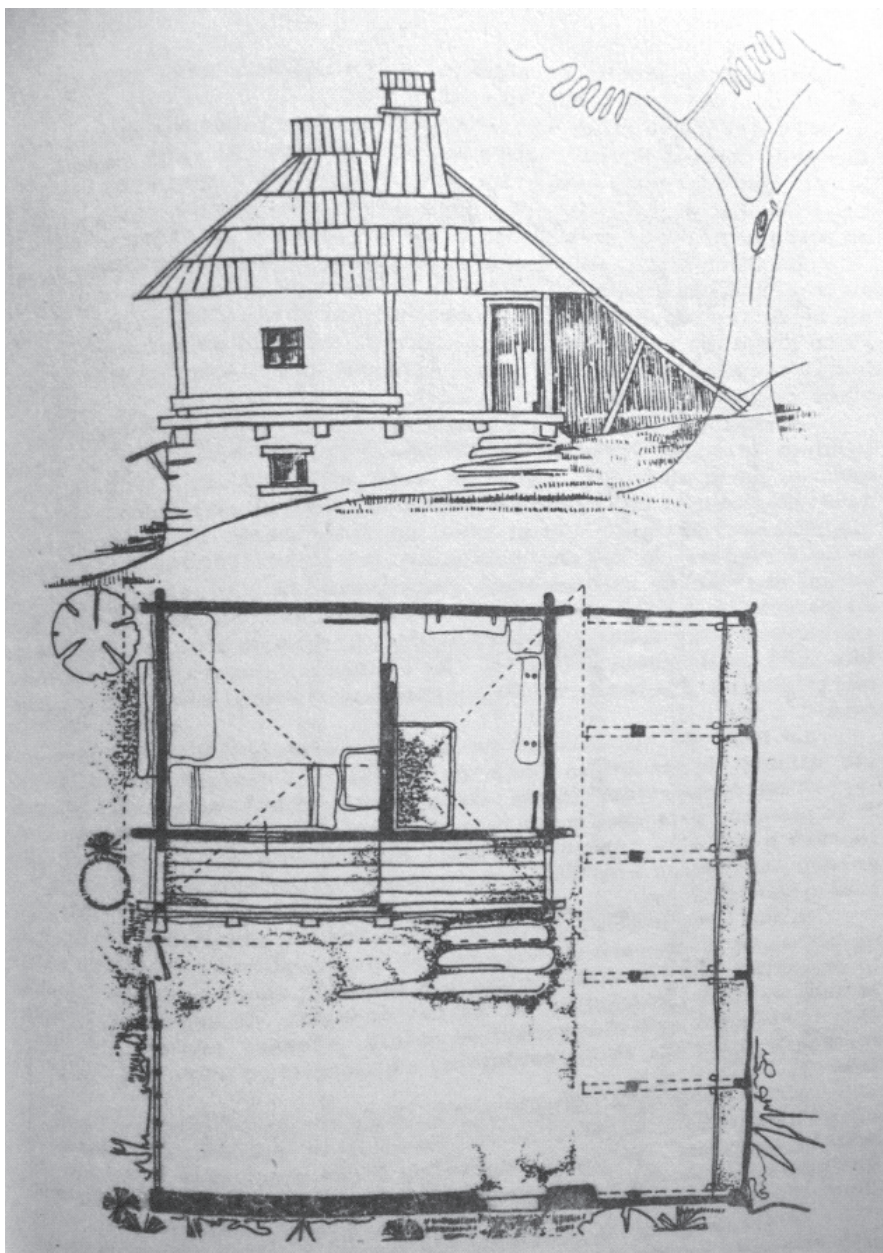


Fig. 7. Conac de plai din Podeni, elevație și plan. Este vizibilă pe elevație (dreapta) prezența șetrei închise, servind ca adăpost pentru animale, în contextul iernării la conac.



Fig. 8 (sus), Fig. 9 (jos), Valorificarea viticolă a versanților domoli, viile din zona Ponoare fiind amplasate în apropierea conacelor, împrejmuite de pari, în sistem arhaic. În plan îndepărtat este vizibil un sistem specific de depozitare a fânului, *pătuiașul*. Observabile sunt și livezile de mici întinderi, situate în proximitatea viilor.

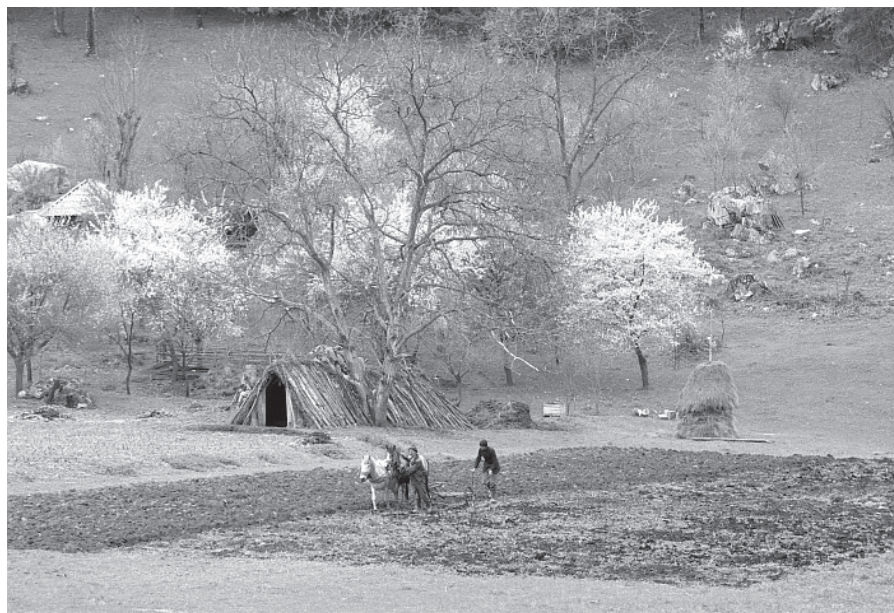


Fig. 10 (sus), **Fig. 11** (jos) Utilizarea terenurilor agricole (parcelate) de la baza versanților, pentru culturi de porumb sau semănături restrânse de păioase. Sunt observabile, atât conacele cât și palâncile sau grajdurile rudimentare din plai, situate în imediata apropiere a exploatației agricole și a conacelor.

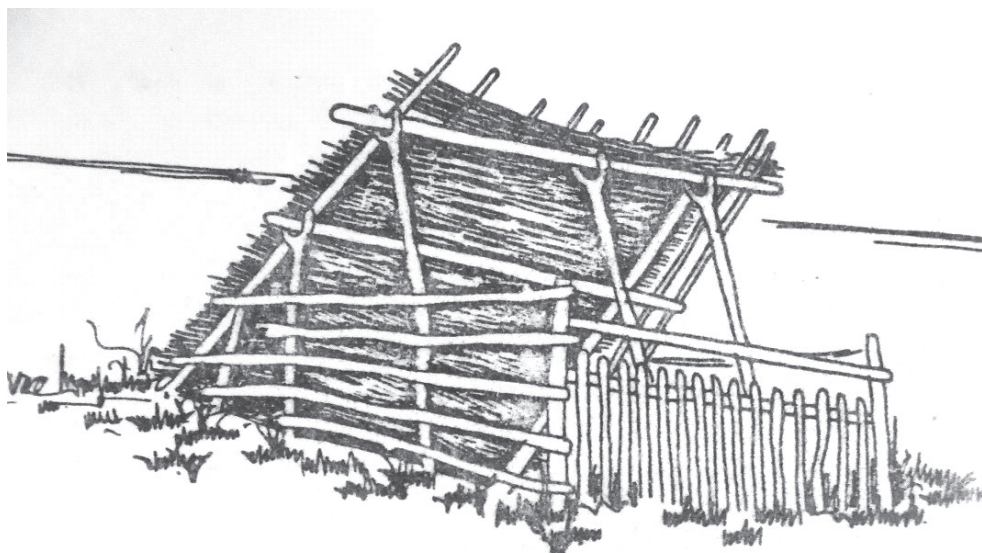


Fig. 12. *Căprăreață de plai*, constituind anexă pentru adăpostirea animalelor pe timpul verii. Asemenea construcții prezintă un grad mare de perisabilitate și se identifică în perimetrul conacelor de plai. Aceasta constituie sistemul arhaic de adăpostire, pentru perioada sezonului cald, a animalelor mutate la conac pentru pășunare. Acoperișul este înălțat într-o pantă, pe furci, peste leasa de nuiete fiind așezați snopii de ferigă.

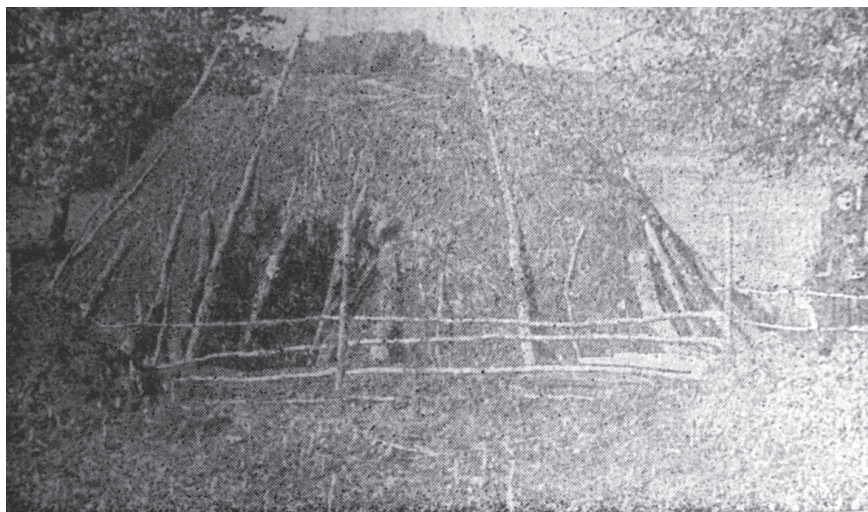


Fig. 13. *Palancă* de mari dimensiuni specifică subzonei etnografice a comunei Balta, județul Mehedinți. Elevația se realiza printr-un sistem de furci, formând cu solul un triunghi. Accesul se realiza printr-o deschizătură laterală. Înelitoarea folosită era confecționată din material vegetal: ferigă și snopii de coceni suprapuși.

INSTALAȚIILE HIDRAULICE DIN JUDEȚUL MEHEDINȚI. ISTORIE ȘI ACTUALITATE

Marius Florin Streza

HYDRAULIC EQUIPMENT OF MEHEDINTI COUNTY. HISTORY AND ACTUALITY

The author is attempting a short description of the mills located in five villages situated on Mehedinți County. Few of those mills are still in use, most of them are in ruins. If 50 years ago, near the Danube and in the area called *Plaiul Cloșani* were many mills, fulling mills, saw mills and whirlpools nowadays there are only few mills left.

It's important to have a situation of the mills from the villages of the county, so that those mills can be visited with turistic and scientific purposes.

Keywords: Mill, ciutura, hydraulic, eruga.

Cuvinte cheie: moară, ciatură, hidraulic, (i)erugă.

Ne-am propus să abordăm o problemă destul de complexă de-a lungul campaniilor de cercetare efectuate în județul Mehedinți, pornită de la un dublu scop: identificarea elementelor constitutive ale unei viitoare *Gospodării de apicultor* din județul Mehedinți (gospodărie prevăzută în *Proiectul tematic* al Muzeului din Dumbrava Sibiului) și repertorierea instalațiilor hidraulice.

Morile cu ciatură au fost preponderent studiate în cele trei campanii de cercetare desfășurate de-a lungul unei perioade ce depășește un an și jumătate. S-a urmărit repertorierea unui număr cât mai mare de instalații hidraulice, indiferent de starea de conservare. Spre deosebire de morile din județul Caraș-Severin, în mare măsură funcționale, cele din județul Mehedinți nu mai funcționează și sunt chiar într-o stare avansată de degradare.

Nu avem pretenția de a realiza o radiografie completă a județului Mehedinți din moment ce sunt, încă, zone aflate la granița cu județul Gorj, ce nu au fost acoperite. Ne propunem să facem o scurtă descriere însoțită de fotografii și coordonate GPS a morilor ce sunt parte a unui proiect la scară mare – *GPS Mill Database*, administrată de către TIMS (The International Molinological Society). Pentru a

realiza ceea ce ne-am propus a fost nevoie de aparatul foto digital, GPS-ul, multă voință pentru a parcurge distanțe lungi pe jos dar și la volan, pe drumuri de piatră sau de pământ.

Nu ne propunem să abordăm morile din județul Caraș-Severin decât acolo unde se impun comparații, deși aici s-a concentrat cea mai mare parte a cercetării mulinologice.

Instalațiile (în literatura străină – „mașini”) reprezintă categoria superioară a mijloacelor de muncă, la nivelul civilizației tradiționale¹.

În trecut au existat diverse instalații hidraulice: mori, pive, complexe, teascuri, joagăre/ferăstraie și cazane de țuică. Cea mai mare răspândire au avut-o morile cu ciutură, identice cu cele din Banat.

Rețeaua hidrografică străbate în general un ținut stâncos, cu chei alternând cu mici bazine. Ea este reprezentată de Dunăre, care străjuiește marginea sudică a zonei, străbătând renumitul defileu al Porților de Fier, precum și de râurile Cerna, Bahna, Jidoștița, Topolnița, Coșuștea, Bulba, Motru Sec, Motru, în care se varsă o serie de pâraie².

Având o capacitate redusă de prelucrare, morile cu ciutură, cu roată orizontală, satisfac cererile unei populații cu producție agricolă mică; ele sunt de asemenea adaptate condițiilor locale, cu debite reduse de apă. Adesea apar înșirate la o distanță mică unele de altele, de-a lungul aceleiași văi, așa cum pot fi văzute la Ponoarele, pe Valea Morilor, căreia i-au și dat numele³.

Morile cu ciutură sunt construcții mici din bârne, cu acoperiș în patru ape, în marea majoritate în două ape în zilele noastre și formate dintr-o singură încăpere. Apa adusă prin (i)erugă (un canal amenajat) și captată apoi de un jgheab de lemn, cade de la înălțime pe ciutură, punând-o în mișcare. Ciutura este compusă dintr-un butuc cu mai multe aripi sau scafe radiale, a căror mărime diferă în funcție de debitul apei⁴.

În această zonă moșnenească, morile sunt proprietate obștească și aparțin mai multor familii făcând parte din aceeași spiță de neam de unde le vine și numele (...) fiecare cu un număr de rândași, coproprietari, ale căror drepturi se transmit urmașilor. Aceștia au dreptul să macine în anumite zile, fiind obligați totodată să contribuie la întreținerea instalației⁵.

Acest tip rudimentar de moară avea o mare răspândire atât pe teritoriul patriei noastre (Banat, Munții Poiana Ruscăi, Depresiunea Hațeg, sud-vestul Transilvaniei, zona de la poalele Carpaților dinspre Oltenia, Vrancea etc.), cât și în întregul spațiu Euro-Asiatic (centrul și vestul Europei, peninsula Iberică, peninsula Scandinavică, arcul Carpato-Balcanic, regiunea Caucaziană și centrul Asiei)⁶.

¹ C. Bucur, *Evoluție și tipologie în sistematizarea instalațiilor tradiționale din România*, în „CIBINIUM”, Sibiu, 1966, p. 115.

² M. Bratiloveanu – Popilian, *Zona etnografică Plaiul Cloșani*, Editura Sport – Turism, București, 1990, p. 25.

³ *Ibidem*, pp. 66–67.

⁴ *Ibidem*, p. 67.

⁵ *Ibidem*, p. 67.

⁶ M. Budiș și P. Idu, *Morile cu ciutură de pe Valea Bahnei*, în „CIBINIUM”, Sibiu, 1966, p. 220.

De regulă, morile cu ciutură se găsesc pe cursuri mici de apă, cu debit mai mult sau mai puțin constant. Caracteristicile lor definitorii sunt: construcție înaltă pe piloni, așezată deasupra cursului apei, cu roată orizontală „cu linguri” (zise și „căuce”) în care apa lovește lateral prin cădere și pune în mișcare fusul vertical cu transmisie directă în piatra umblătoare.

Localitățile mehedintene cercetate au fost: Svinița, Plavișevița (comuna Dubova), Bahna (comuna Ilovița), Costești (comuna Balta) și Ponoarele.

La **Svinița** se mai găsesc trei mori, dintre care una este funcțională. Două mori sunt plasate în vatra satului și una pe râul Povalina (la 4 kilometri de comună în direcția Moldova Nouă). Astfel:

Moară 1:

- Svinița, județul Mehedinți;
- Nu este funcțională (lipsește ciutura). Se remarcă zidurile de piatră specifice morilor din comună;
- Coordonate GPS: Lat: N 44°30'1,75"; Long: E 22°5'44,43"



Moară 2:

- Svinița, județul Mehedinți;
- Este o moară nouă (1980) realizată din cărămizi de beton și elemente metalice (ciutura și frâna). Canalul („eruga”) este din beton. A fost ridicată pe amplasamentul unei vechi mori, la mai puțin de 100 de metri în amonte de Moara 1;
- Este funcțională fiind folosită de către săteni;
- Coordonate GPS: Lat: N 44°30'4.1"; Long: E 22°5'46.2"



Moară pe râul Povalina

– Așezată la 4 kilometri de Svinița (în apropierea drumului național spre Moldova Nouă);

– Nu au mai rămas decât zidurile de piatră, instalația lipsește;

– Coordonate GPS: – Lat: N 44°31'39.76"; Long: E 22°4'38.35"

Svinița este un caz special, unde din cauza lipsei lemnului pentru construcții s-a folosit piatra pentru realizarea pereților morii. Ca o tendință a ultimilor 25–30 de ani se observă



tot mai mult folosirea fierului pentru construirea instalației de măcinat, cât și a tuburilor de beton pentru (i)erugă. Și aici trebuie să precizăm că aceste modificări apar la morile reparate/recondiționate după anii `80–90, pe Clisura Dunării și în marea parte a zonei montane a județului Caraș-Severin. Din păcate, morile din restul județului Mehedinți sunt într-o stare atât de avansată de degradare, încât proprietarii nici nu au ajuns la acest stadiu în care materialele moderne (industriale) să ia locul lemnului.

La **Plavișevița** au rezistat două mori după umplerea barajului de la Porțile de Fier. O altă moară este în prezent în expoziția permanentă în aer liber de la Muzeul Satului din București.

Moara 1

– Plavișevița, comuna Dubova, județul Mehedinți

– Nu este funcțională, acoperișul este deteriorat iar ciutura lipsește. Se află la drumul național, în afara comunei Dubova, spre Svinița și Moldova Nouă

– Coordonate GPS: Lat: N 44°34'21.034"; Long: E 22°13'42.366"



Moara 2

– Plavișevița, comuna Dubova, județul Mehedinți
 – Construcția se prezintă destul de bine, dar nici un element din instalație nu se mai găsește la fața locului.

– Coordonate GPS: – Lat: N 44°34'21.588"; Long: E 22°13'41.208"



La **Bahna**, mai rezistă o singură moară cu ciutură, aflată în degradare:

– Bahna, comuna Ilovița, județul Mehedinți;
 – Moara este deteriorată la interior. Din instalație nu au mai rămas decât pietrele de moară și frâna.

Acoperișul este parțial degradat, restul construcției fiind în stare destul de bună.

– Pentru a ajunge la moară se merge din centrul comunei Ilovița 4 kilometri până în satul Bahna, la ieșirea aflată în amonteale râului.

– Coordonate GPS: Lat: N 44°46'15.3"; Long: E 22°30'32.29"



Privit în ansamblu, bazinul superior al Bahnei se prezintă ca un strâmt culoar depresionar, ce separă masivul muntos al Mehedinților în vest de podișul cu același nume în est. Văile înguste și adânci, cu versantele acoperite de păduri, au albia pardosită cu stânci, ce dau naștere la numeroase cascade și chei⁷. Comuna este cunoscută pentru numeroasele mori și pive de haine ce au existat aici la jumătatea secolului al XX-lea.

Pivele sunt construcții mult mai modeste decât cele din alte regiuni ale țării (Banat, Transilvania, Moldova). Construcția casei pivei și a ierugii sau digului, nu solicită amenajări speciale pentru amplasare, deoarece configurația foarte accidentată a terenului este folosită cu pricepere la maxim⁸.

⁷ M. Budiș și P. Idu, *Morile cu ciutură de pe Valea Bahnei*, în „CIBINIUM”, Sibiu, 1966, p. 217.

⁸ *Ibidem*, pp. 226–228.

Pivele din întreg județul Mehedinți sunt doar amintire, ele mai pot fi văzute doar în schițele din lucrările de specialitate sau în poze. Nu greșim când spunem ca această situație se regăsește la nivel național, cu excepția a două sau trei cazuri izolate.

Costești a fost unul dintre cele mai importante centre de morărit din Plaiul Cloșani. Aici au fost peste 20 mori cu ciutură până la jumătatea secolului al XX-lea. Astăzi mai sunt patru mori în stări diferite de conservare:

„Moara Basarabilor”

- Costești, comuna Balta, județul Mehedinți;
- Instalația este completă și ar putea funcționa, dar (i)eruga necesită curățiri temeinice;
- Coordonate GPS: – Lat: N 44°92'46.1"; Long: E 22°57'83.4"



Moara Drăguțească

- Costești, comuna Balta, județul Mehedinți
- Este într-o stare avansată de degradare, acoperișul s-a prăbușit. În interior se mai pot observa doar pietrele de moară;
- Coordonate GPS: Lat: N 44°55'25.7"; Long: E 22°34'47.1"



Moara Iovănească

- Costești, comuna Balta, județul Mehedinți
- Nu este funcțională. Construcția este într-o stare bună, protejată de înveliștoarea din plăci de azbociment. La interior, doar pietrele de moară au mai rezistat.
- Coordonate GPS: Lat: N 44°55'24.8"; Long: E 22°34'53.7"



Moara Potopească

- Costești, comuna Balta, județul Mehedinți
- Nu este funcțională. Se mai păstrează instalația de măcinat, în schimb lipște ciutura. Construcția este bine protejată de înveliștoarea din țigla.
- Coordonate GPS: Lat: N 44°58'28.362"; Long: E 22°35'22.980"



Dintotdeauna cursurile de apă au fost privite ca o mare bogăție, apa lor fiind folosită pentru iazuri, pentru grădinarit și pentru mănăturul instalațiilor de tehnică populară. Locurile de mori cu vadurile lor devin obiectul unor tranzacții mult căutate. Dintr-o catagrafie de la 1833, cuprinzând morile și făcălele din județul Mehedinți, reiese că la acea dată ființau 50 de asemenea instalații în Plaiul Cloșani și 84 în plasa Baia de Aramă⁹.

⁹ A. Pănoiu, *Arhitectura și sistematizarea rurală din județul Mehedinți (sec. XVIII-XIX)*, Muzeul Național de Istorie, București, 1983 p. 194.

Cât erau de numeroase asemenea instalații la mijlocul secolului al XIX-lea ne spune o statistică a vremii, care arată că în județul Mehedinți erau un număr de 677 de instalații, din care 655 mori de apă, mai toate mici, 10 mori de vânt și 14 mori cu cai¹⁰. Din numărul mare de asemenea instalații mâinate de apă, astăzi se mai păstrează numai câteva exemplare aflate în pășire, în marea lor parte degradate.

La **Ponoarele** mai supraviețuiește o singură moară:

Moara Crăcucenilor

– Ponoarele, județul Mehedinți

– Ar putea funcționa după o reșezare a instalației. Sistemul de măcinat cât și instalația hidraulică sunt complete. Este semnalizată de la drumul principal ce traversează comuna;

– Coordonate GPS: Lat: N 44°58'13,6"; Long: E 22°45'58.0"



Morăritul reprezintă una dintre ocupațiile practicate din timpurile străvechi de când omul a înțeles să folosească forța apelor pentru a-și pregăti hrana. În zona noastră apele erau puține și de aceea ele au fost valorificate la maxim prin prezența unor asemenea construcții. Numărul acestora era destul de mare în Plaiul Cloșani¹¹.

Pe Valea Morilor din Ponoarele au existat 8 mori. Astăzi nu mai există decât una singură: Moara Crăcucenilor. Ea aparține locuitorilor din Cracu Muntelui, dar nimeni nu mai vine să macine acolo, deoarece oamenii și-au făcut mori electrice¹².

Ultima moară pe care o propunem este plasată pe granița dintre județele Caraș – Severin și Mehedinți între **Băile Herculane** și **Cerna Vârf**, pe un ogaș, în imediata sa apropiere de vărsarea în râul Cerna.

– Este o moară de mici dimensiuni folosită de către locuitorii din satul apropiat. Moara nu este închisă și se poate zări foarte ușor peste râul Cerna, din dreptul „Pensiunii Dumbrava”

– Coordonate GPS: – Lat: N 44°58'22.0"; Long: E 22°29'28.72

¹⁰ *Ibidem*, p. 198.

¹¹ C. Boteanu și D. Borloveanu, *Ponoarele*, Editura MJM, Craiova, 2003, pp. 166–167.

¹² *Ibidem*, p. 168.



Din cele 885 de instalații de mori cu ciutură, câte existau în funcțiune la 1957, un număr de 509 se aflau în Banat, 304 în Oltenia și Muntenia, 29 în Transilvania¹³. Se poate observa că răspândirea morilor hidraulice cu roată verticală este invers proporțională cu cea a morilor cu ciutură, pe fiecare regiune a țării.

Dacă în 1957 erau 5518 instalații hidraulice în 2005 localități la nivelul întregii țări (conform precizărilor lui Cornel Irimie), astăzi numărul acestora este de aproximativ zece ori mai mic. Un număr exact nu poate fi dat de vreme ce nu există o statistică actuală, în acest sens, la nivel național.

Principalul material de construcție a rămas lemnul (cel de fag asemenea Banatului). Pereții sunt realizați din bârne rotunde sau fasonate pe două ori patru fețe, acoperișul este în două ape cu învelitoare din șindrilă de fag. Alte esențe lemnoase folosite la construirea diverselor elemente ce intră în componența unei mori sunt: stejarul, gorunul și salcâmul.

Mărimea (grosimea și diametrul) pietrelor de moară este în strânsă legătură cu debitul cursului de apă și cu forța cu care jetul de apă lovește paletele sau căucele roții hidraulice orizontale (acest strămoș al turbinei moderne).

Simplitatea construcției nu necesită persoane specializate (meșteri) aceasta fiind ridicată de către proprietari. Dar, în schimb, fixarea instalației de măcinat și calibrarea pietrelor impune prezența unui meșter. Pietrele de moară sunt aduse din centre de pietrari de pe Clisura Dunării.

Planul acestor mori diferă destul de puțin, amprenta lor la sol este aproape pătrată (cu latura ce rar depășește 2–2,5 m). Morile de pe Clisura Dunării sunt de dimensiuni mult mai mari, dreptunghiulare (începând cu cele de la Svinița și continuându-se cu cele de la Sichevița, în județul Caraș -Severin). Morile din restul județului sunt aproximativ pătrate.

¹³ C. Irimie, *Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României (Vechimea, tipologia, răspândirea și frecvența lor)*, în „CIBINIUM”, Sibiu, 1966, p 418.

Amenajările hidrotehnice sunt simple, apa este adusă printr-un canal (50–200 m) din cursul principal al râului, ca mai apoi să fie dirijată la roata orizontală printr-un scoc/jgheab realizat dintr-un trunchi de copac scobit conic, pentru a imprima viteză apei. La multe dintre mori lemnul a fost înlocuit cu tuburi de beton sau cu jgheaburi din fier, mult mai durabile.

În următoarele deplasări dorim să repertoriem toate instalațiile hidraulice din județul Mehedinți pentru a avea o imagine de ansamblu a ceea ce, poate, nu peste mult timp va fi doar amintire.

Bibliografie

- | | |
|--|---|
| Boteanu C,
Borloveanu D.,
Bratiloveanu-
Popilian, Marcela
Bucur Corneliu | <i>Ponoarele</i> , Editura MJM, Craiova, 2003

<i>Zona etnografică Plaiul Cloșanilor</i> , Editura Sport-Turism, București, 1990

Evoluție și tipologie în sistematizarea instalațiilor tradiționale din România, în „Cibinium 66”, pp. 111–137 |
| Irimie Cornel | Ancheta statistică în legătură cu rețeaua de instalații tehnice populare acționate de apă pe teritoriul României (Vechimea, tipologia, răspândirea și frecvența lor), în „Cibinium 68”, pp. 413–505 |
| Pănoiu Andrei | <i>Arhitectura și sistematizarea rurală din județul Mehedinți (sec. XVIII–XIX)</i> , Muzeul Național de Istorie, București, 1983 |

GOSPODĂRIA TRADIȚIONALĂ OLTENEASCĂ DIN CÂMPIA BĂILEȘTILOR ÎN SECOLELE XIX–XX

Irinel Cănuț

TRADITIONAL FARMSTEAD FROM PLAIN OF BĂILEȘTI, OLTENIA IN THE 19TH–20TH CENTURIES

This paper aims to display the features of evolution regarding the settlements, farmsteads and peasant houses from Plain of Băilești in the 19th–20th centuries, an era of deep transformations applied not only to the farmstead but also to the Romanian society.

Keywords: Plain of Băilești, settlement, traditional farmstead.

Cuvinte cheie: Câmpia Băileștilor, așezare, gospodărie tradițională.

Evoluția habitatului țăranesc din această zonă a fost marcată de numeroși factori precum specificul mediului natural geografic care a oferit tipul de resurse naturale gospodăriei țăranesti, de factori interni cum ar fi regimul de proprietate, dar și factori externi, care au influențat în diverse epoci evoluția, economia socială și politică a Țării Românești, aspecte relevate de cercetarea științifică. Vom evoca o parte dintre acești factori, în special cei care au avut un rol semnificativ în configurarea specificului așezărilor, gospodăriei și locuințelor țăranesti în general și a particularităților celor din Câmpia Băileștilor în raport cu cele din nordul Olteniei, dar și cu unele centre meșteșugărești din Transilvania care își vindeau produsele în schimbul cerealelor; este cazul moșilor văsari din Munții Apuseni și al iconarilor din Transilvania.

Deși ca întindere Câmpia Băileștilor nu este prea mare, procesul modernizării și adaptării acesteia la economia de tip capitalist are note comune cu gospodăriile asemănătoare din zona de câmpie. Aceste aspecte pot conduce la o mai bună înțelegere a miracolului supraviețuirii într-un număr atât de mare al gospodăriilor țăranesti în secolul al XIX-lea și al consolidării acestora la începutul secolului al-XX-lea în urma reformei agrare din 1921, când 1,5 milioane de gospodării au fost împrăștiate. Moșierii dețineau până la războiul din 1914–1918 47,7% din pământul arabil al țării. Mica proprietate deținea 89,6% din terenurile agricole.

Deși gospodăriile țărănești se înmulțesc, majoritatea au o existență precară, nevând dotările necesare specifice fermelor moderne și nici organizații corporatiste întâlnite în Vestul Europei care să le protejeze interesele. Evoluția atipică a proprietății în România și a gospodăriei țărănești până la colectivizare (1949), în raport cu Vestul Europei prezintă azi interes deosebit pentru politica agrară europeană, deoarece aceasta se află în impas.

Progresul mecanizării, chimizării și industrializării agriculturii în Vestul Europei în a doua jumătate a secolului al XX-lea a condus nu numai la creșterea spectaculoasă a producției agricole, dar și la diminuarea drastică a numărului gospodăriilor țărănești, incapabile să facă față concurenței marilor ferme agrare. Acest progres spectaculos al agriculturii Uniunii Europene (beneficiind de cele mai mari subvenții) a avut consecințe negative asupra mediului poluând pădurile, apele, terenurile agricole și alimentele, cu consecințe negative asupra sănătății populației. Cheltuielile pentru protecția mediului și a sănătății au devenit o povară greu de suportat chiar și pentru țările cele mai dezvoltate ale Uniunii Europene. Această realitate a readus în atenția publicului și oficialilor europeni statutul gospodăriei țărănești, capacitatea acesteia de a conserva mediul înconjurător și a oferi populației produse ecologice. Marea diversitate a gospodăriilor țărănești ale Uniunii, generată de calitatea solului, climă, tradiții, istorie etc. necesită cunoașterea concretă a tradițiilor tehnice de fertilizare și, în general, munca specifică gospodăriei țărănești tradiționale, pentru a fi elaborată o politică agrară la nivelul Uniunii Europene, care să reabiliteze gospodăria țărănească tradițională, pentru a deveni complementară marilor ferme capitaliste agricole (la care nu se poate renunța), și să contribuie la protejarea concretă a mediului înconjurător, oferind produse ecologice societății de consum. România, din acest punct de vedere, dispune de un imens potențial și o experiență unică în cadrul Uniunii Europene. În timp ce în vestul Europei tendința de concentrare a pământului în ferme mari și de reducere a lucrătorilor din agricultură este constantă, în România procesul a fost invers. Numărul gospodăriilor țărănești după reforma agrară din anul 1864 va spori prin reforma agrară din 1921, când 90% din suprafața agricolă va fi deținută de micile gospodării țărănești.

GOSPODĂRIILE

Satul reprezintă o sinteză complexă între mediul natural, cu particularitățile sale, și activitățile social-economice¹; de aici rezidă o multitudine de criterii utilizate în clasificarea așezărilor rurale: planul satului, structura internă, raportul dintre ulițe și case, populația, ocupația locuitorilor, poziția geografică, mărimea așezării și aspectul tipic al satului.²

¹ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj*, Ed. Sport Turism, București, 1982, p. 11

² Ion Vlăduțiu, *Etnografia Românească*, București, 1966, p. 124

În Câmpia Băileștilor, satul reprezenta, ca de altfel în întreaga țară, tipul de așezare omenească de bază, care, de regulă, era alcătuit din mai multe gospodării, într-o gospodărie trăind, de obicei, una sau două familii. Ca grupări de locuințe, satele din acest areal și nu numai, au apărut pe scena istoriei încă din comuna primitivă și au continuat să existe neîntrerupt până în zilele noastre. În primele sale etape, satul era alcătuit din gospodării dispersate, după cum fiecare locuitor își desțelenise bucata de pământ pentru cultivat, dar aproape de sursa de apă, de pășuni și de pădure, uneori chiar în pădure. Deși locuințele erau dispersate, centrul administrativ și comercial al satului se găsea la răscrucea drumurilor care traversau așezarea și duceau spre satele învecinate.

Așadar, gospodăria locuitorilor satelor, în arealul nostru, era alcătuită din locuință (casă), grajdul pentru adăpostul animalelor, cotețul porcilor, adăpostul oilor, cotețul păsărilor, depozitul pentru nutreț pe timp de iarnă, o magazie pentru păstratul cerealelor și una pentru uneltele agricole, pătutul pentru rezerva de porumb.

Întreaga gospodărie se găsea în spațiul propriu – în curte, care era împrejmuită cu un gard a cărui confecționare a variat de-a lungul timpului, de la pari bătuți în pământ pe care se împleteau nuiiele, la scândură, de obicei din brad și până la gardul din fier forjat sau din beton. Atunci când țăranii au fost deposezați de loturile avute prin desțelenire și obștea sătească a fost desființată, stăpânii, fie ei locali, fie străini, din timpul ocupației, au căutat să adune la un loc gospodăriile țăranilor pentru a fi mai ușor controlați în privința datoriilor și a birului. Stăpânirea austriacă a emis ordin ca „oamenii să părăsească pădurile (unde aveau gospodăriile cu loturile de pământ, n.a.) și munții... să se adune în sate”.³ Pentru a înțelege mai bine situația concretă a gospodăriei țăărănești tradiționale din arealul Câmpiei Băileștilor în secolele XIX-XX, ar fi bine să întreprindem un exercițiu de ansamblu vizionar bazat pe un excepțional studiu istoric intitulat „Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic”, semnat de regretatul Ilie Corfus, studiu magistral ce viza între altele, problematica alinierii (sistematizării, tragerii la linie) a așezărilor rurale din sudul țării, toate acestea, legate de Regulamentul Organic publicat la București în anul 1847, completat cu alte legi organice sau legiuri.⁴ Până la adoptarea Regulamentului Organic, satele din Țara Românească erau locuite de:

- *clăcași* – țărani supuși care locuiau pe un teren care nu le aparținea;
- *moșneni* – țărani liberi, locuind pe moșia lor.

Potrivit Regulamentului Organic, prin articolul 140 al acestuia, proprietarul de moșie era obligat să dea clăcașilor săi „teren pentru casă, curte cu împrejurimi și grădină de legume, de fiecare câte:

- 400 de stânjeni la câmpie;
- 300 de stânjeni, la munte.

³ Papacostea, Șerban, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, București, 1971, p. 72

⁴ Corfus, Ilie, *Încercări de sistematizare a satelor din Țara Românească sub Regulamentul Organic*

De menționat, faptul că parte din moșia dată de proprietar era precis delimitată „pe o anumită parte” stabilită de acesta. Astfel, urmărind realitățile anterioare secolului al XIX-lea, în Țara Românească, în ansamblu, putem înțelege mai bine ceea ce se întâmplă concret și în arealul Câmpiei Băileștilor, în perioada imediat următoare prin raporturile cauză – efect existente în cadrul satului românesc tradițional, implicit în gospodăria tradițională românească, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În județul Brăila „casele erau așezate aproape una de alta... abia câte un obor pentru nutreț și câte un coșar pentru vite”. În județul Saac „clăcașii aveau pe lângă casele lor pometuri și diferite clădiri pe care nu se îndurau să le părăsească și să se mute la linie”⁵.

În județul Argeș „unii clăcași mai săraci își aveau curțile caselor strâmte și fără grajduri, neavând vite, iar restul terenului atribuit de lege pentru casă și grădină îl arau”.

În județul Romanați erau sate așezate „pe mai multe curele moșnenești”, astfel că în caz de mutare pe loc potrivit numai pe o curea „proprietarii celorlalte curele rămăneau fără clăcași” urmând reclamații. Erau apoi sate de moșneni fără clăcași, fiecare moșnean locuind pe cureaua sau delnița lui. De aceea, în județ sătenii au fost lăsați în pace.

Moșnenii locuiau pe moșiile lor și nu erau obligați să presteze claca. În județul Vâlcea erau sate de clăcași „așezate pe trupuri de moșii mănăstirești și boierești. Mai erau apoi multe sate mici cu câte 10–20 de familii stabilite pe trupuri de moșii cu mai mulți proprietari. Nimeni nu s-a gândit cum vor arăta satele de pe aceste moșii comune. Se mai puneă o întrebare – scria Ilie Corfus – puteau fi înjghebate sate la linie cu moșneni și clăcași alături? În zonele muntoase care erau risipite pe dealuri și văi, cum să le aduci în văile înguste?

În județul Vlașca erau două tipuri de sate: „unele în apropierea pădurilor, care aveau case obișnuite, cu pereții deasupra pământului, altele, în câmpie, în care țăranii trăiau în bordeie.”

Așadar, putem spune fără tăgadă, că istorici, etnografi, folcloriști, sociologi, geografi, monografiști de așezări rurale etc. nu pot face abstracție de cercetările lui Ilie Corfus și nici de concluziile ce se desprind din acele cercetări de arhivă. Să afirmăm mereu că satele noastre sunt foarte vechi, că ele se află de când lumea pe vetrele unde sunt azi, că locuitorii acestor sate au rămas mereu aceiași din neam în neam, nu poate fi decât o afirmație de foarte multe ori făcută fără suport documentar. Habitatul românesc, implicit gospodăria românească tradițională a fost, este și va fi mereu „în mișcare”; realitatea de ieri nu era identică realității demografice de mâine. Familiile „s-au mișcat” și ele în permanență astfel încât este foarte greu să afirmi, dacă nu chiar imposibil, că un obicei din secolul al XX-lea are rădăcinile în secolele anterioare celui de-al XVIII-lea și așa mai departe. Cunoscând istoria satului așa cum a fost, vom evita cu siguranță afirmațiile tranșante, lăsând mereu loc pentru cuvintele *este posibil să fi fost așa* În concluzie

⁵ *Ibidem*, p. 197–200

la valorosul său articol dedicat istoriei satului din Țara Românească, regretatul Ilie Corfus scria următoarele:

„În general, în tot acest răstimp s-a urmărit desăvârșirea operei de sistematizare a satelor, prin așezarea la linie a caselor și cătunelor clăcășești dispersate, cu lemnul obținut din pădurea moșiei. Linia, adică fâșia dreaptă de teren, pe marginile căreia se așezau casele, era pe alocuri lată de 28 de stânjeni. Rezultatul final al acestei opere nu este consemnat în materialul arhivistic studiat. Scopul cercetării de față a fost însă analiza desfășurării acestei opere pe o perioadă de aproape un sfert de secol în lumina unei informații documentare inedite. S-a ajuns astfel să se redea imaginea satelor Țării Românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea sub aspectul formei și al așezării lor geografice, și aceasta dacă nu în felul lor nou de după procesul de sistematizare, atunci cel puțin în starea lor de dinainte și din timpul desfășurării lui. Și aceasta constituie principala contribuție a acestui studiu la cunoașterea satului românesc, cu diversitatea modului de construcție și de repartitie a locuințelor pe teren, cu felul de trai al țăranilor, clăcași și moșneni, cu contradicțiile ce se înfruntau pe terenul acestui sat între o veche stare de lucruri și noile cerințe impuse de construcția satului modern și dezvoltarea producției de cereale pentru piață, toate acestea însă în cadrul unor relații agrare feudale, bazate pe greaua clacă regulamentară”.⁶

Gospodăria, unitatea de bază a satului românesc și nu numai, este terenul din vatră sau moșia așezării, de obicei împrejmuit, ocupat de casă, anexe, curți și grădini. Legătura dintre casă și anexele gospodărești care se strâng în jurul ei se realizează printr-un spațiu neîmprejmuit, numit curte, bătătură, ogradă ori altă denumire. Celelalte spații neconstruite ale gospodăriei, oborul și țărcul pentru închiderea animalelor, grădina și livada pentru cultivarea legumelor și a zarzavaturilor sau a pomilor fructiferi, grădinița pentru flori din fața casei, sunt de obicei împrejmuite.⁷ „Gospodăria, ca și satul în ansamblu, este o realitate istorică, socială și etnografică deopotrivă”.⁸ Elementul geografic a influențat desigur poziția vetrelor satelor, mărimea, planul și structura internă. Acestea au fost condiționate în evoluția lor și de alți factori: economici, demografici, social-istorici, culturali, etc.

În evoluția așezărilor tradiționale din Dolj distingem două etape. Prima, specifică în general evului mediu, caracterizată prin existența a două tipuri de așezări: răsfrate în nord și adunate în sudul regiunii. Frecvențele incursiuni otomane de jaf au determinat retragerea satelor în locuri izolate, departe de drumurile circulante. Sunt cunoscute expedițiile otomane la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, când au fost distruse și arse numeroase sate, inclusiv cel de reședință al banilor Craiovei, realitate confirmată de numeroase documente din epocă.

⁶ Corfus, Ilie, *Ibidem*, p. 210–211.

⁷ A.E.R., vol I, *Habitatul*, Ed. Academiei Române, București, 2003, p.106.

⁸ Ioan Godea, *Caracteristici ale culturii populare din Bihor*, Editura Sport – Turism, București, 1977, p. 59

În sudul Doljului – locul de înfruntare dintre armatele otomane, rusești și austriece – sunt distruse multe așezări, altele schimbându-și vatra.

Necesități administrative de supraveghere, de inventariere a tuturor gospodăriilor în vederea impunerii fiscale de către domnie, au impus măsuri de tragere la linie a satelor încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în timpul stăpânirii vremelnice a Olteniei de către austrieci (1718–1739), acțiune eșuată însă. Intervenția autorităților în viața satelor din zonă cunoaște aspecte noi după 1831 și îndeosebi după 1864, datorită noului statut economic al gospodăriei țărănești tradiționale – unitate producătoare de bază a economiei românești.

Regulamentele de aliniere a satelor cuprind dispoziții precise referitoare nu numai la alinierea gospodăriilor, dar și indicații cu privire la îndreptarea ulițelor, la dispunerea anexelor în cadrul gospodăriilor, la materialele din care să fie construite, la modul de împrejmuire al acestora. Se prevăd detalii referitoare la numărul încăperilor, suprafața acestora, înălțimea temeliei, dimensiunile ferestrelor, spoirea cu var în interior și exterior de două ori pe an. Regulamentul pentru alinierea satelor și pentru construirea locuințelor țărănești, elaborat în 1894, ține seama de relieful fiecărei zone, asigurând în acest fel valorificarea tradiției locale, generalizând-o, grăbind procesul de modernizare a satelor din zonă în concordanță cu cerințele epocii.

În Câmpia Băileștilor, în sudul arealului, nu rare sunt cazurile când centrul unor sate are o structură ordonată, cu ulițe drepte, în timp ce partea mărginașă conservă o structură medievală, cu ulițe înguste și neregulate ca la Bistreț, Desa, Ciuperceeni Noi, Tunarii Noi. Satele sau comunele din partea nordică a arealului au o formă alungită și o textură mai puțin ordonată, influențată uneori și de structura reliefului.

În evoluția unor așezări din Câmpia Băileștilor, de-a lungul secolelor XIX–XX se remarcă atracția exercitată de drumurile intens circulate, cum este cel dintre Craiova și Calafat, de-a lungul căruia s-au dezvoltat gospodăriile satelor Perișor, Radovan, Giubega, Galicea Mare, Basarabi. Din punct de vedere ocupațional, tipul de sat dominant caracteristic zonei arealului Câmpiei Băileștilor a fost cel cerealier – zootehnic, mai pronunțat cerealier, în sud, cu sate ce ating cifra de 15000 de locuitori (Poiana Mare). Nordul arealului este dominat de așezări mici și mijlocii.

Numeroase și variate mărturii istorice, alături de tradiția locală, pun bine în lumină faptul că și în Câmpia Băileștilor a existat întreaga varietate de obști satești: libere, aservite și mixte, adică de moșneni și clăcași în hotarul aceluiași sat. Documentele istorice, asociate cu cele cartografice, arată că, până la transpunerea în practică a prevederilor Regulamentului Organic, între satele libere și cele aservite n-au existat deosebiri esențiale de morfologie și structură, ci numai notabile diferențe în ceea ce privește gradul de statornicie a așezărilor, mărimea satelor și stabilitatea numărului populației.

Dincolo de deosebirile de mediu fizic, între satele libere și cele aservite existau corespondențe de ocupații, de organizare interioară a obștilor, care au

favorizat atât clăcașilor cât și moșnenilor modul de a trăi dispersați unii de alții și de vatra satului.

Considerăm utile aceste precizări, întrucât ni se pare că forma spațiului ocupat de fiecare gospodărie în parte, ca și modul de distribuire a elementelor componente ale acesteia nu pot fi explicate evolutiv decât în relație cu specificul așezării umane, cu statutul social al locuitorilor, cu normele juridice de organizare a obștilor românești libere sau aservite. Astfel, din câte știm astăzi, până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, atât în obștile libere cât și în cele aservite, n-au existat dispoziții administrative care să stabilească nici forma și nici spațiul pe care trebuia să-l ocupe fiecare gospodărie. În general și locul întemeierii viitoarei gospodării nu era fixat sau statornicit cu mare precizie. În funcție de aceste libertăți administrative, de numărul redus al populației și de existența în vatra satului a unor suprafețe de pământ libere, terenul pe care se putea întinde o gospodărie era nelimitat, iar modul de folosire a sa depindea de nevoile și mijloacele gospodarului. Nici chiar prevederile Regulamentului Organic cu privire la sistematizarea satelor, la tragerea lor la linie n-au schimbat decisiv această tradiție.

Este un lucru aproape cert însă că finalizarea treptată a procesului de adunare a caselor va contribui – mai ales în satele aservite – la trecerea de la așezările cu case risipite și răsfirate, la sate mai ordonate ca formă și mai dense ca structură, dispuse de cele mai multe ori de-a lungul unui drum trasat pe vale, ceea ce va avea implicații și asupra formei gospodăriei. Dar aceste modificări de morfologie și de structură a așezărilor ca și de formă a gospodăriilor n-au avut urmări esențiale asupra felului de trai al comunităților rurale, asupra modului de folosire a terenului din vatra satului. Țăranii aserviți au fost obligați să accepte, pentru întemeierea gospodăriei, locuri impuse de stăpânii moșilor, dar ei nu au renunțat la conservarea vechii structuri a teritoriului din vatră, adică la curtea, grădina, ograda casei etc.

Se pare că, din acest punct de vedere, urmare firească și a unei mai evidente statornicii, moșnenii, prin tradiție, generație de generație, au ajuns la forme de utilizare mai chibzuită și mai adecvată condițiilor specifice ale locului. Odată cu înmulțirea populației, cu dispariția libertății de ocupare a noi teritorii, moșnenii au fost constrânși să valorifice la maximum productivitatea terenului din vatra satului. Din această cauză structura economică complexă a gospodăriilor din fostele așezări de moșneni este mult mai bine conturată astăzi, grădinile, ogrăzile, etc fiind mai bine închegate.

În linii generale, terenul din vatra satului era structurat astfel: suprafața de teren, împrejmuită cu gard, pe care se găseau așezate locuința umană și construcțiile anexe ei, forma *săliștea casei* sau curtea casei, expresie întâlnită în toate celelalte sate ale Câmpiei Băileștilor. La rândul său, săliștea sau curtea casei se compunea din *scaunul de casă* (formulă pe care o aflăm în mai toate așezările arealului), adică din terenul pe care se afla casa, din *bătătură* – porțiunea din fața casei – și din acareturi, cunoscute adeseori sub numele de *olaturi* (în satele din

Lunca Dunării) sau *leauri* (denumire întâlnită mai des pe valea Desnățuiului). În continuarea săliștii sau curții casei se găseau *grădina casei* și *ograda cu pomi*. De asemenea, în satele de pe cursul Dunării, în special cele din luncă, la Desa, Ghidici, Rast, Negoii, Catane, Bistreț, Cârna, în imediata apropiere a curții casei se afla *ceairul* sau *ceirul*, o porțiune de teren împrejmuită, în care vara se țineau găștele sau porcii. În ceair existau copaci răzleți ce aveau menirea să protejeze păsările sau porcii împotriva căldurii.

Cu siguranță că asupra formei gospodăriei și-a lăsat amprenta, îndeosebi în satele libere, și sistemul de proprietate asupra teritoriului din vatră. Astfel, în fostele sate de moșneni ce au stăpânit pamântul *curelește*, este vizibil că gospodăriile ocupă un loc din vatră foarte alungit și îngust. Faptul nu se poate explica decât prin aceea că odată cu sporirea populației, una și aceeași porțiune din *cureaua de pamânt* existentă în vatră, a fost divizată succesiv, din generație în generație, în atâtea părți câți capi de familie descinși din același strămoș existau.

De aceea, în asemenea sate, gospodăriile dispun la uliță în jur de 20 m lățime, și chiar mai puțin. Au însă teren în adâncime, fiecare gospodărie extinzându-și și curtea casei, oborul vitelor, grădina, ograda etc., de la uliță înspre zare.

Dacă forma, suprafața și modul de folosință a terenurilor din vatra satului au stat în legătură cu condițiile amintite, numărul și volumul acareturilor într-o gospodărie au depins, în mare măsură, de felul ocupației familiei, de starea ei socială și bineînțeles, de tradiția și stadiul de civilizație ale locului și timpului.

Asemănător întregii populații românești, locuitorii din Câmpia Băileștilor s-au ocupat, încă din cele mai vechi timpuri cu agricultura și creșterea animalelor. Până la începutul secolului al XIX-lea, indiferent de statutul social și de formele de relief, economia lor s-a caracterizat prin cultivarea intensivă a pamântului, îmbinată cu creșterea animalelor (păsări, vite, porci, oi, caprine, etc) redusă la nevoile de consum ale obștilor sătești. Deși ocupație privilegiată a locuitorilor Câmpiei Băileștilor, agricultura se desfășura pretutindeni după o tehnică rudimentară. La fel este și situația creșterii animalelor, ce avea drept bază liberă consumare a ceea ce ofereau ca nutreț, pădurile sau islazurile comunale. Aproape nici nu se putea vorbi de construcții propriu-zise, care să ofere condiții optime de protecție împotriva intemperiilor vremii, ci mai mult de improvizații de adăposturi.

În consecință, se poate spune că în această perioadă – în care agricultura nu cunoscuse dezvoltarea necesară pentru a solicita acareturi speciale, iar creșterea animalelor, prin specificul ei, impusese doar construcții simple, lipsite de durabilitate și prestanță – gospodăria țărănească, atât în satele libere, cât și în cele aservite, era săracă ca număr și volum de construcții anexe. La un asemenea tip de gospodărie nu exista decât un gard rudimentar, sau gardul putea lipsi complet. Forma cea mai veche de împrejmuire, care mai poate fi reconstituită pe baza mărturiilor orale și chiar a unor mărturii materiale, păstrate ca relicve, era formată din *ștenepi* (trunchiuri de copaci mai subțiri) bătuți în pământ la anumite distanțe; ștenepii se completau cu *pârmaci* (ștenepi spărți în două părți), ascuțiți la un

capăt, bătuți în pământ și împlețiți cu nuiiele. Ștenepii, fiind mai rari și mai groși, mai mari decât pârmacii, țineau *pleterul* de nuiiele. Deși arhaic, un asemenea gard de nuiiele, prin arta efectuării împletiturii, căpăta reale însușiri estetice.

De-a lungul timpului, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, paralel cu intensificarea dezvoltării agriculturii, cu sporirea posibilităților materiale ale locuitorilor, dar și cu progresul tehnicii de lucru, încep să se extindă gardurile alcătuite din *știompi*, *stobori*, *tarași sau taraci* (stâlpi de susținere) pe care se prindeau, cu cuie de fier, *lanții și uluca*. Mai rare, asemenea garduri au putut exista și în secolul al XVIII-lea.

La intrarea în gospodărie, în unele sate sau comune înstărite din Câmpia Băileștilor și-au făcut apariția porți monumentale, acoperite și frumos sculptate. Pentru împodobirea stâlpilor și a ancadramentului din partea superioară a porților s-a folosit pe scară largă tehnica creștăturii în lemn, care, mai târziu, s-a completat cu cea a traforării. În general, ornamentica creștăturilor este dominată de străvechi motive geometrice: romburi, cercuri, linii șerpuite etc. Nu lipsesc nici motivele de veche tradiție și largă circulație ale pomului vieții, soarelui, funiei împletite. De asemenea, sunt întâlnite și unele motive zoomorfe, referitoare la fauna specifică zonei. De prin 1940 se generalizează porțile duble, una pentru atelaje, alta pentru oameni pe întreg cuprinsul Câmpiei Băileștilor. La începuturi „era o singură poartă și pentru oameni și pentru animale” spunea Tănase Ion din satul Brândușa, comuna Bistreț, județul Dolj, în 2007, la etatea de 84 de ani. După colectivizare se trece masiv la generalizarea în întreaga Câmpie a Băileștilor a porților metalice, fără niciun principiu estetic sau arhitectonic, fapt care a știrbit mult din ceea ce puteam numi cartea de vizită primă a gospodăriei tradiționale oltenești. În zilele noastre, în arealul studiat de către noi, gardul din beton sau cărămidă de beton (bolțari), tencuită și vopsită, alături de porți metalice masive, știrbesc orice notă de originalitate sau specificitate a formelor tradiționale de împrejmuire a gospodăriei tradiționale oltenești.

Generalizarea trecerii de la bordei la casă a început să se facă în Câmpia Băileștilor, ca de altfel și în alte zone ale țării, după 1850, când deja încetaseră chiar și jafurile turcești, iar acest fenomen este legiferat și impulsionat de Regulamentul regal din 1888, care prevedea construirea unor case corespunzătoare igienei, după proiecte – tip ce se trimiteau la primărie. Treptat bordeiele sunt înlocuite cu case cu ziduri de pământ, chirpici și apoi din cărămidă arsă. Aceste case, după ce și-au ridicat streășina, de la pământ până la casa normală de suprafață, cuprindeau la început două încăperi, ca și bordeiul, apoi a apărut o cameră în plus, „odaia bună”, de obicei „cea de la drum”, iar după 1900 am văzut cum se diversifică arhitectura caselor. Odată cu apariția casei a început să apară și mobilierul de interior, adecvat pentru fiecare încăpere. Apare dulapul de bucătărie, confecționat de către meșteri specializați, sau dulapul de perete, patul de lemn sau din fier forjat, dulapuri pentru haine, masa și scaunele de lemn.



Model de gospodărie – Poiana Mare, jud.Dolj

INTERIORUL LOCUINȚEI TRADIȚIONALE DIN VÂLCEA. SISTEME DE AMENAJARE A CAMERELOR DE LOCUIT

Ionuț Gabriel Dumitrescu

THE INTERIOR OF TRADITIONAL HOUSE FROM VÂLCEA. ARRANGEMENT SYSTEMS OF THE LIVING SPACE

The house has an essential role in the life of people, which lead to the permanent preoccupation to maintaining and developing it.

The space, most of the time small one, was divided in a way to assure proper conditions for developing household activities, first of all preparing the food and manufacturing certain raw materials.

Keywords: house, household, raw materials

Cuvinte cheie: casă, gospodărie, materii prime.

Casa are un rol esențial în viața oamenilor, ceea ce a determinat permanența preocupărilor pentru întreținerea și dezvoltarea ei. Spațiul, multă vreme restrâns, a fost repartizat în așa fel încât să asigure cât mai bine condiții pentru desfășurarea activităților casnice, în primul rând pregătirea hranei și prelucrarea diferitelor materii prime. Felurile treburilor casnice și marea circulație în interior au impus împărțirea funcțională a locuinței pe colțuri¹.

Interiorul locuinței țărănești constituie poate cea mai concludentă expresie a modului de viață și a spiritualității, a ideilor, a cuvintelor unui popor, a vieții familiale și sociale, cu toate implicațiile ei. Modul de organizare a interiorului reflectă totdeauna condițiile de viață ale comunității, ale individului: situația socială și materială, tinerețe sau bătrânețe și, uneori, chiar sentimente personale de bucurie și tristețe, fantezia și, mai cu seamă, gustul pentru frumos dintotdeauna al oamenilor².

¹ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 107

² Paul Petrescu, Georgeta Stoica, *Organizarea interiorului*, în vol. *Arta populară românească*, Ed. Meridiane, București, 1981, p. 25

Interiorul locuinței țărânului român, chiar atunci când se reducea la o singură încăpere, a avut totdeauna o funcție dublă, practică și decorativă. Acest lucru se învederează din însăși structura elementelor lui constitutive, pieselor cu funcții practice nu le lipsesc niciodată notele decorative³. Acesta se organizează potrivit unei scheme elementare fixe de amplasare a mobilierului, căreia i se suprapune o compoziție armonioasă ce ține seama strict de legile decorative. Prin aceasta interiorul casei țărănești aparține artei.

Funcționalitatea constituie una din trăsăturile esențiale ale artei populare, iar obiectele din ansamblul interiorului o demonstrează perfect. Scaourile ștergarele, căpătăiele, lăzile de zestre, scaunele, mesele – dulap, toate subsumează o funcție utilitară și o funcție estetică. Funcția estetică apare în compoziția decorativă a interiorului din felul cum sunt aranjate toate aceste obiecte și din însăși sintaxa motivelor ornamentale ale acestor obiecte.

Semnificația formelor individuale se întregeste prin ansamblul creat de dispunerea lor. Echilibrul util – decorativ, ca principiu de existență a oricărui obiect din ansamblul interiorului tradițional, se conturează numai în cadrul îndeplinirii tuturor condițiilor ce permit să afirmăm că un obiect corespunde necesităților cotidiene, dar și nevoii de frumusețe. Se îmbină aici necesitatea unei relații descoperită cu instrumentele rațiunii și înțeleasă cu sufletul: „orice formă ascunde un dublu sens: ea înseamnă necesitate și frumusețe. Dacă scrutezi acea formă cu instrumentele rațiunii tale, ea nu-ți va părea capabilă să dovedească și să servească. Dar dacă o vei înțelege cu tot sufletul, ea îți va arăta frumusețea care copleșește și dăinuie”⁴.

Un obiect din interiorul țărănesc face parte din acel sistem de semne non – verbale prin care descifrăm modul de viață și spiritualitate ale poporului român, normele vieții familiale și sociale, generalul și particularul. Un obiect din ansamblul interiorului, este, ca orice semn, alcătuit dintr-un semnificant (forma materială a obiectului) și acel semnificat (sensul legat de forma respectivă). Realizat pentru a răspunde unei necesități – a fi de folos, dar și a împodobi – obiectul din interiorul românesc este receptat în comunitatea respectivă tocmai pentru că el corespunde condițiilor și modului de viață, mentalității și viziunii sale estetice⁵.

În funcție de zona geografică și de ocupații, interiorul casei capătă un profil specific datorat pieselor dominante caracteristice, principiul schemei de organizare a pieselor cu caracter decorativ se realizează într-un ansamblu armonios și o strictă independență topografică. Interiorul casei țărănești din Vâlcea are funcții mai mult sau mai puțin complexe, după numărul, dimensiunea și destinația încăperilor. Se desprind în mod clar următoarele tipuri de interior: tipul de interior simplu și tipul de interior evoluat cu mai multe camere. La organizarea

³ *** , *Arta populară românească*, p. 179

⁴ Marcel Sendrail, *Înțelepciunea formelor*, Ed. Meridiane, București, 1986, p. 60

⁵ Steluța Pârâu, *Lumină și culoare în amenajarea estetică a spațiului țărănesc tradițional de locuit la români*, Ed. Fundației Universitare „Dunărea de Jos”, Galați, 2001, p. 112

interiorului participă sistemul de încălzit și de preparare a hranei, mobilierul și piesele de decor⁶.

Unitatea interiorului casei tradiționale vâlcene se manifestă mai ales în elementele de bază, numărul și destinația încăperilor, sistemele de încălzit, poziția lavițelor, a patului și a mesei; ea se manifestă însă și în domeniul stilului decorativ. Totodată, în organizarea interiorului din zona Vâlcea nu pot fi omise legăturile cu mănăstirile și curțile boierești, care aduceau elemente noi, de ordin practic și estetic în casa țărănească. Un rol important au avut și târgurile anuale la care se adunau sătenii din toate așezările rurale vâlcene.

Casa țăranului vâlcean, modestă ca înfățișare, până nu demult, în cele mai multe sate, a fost curată ca și el, îmbrăcată frumos în ciclul marilor sărbători, în momentele mai importante din viața familială și socială, când se etalau cele mai noi și mai frumoase textile de casă, pe masă, pe paturi, pe pereți, pe culmi, pe lavițe etc. Interiorul acesteia constituia oglinda hărniciei și măiestriei artistice a femeilor, calități mult apreciate de colectivitatea sătească⁷.

În ceea ce privește interioarele populare vâlcene o mărturie prețioasă poate fi cea a francezului Théodore Margot care vedea, în prima parte a secolului al XIX-lea, casa de lângă Drăgășani a vătafului de plai Ioan Urșanu: *prea frumoasă casă mobilată cu eleganță, lucru ce nu vedem la mulți din proprietarii mai avuți*⁸.

Principalele categorii de încăperi ale casei țăărănești vâlcene, din punct de vedere funcțional sunt: tinda, folosită ca încăpere de trecere, încăperea de locuit, podul și pivnița, la acestea se adaugă, ulterior, camera curată. Fiecare încăpere îndeplinește, în cele mai multe cazuri, mai multe funcții. Întreaga viață de familie se polarizează în jurul încăperii cu focul.

Camera prin care se face intrarea în casă, denumită „la foc”, are, în general, în colțul opus intrării, alături de peretele median, o vatră liberă la nivelul podelei, cu coș suspendat. Încăperea îndeplinește funcții multiple – bucătărie, cameră de lucru și uneori este folosită chiar pentru dormit. Mobilierul încăperii, adecvat scopului, se compune din două lavițe așezate în unghiul format de peretele longitudinal din spatele casei și cel lateral; ele au mai degrabă aspectul unor paturi. Lavițele confecționate din scânduri groase fixate pe patru picioare, cu înălțimea de 0,50 metri, sunt mobile și pot fi aduse lângă vatră, deoarece uneori folosesc pentru dormit, iar în timpul zilei servesc pentru păstrarea vaselor de uz gospodăresc. Mobilierul este completat printr-o masă rotundă cu scăunelele necesare, un hambar pentru mălai și un dulap – masă. Pe corlată sau pe lavițe stau obiectele de uz gospodăresc – țeștul, pirostriile, căldarea pentru mămăligă, tiugile pentru sare, lingurile de lemn, gălețile de aramă pentru apă și multe vase din lut smălțuit sau nesmălțuit⁹.

⁶ Ioan Prahoveanu, *Etnografia poporului român*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2001, p. 70

⁷ Valeriu Butură, *op. cit.*, p. 113

⁸ Théodore Margot, *O viatorie în cele șaptesprezece districte ale României*, București, 1859, p. 44

⁹ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești, Râmnicu Vâlcea*, 1974, p. 48

În multe așezări rurale din Vâlcea localnicii au folosit perifriza *casa cu focul* pentru a denumi de fapt o singură cameră a casei propriu-zise. Includerea termenului de *casă* în expresie poate fi justificată logic ca fiind o conservare a accepției de casă propriu-zisă, pe care o îndeplinea casa monocelulară. În acest sens este posibil ca, după apariția și răspândirea casei cu două camere, locuitorii să fi menținut sensul vechii case monocelulare în denumirea *casa cu focul*.

Elementul constitutiv esențial al casei cu focul era, așa cum am precizat, vatra focului. Ea reprezenta locul de desfășurare a celor mai multe dintre activitățile practice sau spirituale ale familiei. În afara faptului că aici se pregătea mâncarea, în jurul vetrei se și dormea, iar femeile lucrau la lumina focului sau a tăciunilor aprinși. La vatră se rosteau descântece, blesteme. Nașterile se consumau numai la vatră și fenomenul are explicații multiple, dintre acestea nelipsind cele legate de unele prevederi referitoare la igienă, dar și la credința străveche că acest loc avea o influență binefăcătoare asupra destinului¹⁰ noului născut.

În satele de pe valea Oltețului, lespede de piatră pe care se așezau lemnele în vatră se numește năclad, iar pe pereții vetrei, la o înălțime de circa 1,20 m, se afla ogeacul cu corlată. Corlata era alcătuită din două blane late, care aveau câte un capăt fixat în perete, iar capetele celelalte erau îngemănate, scobite și sprijinite de una din grinzi prin undrea coșului (un stâlp nu prea gros care se introducea cu un capăt prin scobitura capetelor corlatei, și se prindea de grindă printr-un cui de lemn). Pe jumătate din lățimea corlatei se sprijinea ogeacul, iar cealaltă jumătate servea ca suport pentru unele ustensile necesare la prepararea hranei.

Inițial, ogeacul nu era făcut din cărămidă, ci din țărălete, adică din nuiiele lipite cu pământ. Deasupra ogeacului, în podul casei, se înălța coșul ogeacului, care depășea apa acoperișului din spatele casei. Pe coș, în interior, se găsea lemnul coșului, de care se prindea lanțul, care era suspendat deasupra focului. Paralel cu unul din pereții camerei „la foc” se afla o laviță, compusă din patru pari și o blană așezată peste ei, pe care se țineau vatra cu apă, vasele. Între perețele din față și vatră se găsea unghetul (în spațiu liber de circa 60–80 cm), în care se depozita țăstul. La Alunu, lemnul care trecea prin urechile țăstului, se numea tăcărău. Deasupra unghetului era un spațiu denumit „după coș”, în care se ținea troaca sau căpestelea de făcut aluat. În aceeași încăpere a apărut, la sfârșitul sec. al XIX-lea, un dulap de vase. În afara ustensilelor necesare gătitului mâncării (tuci, cărpători, blide), în casa cu focul se mai găseau trușia¹¹ cu oțet, brădoica¹² cu untură și, uneori, când casa nu avea perdea, aici se ținea și putina cu varză.

Pondila acestei încăperi era alcătuită din blăni încheiate în uluc, adică din scânduri prevăzute cu un șanț pe mijloc, în care se introducea, prin succesiune, marginea limbuită (subțiată) a scândurii următoare. Aceste blăni încheiate în uluc

¹⁰ Ion Ghinoiu, *Casa românească. Plecarea și sosirea sufletelor*, în *Ethnos*, nr. 1, București, 1992, p. 73–77

¹¹ Vas de doage confecționat din lemn de brad cu baza mai lată decât gura

¹² Vas de capacitate de 12 litri

nu se tăvăneau, adică nu se încărcau cu moloz și nici nu se văruiau. Pondila se procura de obicei din târguri. După informațiile rurale, în locul pondilei încheiate în uluc, pe la anul 1900 a apărut tavanul din șipci și nuiiele construit astfel: pe sub grinzi se prindeau niște șipci la o distanță de circa 40 cm; ele se îngrădeau cu nuiiele, se încărcau cu pământ și apoi se văruiau. În tavanul sau pondila de deasupra casei cu focul (după ușa de intrare) se găsea omna sau gura podului, prin care se pătrundea în podul casei. Uneori omna sau gura podului se aflau în prispă. Urcarea în pod se făcea fie pe cuie de lemn fixate în perete, fie pe o scară rudimentară obținută prin cioplirea pe un trunchi de copac mai subțire a unor puncte de sprijin pentru picioare. Cu vremea, aceste scări au fost înlocuite cu cele construite din doi plași sau tălpici uniți între ei prin cuie de lemn. Tot în casa cu focul, la mijlocul pondilei, era fixat de grinzi, prin cuie de lemn, un grătar sau cărnari, format din nuiiele sau din smicele (șipci)¹³. Pe grătar se ținea carnea porcului, după ce aceasta fusese afumată pe ogeac.

În alte așezări vâlcene, pe vatră, în lipsa țăstului, s-a clădit cuptorul, de formă semicirculară, cu fața spre ușa de intrare, lipit de peretele despărțitor. La baza acestuia, în apropierea cuptorului, se deschide gura sobei prin care se alimentează soba oarbă situată de cealaltă parte a peretelui; deasupra vetrei, coșul susținut de corlată, primește fumul care se răspândește în pod. În satele de pe valea Luncavățului și cea a Cernei, lavița, o blană de lemn, este pusă pe patru sau șase poterași (țăruși bătuți în pământ), de-a lungul peretelui lateral din stânga.

Între laviță și cuptor se află hambarul pentru păstrat mălaiul sau un dulap. Masa, rotundă de obicei, joasă, cu trei sau patru picioare, este pusă în mijlocul tindei numai în timpul meselor comune ale familiei, iar în restul zilei stă agățată lângă hambar, sau agățată de un cui lângă ușă. Scaunelele, tot joase, de o mare diversitate de forme, stau – după terminarea mesei – împrăștiate pe lângă pereți, în apropierea laviței.

Acestea ar fi piesele de bază ale încăperii „la foc”, la care se adaugă o serie de obiecte de uz casnic. Vatra pentru apă, mai multe ulee din trunchiuri de copac scobite în care se păstrează ouă, mălai sau boabe, un butoiș pentru brânză și mai multe vase de lut necesare pregătirii hranei își găsesc locul pe laviță. Oale de lut cu „mănușă” (toartă) se mai găsesc pe pereți, agățate de cuie de lemn.

După cuptor se pun cărpătoare pentru mălai și pâine și căpestere de pregătit aluatul, piese ce mai pot fi văzute pe două cuie lungi de lemn prinse pe peretele lateral din stânga sau pe cel din față. Pe corlată, uneori dublă, se pun străchinile la uscat cu gura în jos și linguri în picioare, sprijinite de coșul corlatei, apoi căuce și o piuă pentru sare, ca și alte piese mărunte necesare gospodăriei. Agățat de fiarele prinse de coș sau pe pirostii se găsește ceaunul. Pe lespezile vetrei sau rezemat de perete se află vâtraiul, din metal, de forma unui cărpător, însă mai îngust, fasonul acestora diferind de la gospodărie la gospodărie.

¹³ Inf. Bulagea Petre, sat Sinești, n. 1929

Spațiul restrâns al încăperii a obligat gospodarul la o judicioasă folosire a fiecărui loc. Mai trebuie precizat că, în stânga ușii de intrare în camera *la sobă*, se găsea o firidă (un mic spațiu amenajat în zid în care se țineau anumite obiecte necesare la aprinderea focului). Aici stătea opaițul care lumina ambele încăperi. Acesta putea fi un „ciob (un fel de borcănaș cu fitil)”¹⁴, „o glăjiță, un ciob din pământ sau o oală spartă, cu seu și feștilă din cârpe, cânepă”¹⁵, „un ciob de oală în care ardea sau nu o căcărează de iepure”¹⁶. În unele case se foloseau și făclii: „coji de mesteacăn răsucite care fac flacăra ca la lampă”¹⁷ sau „coji de vișin, cireș, mesteacăn cu care copiii mergeau cu colindețele”¹⁸. Odată cu apariția lămpilor cu petrol, în jurul anilor 1880–1890, au început să pună geam de sticlă sau să facă o firidă cu polițe pentru ținut vase de bucătărie.

Spre deosebire de tindă, încăperea *la sobă*, alături de care apare, ulterior, la unele case și camera curată, conțin un mobilier potrivit funcției lor și un aranjament în care apare evidentă preocuparea pentru asigurarea unui anumit grad de confort și a unei ambianțe plăcute. În cadrul acestor încăperi se întâlnesc cele mai frumoase obiecte din gospodărie.

Din punct de vedere al modului de organizare, interiorul acestor încăperi se caracterizează prin prezența a patru puncte de greutate repartizate simetric unul față de celălalt: colțul cu sistemul de încălzit sau de preparat hrana, colțul cu patul, colțul cu lavițele și masa și colțul cu dulapul de vase; centrul încăperii rămâne liber. Din punct de vedere estetic, în compunerea interiorului locuinței țărănești din Vâlcea se observă unele preferințe diferențiate de la o serie la alta, în funcție de specificul local și de schimburile culturale care au avut loc în decursul timpului.

În partea sudică și sud-vestică a zonei Vâlcea peretele care despărțea camera *la foc* de camera „la sobă” se numea primez și se construia din nuiiele încărcate cu pământ. Cu timpul, a început să se folosească cărămida. Din camera *la foc*, printr-o ușă construită inițial dintr-o blană masivă și prevăzută cu țâțână, se intra în camera *la sobă*. Aici se găsea o sobă oarbă ce se încălzea cu lemnele arse în vatra de sub ogeac și care avea două-trei ulcele pentru coacerea semințelor¹⁹. Ele aveau rolul de a emana mai multă căldură. În continuarea sobei oarbe se găsea patul construit, în timpuri mai vechi, din patru pari bătuți în pământ, ale căror capete erau prinse două câte două cu niște șipci, peste care se așezau în lung (de-a lungul peretelui) blane. În timpul somnului, blanele erau acoperite cu rogojini, pături de cânepă. Ziua, pentru a nu se uza, păturile se luau de pe pat.

O altă variantă de pat, întâlnită în casele vechi, este cea constituită din patru pari, două slaiuri lungi (scânduri care uneau capetele parilor de pe aceeași

¹⁴ Inf. Constantin Catrina, sat Mitrofani, n. 1933

¹⁵ Inf. Mitroi Gheorghe, sat Sutești, n. 1928

¹⁶ Inf. Buică Mircea, sat Sutești, n. 1935

¹⁷ Inf. Mihăescu Ion, sat Vlădești, n. 1927

¹⁸ Inf. Cârjan Dumitru, sat Vlădești, n. 1926

¹⁹ Inf. Anghel Victor, sat Tetoiu, n. 1929

direcție) și din blane dispuse în curmeziș, peste slaiuri. Până la primul război mondial, în unele așezări nici camera „la sobă” nu era pardosită cu cărămidă sau scândură. Odată cu pardosirea ei s-a renunțat la patul cu pari în favoarea celui cu scaune. S-au făcut scaune lungi de 1,20; se așeza un scaun la un capăt, altul la alt capăt și peste ele se puneau blane. Un sistem mai evoluat de pat este cel cu patru picioare scobite în părți și cu stacheți la mijloc. Peste aceștia din urmă se așezau blane în lățime. După primul război mondial au apărut paturile cu tăblii la capete, una mai înaltă, alta mai joasă. Unele tăblii erau ornamentate prin scrijelare sau incizare.

În continuarea patului se dispunea lacra. Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, alături de lacră, apar și lăzile confecționate din brad care prezentau unele ornamente încrustate. Mai apoi a apărut și cufărul, îmbrăcat în pânză de cânepă. Forma cuferelor era aceeași cu a lăzilor. Pe lacră, pe ladă sau pe cufăr se țineau teanc: velințe, scoarțe, covoare, pături. Deasupra lăzii, pe vremea când grinzile erau netăvănite, se găsea o poliță (o blană) prinsă în cuie de lemn. Ea se așeza fie în lungul, fie în latul camerei. Deasupra patului, prinsă de pondilă cu niște sfori, se găsea culmea (o prăjină), pe care se uscau rufe sau se țineau veșmintele de purtare. Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, la ferestre au început să apară perdele, iar pe pereți velințe sau covoare.

În partea sudică și sud-vestică a județului, bogăția motivelor și cromatica vie a țesăturilor indică legătura cu satele din zonele etnografice învecinate. Dacă în ceea ce privește dispoziția mobilierului, interiorul apare unitar fără diferențieri majore față de restul satelor vâlcene, din punct de vedere al numărului și așezării țesăturilor, el apare mai bogat. Pereții din dreptul paturilor sunt acoperiți cu scoarțe colorate în nuanțe calde, frumos armonizate, decorate cu dungi alternative, dungi intercalate de alesături sau motive centrale delimitate printr-un che-nar. Deasupra scoarțelor sunt așezate de jur împrejurul pereților ștergare lungi, împodobite cu alesături sau broderii în roșu și negru. În jurul Drăgășanilor (satele Mitrofani, Prundeni, Crețeni, Ștefănești), în compozițiile decorative apar adesea elemente legate de ocupația principală a ariei: frunza de viță, curpenul, strugurele. Tot ca un element specific acestei părți din Vâlcea apar aici, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, ștergarele lungi de bumbac cu borangic sau, mai târziu, din borangic.

În Țara Loviștei camera de locuit cuprinde, de obicei, următoarele piese de mobilier: două paturi, masa cu picioare înalte sau dulap-masă, două scaune, o canapea (scaun lung cu spătar prezentând uneori și ladă), una sau mai multe lăzi de zestre. Pe perețele de după ușă se află cuierul pentru haine. Dulapul de vase pe colț sau dulapul înalt pentru vase apare în cazuri mai rare, frecvent întâlnite fiind însă dulăpioarele pe perete.

În Țara Loviștei se simte legătura strânsă care a existat în trecut cu Argeșul și Făgărașul. Aceasta apare foarte evident în domeniul mobilierului și al textilelor de casă. În compunerea interiorului apar numeroase piese de mobilier provenite

din Argeș, în special din Sălătruc. Elementele decorative specifice Sălătrucului și compunerea decorului – rozete și intercalări de linii hașurate – sunt determinante pentru stabilirea locului de proveniență a acestui mobilier²⁰. Tot ca un element argeșean apar aici șervețele mici lungi de circa 0,40–0,50 cm, care se așează grupate pe perete ca un stol de fluturi. Uneori, în Țara Loviștei sau în partea nordică a văii Oltului, se face simțită mai mult legătura cu Făgărașul. Elemente caracteristice: chindee lungi, lucrate din bumbac gros, preferința pentru culorile roșu, negru, albastru, dispuse compact la capetele cu alesături, sau dispunerea lor în jurul ferestrelor au fost frecvente la sfârșitul secolului al XIX-lea la Căineni, Brezoi, Racovița și chiar dincolo de Călimănești.

Partea centrală resimte o ușoară diferențiere față de ariile amintite păstrând, din punct de vedere al interiorului, elementele cele mai tipic vâlcene. Odaia „la sobă”, mai spațioasă decât prima încăpere, are mobilierul dispus în funcție de locul pe care-l ocupă soba oarbă care nu are gură de alimentare directă. Lângă pereții laterali se află două paturi cu plimbe susținute de poterași peste care se pune o blană de lemn. Tot atât de frecvent a fost răspândit și patul pe scaune peste care se pune tot o blană. În ambele cazuri peste blăni se așterne o rogojină ce ține loc de saltea. Între aceste paturi a existat o laviță pe poterași sau o masă pe scaune, de înălțimea paturilor, folosite – în familiile numeroase – drept paturi pentru copii. Ziua această laviță sau masă era acoperită cu o pânză albă sau văr-gată cu arniciuri.

Lacra, de o deosebită valoare artistică, este așezată pe pat, la capătul opus intrării, sau fixată pe poterași. O altă piesă, nelipsită din această încăpere, este culmea, prinsă de podină prin laturi de lemn sau cu belciuge de fier. Pe aceasta se pun rufele la uscat sau păturile la aerisit. Pe timpul iernii, între paturi se instala războiul de țesut cu ajutorul căruia se acopereau toate cerințele vestimentare și de confort ale familiei, de la pânza de cânepă sau în până la dimia de mantale și pătura de lână înlăcrită (pătrățele albe și negre) pentru acoperit paturile. Camera „la sobă” era decorată cu taieri de Horezu, puse pe peretele opus intrării, la mijlocul căruia se află fereastra.

Nelipsită din casa oricărui gospodar este icoana, de factură populară sau simplă reproducere, așezată pe peretele de răsărit. Ținând de arhitectura interioară, coarda ce traversează plafonul pe sub grinzi servește drept poliță pentru străchini și linguri. Pe peretele lateral, imediat după ușă, sau chiar deasupra patului, sunt cuie de lemn de care se agață piesele de îmbrăcăminte, ca și gheme mari de lână.

În satele din dreapta Oltului, mai jos de Olănești – Dobriceni, Bodești, Pietrari, Păușești-Otăsău, Folești, Costești, Măldărăști, Horezu, Budești, Buleta, etc. – pereții văruiți în alb rămân liberi, fiind acoperiți uneori doar de o fâșie îngustă de velință țesută în dungi în culori mai pastelate, iar la partea superioară decorați cu trei sau patru ștergare din bumbac, legate la mijloc și având capetele lăsate liber

²⁰ Maria Scarlat, *Centre specializate în confecționarea mobilierului de pe Valea Topologului*, în Studii și cercetări. Muzeul Satului, București, 1970, p. 307

în jos. Interiorul din această parte a Vâlcii a fost îmbogățit spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, prin introducerea unor piese de port popular, cum sunt vâlnicele colorate în roșu și scoarțele.

La casa din Vlădești, de care am amintit ca organizare a interiorului celor două încăperi, în prima cameră se găsesc piesele specifice bucătăriei țărănești: o lacră (folosită pentru depozitarea produselor lactate), o masă cu trei scaune și un stelaj pentru veselă, dar și un pat de odihnă a persoanelor în vârstă. În camera secundă, principalele piese de mobilier sunt: o masă-dulap, un pat, un dulap, scaune și o ladă de zestre pictată. Iarna aici se monta războiul de țesut. Pe pereți se află nelipsita icoană pictată pe lemn și o oglindă (element de mobilier specific locuințelor de intelectuali) cu o ramă sculptată din lemn de trandafir.

BISERICA DIN BAI A DE ARAMĂ

Cornel Boteanu

THE CHURCH FROM BAI A DE ARAMĂ

Constantin Brâncoveanu was related to the fair of Cloșani field, called Baia de Aramă, which Nicolae Iorga considered one of the oldest fairs in the country, since the beginning of the reign. The copper was extracted from this area in the time of Mircea the Elder's reign and then during the reign of Matei Basarab. Constantin Brâncoveanu continued the process of copper extraction and, according to the information from the chronic of Radu Greceanu, he passed by these places in 1695 when he was coming back from Cladova Fortress and heading to Hurezi Monastery. The researcher Radu Crețeanu succeeded in establishing even the day in which Brâncoveanu would have been made a stop to Milco Băiașu's inn and planned founding a church which construction started in 1699 and ended in may 1703. It is stated in Pisanie that the church was built with the support of Cornea Brăiloiu, the ban of Craiova. The ruler Constantin Brâncoveanu was painted with Mrs. Marica on the wall at the entrance to the nave. In "The Register of Incomes and Expenses" was mentioned the contribution to the amount of 300 thalers for painting and consecration of this church. The two painters were Neagoe and Parthenie from the School of Tismana.

Keywords: church, fair, ruler, Constantin Brâncoveanu, Baia de Aramă.

Cuvinte cheie: biserică, târg, domnitor, Constantin Brâncoveanu, Baia de Aramă.

Dacă vii dinspre Severin ori dinspre părțile Gorjului, șoseaua începe să se închidă treptat, străjuită de umbra pădurilor atunci când intri în Baia de Aramă, și la puțin timp după intrare, se bifurcă brusc. O parte o ia spre dreapta, pe lângă firul Brebinei și, după ce străbate o salbă de sate urcând anevoie pe lângă Vârful lui Stan, ajunge în Valea Cernei. Cealaltă parte urmează firul Bulbei până aproape de ieșirea acesteia din peștera care-i poartă numele și, după ce străbate orașelul intră pe legendara Vale a Găinii și străbate comunele Ponoarele, Isverna, Balta, Godeanu și se varsă iar în același drum. Pe această Vale a Găinii, presărată de numeroase izvoare, se află o troiță veche ridicată lângă un izvor și nu departe de

ea este o icoană zugrăvită pe piatră. Căci orașelul Baia de Aramă e situat ca într-o căldare, având de jur împrejur dealuri înalte și împădurite până aproape la vârf. Spre sud e Dealul Mare, de unde ți se dezvăluie întreaga panoramă a ținutului până departe, spre depresiunea Tismana.

La sud – vest e Dochiciu, dealul cu nume legendar, iar spre vest, Dealul Ocnelor cu locul numit Fântâna Mircii, unde se spune că ar fi poposit Mircea cel Bătrân



Troiță pe Valea Găinii

pe vremuri. Dincolo de firul Bulbei este Cornetul cu izvoarele sale reci: Bolborosul, de la care se alimentează păstrăvăria și izvorul folosit pentru rețeaua de apă potabilă a orașului. Localitatea e așezată într-o poziție privilegiată, o depresiune de tip carstic pe care specialiștii o numesc polie¹, ocrotită ca un cuib de înălțimile aflate în jurul ei, dominate de Piatra Cloșanilor. Orașelul, care a fost înainte vreme reședință a Plaiului Cloșani și mai aproape de zilele noastre sediu al raionului, s-a bucurat încă de pe vremea lui Mircea cel Bătrân de un binemeritat prestigiu pentru că de aici se extrăgea minereul de aramă. Istoria mineritului este însă cu mult mai veche, coborând până în vremurile dacilor și ale ocupației romane.

D. Berciu menționează două monede dacice² descoperite în dealul Dochiciu, iar Nicolae Densușianu identifica localitatea Baia de Aramă cu străvechea Chalcis³, despre care vorbește Stephanus Bizantinus, idee preluată și de către alți cercetători precum G. Erdeli.⁴

Numele localității apare încă de la începutul secolului al XVI-lea într-un document de pe vremea lui Neagoe Basarab:

1518 (7026), mai 3, București

Neagoe Basarab voievod întărește jupânesii Neacșa, fiica lui Harvat Logofăt satele Brîncoveni și Baia.

Și iar am dat domnia mea amânduror Baia toată, pentru că singur domnia mea am dat satele ce s-au zis mai sus de zestre fetei jupânului Harvat logofăt, jupînesii

¹ Deși închisă în mare parte cu relief alcătuit din alte roci decât calcare, totuși nu-și pierde caracterul de polie. Lipsa urmelor de terase, orizontalitatea perfectă, tufărișurile de anini, sălcii, răchiți, prezența băltoacelor și absența așezărilor sunt caracteristici care o așază în rândul formelor carstice evoluat. I. Vintilescu, *Contribuții la cunoașterea carstului din Podișul Mehedinților*, în *Cercetări și studii geografice*, vol. I, București, 1938, p. 129.

² D. Berciu, *Arhivele Olteniei*, an. XVIII, nr. 104–106, 1939, p. 51.

³ În particular, orașul Chalcis din Scythia, de care face amintire Stephan Bizantinul nu putea să fie altul decât așa numita Baie de Aramă din părțile de apus a României, N. Densușianu, *Dacia preistorică*, Ed. Meridiane, București, 1986, p. 334.

⁴ G. Erdeli, *Podișul Mehedinți*, Metropol, București, 1991, p. 119.

Necșii și am miluit domnia mea și pre bărbatul ei, pre jupân Dobrovoie pîrcălabul, pentru slujba ce au slujit domniei mele (1518)⁵.

Dar adevărata atestare poate fi considerată cea din 1581⁶ în care sunt amintite și satele Lostiște, Pistrița și Glogova. Istoricul localității nu este încă elucidat, dată fiind vechimea ei, și rolul pe care l-a avut în realitățile sociale și economice ale vremii. Și cu toate acestea, o minte genială, precum cea a savantului Nicolae Iorga, o poate surprinde într-o frază memorabilă:

„Și, într-adevăr, chiar dacă această Baie, pe lângă a Moldovei, a Maramureșului (Baia Mare), a Crișului, este foarte veche, deși la început se va fi lucrat și mai încolo, către Tarnița, chiar dacă de aici se va fi scos aramă pentru grosolanii bani dacici, imitând pe cei ai regilor macedoneni și dacă romanii au lucrat aici pentru armele lor de bronz, dacă Mircea I se înțelegea cu un sas pentru exploatarea gropilor, dacă, în sfârșit, într-o vreme mai nouă, sub Matei Basarab, se scotea de aici minereul pentru a-l arde, cum spunea călătorul sirian Pavel de Alep, cârciumarii, negustorii, meșterii par a fi venit de peste Dunăre, din sârbime, încetățenindu-se apoi în acest colț muntean de Oltenia. De aici aspectul târgului balcanic care se menține.”⁷

Bogăția minereului de cupru a făcut ca exploatarea miniere să fie reluate în mai multe rânduri atingând un punct de vârf în perioada domniei lui Matei Basarab, când voievodul încurajează meșterii străini să se stabilească aici făcându-le anumite scutiri:

Din mila lui Dumnezeu, Io Matei Basarab, voevod și domn a toată țara Ungrovlahiei. Dă domnia mea această poruncă a domniei mele Ghiurei, căpitanul de la Baia de Aramă și lui Poznar și lui Stoian și tuturor băiașilor, cum să se știe de astăzi înainte, să aibă a da la vremea haraciului, câte 1000 de talere într-un an, pentru că deaca am făcut domnia mea această bae de aramă, fost-am tocmit domnia mea cu meșterii și cu căpitanul lor, ce e mai sus zis, cum să dea la haraci într-un an, de an câte 1000 de talere, și au dat pre aceasta samă, doi-trei ani. Apoi au venit Ghiura căpitanul lor, ce e mai sus zis și cu alți meșteri anume Poznar și Stoian, văleat 7153, de s-au tocmit de la divanul domniei mele, dinaintea a tot cinstit sfatul domniei mele și cu știrea a toți boiarilor țării, marii și micii, să aibă a da de an câte 1000 de talere, la vremea haraciului, iar domnia mea încă le-am iertat vama arămii de la toate vadurile, să fie în pace de vamă, nimic bânțuială să n-aibă, căce aceasta nu iastă în sama vămilor țării: că mai dinainte n-au fost, ce domnia mea am ridicat această bae.⁸

⁵ D. R. H. B. *Țara Românească*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1972, p. 328.

⁶ *Iată eu, jupânița Dumitra împreună cu sora mea, anume Mara, fiicele lui Dumitru din Bârsești, scriem acest zapis al nostru, să fie la mâna jupâniței Neacșa și la mâinile fiilor ei, Nicola și Vintilă, fii lui Lațco din Glogova ca să se știe că le-am vândut lor din ocina noastră din satul de la Baia și din satul de la Lostiște....* D.I.R., Veacul al XVI, B, *Țara Românească*, Ed. Academiei, București, 1952, p. 13.

⁷ N. Iorga, *România cum era până la 1918*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1972, p. 28.

⁸ *Mitropolia Olteniei (M.O.)*, anul VII, nr. 3-4, Craiova, 1955, p. 213.

Am reprodus o parte din acest document aflat la Academie, în original, „pergament, sigillii cu timbru mobil cusut”, așa cum arată Emil Vârtosu, pentru a sublinia importanța de care se bucura exploatarea minereului de cupru în acele timpuri și credem că acest lucru a determinat în mod firesc dezvoltarea localității și ridicarea ei la rangul de târg. Oana Manolescu, fiică a acestor locuri și autoarea unui roman⁹ a venit cu câteva amănunte noi, preluate din cartea unchiului său Ștefan Sârbulescu, aflată încă în manuscris, despre perioada mai sus menționată: „Foarte importantă epocă a fost între 1640–1740 la începutul căreia minele au fost redescoperite de către minerul sârb Arsenie de la Rogotina – Valea Timocului, obținând și concesionarea lor. Vor lucra în ele foarte mulți mineri sârbi și localnici, numiți cu toții băieși, populația cu timpul amestecându-se. Poznan, fiul lui Arsenie, a preluat stărostia, apoi fiul său Giurca. Cel mai mic băiat al lui Arsenie, Miladin, căsătorit cu Măria Sgândăr îl avea de fiu pe Milco, născut în anul 1660. La numai 25 de ani, tânărul Milco, preia în 1658 stărostia ocnelor de la Giurca, ridică pe malul pârâului un han și toată activitatea lui va da Băii de Aramă importanța și strălucirea pe care a avut-o în acele vremi.”¹⁰

Oana Manolescu a adus câteva lămuriri foarte importante în legătură cu spița de neam a lui Milco Băiașul contribuind astfel la completarea unor verigi care lipseau din cercetările făcute până acum. Pe de altă parte, I. Donat, în prezentarea pe care o făcea mănăstirii, scria: „Pisania zugrăvită în pronaos cunoaște ca fondatori ai fostei mănăstiri de la Baia de Aramă pe marele ban Cornea Brăiloiu, dimpreună cu jupan Milco Băiașul, nepotul de frate a lui Poznar Căpitanul, personaje mai puțin cunoscute a căror legătură cu familia Brăiloiilor nu se poate stabili. Din această inscripție ar urma că biserica s-a început la Mai 20, leat 1640 săvârșindu-se cu toată podoaba la 7 Mai 1713, așadar după moartea banului Cornea. Și aici trebuie să se admită că este vorba numai de o refacere, mănăstirea fiind cu siguranță mai veche”. Drept argumente I. Donat invocă un text latin în care se vorbește de un privilegiu al voievodului Radu, *privilegio Raduli ab anno 7175 (1666–1667), unum molendinum in oppido Baja de Aramă* și un alt hrisov de confirmare de la Antonie Vodă din Popești, în anul 7187 (1678–1679) și într-o notă de subsol încearcă să stabilească genealogia lui Milco menționând: „Coroborând datele aduse de pisanie și pictură (V. Drăghiceanu în I.c. -(Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice, IX, p. 95 și XXII, p. 138, n.n.) cu cele cunoscute (St. D. Greceanu „Genealogii documentare”, I, p. 77–78) ajungem la următoarea spiță de neam a lui Milco:

Poznan căpitan?

Milco Băiașul 1694, 1713 – Mara (Marina călugărița)

Neculcea Gheorghe, Milco paharnicul postelnicul 1712+1721 = Maria = Ilinca

Nu se poate preciza cine sunt paharnicii Semen și Nicolai? sin Milco.”¹¹

⁹ Oana Manolescu, *Munții sunt ai noștri*, Ed. Privirea, București, 2005.

¹⁰ Oana Manolescu, *Veniți la Băia de Aramă*, Ed. Sitech, Craiova, p. 7.

¹¹ I. Donat, *Fundațiuni religioase ale Olteniei, Mănăstiri și schituri*, în A. O., XV, nr. 86–88, 1936, p. 271.

Am citat aceste informații ale lui I. Donat, deoarece vrem să luăm în discuție și existența unei biserici anterioare, lucru care ni se pare firesc pentru o comunitate care cunoscuse o oarecare evoluție. Acest Milco Băiașul este menționat drept ctitor în pisania bisericii și amintit de asemenea în documente precum hotărnicia mai sus menționată.

Existența unei asemenea biserici anterioare celei brâncovenești a fost susținută și de către Radu Crețeanu, cel mai important cercetător al bisericilor din Plaiul Cloșani, care analizând argumentele aduse de Donat și luând în considerare dezvoltarea zonei, trage următoarea concluzie: „Avem deci dreptul alături de D-l Donat, de a afirma că a existat la Baia de Aramă o fundație religioasă – probabil vreun mic schit – înainte de 1699, dată la care a fost începută clădirea actualei biserici”.¹²

Ceea ce trebuie să corijăm în privința construcției sunt doar anii realizării: (1694–1713) consemnați de I. Donat ca o perioadă foarte largă, de la proiectarea ei și până la transformarea în mănăstire. Se știe că această zidire care durează până în vremea noastră a fost înființată în urma întoarcerii lui Constantin Brâncoveanu de la Cladova, pe drumul Cernețiului care trecea pe la Balta și Baia de Aramă, după cum arată cronicarul Radu Greceanu.¹³ R. Crețeanu a reușit să stabilească chiar și ziua popasului luând în considerare data plecării din Cladova (9 iunie) și data sosirii la Tismana (12 iunie) concluzionând:

„Aici, la Baia, va fi făcut Vodă un popas mai lung – poate, precum se povestește în localitate, tocmai la hanul lui Milco, iar în ziua de 11 iunie se va fi hotărât ridicarea bisericii.”¹⁴

Acest han al lui Milco era pe locul fostei case Piciu, o familie renumită de negustori. Aici s-a ridicat casa Zoican, aflată pe locul actualului Monument al eroilor. Ridicarea bisericii a necesitat cheltuieli destul de mari pentru vremea aceea și, cu siguranță, băieșii lui Milco au avut un rol important la înălțarea ctitoriei, așa cum arată Oana Manolescu, bazându-se pe informații din monografia în manuscris a străbunicului său: „Minerii s-au angajat ei înșiși, fără plată, să pregătească piatra, cărămizile, vasul, dulgheria și tâmplăria. Milco a donat materialele pentru construcție precum și dealul Cornet care-i aparținea. Aici se va înălța biserica în memoria primului său fiu, Nicolcea. Cornea Brăiloiu a donat bisericii moșia sa de la Apa Neagră, icoane, odăjdii, mobilier. Jilțul arhieresc, rămas ca prin minune și azi în biserică, a fost dăruit de Constantin Brâncoveanu.”¹⁵

Zidirea s-a făcut destul de rapid, într-un singur an de zile, ceea ce înseamnă că au fost concentrate forțe serioase.

¹² R. Crețeanu, *Biserica din Baia de Aramă*, revista M.O., VII, nr. 9–10/1965, p. 565.

¹³ *Și așa fiind Măria sa viitor pă suptu munte, mers-au la mănăstirea Tismana și de acolo au mers la Mănăstirea Mării sale de la Hurezi și au șăzut făcându câteva zile și făcându-și Sâmpetru acolo, Cronici brâncovenești*, Ed. Minerva, București, p. 64.

¹⁴ R. Crețeanu, *op. cit.*, p. 565.

¹⁵ O. Manolescu, *op. cit.*, p. 7

Iscălitura zidarului se află în exterior, pe peretele dinspre miazănoapte sub o formă codificată așa cum arată Nicolae Iorga.¹⁶ Inscriptia exterioară e prea bine păstrată, ceea ce ne face să credem că ea a fost refăcută în mai multe rânduri, dar cea din dreptul altarului s-a degradat vizibil.

Ridicarea rapidă a bisericii demonstrează în același timp nevoia firească a comunității de a avea un asemenea lăcaș pentru finalizarea căruia cu toată podoaba necesară domnitorul contribuie cu suma de 300 de taleri, așa cum se poate observa din Condica de venituri și cheltuieli a Visteriei¹⁷.

Construită la poala Cornetului, biserica are o formă de treflă, 24 m. lungime și 8 m. lățime, fiind concepută și ca un punct strategic, deoarece din turlă se vede



Biserica din Baia de Aramă

aproape tot orașul. Ea a fost înconjurată de zid și bine apărată de înălțimile pietroase ale Cornetului pe care îl donase Milco, cel care îl avea din partea Sgândărilor. Acest Cornet fusese obținut încă de pe vremea lui Mihai Viteazul de către unul dintre Sgândări ca urmare a unui act de vitejie. Din punct de vedere arhitectural biserica reprezintă o construcție specifică stilului brâncovenesc, căruia îi aparțin și construcțiile din Glogova și Crainici, ridicate în secolul al XVIII-lea. Se poate recunoaște acest lucru după cele trei rânduri de cărămizi

puse pe colț sub nivelul streșinii prin care se realizează un interesant contrast cu albul zidirii.

Clopotnița aflată deasupra pridvorului și clădirea în ansamblul ei este impunătoare chiar și acum, după trei veacuri de existență. În clopotniță se află cele



Inscriptie zidire, 1700

lul al XVIII-lea. Se poate recunoaște acest lucru după cele trei rânduri de cărămizi puse pe colț sub nivelul streșinii prin care se realizează un interesant contrast cu albul zidirii.

¹⁶ Eu (bucla de jos a literei „u” lipsind) Ivan (urmează un semn de despărțire având forma unui „psi”) V (văleat) o 1700, N. Iorga, *Revista Istorică*, an. X, 1924, p. 61.

¹⁷ Pentru lucrul de la Baia de Aramă, *Revista Istorică a Arhivelor României*, București, 1873, p. 715.

trei clopote prinse într-un jug de lemn: două mari și unul mic, o toacă de lemn prinsă în zid și o toacă de metal. Toaca turnată din metal (aliaj cu cupru) are lateral figuri în relief, în stânga intitulată *Soborul Sf. Voevozi*, iar în dreapta pe *Sf. cuv. Stelyano*. Între cele două reprezentări, în partea de sus, pe semicerc, este inscripționat următorul text: *Auzimă Domne în ziua necazului când strig către Tine*, iar în centru s-a poansonat un text din care nu se mai deslușește, din cauza folosirii, decât că a fost dăruită bisericii Sf. Voievozi...

Pe clopotul mic, aflat între celelalte două, nu este nici o inscripție. Pe clopotul vechi scrie cu litere chirilice, turnate în relief și frumos caligrafiate:

Aceste doe clopote sent ale svinti monastir ce ghieste la Baie de Arame hramu svinzilor voivos Mihail și Gavril și aceste sau prefăcut cu chieltuiala orașului și prin ostenala Foti sem.1780. Al doilea clopot mare are turnată următoarea inscripție, din care aflăm că provine din celălalt clopot la care face referire prima inscripție: Returnat în anul 1946 în Șantierul...cu chieltuiala enoriașilor: Iacob Sgândăr, Victor Sgândăr, Mitică Sgândăr, Mitu Sgândăr, fiind pr. P. Tămăș. Com. Baia de Aramă.



Toaca din metal

Clopotnița este deschisă în cele patru părți, pardosită cu cărămizi mari de care am văzut și pe margine, la pridvor și are însemnate câteva nume în partea de jos a peretelui. De aici se deschide o imagine minunată a orașelului.

Pridvorul are formă dreptunghiulară cu arcade în formă de potcoavă, legate la mijloc prin câte un tirant de stejar. În față arcadele sunt dispuse simetric, trei de o parte și trei de alta, iar la mijloc este lăsată o arcadă mai mare. Spre partea nordică sunt numai două arcade, iar spre sud, pe unde e lăsat loc pentru intrare, se află o singură arcadă mare. Tot în exterior, pe partea nordică, chiar sub acoperiș se mai vede și acum, refăcută cu siguranță, semnătura zidarului, anul 1700 și două triunghiuri echilaterale suprapuse în sens invers cu cercuri mici aflate înăuntru. Câteva semne, aproape șterse, se mai văd în exterior sub fereastra mică a altarului. Pictura din pridvor se păstrează în condiții destul de bune, deasupra de nivelul ușii unde nu a fost atinsă de intemperii. Pridvorul nu este prea încăpător, fiind susținut de șase coloane rotunde lucrate din cărămidă bine arsă folosită la întreaga construcție în combinație cu zgura. Pe fațada bisericii, deasupra intrării, se află icoana hramului, ștersă acum de intemperii ca și cele două scene biblice zugrăvite alături. Din scene se mai vede doar un spațiu ondulat, cu dealuri și păduri, iar în partea de sus scrie: *Credință, Speranță și alt cuvânt șters*. Deasupra scenei din dreapta intrării se vede scris: *1870, octombrie 10*, an care reprezintă, cu siguranță, data renovării exteriorului. Pridvorul e pardosit cu cărămidă mare de formă pătrată și zugrăveala s-a păstrat aici mai bine decât în interiorul bisericii,



Arhanghelul Mihail



Ușa de la intrarea în biserică

poate din cauza faptului că nu a fost afumată, cât și a lipsei de igrasie. Deasupra ușii zugrăveala este dispusă pe trei rânduri, iar pe părțile laterale se află Luna (dreapta) și Soarele (stânga) cu chip de om, așa cum sunt zugrăvite și la bisericuțele de lemn deasupra ușii de la intrare, în interior sau la catapeteasmă. Tot în pridvor, în partea de sud, la intrarea laterală este zugrăvit Arhanghelul Mihail.

Ușa de la intrare este din lemn masiv de stejar, ingenios împodobită cu motive florale, iar pe pragul de sus sunt încrustate în lemn două romburi. În partea interioară, jos, este consemnat același an ca și pe zugrăveala bisericii, fapt care ne poate determina să credem că nu este cea originală, ci s-a făcut odată cu reparația și zugrăvirea exteriorului.

Pronaosul este slab luminat prin singura fereastră aflată în partea sudică, deoarece la nord se află ușa prin care se face accesul la clopotniță. În pronaos sunt zugrăviți ctitorii: starostele băieșilor, Milco cu familia lui și paharnicul Cornea Brăiloiu tot cu familia. Cei doi țin în mână macheta bisericii. Zugrăveala s-a păstrat nealterată de retușări, fiind spălată în anul 1938, în urmă cu 67 de ani. Se pare că Neagoe Zugravul care a făcut-o inițial este același meșter care a realizat și zugrăveala de la Horezu, celălalt zugrav de la Tismana, Parthenie, fiind mai mult un zugrav de icoane. Zugrăveala este „aleasă” așa cum o prezintă R. Crețeanu, cel care văzuse biserica doar la un sfert de veac de la spălarea picturii: „Pe de altă parte însă, zugravii bisericii din Baia de Aramă dovedesc pricepere în orânduirea decorului pictat și în cea mai bună folosire a suprafețelor ce rezultă din arhitectura interioară, destul de complicată, cum am văzut. Coloritul, atât al subiectelor cât și al câmpului, dovedește mâna unor meșteri stăpâni cu



Scaunul arhieresc



Ctitorii, Milco Băiașul și Cornea Brăiloiu

desăvârșire pe o artă a cărei menire, alături de rostul ei educativ era, de a produce la lumina slabă ce se strecoară prin ferestrele înguste, acea atmosferă mistică ce predispune la reculegere și la înălțarea sufletului către cele cerești”.¹⁸

După mai bine de jumătate de veac de la această operațiune, biserica arată jalnic din acest punct de vedere. Chiar portretele ctitorilor abia se mai zăresc și e greu să mai poți realiza o descriere a lor. La intrarea în pronaos, în partea stângă, este familia lui Cornea Brăiloiu (*Jupan Cornea vel banu*) și soția lui, Stanca (/ *jupânița ego Stanca*) împreună cu băiatul lor Barbu (*Barbu sin Cornea vel banu*), așa



Catapeteasma

cum cu greu se mai poate descifra de pe perete. Pe peretele din dreapta este familia lui Milco Băiașul (*Jupan Milco Băiașulu*) și alături de el este soția sa Mara (*jupânița Mara*), călugărită după moartea lui Milco cu numele Macrina. Ea ține mâna pe capul copilului, Milco.

Pe peretele din partea de sud se află ceilalți copii: Gheorghe, paharnicul Nicolcea sinu Milcovu și paharnicul Semenu sinu Milcovu. Pe colț, după fereastră, este zugrăvit și primul egumen (Igumenu Chiru Vasilie Arhimandritu ot Hilandaru). Tot aici, în pronaos se află și portretul regelui sârb Ștefan Dușan, sub domnia căruia a fost ctitorită mănăstirea Dečani. Dulapul în care se mai păstrează

¹⁸ R. Crețeanu, *op. cit.*, p. 568.



Relicvariu din argint

câteva cărți și reviste și două mese întregesc mobilierul din pronaos. Cele mai importante sunt, fără îndoială, icoanele pictate pe lemn care nu mai sunt cu siguranță cele originale.

Afirmăm acest lucru pentru că am văzut că diferă între ele. Pe peretele care separă pronaosul de naos sunt 6 icoane. În partea de jos a icoanei Mântuitorului se vede o inscripție din care aflăm că zugravul lor este Ioan din Pocruia. Cu siguranță că aceste icoane au fost făcute mai

târziu pentru că numele unui asemenea meșter l-am întâlnit abia în secolul al XIX-lea. În naos se află portretele ctitoricești: ale domnului (Jo Constandinu Basarabă Brâncoveanu voievod) și al doamnei (i gospodja ego Mariia). Deasupra acestora s-a construit în anul 1889 un cafas de lemn pentru cor, care se sprijină pe două coloane rotunde de lemn prin osteneala lui Piciu, un important negustor din acea vreme, după cum se poate vedea din chenarul în care este scris numele pe perete: Au plătit zugrăveala aceasta Domnul Piciu cu soția sa Jeoîța, 1889. Deasupra intrării din naos se află scrisă pisania. Pictura este afumată și în stare avansată de degradare. În stare bună se află acum doar cele două portrete ale Sf. Voievozi Mihail și Gavril, spălate. Sunt singurele care au putut fi fotografiate împreună cu câteva icoane care nu par a fi nici ele cele originale. În naos se află scaunul arhieresc, cu doi dragoni pe părțile laterale cu cap de vultur. Scaunul are un model interesant, având deasupra coroana regală și crucea, fiind donație a lui Constantin Brâncoveanu. Tot aici se mai află două strane, un iconostas sculptat de către un meșter din satul vecin, Mărășești, care a fost donat de Pavel Dăneasa de la Titerlești, alt iconostas care are icoana Maicii Domnului și două candelabre: unul mai vechi și altul nou, donat de Constantin Popescu.



Ușile împărățești

De jur împrejurul naosului sunt câte 9 scaune de fiecare parte pentru credincioși, iar în stânga altarului, într-o casetă de sticlă este un relicvariu din argint care conține moaștele Sf Grigore Decapolitul. Pe boltă este zugrăvit Pantocratorul înconjurat de 9 scene biblice și cei patru evangheliști.

Tâmpla bisericii este distrusă în bună măsură, legată acum cu fier beton ca să nu se dărâme. Ea a fost lucrată ingenios în lemn de tei, în stil brâncovenesc, cu motive florale specifice și nelipsitul motiv al viței de vie. Cele două rânduri de icoane care se păstrează sunt roase de carii și aproape irecuperabile. Ceva mai bine

s-au conservat icoanele împărătești. Nici ușile împărătești, de mare simplitate, fără podoabe și culori, sculptate la fel de migălos ca și catapeteasma, nu mai sunt cele originale, după cum remarca N. Iorga.

De valoare deosebită sunt cele două candelے suflate în argint despre care părintele Muntean Dumitru ne-a spus că sunt donație brâncovenească, dar și candelےle aflate deasupra icoanelor împărătești. În altar domină sfânta masă și crucea de lemn pe care este răstignit Mântuitorul. Lumina pătrunde aici prin două ferestre: una micuță, cu gratii, aflată spre nord, la proscomidiar și alta obișnuită.

Pisania scoate în relief efortul depus de ctitorii bisericii arătând perioada necesară finalizării lucrărilor și de aceea o reproducem mai jos:

Cu vrerea Tatălui și cu îndemnarea Fiului și cu săvârșirea Duhului Sfântu au făcutu această sfântă biserică dumnealui Jupanulu Cornea Brăiloiulu velu banu dimpreună cu dumnealui Jupanulu Milco Băiașul nepotu de frate lui Poznanu căpitan, cu toată cheltuiala dumnealor și fiind igumenu chiru Vasilie arhimandritu în zilele prea luminatulu și bunulu creștinu Domnu Ion Constandinu Basarabă (Brâncoveanu n.n.) Voievod. Inceputu s-au a să zidi această sfântă biserică la mai 22 leat 7207 (1699 și s-au săvârșitu cu toată podoaba ei la mai 7, leat 7211 (1703). Eu cu mâna-mi păcătoasă am zugrăvit biserica, Neagoe și Parthenie, eromonah din Tismana.

După cum se poate observa, textul pisaniei lămurește fără nici un dubiu data începerii și finalizării lucrărilor (22 mai 1699 și 7 mai 1703) și a ctitorilor (Cornea Brăiloiu, Milco Băiașu, Constantin Brâncoveanu), a primului preot (Vasile arhimandritu), și a zugravilor care se trag de la Tismana (Neagoe și Parthenie), călugări formați la școala bisericească de aici. Ctitoria a pornit de la dorința lui Milco de a cinsti memoria unui copil care-i murise. Asocierea lui Brăiloiu cu ctitorul principal, Milco, se poate explica și prin gradul de rudenie care se stabilise între cei doi, fiul lui Milco, cel care îi poartă numele ducându-l mai departe, căsătorindu-se cu Maria, fiica lui Barbu Brăiloiu. Aceasta va fi o încuscrire „strălucită”, așa cum subliniază Radu Crețeanu, pentru că Milco va ajunge ispravnic de Mehedinți și apoi va deveni postelnic cu numele de Milco Lupoianu pe care și-l ia de la moșia Lupoia. Această moșie fusese a nevestei lui Cornea Brăiloiu, care se trage din neamul Buiăștilor, și care a murit chiar în anul 1699, anul începerii construcției, fiind înmormântată la Tismana. Așadar moartea jupâniței Stanca și moartea băiatului lui Milco sunt două evenimente tragice care sensibilizează conjugarea eforturilor celor doi boieri pentru înălțarea zidirii, deoarece textul pisaniei specifică *cu toată cheltuiala dumnealor*. În textul pisaniei este menționat și căpitanul Poznan, personaj amintit și în documentul citat din vremea lui Matei Basarab,



Pisania

căruia Milco îi va lua locul în funcția de staroste sau vătaf al băieșilor. Printre citori apare și numele primului preot, Vasile, care, după părerea lui R. Crețeanu, ar fi tot de origine sârbă, pentru că biserica din Baia a fost închinată de la început unei mănăstiri pe nume Hilandar, de la Muntele Athos, mănăstire la care atât sârbii cât și românii și-au adus contribuții importante. Numai așa se poate explica această calitate de metoh al Hilandarului pe care biserica l-a deținut mult timp. De fapt, în Baia de Aramă, așa cum a arătat încă de la început, din fraza sa memorabilă, prin care caracterizează locurile și istoria lor, Nicolae Iorga, veniseră mulți meșteri străini încă de pe timpul lui Mircea cel Bătrân. Nume precum: Milco, Semen, Mara, Sârbu, Sârbulescu, Turcin, Iovan și altele sugerează în mod clar că aici, la Baia de Aramă, s-a produs un proces interesant de împământenire a unor oameni din diverse părți veniți pentru a-și câștiga existența. Încă de pe vremea lui Mircea cel



Fântâna și zidul împrejmuitoare al bisericii

Bătrân fusese adus aici un sas pe nume Ciop Hanoș, de la care se trage numele unui deal din localitatea vecină, Titerlești, care aparține acum de Baia de Aramă: Sasu¹⁹.

Consultând lista numelor „ciocănașilor” și „cărbunarilor” din Conscripția de la 1727 pe care o dă publicității, N. Chipurici ajunge la aceeași concluzie²⁰. Procesul acesta de amestecare a populațiilor a fost specific și secolului al XVIII-lea, după cum subliniază scriitoarea Oana Manolescu în legătură cu strămoșii săi direcți: În jurul anilor 1780 a sosit la Baia de Aramă Dumitru Sârbu, aromân din Bitolia Macedoniei, staroste de pietrari împreună cu grupul său de lucrători aromâni. Ei au fugit din Bitolia în urma atentatului asupra valiului turc și pe capul lor

¹⁹ C.Boteanu, V.Oprenescu, *op. cit.*, p. 17.

²⁰ *Același lucru îl indică numele: Hărgot, Hoater, Hatman, Șărămăt, Catrina și altele purtate de mulți ciocănași și cărbunari din această zonă minieră Baia de Aramă, N.Chipurici, Județul Mehedinți într-o conscripție de la începutul secolului al XVII-lea, Drobeta, 1978, p. 137.*

fusesse pus greu aur. Arhimandritul Mihail al Tismanei îi aduce la Baia pentru a împrejmuî biserica de pe Cornet. Acest zid, această împrejmuire a necesitat 1000 m³ zidărie din piatră și, ridicat de aromânii Dumitru Sârbu, Iovan, Stoicea, Stoian, Gorovei, rezistă de 217 ani. În timp ce pregăteau piatra necesară pentru împrejmuire s-a descoperit inscripția *Vicus Calcis* (Cătușul Calcis), săpata în piatră și care atestă vechimea de pe timpul dacilor și romanilor, fără întreruperi a Băii de Aramă. Aromânii pietrari au mai construit lângă biserică un pod în boltă de piatră și o fântână, refăcute abia acum câteva decenii.²¹

Această boltă de piatră care fusese inițial a podului se mai păstrează și se poate vedea și acum fiind integrată în zidul de la intrarea în biserică. Zidul de piatră este masiv și înconjoară biserica de jur împrejur până sub Cornet. Aici, sub poalele Cornetului, biserica se afla oarecum într-o poziție privilegiată, puțin mai departe de gurile de exploatare, dar și de locul unde se ardea piatra pentru producerea aramei. Asemenea depozite de zgură se mai păstrează și acum pe Valea Cuzniței, iar câteva fotografii mai vechi arată că ele au existat datorită activității intense de extracție și pe locul unde sunt acum Atelierele școlare, în preajma Bolborosului. Pavel de Alep, care a vizitat ținutul în timpul domniei lui Matei Basarab împreună cu patriarhul Macarie al Antiohiei, a făcut prima descriere amănunțită a acestui proces de producere a aramei, subliniind și procesul de poluare atât a apelor cât și a aerului din zonă: „Râul care curge pe lângă cherhanale și care le învârtă roțile izvorăște de la poalele muntelui unde se află mina. Și din această cauză nu trăiesc în el nici pești, nici broaște, nici viermi sau alte insecte de nici un fel, deși în vechime mișcau în el viețuitoarele. Dar îndată ce au început să sape muntele și când s-a deschis mina, apa s-a otrăvit, iar peștii și celelalte viețuitoare au fost izgonite, căci minereul de cupru este însoțit de pucioasă și se crede chiar că toată temeliala muntelui este alcătuită din acest minereu.”²²

Principalii dușmani ai bisericii sunt intemperii, igrasia, fumul care se ridică de la lumânări, dar și lipsa de credință a oamenilor. Punctul ei de maximă înflorire fusese atins în perioada când devenise mănăstire și când beneficia de o avere destul de substanțială. Încă de la construcție Milco Băiașul îi lăsase bisericii venitul de la hanul său, după cum subliniază Oana Manolescu: După sfințirea bisericii Milco Băiașul a donat acesteia venitul de la hanul său numit deci mai apoi „Hanul Bisericii”. Pe lângă ceea ce a primit, biserica mai avea un loc de moară și o vie la Castian, dar venitul principal îl avea de la vama orașului, 75 de taleri pe an și de la minele de la Bratilov precum și 60 de bolovani de sare de la Ocnele Mari, despre care vorbesc documentele din 1725. La începutul veacului al XIX-lea venitul anual era de 7100 lei, o sumă destul de mică pe atunci.²³

Într-o hotărnicie stabilită pe 30 mai 1820, de către Tudor Vladimirescu în calitate de vătaf al Plaiului Cloșani, egumenul mănăstirii din Baia revendică și alte

²¹ Oana Manolescu, *Veniți la Baia de Aramă*, Ed Sitech, Craiova, p. 8.

²² *Călători străini în Țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 203.

²³ Oana Manolescu, *op. cit.*, p. 10.

bucăți de pământ, solicitare cu care Tudor nu a fost de acord: *fiind de față toți moșnenii brebinari și sgândărești și băiași și Popa Ioan Glogoveanu din Tarnița tot oameni bătrâni și de ispravă, i-am întrebat de au stăpânit mănăstirea vreodată mai mult loc decât în fundătura Cornetului, și cu toții arătară cu sufletele lor în frica lui Dumnezeu că mai mult loc decât în fundătura pe care se află mănăstirea făcută niciodată n-a mai stăpânit.*²⁴

Așadar mănăstirea stăpânea o bună parte a Cornetului, după cum se poate observa din aceeași hotărnicie: cum și mănăstirea ce se numește Baia de Aramă cu



Crucea lui Drăghiceanu Hergot

înfundătura Cornetului pe aceste semne adică din moara nemțească ce au fost lângă cușniță tot pe eruga morii la deal alături cu Cornetu până în gura Vâlceleii Sohodolului și pe matcă vâlceleii în sus până la furcitură în poiană și de acolo drept în vale unde este Bolborosul și pe apa Bolborosului în jos până în apa Burbi și de aici tot la vale până la pod și de acolo pe drum drept în moara numită.²⁵ Acest Cornet este dat mănăstirii tot din partea lui Milco, pentru că el aparținuse Sgândăreștilor. Până la secularizare mănăstirea devenise un proprietar de pământ însemnat. În Plaiul Cloșani din județul Mehedinți mănăstirea avea următoarele moșii: Apa Neagră, o „sfoară” în Tarnița, cu fundătura ei numită Crivina Mare, un loc

„înfundat” numit Cornetul de lângă Baia de Aramă, tot aici stăpânește încă cinci locuri „înfundate”, câte o „sfoară” în satele Șipot, Negoiești, Văeni, Rudina și muntele Burzu. În județul Gorj mănăstirea avea următoarele posesiuni: cinci pogoane în dealul Costenilor și câte o „sfoară” în satele Sohodolu și Hăiești.²⁶

Avea o moară de apă aflată chiar la poarta mănăstirii pe unde trecea apa izvorului Bolborosul, altă moară și o pivă la Apa Neagră, pe râul Motru, o moară la Tarnița, o moară pe Apa Brebinei și o zalhana din partea fiilor lui Drăghiceanu Hergot, participant activ la Revoluția din 1848. Acesta a fost preot și arendașul moșiei căminarului Moscu din Baia de Aramă, fiind înmormântat chiar în curtea bisericii²⁷.

Curtea fostei mănăstiri era mai mare și se întindea până dincoace de Bulba.

²⁴ Hotărnicia moșiei Baia de Aramă, făcută de Tudor Vladimirescu, 1820, 30 Mai, copie scoasă după cea adevărată, 1940 martie 26 (o copie se află la autori).

²⁵ Idem.

²⁶ Idem.

²⁷ 1840. Jalbă. Locuitorii satului Mărășești se plâng ocârmuirii județului arătând că pentru stricăciunea pădurii căminarului Moscu, preotul Drăghicean Hergot, arendașul moșiei Baia de Aramă îi obligă să plătească câte un galben de om, datorii ale proprietății, închizându-i pe cei ce nu plătesc. Ei arată că nu se recunosc clăcași ai arendașului și nici ai moșiei Baia de Aramă și cer

Acolo erau casele egumenilor care aveau șapte camere, o odaie mare pentru musafiri și alte odăi mai mici, odaie pentru slugi, cămară, cuhnie, magazie pentru fân și două căsuțe vechi în care locuiau preotul și cântăreții, un grajd, un pădul și o grădină cu două despărțituri: una pentru zarzavaturi și alta pentru pomi.

În apropierea bisericii, în dreapta, se mai află câteva cruci cu inscripții vechi în chirilică, o placă de piatră cu semnul crucii și cripta cu mormântul preotului Petre Tămăș.

Cercetătorul Mite Măneanu, ocupându-se de rezistența moșnenilor din nordul județului împotriva cotropitorilor feudali, menționează că în anul 1759 moșnenii Brebenari adevăresc acestei mănăstiri: două mori, un codru de pământ și o vie în hotarul Brebena, foste ale lui Mateiaș Neamțul, de danie de la moșneni și apoi prin vânzări succesive ale paterilor Bradiceni, apoi în posesia altora (Ionașco Sgândăr și Gh. Turcin) revenind acum mănăstirii pe baza dreptului de protimisis.²⁸

Locul care se mai numește și acum „Via Neamțului” este cunoscut de către localnici și se află chiar la poala pădurii pe partea stângă a izvorului care țâșnește de lângă localul Izvorul Rece din Brebina. Tot Mite Măneanu arată că în anul 1779 mănăstirea din Baia întâmpina dificultăți reale în stăpânirea pământurilor pe care le deținea. Ea avea patru părți de moșie la Mărășești, alte patru în hotarul Brebina, la Padeș, Izverna, Costeni, Zegujani, Văgiulești-Lacu, donate de Iovan Băiașu: Din acest document (un document din 1779, n.a.) aflăm că mănăstirea întâmpina dificultăți în stăpânirea acestor pământuri, egumenul Nicolae fiind nevoit să se întovărășească cu Ioniță Jupceanu, nepotul lui Iovan Băiașu și consimțind să împartă ceea ce s-ar putea recupera din dania respectivă. Interesant este și faptul că mănăstirii în cauză nu i se recunoșteau stăpânirile, nu numai asupra părților din moșia amintită mai sus, ci și asupra unor livezi la Brusturi, cumpărate de la moșnenii Padeșani, precum și asupra unor părți de moșie în Ponoare și Proitești lăsate mănăstirii de Drăghici Buicanu.²⁹

Informația este importantă pentru că se referă la unul dintre urmașii lui Milco Băiașu și la un alt boier pe nume Ioniță Jupceanu, dintr-o familie renumită pe



Cruce veche

să se dovedească cum nu este așa. N. Chipurici, *Un secol din viața satelor mehedintene, Catalog de documente*, București, 1982, p. 218.

²⁸ M. Măneanu, *Aspecte ale luptei moșnenilor...*, în *Mehedinți-istorie și cultură*, Drobeta, 1979, vol. I, p. 56.

²⁹ Idem, p. 53.

care îl menționează și Al. Ștefulescu.³⁰ Din neamul lor se trage și Iorgu Jupceanu, care a fost subprefect și s-a stabilit la Baia de Aramă. Probabil că moșia lor a fost destul de întinsă pentru că un grup de case de la intersecția Câmpu Mare-Bala mai poartă și acum numele de Jupca, iar numele de Jupceanu mai există în zonă. Celălalt nume menționat, Drăghici Buicanu, este legat direct de satul Buicani, comuna Ponoarele, sat în care predomină și acum acest nume.

Tot Mite Măneanu arată că la 1832, într-un act eliberat de Ocârmuirea județului Mehedinți către Logofeția Bisericească sunt consemnate următoarele bunuri:

Schitu Baia de Aramă din sud Mehedinți,

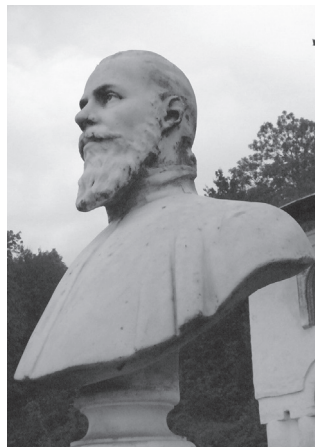
Metoh al Sfântu Gori însă:

- moșia Apa Neagră
- o parte din moșia Rudina
- două prăvălii din Târgu Băii
- o moară ipac la Baia
- două mori pă apa Motrului
- o pivă, ipac.

Am încercat să enumerăm numai aceste bunuri aflate în preajma bisericii pentru a ne putea face imaginea unei gospodării în toată regula care, cu certitudine, avea nevoie de întreținere, dar și de multă muncă. Obiectele de inventar sunt grupate pe categorii precise din care enumerăm câteva:

- odăjdii bisericești: 28 de bucăți,
- ale cămării: 48 de obiecte,
- mobile: 93 de obiecte,
- din beci: 17 obiecte.

Interesant este inventarul cărților bisericești care cuprinde în total 54 de bucăți, dintre care două evanghelii, una românească și alta grecească, ferecate în argint și alte cărți de valoare care nu se mai păstrează. Citind această catagrafie îți rămâne în minte imaginea unei gospodării serioase, a cărei zestre s-a diminuat treptat în timp. Chiar la începutul secolului al XX-lea și în mod deosebit în perioada interbelică viața religioasă a continuat să existe și să cunoască unele realizări, așa cum se poate observa din Anuarul Mitropoliei Olteniei din care cităm: „Biblioteca înființată în 1910, numără 192 volume, cu 36 de cititori. Căminul cultural „Constantin Brâncoveanu” este înființat în 1928, preotul paroh este directorul căminului. Viața spirituală și morală este bună. Există o singură familie de adventiști dinainte de războiu. Intelectuali ridicați din parohie: 1 preot, 4 învățători, 3 profesori secundari, 3 doctori, 2 farmaciști, 5



Preotul Ștefan Ion

³⁰ Apud Mite Măneanu, *op. cit.*, p. 168.

avocați, 1 căpitan, 2 artiști: dintre aceștia D-l avocat Iulian Predescu, fost prefect și membru al Adunării Eparhiale e fiu de preot. În ultimii 10 ani s-au colectat pentru reparația bisericii parohiale, pentru împrejmuirea cimitirului din filială și pentru facerea a două fântâni 100 000 lei de la prefectură și 10 000 lei de la primărie. Săracilor pe lângă ajutoare în natură li s-au împărțit și bani în sumă de 17 000 lei. Cantina școlară funcționează sub conducerea preotului și se întreține din fonduri de la căminul cultural și din ajutoare de la enoriași.”³¹

Din păcate, din această bibliotecă au rămas doar câteva exemplare fără valoare deosebită și câteva reviste. Radu Crețeanu menționa în urma vizitei pe care o făcuse în acest raion prezența unui *Triod* tipărit la Buda în 1816, *Mineie*, tipărite între anii 1835–1836, un *Apostol*, un *Penticostar* și alte cărți cu pagina de titlu lipsă. Foarte importantă ni se pare însemnarea de pe cartea *Împărțirea de Grâu a Sf. Ioan Gură de aur*, Buzău, 1833 pe care, din păcate, nu am mai găsit-o la biserică, dar pe care a consemnat-o Radu Crețeanu: *După ce am terminat cursul seminarului în Râmnicu Vâlcei în anul 1864 tot acel an am venit cântăreț în această biserică Baia și în 1865, căsătorindu-mă m-am făcut locuitoru de Baia. La 1866 Preut Damaschin Dumitrașco a demisionat și m-am făcut preut în locu-i; la 1867 m-a numit guvernul îngrijitoru și preut. 1869 Martie*³². Din această însemnare aflăm de fapt câteva date despre preotul Ion Ștefan, care a fost și printre primii dascăli din Baia de Aramă și pe care l-am evocat în prima noastră lucrare, *Baia de Aramă și împrejurimile ei*. Școala la care a funcționat acest dascăl se află chiar lângă biserică, pe locul acesteia fiind actuala școală care are pe perete o placă de marmură. Foștii elevi i-au ridicat un bust din marmură care se afla inițial în fața Școlii de băieți, loc în care se mai află soclul, iar acum este pus prin grija preotului Muntean Dumitru în fața bisericii.

Istoria acestui bust a fost zbuciumată ca și vremurile ce le-a traversat. Pr. Predescu Haralambie ne-a povestit că la venirea comuniștilor la putere bustul a fost aruncat în albia râului Bulba, de unde a fost recuperat și păstrat aproape o jumătate de veac, înfășurat într-o pânză de sac, în tainița din clopotnița bisericii, până a fost pus în poziția actuală. Pe piciorul soclului este inscripția: *Preotului Ștefan Ion din partea elevilor și a admiratorilor*.

Putem observa de aici că preotul reprezenta adevăratul suflet al localității, fiind implicat în activitatea culturală și spirituală, în conducerea cantinei școlare, ori în ajutorarea celor săraci. Interes din partea preoților pentru biserici a existat aproape permanent numai că ei nu s-au bucurat întotdeauna de sprijinul autorităților și nici al enoriașilor. Șirul acestor preoți este greu de reconstituit. În catagrafia anului 1845 despre biserică se face următoarea mențiune:

Târgu Baia de Aramă a d Drăghiceanu Hîrgot; 81; de zid; Sf. Voievozi și Intrarea în Biserică; 1 preot: Dumitrașco sin popa Gheorghe; 257; 1818 ghenarie

³¹ *Vieța bisericească din Oltenia*, Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Craiova, 1941, p. 439.

³² R.Crețeanu, *op. cit.*, p. 581.

10; pă această biserică slujitor; 1 cântăreț; Ghiță Popescu; 1 paraclisier: Govdalie ieromonah.³³

Unul dintre preoții care a păstorit mai mult timp această biserică a fost Petre Tămăș, fiul preotului Emanoil Tămăș și al Elenei Rovența și strănepot al



Vedere din clopotniță

preotului Petre Pădeșanu din Padeș, despre care se spune că ar fi fost duhovnicul lui Tudor Vladimirescu. Părintele Tămăș a trăit între anii 1915–1991, așa cum reiese și din placa de marmură de pe cripta sa, legându-și o bună parte a vieții de această parohie. Dintr-un registru de procese-verbale, singurul pe care l-am mai descoperit aruncat în podul bisericii, am găsit un

proces-verbal al preotului P. Tămăș care avea la ordinea de zi mai multe puncte din care cităm:

1. Repararea bisericii pe dinafară și acoperișul
2. Repararea zidurilor din jurul bisericii
3. Construirea unui șopron pentru lemne.

Din păcate toate acestea au rămas tot la stadiul de deziderat, pentru că în perioada comunistă enoriașii s-au îndepărtat și mai mult de biserică și de credință. După preotul Tămăș a venit Haralambie Predescu, originar din Drăghești, actuala comună Izverna, stabilindu-se la Brebina. Pe părintele Predescu am avut ocazia să-l cunoaștem. S-a manifestat ca un om blând, cu mult bun simț, care nu i-a deranjat de loc pe enoriașii care în ziua de duminică merg mai bucuroși la târg sau la vreo cârciumă decât la biserică. Așa că nici pe timpul păstoririi sfinției sale nu s-au putut face lucrări de întreținere și de consolidare a bisericii, de care era strictă nevoie. Din timpul păstoririi sfinției sale ca preot am avut surpriză să descoperim chiar un raport al lui Radu Crețeanu, cel care a realizat cea mai completă prezentare a acestei biserici până în momentul de față. În raport sunt menționate lucrările de maximă necesitate: reînvelirea clădirii cu tablă arămită, lucrări de îndepărtare a igrasiei și repararea zidului și împrejmuirea bisericii. Aceste lucrări sunt estimate la suma de 129.500 lei. Raportul este făcut pentru înscrierea lucrărilor la capitolul „Intervenții urgente”, iar finalul raportului subliniază necesitatea unei intervenții cât mai rapide: „Semnalăm totodată că pictura (pictura originală din 1703, de foarte bună calitate și neatinsă de mâna restauratorilor) este acoperită de un strat gros de funingine provenită din lumânările de proastă calitate folosite în ultima vreme, încât aceleași picturi pe care le-am putut cerceta

³³ *Catagrafia Episcopiei Râmnicului de la 1845*. jud. Mehedinți, M.O. Nr. 9–10, 1965, p. 819.

și fotografia în urmă cu 25 de ani, azi abia se mai disting. Situația este agravată de încercările făcute de îngrijitorii bisericii de a îndepărta funinginea cu peria. Deci delegatul DMIA va constata și acest aspect, adoptând măsurile ce se cred de cuviință. București, 24 octombrie, 1973, R. Crețeanu.”³⁴

Trebuie să precizăm că raportul a avut efect, deoarece în urma acestuia este aprobată, așa cum se vede din adresa cu nr. 10589 din 15 octombrie 1974, reparația învelitoarei la biserica „Sf. Voievozi” din Baia de Aramă³⁵. Fiind monument istoric, în această biserică se pot efectua asemenea lucrări numai cu aprobări speciale. La 13 noiembrie 1987 părintele Predescu notează vizita unui grup de arhitecți din București, din care au făcut parte Anca Vasiliu, Dan Mohanu, Teodora Ianculescu și Dumitru Ianculescu. Aceștia au fotografiat pictura și i-au recomandat să nu strice fondul pictural original, să nu abuzeze de fum (lumânări și candelă) și dacă face văruierea exterioară să nu acopere emblema cu semnătura zugravului, și nici cea de la altar, care sunt stele iudaice simbolizând unitatea Dumnezeirii sau steaua magilor, să nu acopere cu var casetele încastate în zid, pentru a se observa tehnica zidirii și oxidarea în verde a zgurii, fiind singura biserică cu zgura oxidată astfel.³⁶

Nu numai vremea, cele trei veacuri de existență pe care le poartă, ci și oamenii cu lipsa lor de credință și lăcomia bolnavă, goana după îmbogățire prin banul nemuncit, accentuată acum în perioada de tranziție, au devenit dușmanii acestui monument istoric. Ei caută comori și vin cu tot felul de schițe și de planuri care arată că sub această biserică ar fi ascunsă o parte din visteria domnească din timpul lui Brâncoveanu.

Părintele Haralambie Predescu face în acest sens, imediat după Revoluție (la începutul anului 1990), o cerere către „Frontul Salvării Naționale” în care arată că mai mulți indivizi dubioși l-au contactat cerându-i permisiunea de a-i lăsa să sape în biserică după comoară: „Eu le-am răspuns ca nu cumva să se apuce de așa ceva, fiindcă-i păcat să devastăm biserica, și s-ar putea să aibă neazuri. În ultimii zece ani de două ori a fost forțată ușa altarului cu ranga. M-am uitat îndeaproape și n-am observat săpături suspecte. Au căutat probabil doar în cărți după bani. În seara zilei de 4 ianuarie, orele 21, au venit la mine trei indivizi care mi-au spus printre altele că au un plan din care ar rezulta că există aur la biserică și mi-au cerut să le permit să intre prin biserică fiindcă pe dinafară au studiat și nu se poate, că vor veni întâi cu un aparat



Cruce Nadolu Teodora

³⁴ Adresă păstrată în arhiva bisericii.

³⁵ Idem.

³⁶ Idem.

care verifică existența aurului și că, dacă îl găsesc mie îmi dau 500 000 lei, că acum e momentul, datorită vremurilor actuale, că au și planul de la Cerna-Vârf.”³⁷

După pensionarea părintelui Haralambie Predescu la parohia din Baia a venit preotul Blaj Raicu Ionel, care a stat o scurtă perioadă aici (2 ani), dar a reușit să înlocuiască pardoseala bisericii și să refacă structura acoperișului schimbând căpriorii și tabla de pe acoperiș. Oamenii povestesc că o femeie, trecând după surcele, a găsit într-o gaură dată cu sfredelul într-un căprior, câteva monede de aur de pe vremea lui Brâncoveanu. Goana după aur a continuat și după cum ne-a povestit domnul Constantin Popescu, într-o vară întregul orașel s-a umplut de rromii care veniseră să asiste la găsirea comorii, însă până la urmă abia au fost împrăștiați cu ajutorul poliției. Atunci, în altarul bisericii, s-a turnat ciment ca să nu se mai poată săpa. Cu toate acestea, căutările continuă până în zilele noastre, creând o serie de dificultăți părintelui Muntean Dumitru, care a făcut până acum numeroase adrese de sesizare a organelor abilitate.

Acum, la biserica cu hramul „Sfinții Voievozi”, care la 7 mai 2003 a împlinit trei veacuri de existență, părintele Dumitru Muntean, bănățean la origine, care vine tocmai de la Chizătău, comună cu o veche tradiție religioasă, în care a funcționat unul dintre primele noastre coruri satești, se zbate să schimbe atât interiorul bisericii cât și mentalitatea oamenilor, încercând să-i păstorească spre o credință adevărată. Preotul paroh, primăria, cetățenii de onoare din acest orașel, general (r) Ispas Morega și doamna Oana Manolescu, deputat în Parlamentul țării, au făcut demersuri pentru restaurarea acestui monument istoric. Ministrul culturii din acea perioadă, Răzvan Theodorescu, a vizitat personal biserica și a promis că va atrage fondurile necesare restaurării ei, dar totul a rămas la stadiul unei simple promisiuni. Primăria și Consiliul local nu pot asigura nici măcar banii necesari pentru reparațiile exterioare. Noroc că zidul din fața bisericii a fost reparat prin stăruința maistrului Vârzob Nicolae, primar al comunei Ponoarele la acea vreme.

Treptat orașul din vale s-a mutat în deal, unde se află și cimitirul, în locul care poartă chiar o denumire interesantă, „Dealul cu jocul”, ca și cum morții s-ar prinde într-o veșnică horă, așa cum subliniam în cartea noastră de legende. Acest cimitir a fost inițial în dealul numit pe vremuri Vișila, unde se află actualmente spitalul, dar populația orașelului a sporit, și cimitirul a devenit neîncăpător, mutându-se mai sus, într-un loc unde drumul cotește spre Dealul Mare, lângă o pădurice de pini. Există câteva cruci impunătoare, ridicate pe postamente de marmură, cum



Crucea pr. Ștefan Ion

³⁷ Adresa se păstrează în copie la dosar și este datată 6 ianuarie 1990.

sunt cele ale familiei Nadolu, ori crucea Tărtărenilor veniți din Ardeal, așa cum remarcă Nicolae Iorga:

„În margenea târgului fără învățător și sfătuitor, fără îndemn și fără carte, meșterul Ion Tortoreanu și-a așezat atelierul cu imensa roată lucrată de el care-l pune în mișcare. E cărătaș, cu tot ce se cere de la breasla lui, e morar, e tot ce vreți și mai ales tot ce vrea el. Spune cu mândrie că are douăsprezece meserii. Și bunul stat român îl încurajează punându-l la bir pentru fiecare dintre ele”³⁸.

Alături de ele sunt și cruci micuțe care aproape se pierd prin zăpadă. Una dintre aceste cruci este și cea a primului dascăl oficial din oraș, preotul I. Ștefan, a cărui statuie este ridicată în curtea bisericii.

E o cruce din piatră pe care cu greu se mai recunosc cuvintele *PR. ST. ION DECEDAT LA 19 IAN. 1894.*

Așadar cimitirul acesta nu este cel mai vechi al orașului, dar oamenii treptat s-au retras aici parcă pregătindu-se să urce cât mai aproape de cer. De aici ctitoria lui Milco Băiașu se zărește încă impunătoare la poalele Cornetului.

Locuitorii orașelului continuă să spere că singurul monument istoric din localitate va beneficia de strălucirea pe care ar merita-o. Credem că acest moment va veni cât mai curând, înainte de a se descoperi comoara, căci trebuie să se coboare harul dumnezeiesc și peste urbea noastră uitată de lume.

În luna mai la Baia de Aramă și în împrejurimile ei este o adevărată sărbătoare a primăverii, deoarece atunci înfloresc liliacul și frășinica, răspândind mireasma dulceag-amăruie de pe Cornet asupra întregului orașel.

La poala Cornetului, peste apa Bulba, albă și impunătoare încă după trei veacuri de existență, biserica domină și acum asupra locurilor. Orb trebuie să fii ca să nu vezi că ea reprezintă adevărata noastră comoară și nu cele pe care le caută vânătorii de îmbogățiri rapide. Avem obligația morală să facem tot ce ne stă în



Biserica din Baia, în perioada interbelică.
Colecția foto Emanoil Lega-Arh.St. Mehedinți

³⁸ N. Iorga, op cit. p. 29

putință ca să-i redăm frumusețea și strălucirea de odinioară, pentru că doar ea reprezintă expresia adevărată a sufletului și a credinței.

Bibliografie

- Constantin Giurescu *Istoria românilor*, vol. III, Ed. All Educațional, București, 2003
- N. Iorga *Constantin Vodă Brâncoveanu, Viața și domnia lui*, Vălenii de Munte, 1914
- N. Iorga *România așa cum era până la 1918*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1972
- Cronici brâncovenești*, Ed. Minerva, București, 1989
- Vieața bisericească din Oltenia*. Tipografia Sfintei Mitropolii a Olteniei, Craiova, 1941
- Călători străini în Țările române*, vol. VI, București, 1975

BISERICA SF. IOAN BOTEZĂTORUL DE LA CURTIȘOARA

Victor Albinel Firescu

SAINT JOHN THE BAPTIST CHURCH FROM CURTIȘOARA

“Saint John the Baptist” Church from the Folk Architecture Museum, Curtișoara, was built by Bălașa Cornoiu and his son, Ionache, in 1821.

Being a family church, for a little time a community church and being abandoned from unknown reasons, it was less researched.

Its paintings are exceptional, of folk origin, with scenes described in Cyrillic.

Keywords: church, iconography, folk paintings.

Cuvinte cheie: biserică, iconografie, pictură populară.

Între monumentele istorice aflate în incinta Muzeului Arhitecturii Populare de la Curtișoara, un loc aparte îl ocupă biserica cu hramul Sfântul Ioan Botezătorul (cod: GJ-II-m-A-09256.02). În ciuda faptului că face parte dintr-un muzeu, ceea ce ar trebui să implice o bună păstrare a monumentului și o valorificare culturală pe măsură, biserica amintită este puțin cunoscută și numai parțial conservată. La această situație a contribuit, exceptând condiționările de ordin economic, chiar și istoria zbuciumată a lăcașului de cult. Reconstituirea evoluției în timp a bisericii, de la ctitorie (1821 și până în prezent), se poate face doar cu o notă de subiectivism, întrucât multe dintre date sunt lacunare și chiar contradictorii, având la bază oralitatea locului. Istoria sa se împletește cu cea a culei de la Curtișoara, cunoscută îndeobște drept cula Cornoiu.

Biserica îi are drept ctitori pe proprietarii culei și domeniului de la Curtișoara, Bălașa Cornoiu și fiul său, Ionache, după cum atestă scenele picturale din pronaos și este construită în mijlocul cimitirului, probabil pe locul unei foste biserici de lemn. Ca dispunere, biserica și cimitirul respectă tradiția locală, așezate fiind pe un bot de deal, în fapt – o fostă terasă a Jiului. Nu putem preciza însă, amploarea cimitirului sau dacă la biserică au avut loc intervenții deodată cu renovările succesive ale culei din vecinătatea sa. Cert este că biserica și cula au fost legate la o rețea electrică alimentată posibil cu generator, probabil după intrarea în proprietatea lui

Constantin Neamțu în 1927. Ieșirea din curtea bisericii este legată de un eveniment tragic, potrivit istoriei orale. În timpul unei furtuni, un localnic ar fi fost trăsnet în fața bisericii. Lăcașul de cult și cimitirul au fost abandonate la o dată neclară (variantele începutului secolului al XX-lea nu se află în concordanță cu lucrările de electrificare), chiar și o parte dintre morminte fiind strămutate. Este cea mai nocivă etapă din istoria bisericii, întrucât până în 1966 când intră în patrimoniul Muzeului Județean Gorj, o parte însemnată a picturii a fost vandalizată. Este completată astfel, în mod nefericit lista factorilor de degradare a monumentului, alături de deteriorarea picturii interioare, din cauza lipsei hidroizolației și a picturii exterioare în urma lucrărilor de electrificare și a reparațiilor prin acoperire cu strat de var.

Din punct de vedere arhitectural avem de-a face cu o biserică mică, de tip navă, cu pridvor, pronaos, naos și altar. Turla bisericii deplasată spre dreapta permite o scară de acces în partea stângă. Acoperișul realizat din șindrilă a fost reînnoit oportun, în repetate rânduri astfel încât pictura nu a avut de suferit ca urmare a ploilor.

Monumentul excelează însă prin pictura murală. Deși deteriorată pe alocuri, pictura lasă să se întrevadă un stil popular, chiar țărănesc iar culoarea frescelor scăpate, prin abandon de teroarea lumânărilor pe bază de plastic, creează tabloul complet al unei bijuterii eclesiastice contemporane mișcării revoluționare conduse de Tudor Vladimirescu.

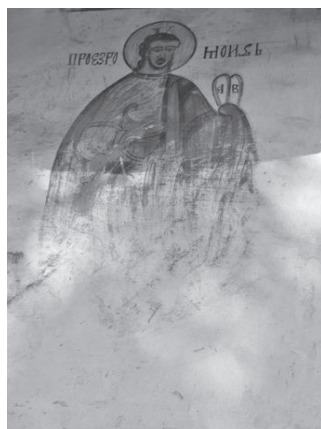
La exterior sunt zugrăviți proorocii pentru ca, la intrare, sub adăpostul prelungit al acoperișului să fim întâmpinați de la stânga la dreapta de Sf. Gheorghe, Sf. Ioan Botezătorul și Sf. Dumitru. Scenele din pridvor (sus) sunt exemplificate pentru stilul țărănesc: „când au fost potopul lui Noe”, facerea lui Adam și a Evei, „când au mâncat din măr”, izgonirea din rai (Adam lucrează pământul și Eva toarce; Adam și Eva se rușinează și sunt îmbrăcați). Reprezentarea iadului cuprinde temele consacrate specifice epocii: „promoisă”, „turcii”, „ovreii”, „bogatul nemilostiv”, „cei ce dorm duminică dimineața” (o reprezentare cu înfășurarea în velință), „curva fermecătoare”, „curvele și hoții”... În pronaos sunt reprezentați, în dreapta „cocoana Bălașa” cu cele două fiice Catinca și Polixenia iar în stânga, „boierul Ianaiche” cu fiii Ioan și Grigore, (boierul îmbrăcat cu sarică și fiii cu cojoace ciobănești). Tot în pronaos întâlnim o pisanie ce menționează anul 1859 și pe „cocoana Ana”, dar și scenele cu „Bunavestire”, „cortul mântuirii”, „când au fugit Precista cu fiul de Irod”.

În naos, pe spatele celor doi stâlpi care fac trecerea de la pronaos sunt reprezentați arhanghelii Mihail și Gavril; deasupra, „adormirea Precistei”. Alte scene sunt: „învierea lui Hristos”, „schimbarea la față”, sfinții militari... Catapeteasma este tot din zidărie pictată. În partea stângă a altarului se află menționat anul pomenirii și ctitorii (scrisul este intact). De-a stânga și de-a dreapta ferestrei de altar sunt așezați Sf. Ioan și Sf. Vasile.

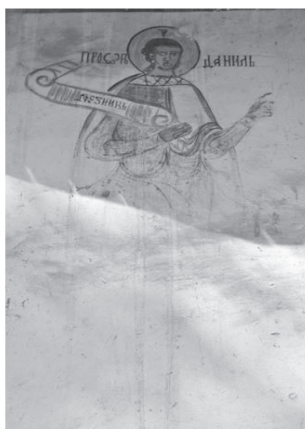
Poate, pentru că a fost mai mult o biserică de familie decât o biserică a comunității, iar etapele de evoluție istorică nu au surprins-o într-un context general,

biserica Sf. Ioan Botezătorul nu a fost în centru atenției și preocupărilor specialiștilor. Dacă din punct de vedere arhitectural, este un așezământ comun prin frecvență, din punct de vedere al picturii, biserica Sf. Ioan Botezătorul de la Curtișoara este un monument valoros, reprezentativ pentru cultura populară a Gorjului secolului al XIX-lea și care necesită atenție și investigație științifică.

ANEXE



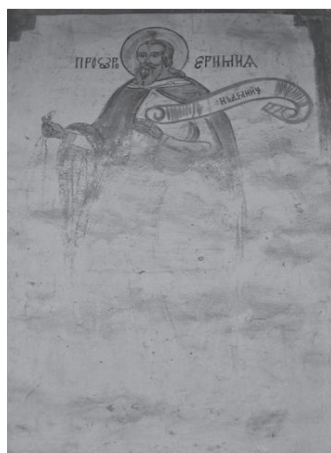
Prooroc Moisa



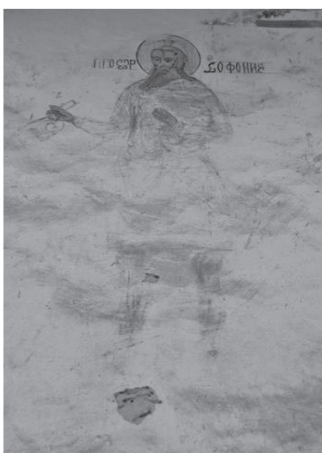
Prooroc Danil



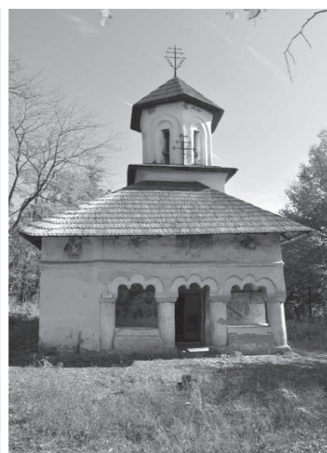
Prooroc Aron (cu) toiag



Prooroc Erimia
(cu) cădelniță



Prooroc Sofronie



Biserica Sf. Ioan Botezătorul



Sf. Gheorghe



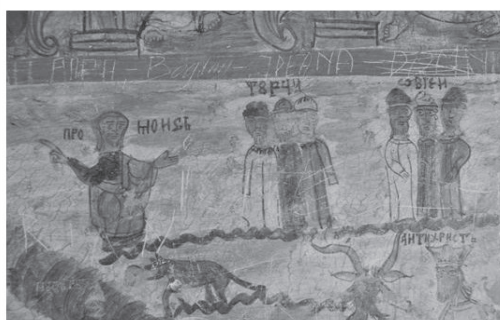
Sf. Ioan Botezătorul



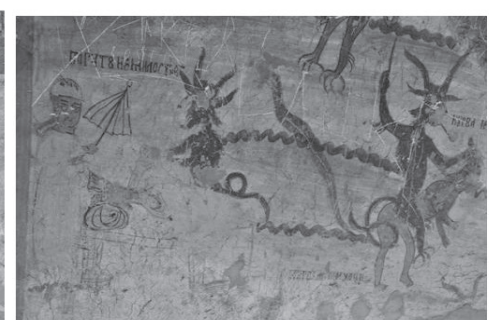
Sf. Dimitrie



Iadul



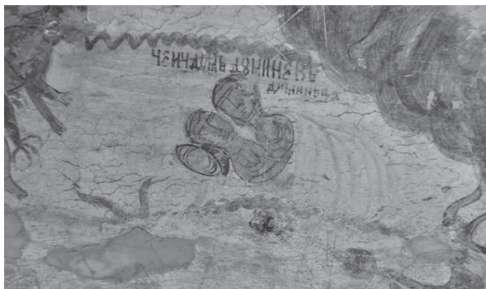
Pro Moisë, Turci, Ovrei



Bogatul Nemilostiv



Curva fermecătoare, curvele și hoții



Cei ce dorm duminica dimineța



Când a fost potopul lui Noe



Facerea



Facerea Evei



Când au mâncat din măr



Izgonirea din Rai



Adam lucrează pământul și Eva toarce



Raiul



Teodosie și Varvara



Ioan, Grigorie - Fii, Boeriu Ienaiche



Cocoana Bălașa, Catina, Polixenia



Când au fugit Precista cu fiul de Irod



Temă incertă



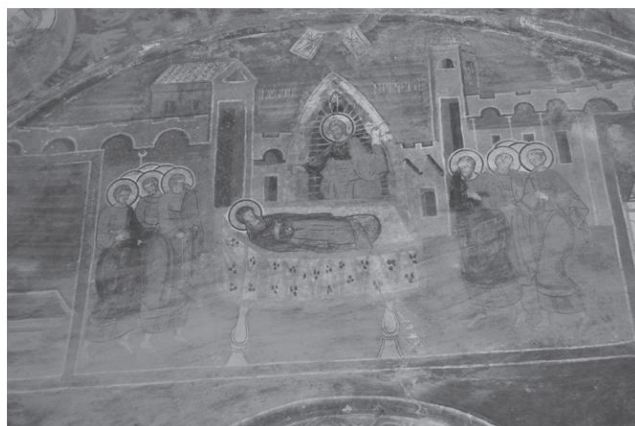
Buna Vestire



Cortul Mântuirii



Această pisanie s-au făcut și de mneaei cocoana Ana [...]



Adormirea Precistii



Vedeți pe Gavril cât de înfricoșat e



(Arhanghel) Mihail



Catapeteasmă de zid



Mântuitorul Pantocrator



Schimbarea la față [...] Mironosițele



Temă incertă



Temă incertă



Învierea lui Hristos



1821 *Pomen God* (anul pomenirii)



Sf. Ioan, Sf. Vasile

DIN OBICEIELE JURIDICE ALE POPORULUI ROMÂN (SATUL)

Ioan Toşa

QUELQUES COUTUMES JURIDIQUES DU PEUPLE ROUMAIN. LE VILLAGE

L'auteur présente quelques coutumes (usages) juridiques concernant:

1. L'établissement des villages comme des communautés sociales et territoriales tout à fait indépendantes.
2. Les modalités d'obtenir le droit de propriété sur le terrain.
3. Les parents et la famille – éléments de base des communautés rurales.
4. Les relations de voisinage.
5. Les relations avec les gens d'autres localités.
6. Les relations avec les gens d'autre religion et d'autre nationalité.
7. Modalités d'aide réciproque.

Ce travail est basé sur les informations contenues dans les réponses envoyées aux questionnaires: *Obiceiele juridice ale poporului român* (*Les coutumes juridiques du peuple roumain*) (1877) de B.P. Haşdeu; *Cestionariu privind tradiţiunile istorice şi anticităţile ărilor locuite de români I* (*Le Questionnaire concernant les traditions historiques et les antiquités des Pays habités par les Roumains*) (1893) de N. Densuşianu et *Casa* (*La Maison*) (1926), rédigé par le Musée de la Langue Roumaine de Cluj.

Mots-clés: hameau, village, vieillard, paysan libre autochtone (*moşnean, răzeş*), serf, frontière signes pour la limite de propriété

Cuvinte cheie: crâng cătun, sat, moş, moşnean, răzeş nemeş, clăcaş, iobagi, hotar, semen de hotar.

La 11 august 1877 Ministerul Învăţământului îi propune lui B.P. Haşdeu să redacteze un Chestionar juridic şi unul lingvistic mitologic pentru culegerea şi descrierea moravurilor, instituţiilor şi datinilor noastre. B.P. Haşdeu a redactat şi publicat Chestionarul *Obiceiele juridice ale poporului român* în *Analele Societăţii Academice Române* şi în broşură separată în anul 1878 a fost distribuit în localităţi din România Veche.

Întrebările chestionarului pot fi grupate pe trei teme importante:

I. *Satul*, vizând probleme legate de relațiile de vecinătate, relațiile dintre clasele sociale, relațiile cu oamenii din alte localități și de alte naționalități, șezători, clăci, vrăjit, haiducie;

II. *Casa*, întrebările vizând implicațiile economice și sociale în relațiile familiale la *naștere*, *botez*, *logodnă* și *nuntă* și *înmormântare* (împărțirea moștenirii, testamentul, doliul, situația juridică a urmașilor);

III. *Lucrurile*, întrebările vizând: *relațiile de proprietate*, *învoielile agricole*, *hotărnicii*, *comori*.

La chestionar s-au trimis răspunsuri din 43 de localități din 19 județe ale Vechiului Regat: Botoșani (o localitate), Buzău (2 localități), Bacău (4 localități), Dâmbovița (o localitate), Dolj (11 localități), Fălciu (o localitate), Gorj (3 localități), Mehedinți (2 localități – Cireșul și Glogova), Muscel (o localitate), Prahova (două localități), Putna (o localitate), R. Sărat (5 localități), Roman (o localitate), Tecuci (o localitate), Tutova (o localitate), Ilfov (o localitate), Romanați (o localitate), Vlașca (o localitate), dintre care numai răspunsurile trimise din patru localități din jud. Bacău au fost publicate de B.P. Hașdeu în *Columna lui Traian* în 1882 și republicate de I. Oprișan în anul 2002.

În legătură cu calitatea răspunsurilor, B.P. Hașdeu mărturisea că „unele sunt mai nimerite, altele mediocre sau chiar rău înțelese, toate însă până și cele mai slabe oferind ceva interesant”.

În cele ce urmează vom încerca să prezentăm câteva aspecte privind obiceiurile juridice privitoare la sat de la sfârșitul secolului al XIX-lea, înțelegând prin obicei juridic „o normă generală de conduită, considerată dreaptă, fundamentată pe observarea cazurilor petrecute în realitatea socială vreme îndelungată, transmisă sub formă orală din generație în generație. Această normă corespunde nevoilor sociale ale membrilor comunității, de securitate, de tratament egal și în ultimă instanță de dreptate”.

Lumea satului a fost guvernată o foarte lungă perioadă de timp de coduri, rituri și obiceiuri care aveau o putere mai mare decât legea oficială. O lege putea fi încălcată, deoarece ea viza viața individuală a membrilor unei comunități, pe când obiceiul nu putea fi eludat, deoarece el regla viața tuturor membrilor, de aceea el trebuia respectat cu strictețe, a nu respecta un obicei însemna a te expune oprobiului comunității, a ajunge de ocară lumii și batjocura satului. Obiceiul locului era respectat și de autorități atunci când pentru unele pricini nu este lege „trebuie să se păzească obiceiul locului și ce hotărăște acel obicei în pricini asemănătoare”.

Aspectele pe care dorim să le prezentăm au fost surprinse în răspunsurile trimise la chestionarul *Obiceiele juridice ale poporului român* a lui B.P. Hașdeu și vizează în primul rând satul. În redactarea materialului am utilizat și informații privitoare la satul românesc de la sfârșitul secolului al XIX-lea cuprinse în răspunsurile trimise la chestionarele: *Programa pentru adunarea datelor privitoare la limba română* (1884), *Cestionariu despre tradițiunile istorice și anticități ale țărilor*

locuite de români (partea I – îi 1893), a lui N. Densușianu și *Casa* (1926) Muzeului Limbii Române din Cluj.

Schimbările economico sociale petrecute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ca urmare a desființării iobăgiei și a împrăștiării țăranilor, au dus la finalizarea procesului de constituire și recunoaștere oficială ca așezări rurale ale comunităților social teritoriale ce erau formate dintr-un număr variabil de familii și un teritoriu utilizat ca spațiu ocupațional de către locuitori, și care erau desemnate printr-un toponim. Prin această recunoaștere s-a finalizat și procesul de separare completă, prin semne de hotar, a teritoriului aparținător unei comunități de cel aparținător comunităților vecine și marilor proprietari (boieri, mănăstiri, stat).

La sfârșitul secolului al XIX-lea așezările (satele) se identificau ca unități independente prin trei elemente importante strâns legate între ele: familiile componente, teritoriul aparținător și toponimie.

Familiile erau elementele de bază ale comunităților sătești, în funcție de numărul lor fiind stabilit statutul de așezare, *crânguri*, *cătune* și *sate*, în timp ce starea lor materială și calitățile morale ale membrilor erau principalele criterii de apreciere din partea comunităților vecine și a autorităților.

Crângurile erau cele mai mici și mai simple așezări rurale formate dintr-un număr mic de familii (2–20 familii) descendente dintr-un strămoș comun care s-au mutat din localitatea natală și și-au ridicat gospodărie pe o proprietate mai mare din hotar pentru a o exploata mai ușor. Prin împărțirea averii între urmași, alături de gospodăria mamă, au apărut gospodăriile noi ale copiilor dând naștere la mici așezări, ce se identificau printr-un patronim. Relațiile dintre familiile unui crâng erau de rudenie și de subordonare capului familiei mamă.

Crângurile nu aveau instituțiile social culturale (primărie, școală, biserică), deoarece ele aparțineau din punct de vedere administrativ și cultural de localitatea matcă. De fapt chiar locuitorii crângului când erau întrebați de unde sunt, menționau întâi numele comunei și apoi pe cel al crângului (Mărișel Crișeni).

După prima generație de locuitori, în crânguri apărea prima instituție culturală, cimitirul propriu, care conștientiza legătura dintre locuitori și spațiul ocupat, „tot un neam o fost aici, o fost mulți frați și și-o împărțit averea, aici nu-s străini nimeni, numai tăt de-ai noștri”.

Căile de comunicație din crânguri erau puținele drumuri de hotar și cărări care legau gospodăriile cu localitatea matcă sau cu așezările vecine.

Cătunele erau forme de așezări compuse dintr-un număr mai mare de familii (20–100) decât crângurile, înființate de un strămoș comun „când se înființa un cătun de 3–4 case se înființa un neam, pentru că fiecare moșnean făcea case copiilor în jurul casei bătrâne” (Nadisa) și atunci purtau numele întemeietorului, sau de mari proprietari interesați de a avea forță de muncă pe moșiile lor. „Cică familiile din satul acesta, pe vremea când s-o făcut cătunul, o fost puține, și le-o zis puținei, de le-o rămas până azi numele de Puținei” (Puținei, jud. Teleorman).

În situația în care cătunele au fost înființate de marii proprietari, familiile primeau loc de casă gratuit, iar „pământul de arătură și fânețele se împărțeau în fiecare an, fiecare luând cât putea munci și din toate dădeau dijmă” (Argetoaia, Dolj, D). Urmașii acestor familii primeau loc de casă, când se căsătoreau, tot de la marii proprietari. Cătunele astfel înființate purtau numele moșiei sau pe cel al proprietarului moșiei.

Acolo unde oamenii au găsit condiții favorabile desfășurării ocupațiilor de bază, numărul familiilor din crânguri și din cătune a crescut, dând naștere unei așezări mai mari, care avea unități social culturale (școală, biserică, cimitir, uneori chiar și primărie) proprii: „erau numai vreo 50 de case, acum sunt vreo 400, străini nu sunt” (Măneci, Pământeni, jud. Prahova).

Satul era comunitatea rurală formată dintr-un număr mai mare de familii care avea și instituții social culturale (biserică, școală, primărie, cimitir) ce asigureau instrucția și pentru proprii locuitori și pentru cei ai crângurilor și ai cătunelor aparținătoare.

Potrivit răspunsurilor trimise la chestionarul lui N. Densușianu, satele sunt foarte vechi, fără a se ști când au fost întemeiate, „am fost aici dintotdeauna” (Novaci, Gorj, D); satele au fost înființate de unele persoane care, din diferite motive, s-au așezat în zone nelocuite sau în păduri; satele au fost înființate de moși; satele au fost înființate de marii proprietari pe moșiile lor sau au fost înființate ori reînființate de autorități prin măsuri administrative.

Credința că satele sunt foarte vechi, de pe vremea uriașilor a fost menționată în răspunsurile trimise de un număr mare de localități din toate zonele României. Despre Uriași se credea că au fost locuitorii de pe acele meleaguri înaintea oamenilor. Uriașii erau ființe atât de mari, încât „o copilă de-a lor a găsit pe câmp doi oameni care arau cu un plug cu șase boi pe care i-a luat în poala rochiei și s-a dus la mă-sa zicând: uită mamă, am găsit niște gândaci ce scurtau pământul, ce să fac cu ei? Du-i mamă unde i-ai găsit că noi o să pierim, ei o să trăiască aici după noi” (Braniștea, Covurlui, D).

Într-un număr mare de localități se credea că satele au fost înființate de persoane care, din diferite motive, s-au așezat în zone nelocuite sau în păduri, și, potrivit dreptului primului ocupant, au luat în stăpânire „cât teren voia, fiindcă nu era stăpânire regulată care să-i oprească” (Slănic, Bacău, D).

În răspunsurile trimise din localitățile din Muntenia, ciobanii sunt persoanele cel mai des menționate că s-au stabilit, întâi cu târlele în anumite locuri, după care au venit și alții și așa s-a întemeiat satul, „un cioban foarte bogat s-a așezat cu târlele de oi aici, apoi și-a făcut bordeie și după el au venit și alții care au ocupat terenurile cât au vrut ei, formând satul Bârca”, (Bârca, Dolj, D).

Ca întemeietori de sate au fost menționate în răspunsurile trimise din localități din toate zonele României unele familii și grupuri de familii care au plecat din satele lor *din cauza apariției unor molime*, „au fugit oamenii din localitățile mai apropiate de Brăila, unde era cantonată armata rusă, din cauza ciumei ce

a bântuit în anul 1828” (Scorțarul Nou, Brăila, D); *din cauza foametei*, „satul s-a întemeiat de către oamenii din Râpa din Țara Ungurească în timpul când acolo era foamete mare, de se hrăneau oamenii cu scoarță de copaci. Drumul lor a fost de-a dreptul prin munți, și s-au așezat aici, prin păduri, unde au început a lăzui pădurea și a-și face locuri de arătură” (Dolhești Mari, Suceava, D.); *din cauza asupririlor* din vechile așezări, „satul s-a întemeiat de oamenii alungați din satul lor de un boier Mamvru, care fără drept le-a răpit moșia, și oamenii neputând suferi asupririle lui s-au retras din acel sat” (Mânjești, Vaslui, D).

Primii ocupanți își stabileau proprietatea pe teren în funcție „de cât putea ocoli omul într-o zi cu picioarele” (Florești, Dolj), sau cu animalele, „Cândea a ocolit locul într-o zi cu măgarul și a stabilit hotarul cândesc”; cât puteau umbla într-o zi la vânătoare, „Unii mergeau la vânat și cât puteau vâna într-o zi puneau semn sau hotar, alții veneau din altă parte, și când ajungeau la hotar se întorceau, fiindcă nu aveau voie să treacă peste hotar, și în felul acesta puneau stăpânire pe bucățile de pământ și le stăpâneau ca proprietatea lor” (Havârna, Dorohoi, D).

Despre unele sate din Țara Românească și din Moldova se știa sigur că au fost înființate de *moșii*, oamenii care, pentru serviciile aduse țării au primit moșii ca danii de la Domn, „un om făcea o vitejie în război și ca răsplată i se da de la Vodă o bucată de pământ cu drept de-a o stăpâni de veci, el și urmașii lui, și-i dădea și hrisov la urmă” (Nadișa, Bacău).

Fiii moșului au devenit bătrânii neamului care au dat naștere satelor de moșneni sau răzeși și spițelor de neam, „pe spiță se vede în ce chip s-a împărțit pământul, luând butucul, sau cel întâi bătrân, și împărțindu-l după cum acel tată a avut copii, în spiță se vede câți bătrâni erau înainte în sat și cum s-a împărțit pământul între copiii lor” (Nadișa, Bacău).

Cunoașterea spiței de neam era foarte importantă în rezolvarea neînțelegerilor care apăreau uneori între urmași, „noi suntem răzeși, tata o avut 24 prăjini de pământ și l-o împărțit la patru feciori, și acum trebuie să ne judecăm că cela o luat mai mult, acela mai puțin” (Cursăști, Vaslui) și pentru cunoașterea statului social al ascendenților diferitelor familii din cadrul unei comunități.

Unele localități au fost întemeiate de marii proprietari de pământ care, pentru a avea forță de muncă pe moșiile lor, au oferit condiții de viață mai bune celor ce veneau pe moșiile lor, „boierul moșiei a dat veste în toate părțile că celor care vor veni pe moșia sa le va da loc și lemn trebuitor pentru facerea caselor, iar vitele lor vor fi slobode pe imaș pe toată moșia” (Păușești, Iași, D).

Satele astfel întemeiate erau formate din familii venite din toate părțile, care primeau „pământ degeaba” (Basarabi, Suceava, D), materiale de construcție (lemn) gratuite, „un boier care era stăpân peste o întindere mare de pământ și având nevoie de oameni, a zvonit cu făgăduială, că oricine va voi să vină pe acele locuri va primi loc de casă și lemn trebuitor pentru clădiri” (Bosânceni, Botoșani, D), pășune pentru animale și scutiri de dări. De obicei, când se întemeia un sat nou locuitorii erau scutiți de dări (Almaju, Dolj, H).

În aceste sate familiile venite și urmașii lor erau proprietari numai pe terenul pe care erau ridicate gospodăriile, și nici pe acesta pentru totdeauna, deoarece boierul îl putea schimba, mutând gospodăriile pe altă moșie. Vatra satelor ocupa un loc bine delimitat în cadrul moșiei boierești, iar în cadrul ei gospodăriile țărănești erau așezate într-o anumită ordine, „acolo unde locuitorii au fost clăcași, casele sunt așezate unele lângă altele” (Oteștii de Sus, Olt, D).

Un număr mare de localități au fost reînființate de către autorități cu ocazia sistematizărilor. Primele sistematizări de sate au fost făcute de austrieci în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în Transilvania, iar în Țările Române după 1832, cunoscute sub numele de aducere la linie. Cu această ocazie s-au sistematizat vetrele de sat și s-au comasat multe cătune și sate mai mici pentru a se obține terenuri pentru culturi și o posibilitate mai ușoară de control a locuitorilor.

Lucrările de comasare a gospodăriilor au fost primite cu ostilitate de către locuitori, „stăpânirea fiind nevoită să trimită slujbași să fărâme coșurile caselor” (Ibănești, Olt, D). Locul vetrelor de sat desființate s-au păstrat în toponimia locală ca siliști, fiind marcate pe teren prin numeroasele livezi de pomi fructiferi și prin productivitatea mai ridicată a terenurilor.

Întemeierea unei așezări, atunci când se făcea de un erou eponim, singur sau însoțit de alții, se desfășura după un ceremonial ritual prin care se stabileau limitele moșiei și alegerea locului unde să se bată parul, centrul așezării spre care convergeau toate drumurile, în jurul căruia să se ridice casele. Alegerea locului pentru case era o sarcină grea, deoarece în funcție de calitățile acestuia „urmașii binecuvântau sau blestemau pe cei care au bătut parul” (Pietroasa, Buzău, H).

Delimitarea moșiei se făcea prin brazda plugului, după care se puneau semne de hotar care să marcheze acel teritoriu, „era obiceiul să înconjoare locul ce cuprindea moșia prin brazda plugului, după care se puneau pietre la punctele însemnate și așa se hotăra moșia satului” (Felești, Covurlui, D).

Brazda de plug era trasă de „doi boi gemeni la un plug, menind ca peste brazda trasă să nu treacă bolile” (Zăpodeni, Vaslui, D), iar semnele de hotar se puneau numai în anumite locuri; „în vechime când se întemeia un sat, unul dintre cei mai bătrâni oameni punea o brazdă pe cap și mergea împreună cu preotul îmbrăcat în haine de slujbă până unde cădea singură brazda de pe cap, și acolo punea semnul de hotar” (Obârșia, Bacău, D).

Brazdă de plug se trăgea în jurul satului și atunci când în localitățile vecine apărea vreo boală molipsitoare, „atunci sătenii aveau obiceiul a înconjura satul cu o brazdă de plug, iar în urma plugului preotul stropea cu apă sfințită, ca să nu treacă bolile în sat” (Coltămănești, Suceava, H).

Peste brazda de plug trasă nu-i era permis nimănui să treacă, „dacă trecea cineva îl omora, zicând că a făcut drum pe unde să intre răutățile în sat. Intrările în sat se aflau numai în anumite locuri care erau binecuvântate de preoți” (Eliza Stoienești, Ialomița, D).

De obicei la intrarea în sat se găsea *poarta satului*, pe care oricine intra sau ieșea din sat trebuia s-o închidă, „intrarea în sat avea vraniță ce se închidea, iar când venea groful de la Beclean fugeau toți copiii din sat să-i deschidă” (Căianul Mic).

Semnele de hotar erau „niște țarcuri umplute cu pământ și cu pietroaie mari” (Dofteana), „mobile de pământ în care se îngropau pietre”, gropi anume făcute în care puneau pietre mari sau butuci de lemn. Pentru a putea fi recunoscute în timp, sub semnele de hotar se puneau obiecte care rezistă: cărbuni, cenușă cu cărbuni de stejar, în care se amestecau cioburi de sticlă, sticle sau hârburi de oale noi, pentru că acestea nu putrezesc.

Obiectele puse în groapă (cărbunii, sticla, cenușa) erau considerate tot semne de hotar, ele fiind proba materială ce dovedea valabilitatea semnului de hotar în caz de litigiu, „dar acum stâlpul, fiind stricat și frânt deasupra, nu se cunoaște și ne-am apucat de l-am dezgropat să vedem dacă are semn de hotar și nu s-a aflat sub acea piatră, cum iaște obiceiul, nici cărbuni, nici cenușă, ci a fost o piatră fără ispravă”.

Pentru a se preveni mutarea semnelor de hotar, când se îngropau cărbuni și hârburile se blestema, „ca cel ce va muta pietrele să se facă cărbune și să nu mai putrezească” (Bursucani, Covurlui, D), și toți participanții jurau că le vor respecta; „când se puneau semnele de hotar oamenii aveau obiceiul să pună pe preot să citească molitva de jurământ și toți stau cu mâinile pe acele pietre ce au să le înfigă, apoi jură ca tot neamul să se stingă aceluia care va schimba semnele, sau le va strica, și înfig pietrele în groapă, și cu ele pun și cărbunii, semnul jurământului” (Plenița, Dolj, D).

Când se puneau semnele de hotar, dacă din întâmplare treceau străini pe acolo, îi dezbrăcau și-i băteau, îi luau ca să țină minte semnul când vor fi chemați ca martori. „Când se puneau un semn de hotar și din întâmplare trecea pe acolo un călător, îl prindeau și simulau asupra-i un fel de bătaie și dezbrăcare de haine, ca să consfințească astfel tăria hotarelor și să se știe și să se respecte acestea”.

Semnele de hotar aveau și rolul spiritual de a apăra teritoriul delimitat de ele și familiile de pe acest teritoriu, de relele provocate de forțele dezlănțuite ale naturii, de molime și boli și de alte rele. Credința în puterea de apărare a semnelor de hotar s-a păstrat în unele localități până la mijlocul secolului XX, de aceea atunci când era transportat prin sate un om care a murit de moarte nenaturală (sinucidere, ucidere, înec) la intrarea în hotarul unei localități unul din însoțitori avea obligația de a anunța clopotarul satului să tragă clopotele bisericii, pentru a nu se spurca hotarul.

Hotarul unei localități era locul propice desfășurării unor acte rituale cu scopul apărării membrilor comunității de molime și boli cu ajutorul cămășii ciumei, a solomonarilor, a slujbelor religioase.

Semnele de hotar aveau rolul de a apăra tot teritoriul aparținător unei comunități sătești – „hotarul e așa ca o îngrădire care cuprinde satul întreg, hotarul

nost e satul nost” (Poiana Mărului, Brașov), ca pe o proprietate a tuturor sătenilor, un loc pe care se simțea fiecare liniștit, pentru că îl cunoștea, și pe care se simțeau acasă, și n-aveau de ce se teme. Când trecea dincolo de hotar omul trecea pe un loc necunoscut, pe care era un intrus, „dincolo e altceva, și nu știi, poate e o lume bună, poate nu, și dacă trece, nu se mai simt bine” (Poiana Mărului, Brașov).

În toate localitățile se știa că în cadrul hotarului se află locuri bune și locuri rele. Locurile bune erau terenurile roditoare, „acesta rodește văzând cu ochii” (Poiana Mărului, Brașov), terenurile ferite de inundații și băltiri de apă, terenurile înșorite și apărate de vânt – „locul bun e sfânt, pe care totul se face frumos și rodul e bogat”, iar locurile rele erau terenurile neproductive, terenurile apătoase, terenurile greu de lucrat, „locul rău e loc slab în care omul cade în păcat” (Tohanul Nou, Brașov).

Locurile bune erau și locuri curate, adică terenuri pe care nu s-a întâmplat niciodată nicio nenorocire, terenuri pe care se află minerale cu proprietăți miraculoase, „sângă, un fel de piatră albă ce se desface mărunț ca sarea, care se folosea la durerea de inimă”, sau cresc unele plante ce aveau efecte benefice în tratarea celor loviți de diferite boli – „în plaiul cu vie din apropierea Craiovei, unde crește buruiana numită frășinet, vin bolnavii loviți de iele în noaptea de dinaintea Înălțării Domnului, și în locul unde găsesc un fir de frășinet, întind o masă pe care pun azimă și se culcă” (Scăești, Dolj, H).

Locuri curate erau și cele pe care se găseau fântâni sau izvoare a căror apă avea proprietăți miraculoase în anumite perioade din an, „în hotarul Sâmbetei este o fântână din care luau apă oamenii în timpul dintre Paști și Rusalii, pe care o foloseau contra pociturii și pentru scoaterea dracului din om” (Lisa, Făgăraș) și locuri pe care nu s-a întâmplat niciun incident.

Unele locuri curate pot deveni necurate prin intervenția omului, sau pe cale naturală. Prin intervenția omului devenea necurat: „locul pe care a fost îngropată o comoară blestemată, pe care n-o poate scoate nimeni”; „locurile care au fost cumpărate cu bani blestemați, sau bani care n-au fost câștigați cinstit, pentru care în fiecare an moare cineva și familia se destramă”; „locurile pe care s-au făcut vrăji sau pe care babele au îngropat mutătoare”; „locurile pe care s-au petrecut, repetat, diferite accidente, umane sau naturale (îmbolnăviri subite, moarte de om, trăsnete): locurile pe care a păcătuț cineva „s-a drăgostit fără lege, s-a pus la cale o faptă rea, a fost omorât cineva”.

Pe cale naturală puteau deveni necurate: „locurile pe care s-a uscat iarba pentru că au stat și au petrecut ielele, pe care dacă calci ți se scrântește un picior, te lovește așa o boală de rămâi strâmb toată viața, sau îți pierzi mințile” (Poiana Mărului, Brașov); locul unde s-a ridicat volbura, adică un vârtej de vânt care vara ridică sus praful și gunoaiele.

Despre volbură se credea că este produsă de jocul „fetei lui Irod pe care Dumnezeu a blestemat-o să tot joace cât va fi lumea, pentru că a jucat în fața tatălui ei atunci când a cerut capul lui Ioan Botezătorul”, sau de zborul ielelor.

Volbura aduce multe rele celui peste care trece: „rămâne sec, te strică, îți strâmbă picioarele, de aceea îi bine, dacă te prinde pe drum să te oprești și să zici: *Volbură frumoasă / Du-te sănătoasă / Sănătos m-ai găsit / Sănătos să mă lași*, și să scuipi de mai multe ori după ea, altfel te pocește de poți trage necazul toată viața” (Poiana Mărului, Brașov).

Locuri rele erau și răscrucile drumurilor, „la tot locul unde se întretaie drumul e locul necuratului” (Poiana Mărului, Brașov), pentru că acolo se întâlnesc și se simt tari spiritele, mai ales cele potrivnice omului”. În aceste locuri vrăjitorii făceau farmece și vrăji din care cauză era periculos de a trece noaptea pe acolo.

Pentru apărare de duhuri rele la răscrucile de drumuri se ridicau troițe, pentru că „unde-i troiță, Necuratul nu-și face de lucru” (Poiana Mărului, Brașov). Unele troițe de la răspântii au proprietăți miraculoase – „la noi este o cruce veche de piatră, îngropată la o răspântie de 50 –60 ani. În seara de Paști oamenii merg acolo cu vitele bolnave și cu o lumânare, dau roată de trei ori crucii, pârllesc animalul în frunte cu lumânarea și-l dă cu nasul de cruce pentru a se însănătoși” (Vișani, R. Sărat).

Teritoriul unei localități, la sfârșitul secolului al XIX-lea era format din două elemente distincte, vatra satului și hotarul.

Vatra satului era „locul unde sunt așezate casele și cu grădinile lor aflătoare în sat” (Dofteana) și cuprindea atât proprietatea individuală a locuitorilor, cât și terenuri ale satului asupra căruia avea drept de folosință întreaga comunitate, adică terenurile pe care se găseau biserica, școala, cimitirul, drumurile, maida-nele, păturele de rezervă. Prin Legea din 1864 aceste terenuri au fost trecute în proprietatea comună fără despăgubiri și în satele iobăgești, dar marii proprietari își mențineau dreptul asupra unor clădiri din sate, asupra iazurilor, fără a putea opri pe săteni de la folosința morilor, ori să-și adape vitele.

În cadrul hotarului se aflau țarina, „locuri întinse destinate anume pentru arături”, fânețele, „locuri destinate anume pentru iarbă, care nu se ară niciodată” (Dofteana), pășunea, „terenurile destinate anume pășunatului animalelor” și pădurea. Din punct de vedere al responsabilităților, de întreg hotarul răspundea întreaga comunitate sătească „și atunci când se găsea un om ucis în hotarul unui sat, de moartea lui era făcut răspunzător tot satul și sătenii pierdeau moșia dacă nu se găsea făptașul”.

Pentru a fi apărate culturile din țarină de stricăciunile provocate de animale vatra satului era despărțită de țarină prin gardul țarinei, un gard făcut din nuiete, spini, vrejuri de viță de vie etc., de către locuitorii care aveau grădinile în apropierea țarinei, întreținerea lui în stare bună fiind obligația tuturor locuitorilor comunității. Primarul localității pedepsea pe cei care nu participau la repararea lui primăvara, punând străji puternice la porțile satului ca să-i împiedice să iasă la plug pe cei care nu și-au făcut partea de gard.

Intrările și ieșirile din localitate la terenurile din țarină se făceau prin *poarta țarinii* pe care toți oamenii, după ce intrau sau ieșeau în sat, trebuia s-o închidă.

În satele din Pădurenii Hunedoarei fiecare uliță avea la ieșirea din sat câte o poartă, cele din zonele cultivate erau păzite de sătenii din apropiere și oricine intra sau ieșea prin ea era obligat s-o închidă.

Țarina era închisă între Sf. Gheorghe și Vinerea Mare (14 octombrie), pășunatul animalelor fiind permis numai pe terenurile anume destinate, pășune, suhat, izlazul, perioada în care țarina era închisă culturile erau păzite de paznicii de țarină, jitarii, haităii, gornicii, oamenii anume angajați primăvara dintre sătenii cinstiți, cu avere.

La angajarea lor se stabileau și ce despăgubiri trebuie plătite în natură și care în bani. În timpul serviciului paznicii de țarină aveau obligația de a supraveghea câmpurile cu culturi pentru evitarea producerii de pagube de către animale și oameni. Dacă găseau garduri de țarină stricate jitarii erau obligați să anunțe pe cei în drept să le repare. Pentru a putea păzi terenurile țarinei își făceau puncte de observație în puncte mai înalte unde își amenajau colibe de nuiete acoperite cu fân pentru a fi apărați de arșița soarelui și de intemperii.

De la hoții găsiți în culturile din țarină paznicii luau zălog, iar animalele găsite în culturi le duceau și le închideau la ocol. Stricăciunile provocate de animale în culturi erau constatate de o comisie formată din unul dintre fruntașii satului, proprietarul păgubit, paznicul de țarină și îngrijitorul de animale. Zăloagele și animalele închise trebuiau răscumpărate prin recuperarea pagubei în natură sau prin taxa de ocol în bani. Taxa de ocol era stabilită primăvara la angajarea paznicilor în funcție de numărul zilelor în care erau animalele închise.

Paznicii de țarină erau plătiți în natură de către săteni în funcție de mărimea suprafețelor avute, „cu produsele de pe o prăjină de loc la 30 prăjini de semănătură” (Dofteana), „câte un snop de fiecare claie”, sau cu bani, „50 de bani de la fiecare sătean pe vară” (Brusturoasa), sau de la Primărie (Berzunt).

Pentru paza animalelor pe timpul verii sătenii angajau ciobani care răspundeau de oi la ivirea ierbii până la Ziua Crucii (Dofteana). Plata ciobanilor era mai mică dacă aveau și ei oi pentru că acestea erau pășunate împreună cu cele ale proprietarilor, „câte 15–20 parale de oaie și o oca sau două de fâină” (Nadișa), cei care nu aveau, primeau o plată mai mare după cum se înțelegeau, haine și încălțăminte (Brusturoaia).

Ei sunt răspunzători pentru animalele pierdute, dacă „se întâmplă să moară vita sau să o mănânce vreo fiară răpitoare este de trebuință ca acel care a primit vitele să dea semn pielea sau o parte care să dovedească că într-adevăr s-a pierdut, iar de nu, o plătește” (Nadișa).

Păzitorii pădurilor erau angajați de proprietarii pădurilor (particulari sau statul) pe un an, în care trebuiau să răspundă să nu se fure lemne. Pentru serviciul prestat primeau „12 galbeni, o jumătate de falce de iarbă și libertatea de a-și aduce lemne de foc fără plată” (Nadișa) de la particulari și 200 de la ocârmuire (Brustroaia).

La sfârșitul secolului al XIX-lea familiile unei localități aparțineau, din punct de vedere al vechimii, unor neamuri pământene ori venetice. Pământene erau

neamurile foarte vechi, descendente ale persoanelor care au înființat satul, care primeau o dată cu pământul și un hrisov prin care ei și urmașii lor erau împământeniți, „cam de pe vremea lui Ștefan cel Mare sunt împământeniți bătrânii noștri” (Cursăști, Vaslui).

Venetice erau considerate familiile unor neamuri care, din diferite motive, au venit din alte părți și s-au stabilit alături de familiile de pământeni. Aceste familii, fiind venite din alte localități, la început erau desconsiderate și privite ca „oameni nedemni de-a viețui în localitatea natală din cauza vreunor defecte și întotdeauna când se certau, îi numesc străini, venetici” (Brusturoasa).

Familiile venetice, în multe localități, aveau un statut social aparte, fiind nevoite să se așeze într-o anumită parte a localității, și să formeze un grup izolat de gospodării, „nouă ne-au zis ungureni pentru că n-avem pământ, lor le-o zis mazili și răzeși, și nu dă un răzeș fata după unul din noi, că zic că suntem ungureni, și cum să dau io fata după unul care muncește și face boieresc” (Popești, Tutova).

În ce privește originea socială, familiile aparțineau unor neamuri de țărani liberi (moșneni, răzeși, nemeși), sau de țărani dependenți (clăcași, șerbi, iobagi). Înainte de desființarea iobăgiei țărani liberi s-au bucurat de aprecieri deosebite în cadrul comunităților sătești, „atât de mare cinste era nemeșia asta, că tatăl meu când mergea la curtea grofului din Beclean, nu scotea clopul din cap, că zicea groful, *tu pune clopul în cap că ești nemeș, nu iobag*”.

Aceste aprecieri i-au făcut să aibă o atitudine de superioritate față de ceilalți, atât în relațiile personale, „dacă se certau o femeie de nemeș cu una de iobag, striga femeia nemeșului către cealaltă, *taci că io nu sui dealul ca tine, cu melița în spate și atunci tăcea femeia iobagului*”, cât și în cele sociale, „în biserică nemeșilor li se acordau privilegiu de-a sta pe scaun sau înainte, în locuri nemarcate vizibil, dar cunoscute ca fiind locul lui X moștenit”, precum și în portul popular al locuitorilor din anumite zone.

În satul vechi răzeșesc „un străin nu putea cumpăra casă și pământ, pentru că acestea îi dădeau dreptul și asupra proprietății obștești”. Dacă cineva vindea pământul fără știrea rudelor, acestea timp de un an de zile aveau dreptul să-l răscumpere plătind cumpărătorului suma pe care acesta a dat-o precum alte cheltuieli făcute cu înscrisuri și aldămaș” (Brezunt). Pentru a se evita astfel de răscumpărări, cel care cumpără silește vânzătorul să prevadă în actul de vânzare clauza, „dacă rudele mele ar voi să răscumpere pământul, atunci să aibă a răspunde cumpărătorului, adică se prevede o sumă exagerat de mare pe care nu i-ar da mâna s-o răscumpere” (Nadișa).

Situația averii țăranilor dependenți, înainte de desființarea iobăgiei, depindea de numărul animalelor de lucru pe care le aveau pentru că în funcție de ele primeau pământ să lucreze, în Vechiul Regat, și de mărimea sesiilor urbariale pe care le aveau în folosință în Transilvania.

În funcție de numărul animalelor de lucru pe care le aveau, clăcașii se împărțeau în clăcași fruntași, cei cu patru boi de lucru care, „primeau o falce jumătate

loc de arătură, o falce jumătate de fâneață și o falce jumătate de imaș, în total peste 7 ha”, clăcași mijlocași cei cu doi boi de lucru care primeau „o falce jumătate loc de arătură, o jumătate de falce de fâneață și o jumătate falce de imaș, în total peste 4 ha” și clăcași codași, cei fără animale de lucru care „primeau o falce jumătate loc de arătură, 40 prăjini de fâneață și 20 prăjini pășune”, pentru care mai trebuiau să facă „zile de lucru la prașilă, la secere și zile de maramet. Era rău, dar aveam vite pe vremea aceea, că nu poprea nimeni de la pășune, și boierul era bucuros să ai vite și să-i faci folos pe moșie”.

În urma desființării iobăgiei, iobagii au fost împrăștiți pe terenurile pe care le-au avut în folosință înainte, ajungându-se în situații în care mulți iobagi au devenit mai bogați decât nemeșii, „hei după ștergerea iobăgiei noi eram nemeși, nu ei. Ce, domnule, noi aveam câte 15–20 jugăre de pământ unul, și ei nimic, puteau scuipa peste el.”

Păstrarea mării averii unei familii a depins foarte mult de calitățile membrilor acesteia, beția și lenea au fost principalele cauze care au dus la sărăcire, „s-au pus apoi iobagii pe băute și pe mâncate de bucurie, că amu ei sunt găzdaci și nemeșii săraci, că numai bine o sărăcit câțiva între ei. Nemeșii au muncit, o strâns zloți buni și au cumpărat pământ de la iobagi, care nu se mai puteau opri din băute, și așa o ajuns iar nemeșii gazde mari. Tatăl lui Vidican Petranu le-a lăsat o avere frumoasă, și 12 boi cât coștelele de mari, și căruță cu doi cai. El o fost harnic și tăt o cumpărat, da n-o avut haznă de copii, că și Ion care o murit amu vo 12 ani o fost tare băutor, și tătă ziua numai la făgădău sta, așa că o ajuns dobașii satului”.

Neamurile erau apreciate după avere și după calitățile membrilor familiilor din care făceau parte, putând fi neamuri bune, o mândrie pentru urmași, atunci când înaintașii au avut pământ mult și s-au bucurat de un bun renume în cadrul comunității datorită cinstei, hărniciei, bunătății și înțelepciunii lor:

„Trăiască neamurile mele/ Să trăiască mult și bine/Că mi-s cinste, nu rușine/ Tăte îs gazde cu avere/Nici eu nu le fac rușine”

sau rele, o povară greu de purtat, atunci când înaintașii au fost săraci, bețivi, leneși, mincinoși:

„Eu iubesc, mama iubește/Casa ni se prăpădește/De-ar iubi și tatăl meu/ Ar pica casa – n pârau”.

La sfârșitul secolului al XIX-lea averea proprie începe să întrecă faima neamului în aprecierea unei familii, și în tot mai multe localități „cine are pământ se poate ține cu nasul pe sus, da cine n-are, trebuie să caute și la picioare. Pământul îți dă posibilitatea să te simți tare și să-ți faci părerile ascultate”.

Familiile „cu avere multă, pline de toate” erau considerate bogate, fruntașe, în timp ce cele fără avere erau considerate „codașe și calice” (Nadișa). Bogăția consta în pământ, nu în bani, „cei cu pământ erau mai bine priviți în sat decât cei fără pământ, chiar dacă aceștia aveau bani și pământ nu aveau” (Nadișa). În localitățile din zonele montane bogăția consta în primul rând în numărul de animale

deținute, „familiile cu patru boi erau fruntașe, cele cu doi boi mijlocașe, iar cele fără boi erau codașe” (Dofteana).

Familiile bogate își permiteau să-și angajeze slujitori care să efectueze o serie de munci pentru ei. Slujitorii erau angajați pe un an la Sfântul Gheorghe sau la Sfântul Dumitru pe baza unei tocmeli făcute oral. Simbria anuală era „de 5–7 galbeni pe an”, îmbrăcăminte, încălțăminte și mâncare pentru adulți, iar „băieții de 13–15 ani se tocmeau la stăpân fără bani, luând la un an câte doi viței și un rând de haine” (Brusturoasa).

Relațiile dintre stăpâni și slujitori variau în funcție de calitățile morale ale acestora, de la bune în cazul în care stăpânul era bun și slujitorul credincios, ajungându-se ca în caz de văduvie stăpânul sau stăpâna să se căsătorească cu argații lor (Brusturoasa). În cazul în care stăpânul era scump și argatul șiret, apăreau neînțelegeri între ei, care de multe ori se terminau cu bătaia sau cu globirea argatului (Dofteana).

Familiile erau apreciate și după calitățile morale ale membrilor lor. Familiile care și-au câștigat cinstit averea, care nu sunt datoare nimănui cu nimic, care nu au făcut rău săracilor și au ajutat pe cei în nevoie, erau respectate de către toți consătenii (Nadișa). Ele erau consultate în toate problemele, de sfaturile lor ascultau toți, la acțiunile organizate de ele (clăci, nunți și înmormântări) participau toți (Brusturoasa).

În cadrul comunităților sătești oamenii cunoscându-se din copilărie până la bătrânețe, între ei se stabileau niște relații comunitare îndreptate în primul rând „spre a se ajuta unii pe alții” (Dofteana). Toate familiile din sat se uneau ca un neam, atunci erau interesați să-și apere proprietățile de tendințele de acaparare ale unor boieri, sau ale unor sate învecinate. Dacă înainte de desființarea iobăgiei neînțelegerile dintre satele învecinate erau rezolvate de către proprietarii de moșii și vătafii lor, la sfârșitul secolului al XIX-lea acestea erau rezolvate de sfatul bătrânilor și de primarii satelor.

În situația în care aceste neînțelegeri nu puteau fi rezolvate pe plan local, „primarul face lucrări și le înaintează autorităților în drept” (Dofteana). Pentru reprezentarea comunității în judecată, sătenii „aleg unul sau doi dintre dâșșii, mai cu știință de împrejurări, dându-le dreptul de a se împrumuta în numele lor și a sprijini judecata, luând ei drept plată pentru aceasta bani sau muncă” (Berzunt).

În cazuri mai deosebite sătenii se informează care dintre vechilii mai vechi este mai bun, și-l alege „obligându-se a-i plăti lui în bani stăruințele sale, sau se obligă a-i da pământ după câștigarea procesului, însă se leagă și vechilul a le sprijini cauza cu tărie, obligându-se a rămâne păgubaș la pierderea judecății, când cauza e mare” (Nadisa).

În cadrul satelor relațiile dintre familii erau de vecinătate bună, considerându-se că vecinul e mai bun de multe ori decât neamul de departe, pentru că el îți sare mai repede în ajutor atunci când ai un necaz. Între vecini se stabileau relații de întraajutorare la diferite munci agricole cu animalele – „și își ară pe rând pământul” (Brusturoasa), sau cu brațele la prășit și secerat.

Pentru efectuarea unor lucrări mai mari și mai grele se făceau clăci la care participa un număr mai mare de săteni. Aceste întrajutorări se făceau benevol, fără a fi recompensate altfel decât prin reciprocitate. În cazul familiilor sărace și a văduvelor, clăcile se făceau pentru ajutorarea acestora, „pentru că așa cum ei ajută, așa vor fi și ei ajutați de Dumnezeu” (Căianu Mic).

Existau și întrajutorări care aveau drept scop avantaje materiale pentru care „sătenii se întovărășeau cu tocmeală să împartă câștigul la trier între ei după numărul animalelor avute” (Brusturoasa).

Relațiile dintre săteni și străini erau diferite în funcție de calitatea acestora. Străinii de același neam și credință din alte localități care erau în trecere prin sat „erau bine priviți de săteni, ospătați și îngrijiți”, dar dacă se așezau în sat erau considerați venetici (Nadișa). Despre ei se credea că au anumite defecte „din cauza cărora n-au fost demni a trăi în satul lor” (Brusturoasa).

Persoanele din alte localități care se stabileau în sat prin căsătorie erau considerate străini în primii ani, deoarece tinerii se înstrăinau de părinți și de consătenii lor, intrând într-o familie și un neam străin, în care nu mai sunt fiu sau fiică, ci ginere sau noră, iar pentru ceilalți consăteni erau vinituri o lungă perioadă de timp.

Relațiile dintre soacră și noră sunt la început tensionate, greșelile fiind făcute întotdeauna de către noră, soacra neputând accepta șubrezirea situației ei prin apariția unei noi persoane în cinstea casei. Abia după ce nora a dat naștere la copii, relațiile cu soacra se îmbunătățeau și ea era acceptată de neamurile soțului. În cazul ginerilor, în general, atâta timp cât trăia socrul, el era stăpânul familiei, ginerele fiind acceptat ca un intrus în cadrul familiei și al neamului, neavând dreptul să-și pună clopul pe masă, numai în cui, pentru că nimic nu-i al lui. După moartea socrului ginerele devine stăpânul familiei, și familia lui era primită cu drepturi egale cu celelalte familii din cadrul neamului, chiar dacă purta alt nume.

Relațiile dintre săteni și persoanele străine care treceau sau se stabileau în satul lor depindeau în primul rând de religia acestora și apoi de anumite calități ale nației. Străinii care erau pravoslavnici erau foarte rău priviți, pentru că nu erau considerați creștini. Potrivit unei Legi din 1765 creștini pravoslavnici erau cei care credeau într-o singură divinitate, Tatăl, Fiul și Sfântul Duh, la care Sfânta Liturghie se face cu pâine dospită și cu vin cu apă caldă, care sunt prefăcute în cinstitul trup și sânge al Domnului Nostru Iisus Hristos prin epicleza preotului, nu cu cuvintele Domnului și cu azimă, cum socotesc latinii, care nu primesc predestinația calvinilor la mântuire și la chin, și care cred că rugăciunile Sfinților la Dumnezeu pentru noi au putere.

Dintre străinii de altă religie evreii erau cel mai rău priviți, foarte rău atât din cauza religiei lor, cât și a lăcomiei și a meșteșugului de amăgit, „evreii sunt cei mai rău priviți de săteni, atribuindu-le cuvântul de liftă spurcată, și zicând că dânșii nu pot trăi până ce n-or spurca pe creștini” (Nadișa).

Țiganii erau priviți diferit, în funcție de comportamentul lor, unii fiind considerați „oamenii mișei, leneși și vicleni, și-i urăsc sătenii, și din aceia se fac dintre dânșii bande de hoți” (Nadișa). În localitățile în care Țiganii și-au construit locuințe stabile, de obicei la marginea satelor, „este un cătun de o parte numită ursărime, unde nu sunt moldoveni de loc, numai ursari care au meșteșugul fierăritului și a scripcăritului. Au case și bordeie în pământ, muncesc, adună bani și cumpără. Îs oameni buni, nu să acață de furțișaguri” (Scărișoara, Tecuci). În multe localități Țiganii erau considerați membrii ai comunității și „la ei mulți apelau fiind considerați pricepuți în făcutul văioagelor și lipitul caselor”.

Armenii erau priviți de unii săteni la fel ca evreii, atribuindu-li-se cuvântul de spurcați, mai ales când se certau, zicându-le Arie spurcatul (Nadișa).

O situație specială o aveau ungurii, „sătenii veniți din Transilvania sau din munți, din cauza accentelor vorbirii și a portului sunt priviți ca unguri până se aclimatizează și se obișnuiește cu datinile locale” (Nadișa). „În localitățile din Moldova în care sunt cătune locuite numai de unguri, stabiliți aici mai de mult și îndeletnicindu-se cu meserii, și ținând obiceiurile românilor sunt considerați pământeni, nu străini” (Brusturoasa).

Orășenii nu prea erau văzuți cu ochi buni de către săteni, deoarece muncesc mai puțin și trebuie să fie asigurați cu bunuri de către săteni „dacă n-am fi noi să vă tot aducem, voi n-ați putea trăi” (Nadișa), iar unii orășeni sunt „lepădați de lege, de port și de obiceiurile strămoșești” (Nadișa).

Sătenii care doreau să se mute la oraș, dacă erau cu dare de mână, erau priviți bine, ca niște oameni care vor să facă un pas înainte (Dofteana), în timp ce ceilalți erau considerați de consăteni ca oameni leneși care „fug din sat ca să nu mai muncească din greu, și se duc la oraș ca să trăiască mai ușor” (Brusturoasa).

Bibliografie

- | | |
|--------------------------------|--|
| N. Adăniloaei,
Dan Berindei | <i>Reforma agrară din 1864</i> , Editura Academiei R.S.R 1976 |
| Lucia Apolzan | <i>Portul și industria casnică textilă din Munții Apuseni</i> , București, 1943 |
| Valer Butură | <i>Cultură spirituală românească</i> , Editura Minerva, București 1992 |
| Miron Constantinescu | <i>Șepreuș, Un sat de agricultori din șesul Tisei în 60 sate românești. IV Contribuții la tipologia satelor românești. Sate agricole. Sate pastorale</i> , București, 1943 |
| Ilie Corfu | <i>Agricultura în Țările Române. 1848–1864</i> , Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982 |
| Traian Gherman | <i>Volbura, în Comoara Satelor</i> Nr.9–10 Nov. – Dec. 1924 |
| Ioan Godea | <i>Moralitate, Mentalitate și Osândă. Perindele, Caloda și Mireasa pe grapă</i> , Editura de Vest, Timișoara, 2011 |

- Graiul Nostru *Texte din toate părțile locuite de români publicate de I.A Candrea, Ov. Densușianu, Th.D. Speranția, București, 1906*
- B.P. Hasdeu *Soarele și Luna, Folclor tradițional în versuri, 2.Bucucurești, 2002*
 *** *Marele Dicționar Geografic al României, alcătuit și prelucrat după Dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Lahovari, I București, 1898*
- Ion Mușlea,
Ovidiu Bîrlea *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B.P.Hasdeu, Editura Minerva, București Chestionarele lui B. P. Hașdeu, Editura Minerva, București, 19701970*
- T. Pamfile *Agricultura la români, București, 1913*
- Gh. Retegan *Căianul Mic. Un sat de voștinari și strângători de lână din Munții Someșului în 60 Sate românești. Contribuții la tipologia satelor românești. Ocupații anexe, București, 1943*
- P. H. Stahl *Triburișisate dinsudestulEuropei, Colecția Paideia, București, 2000*
- Romulus Vulcănescu *Etnologie juridică, București, 1970*
- A.D. Xenopol *Istoria românilor din Dacia Traiană, IV., Partea I*

RESTAURARE ȘI REAȘEZARE ÎN COMUNITATE, SEPTEMBRIE 2014. BISERICA *BUNA VESTIRE* *ȘI ARHANGHELUL MIHAIL*, SATUL URȘI, COMUNA POPEȘTI, JUDEȚUL VÂLCEA

Mihaela Arsene

RESTORATION AND RELOCATION IN COMMUNITY. SEPTEMBER 2014. *ANNUNCIATION AND ARCHANGEL MICHAEL CHURCH* URȘI VILLAGE, POPEȘTI COMMUNE, VÂLCEA COUNTY

The church of Urși Village from Valcea County is one of the churches rediscovered in the campaign of the foundation DALA between 2007 and 2009 in Northern Oltenia and Southern Transylvania. Wooden churches (of cemetery) were classified as historical monuments of A and B categories, dated 17th–19th centuries, partly or totally abandoned and most of them having remarkable architectural details and large painted areas found in an advanced state of repair or even in collapse. Restoration of the church of Urși Village was included in the project “60 wooden churches” which besides cultural values takes aim at the community that gave its consent for the intervention.

This is an ongoing project and the session of August – September 2013 aims to:

- Execute the infrastructural works: foundations and plinth (preceded by suspending the construction)
- Settle the church (restored to vertical position), after replacing the components that pose a threat to the stability of the construction and to the state of health of the structure
- Urgently insure the interior and exterior painting

The secondary objective was to achieve a small museum in the village as a materialization of the idea of reinsertion in the community perception of the historical and cultural values of this church as a living part of the community life.

Keywords: church, historical monument, Urși Village, Vâlcea County

Cuvinte cheie: biserică, monument istoric, satul Urși, județul Vâlcea.

În perioada 2007–2009 au fost depistate în Sudul Transilvaniei și Nordul Olteniei (județele Hunedoara, Alba și Vâlcea) 60 de biserici de lemn (de cimitir),

toate clasate monument istoric de categoriile A și B, datate sec. XVII–XIX, parțial sau total abandonate, majoritatea având pe lângă detalii de arhitectură remarcabile și mari suprafețe de pictură, care se aflau într-o stare de degradare avansată, chiar în stare de colaps.

Conferința de la Veneția stabilea prin *Carta de la Veneția* emisă acum 50 de ani: *Conceptul de monument istoric acoperă nu numai opera arhitecturală majoră în care se găsește mărturia unei civilizații particulare, a unei dezvoltări semnificative, dar și lucrărilor mai modeste ale trecutului ce au acumulat semnificație culturală odată cu trecerea timpului*".

În consens cu această recomandare a fost inițiat în 2009 proiectul *60 de biserici de lemn* de către arhitectul Șerban Sturza, care afirmă că *60 de biserici de lemn nu este un program de cult, ci este un program cultural. Nu este un program care vizează însă numai partea culturală, pictură și arhitectură în biserică sau peisaj, vizează și comunitățile, pentru că degeaba – s-a observat asta – restaurezi sau conservi o clădire, indiferent că ești în sat sau în oraș, dacă comunitatea nu este interesată completând cu precizări în legătura cu titulatura proiectului: Este un nume generic. În fiecare dintre aceste regiuni sunt între 50 și 80 de biserici de lemn și noi am ales cifra de 60 ca să dăm o imagine asupra **importanței lor ca grup, nu ca obiect** individual și ca elemente care fac parte dintr-un peisaj cultural foarte important.*

În acest proiect se înscrie intervenția de restaurare la biserica *Buna Vestire și Arhanghelul Mihail* din satul Urși, comuna Popești, județul Vâlcea, desfașurată, conform solicitărilor preotului în consens cu dorința comunității.

Istoric. Ridicată la hotarul satului Urși cu cel al Cuceștilor, pe malul stâng al râului Luncavăț, pe moșia celor doi ctitori: Ion Danciu și Popa Constandin, biserică nu are o dată certă a edificării.

În grinda de deasupra ușii bisericii este săpată data 7303 de la facerea lumii, corespunzătoare anilor 1794–1795 d.Chr., însemnarea fiind, însă considerată ulterioară construirii bisericii, iar în conformitate cu literatura de specialitate se propun două variante: 1757/358 și 1784/359.

În 1843 datorită d(umnealui) d(omnul) praporgic Nicolae Milcoveanu – care s-au sculat întru ajutor, de-au pus-o pe temelie, au coperit-o și au reînnoit-o cu zugrăveală.

Supraviețuiește unui cutremur în 1850, dar odată cu construcția bisericii de zidărie cu hramul *Sf. Ioan Botezătorul*, pe locul donat de familia Stamate Bengeanu în 1913, rămâne capelă funerară, ultima liturghie oficiindu-se aici în 1965.

Lipsa de interes a comunității și nefolosirea sa accentuează degradarea, așa cum o arată fotografiile martor, existând doar o intervenție personală și singulară a preotului Valentin Șerban în 1988, care încearcă să protejeze interiorul bisericii prin așezarea unui strat de carton asfaltat (așezat peste învelitoarea de șita degradată).

În 2004 este înscrisă în Lista Monumentelor Istorice cu indicativul **VL-II-m-B-09954**.

Biserica este o construcție cu dimensiuni modeste (8,50 × 4,63) aparține unui tip străvechi de edificare, înscriindu-se în categoria *plan dreptunghiular simplu cu absidă nedecroșată*. Sistemul constructiv este din bârnă de stejar încheiată în coadă de rândunică, având pe pronaos și naos boltă semicilindrică susținută pe arce intermediare (naos); aceasta se descarcă pe o *cosoroabă* interioară, la fel ca și semicupola din segmente care acoperă absida altarului.

Șarpanta se descarcă pe cosoroaba exterioară susținută de console izolate sau de prelungirea pereților, formând o streașină generoasă.

Pictura interioară și exterioară este realizată în tehnica *al fresco* pe un suport de mortar de var cu nisip, în proporție de 1: 7 și adaos de câlți, așezat direct pe bârnele de lemn crestate pentru a înlesni priza.

Istoric intervenție. Biserica se degrada treptat, tălpile de pe latura nordică au colapsat și biserica s-a înclinat către Nord, fiindu-i pusă în pericol stabilitatea.

Evenimentele dramatice accelerează intervenția asupra bisericii: în 2009 cade bolta altarului ceea ce declanșează acțiunea cumulată a OAR, Fundația Pro Patrimoniu și colaborarea cu instituțiile locale.

– **2009** se întocmește în regim de voluntariat relevul bisericii cu studenți de UAIM sub îndrumarea arh. Gabriel Panasiu.

– **2010**, iulie – se realizează cu sprijin material și financiar al Fundației Pro Patrimoniu (arh. Șerban Sturza), O.A.R. și Firma *Cosimex* (ing. Viorel Iordan), structura de protecție provizorie și protejarea perimetrală cu plasă a bisericii;

– Se desface învelitoarea din șită și șarpanta.

– **2010–2013**. Proiectul de restaurare – în regim de voluntariat în faza DTAC (inclusiv studiul istoric) de către arh. Virgil Apostol și arh. Ștefan Bălici.,

– Expertiza biologică aparține biologului Ioana Gomoiu.

– Proiectul cultural *Drumul lemnului* (în care este inclusă biserica din Urși) unește puncte de interes din județele Vâlcea și Gorj. Acesta dezvoltă conceptul de turism cultural care, prin redescoperirea siturilor și monumentelor concură la menținerea lor viabilă, aducând și beneficii culturale și economice populației.

– Se fac intervențiile de urgență de protecție și conservare a picturii în situ.

– Se desface bolta, elemente din aceasta se depozitează în adăpostul temporar construit la intrarea în cimitir, iar o parte sunt transferate la UNARTE, unde se restaurează la fel ca și icoanele de iconostas.

– Se conservă pictura interioară și exterioară prin protejarea cu foiță japoneză, de către studenții UNARTE sub conducerea prof. Dan Mohanu.

Sesiunea de intervenție 2013 a avut ca obiective:

I. Lucrări de restaurare – conservare biserică

a. executarea lucrărilor de infrastructură

b. lucrări de conservare și restaurare a structurii de lemn, așezarea bisericii pe fundație

asigurarea și protecția în regim de urgență a picturii

II. Realizarea proiectului de muzeu

Lucrările s-au desfășurat condiționat de cerințele tehnologice în doua etape:

Etapa I – 12/17 august

Echipa pluridisciplinară: arhitecți – 4 tinere arhitecte voluntare – Fundația Pro Patrimoniu, restauratori pictură – studenți UNARTE, 3 voluntari – Fundația Pro Patrimoniu, restauratori lemn și lucrări infrastructură – echipa Gavrilă Cocean, Maramureș, muncitori necalificați – voluntari săteni; cercetare arheologică – 2 arheologi – Muzeul Județean Vâlcea *Aurelian Sacerdoțeanu*, coordonator – arh. Mihaela Arsenie, diriginte de șantier – ing. Victor Lăcătuș; voluntar principal – preotul Valentin Șerban, Primăria comunei Popești – primar Șerban Constatin, viceprimar.

Organizare de șantier: în regie proprie, ceea ce a însemnat apelul la bunăvoința vecinilor, a autorităților și autodotare.

Aprovizionare cu materiale de construcție: Fundația Pro Patrimoniu (lemn și pasta de var) și local (piatră, nisip).

Obiective

1. Lucrări preliminare:

- asigurarea provizorie a stratului pictural și a fragmentelor desprinse – prelucrarea inițială a lemnului: decojire, debitare, prelucrare brută
- tratarea cu Biocid a elementelor nou confecționate
- asigurarea stabilității construcției în vederea suspendării
- degajarea tălpilor în vederea extragerii lor și evacuarea pământului de umplutură
- desfacerea cosoroabelor, a structurii pridvorului și a tălpilor
- suspendarea și ridicarea bisericii pentru a permite executarea lucrărilor de infrastructură;

2. Lucrări de executat:

- infrastructura (practic lucrări de subfundare, având în vedere că nu dispuneam de un teren complet liber)
- săpătură fundații la 1,0 m adâncime,
- executare fundații
- executare soclu;

3. Lucrări suplimentare

- documentarea lucrărilor: foto ale releveului pieselor înlocuite, desene și foto ale sistemului de suspendare.

Un punct special a fost pregătirea spectacolului *ALEXANDRU TOMESCU*, violonistul care cântă cu vioara *STRADIVARIUS*, de data aceasta cu vioara personală, nu mai puțin impresionant.

Desfășurarea lucrărilor

Concomitent cu lucrările de îndepărtarea pământului de umplutură din interiorul bisericii s-au efectuat lucrările specifice cercetării arheologice. În afara unor fragmente ceramice, fragmente de sticlă și a unor piese metalice s-a descoperit în

proscomidie ceea ce s-a numit tezurul monetar, adică un ulcior cu creițari (kreuzer). Acesta conține 99 de piese, 26 din cupru – datate 1816 și 63 din argint emise între 1755 și 1848 la Viena, Kremnitz, Praga sau Alba Iulia. Tezaurul a fost depus în custodie la Muzeul Județean Vâlcea, urmând a se reîntoarce în Urși după definirea muzeului din comună și asigurarea condițiilor de securitate.

După executarea lucrărilor de degajare a pământului în zona adiacentă tălpilor de Sud și Sud-Est s-au descoperit fundațiile vechi (din bolovani de râu așezați într-un strat la aproximativ 20 cm față de cota terenului actual) aferente pereților exteriori și pridvorului, dar nu și pereților interiori, cu mențiunea că, aferent laturii de Sud și altarului pe latura Sud – Vest, acestea se aflau în afara peretelui. Una dintre ipotezele raportului cercetării arheologice, referitor la aceasta, este că *biserica a fost refăcută în faza a doua fără a se ține cont de fundația inițială*.

Fundația a fost cartată, de către arheologi în colaborare cu arhitectele voluntare, iar bolovanii au fost înglobați în noua fundație.

Momentul cel mai important și spectaculos al lucrărilor preliminare a fost pregătirea și executarea suspendării construcției și ridicarea ei. Anterior acesteia s-au demontat cosoroabele interioare și exterioare, care, din cauza degradărilor majore urmau a fi înlocuite, ca și structura pridvorului, pentru a da libertate de mișcare întregii structuri.

Pentru pregătirea suspendării au fost luate în considerare două aspecte:

- asigurarea protecției picturii cu hârtie japoneză (sau hârtie velur) lipită cu adeziv reversibil pe bază de celuloză

- asigurarea stabilității construcției prin consolidarea colțurilor și a marginilor de goluri cu scândură, a elementelor nelegate de structură (timpane) cu scânduri de legătură în planul lor și între elemente), rigidizarea pereților prin tensiunare cu chingă atât la interior cât și la exterior.

Cu ajutorul cricurilor (vinciuri) fixate prin decuparea provizorie a peretelui și tălpii, s-a desprins peretele de talpă, în așa fel încât să se poată introduce primele *blane*, care au fost așezate pe bușteni, atât la interiorul cât și la exteriorul pereților, ulterior fiind extrase tălpile.

Procedura de ridicare a structurii constă în ridicarea succesivă cu 5–10 cm a peretelui, într-o mișcare circulară pe traseul punctelor de sprijin (fixate pe fiecare latură în centrul de greutate), urmată de introducerea unui element de susținere (*blană, lăturoaie*). Finalizarea acestei operații s-a făcut prin repetarea acestei proceduri până când s-a ajuns la o înălțime de 80–90 cm față de cota terenului, cotă care a permis începerea lucrărilor de subfundare.

Este de menționat faptul că aceste lucrări preliminare s-au desfășurat de cele mai multe ori (exceptând prelucrarea lemnului), concomitent și suprapunând oameni și proceduri, ceea ce arată disponibilitatea de adaptare și profesionalismul participanților la operațiuni.

Suspendarea, ridicarea pereților și degajarea terenului au permis începerea lucrărilor de săpătura pentru fundații.

Lucrările la fundații au fost marcate de slujba ținută de preotul paroh și așezarea în fundații a unei pietre care are scrijelită pe ea o cruce, iar sub aceasta anul 2013, anul unui alt început. Fundațiile s-au executat din piatră de râu cu mortar de var cu adaos praf de cărămidă, iar soclul s-a executat din piatră de carieră cu același tip de mortar, având o înălțime variabilă de 20–40 cm.

La dimensionarea soclului s-a avut în vedere ca imaginea finală să fie în concordanță cu imaginea menționată de istoricul Radu Crețeanu referitor la acest tip de biserică: *(fundațiile) nu sunt vizibile la suprafața terenului, dând impresia așezării bisericii direct pe sol, cum se întâmplă la multe biserici din județul Vâlcea.*

Etapă a II a – 27 august/13 septembrie 2013

Obiective:

- a. Lucrări aferente restaurării bisericii
 - restaurarea sau înlocuirea elementelor constructive, în funcție de gradul de degradare mecanică sau în urma unui atac biologic
 - așezarea pe soclu a structurii bisericii
 - închiderea șantierului și protejarea lucrărilor și a materialelor de construcții rămase.

Desfășurarea lucrărilor etapei a II-a

1. Au fost confecționate și așezate pe poziție tălpile principale – tălpile lungi, latura Nord/Sud și cele aferente altarului după deplasarea succesivă a punctelor de sprijin, ulterior au fost decupate în vederea chertării (îmbinării) cu tălpile intermediare ale pereților interiori (nou făcute) sau ale altarului.

2. Pentru primele bârne de peste talpă am optat pentru păstrare, în măsura în care o permite siguranța structurală a materialului original, așa încât am recurs la placări sau înlocuiri parțiale solidarizate cu cuie de lemn, confecționate pe șantier.

3. Având piesele componente pentru refacere a pereților s-a început procedura de coborâre concomitent cu cea de montare și ajustare a îmbinărilor, desfășurată în sens invers celei de ridicare, ca atare prin extragerea blanelor (distanțieri) și coborârea lentă a structurii; această procedură este extrem de delicată și necesită un meștesug pentru a adapta noua structură celei vechi, așadar se face lent, necesită timp și migală.

4. S-au așezat consolele, cosoroabele exterioare și cele interioare, parțial placcate cu lemn nou, în așa fel încât să păstrăm cât mai mult din pictura existentă pe intrados.

Lucrările la structura de lemn au fost completate cu lucrări de sistematizare a terenului adiacent bisericii pentru a drena apele pluviale, lucrări de refacere și reparații ale structurii de închidere și protecție a monumentului, depozitarea protejată a materialelor (lemn stejar) rămase, sortarea, etichetarea în vederea identificării și transportul componentelor de lemn dezafectate din structura clădirii, care vor deveni parte componentă a muzeului proiectat și mărturie a ceea ce a fost.

Proiectul muzeului din localitate

Proiectul muzeului a fost în primul rând materializarea ideii de reinserare în conştiinţa comunităţii a valorii istorice şi culturale, a acestei biserici ca parte vie a vieţii acesteia. Acesta este motivul pentru care oferta primăriei comunei, o sală din grădiniţa devenită prea neîncăpătoare pentru copiii satului a fost salutară. A fost definitivat şi inaugurat cu ocazia *Watch Day* în septembrie 2014.

Principiile care au stat la baza intervenţiei de restaurare în acord cu principiile Cartei de la Veneţia au fost minima intervenţie, compatibilitatea şi reversibilitatea, respectarea substanţei vechi, purtătoare de mesaj istoric a monumentului.

Aceasta înseamnă că au fost înlocuite numai componentele structurale sau părţi din ele, iremediabil distruse sau care pun în pericol starea de sănătate a întregii structuri, lemnul folosit la înlocuiri parţiale sau totale a fost de aceeaşi esenţă cu originalul şi a fost prelucrat în tehnica specifică, respectând întru totul geometria originală.

Piese înlocuite au fost marcate pe releveul original.

Concluzii

În conformitate cu articolul 4 din Carta de la Veneţia *conservarea monumentelor impune, mai întâi de toate, permanenţa întreţinerii lor* şi condiţionându-l dar şi derivând din el, articolul 5 *conservarea este favorizată de faptul că acestea (monumentele) sunt destinate pentru o funcţie utilă în societate*. Acesta este dezi-deratul către a cărui rezolvare au fost făcute demersurile noastre: pe de o parte asigurarea că în biserică se va sluji după restaurare şi mai ales conştientizarea populaţiei satului referitor la valoarea acesteia.

Implicarea sătenilor a fost determinată de imboldurile date de factorii locali, preoţii şi primarul, dar şi de exemplul dat de voluntari, studenţi veniţi să refacă o construcţie dată uitării. Aceasta a fost directă, ca voluntari pentru lucrările de conservare/restaurare cât şi indirectă, asigurarea transportului de materiale, accesul la utilităţi – apă şi curent electric, unelte, ajutor punctual chiar dacă de scurtă durată, atât de necesar, asigurarea cazării, pregătirea şi asigurarea meselor de către gospodinele din sat cu produse din gospodăriile lor.

Nu mai puţin important în acest sens este realizarea micului muzeu amenajat în clădirea grădiniţei din Popeşti, reşedinţa de comună, lucru favorabil pentru integrarea sa în comunitate şi în conştiinţa oamenilor, dar mai ales a copiilor.

Muzeul este de fapt parte din grădiniţă, o sală de clasă dezafectată (în care piesa centrală este macheta scheletului bisericii) şi holul; sunt spaţii în care sunt aşezate fragmentele structurii de lemn înlocuite, pe pereţi sunt imagini care ilustrează restaurarea, dar şi elemente de port popular donate de săteni, aşa încât spaţiile acestea modeste devin o lecţie continuă de istorie locală. Se preconizează

ca după asigurarea condițiilor de securitate și de punere în valoare să revină aici tezaurul descoperit în altar în timpul săpăturilor.

Bisericile de lemn din sudul Transilvaniei și din nordul Olteniei au fost incluse pe lista celor mai amenințate situri culturale din Europa în timpul Congresului moștenirii culturale de la Viena, informează AFP, citat de Mediafax.

Nu este o mândrie să fii nominalizat printre siturile cele mai periclitare, ar fi fost mai bine să nu existe situri periclitare, pe de-o parte. Pe de altă parte, trebuie să știți că vizibilitatea pe care o dă acest titlu, să fii nominalizat în cele 7 situri periclitare din Europa (...) înseamnă să fii vizibil. Să fii vizibil înseamnă la un moment dat să poți să ai conexiuni și conexiunile acestea să te ajute să procuri fonduri, specialiști, să fii introdus la un moment dat într-un program național sau internațional. Deci este un lucru foarte important, a declarat arhitectul Șerban Sturza, președinte OAR București.

10 octombrie 2014 – Experți în patrimoniu și domeniul financiar de la principala organizație europeană de patrimoniu *Europa Nostra* și *Institutul Băncii Europene de Investiții* au vizitat în perioada 6–9 octombrie 2014 biserici de lemn reprezentative din sudul Transilvaniei și nordul Olteniei, incluse în lista *Celor mai periclitare 7 situri din Europa în 2014....*

Experții vor ajuta la formularea unui plan de acțiune care să includă aspecte tehnice și financiare pentru conservarea acestor biserici până la sfârșitul acestui an.



Aşezare tălpi altar



Biserică aşezată altar E



Biserică aşezată detaliu N-E



Biserică aşezată altar N-E



Biserică suspendată-altar-S-V



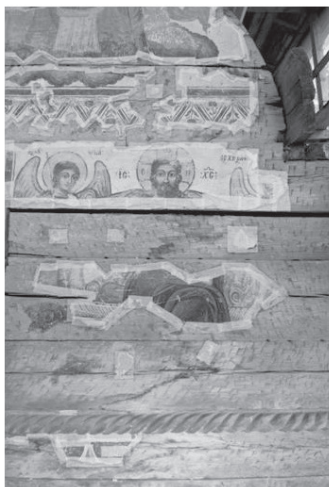
Biserică aşezată altar S-E



Biserică suspendată interior altar



Începutul suspendării



Pictură exterior 2



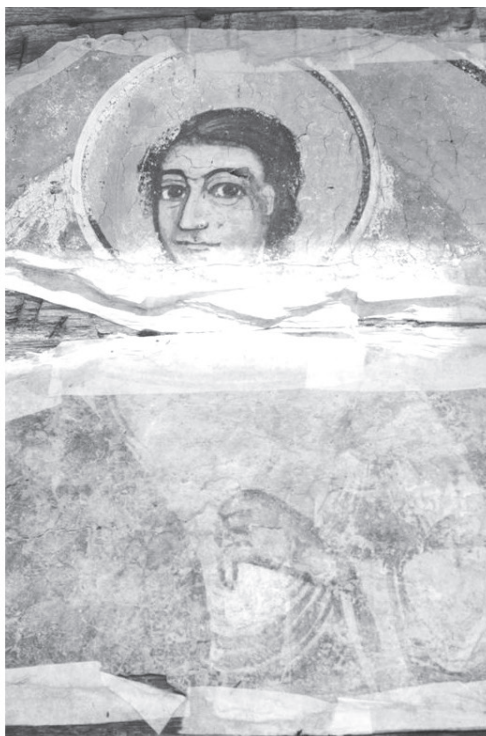
Biserică suspendată Sud



Pictură exterior 1



Pictură exterior 3



Pictură exterior 4



Refacere altar



Refacere latură N



Refacere nod pridvor

DESPRE NEAMUL BOIERILOR MEHEDINȚENI PĂIANU (DE LA ȚĂRANI LIBERI LA BOIERI DREGĂTORI SAU DEMNITARI)

Nicolae Chipurici

ABOUT BOYARS MEHEDINTI NATION PĂIANU (FROM THE FREE PEASANTS TO NOBLEMEN OFFICERS OR OFFICIALS)

The author of the research resumes the theme of the Romanian nobility and its decisive part accomplished since the establishment of the Romanian medieval state until the abolition of the nobility as a political, economical and cultural institution. This theme, although disputed by the politicized history, was and continues to be actual and evident. From this perspective are presented the evolution and genealogy of the nation of boyars named PĂIANU. The information found in documents from 16th–19th centuries certifies that Păianu boyars were related to Craiovești, Obedeni, Brădești, Portărești, Filișani, Bibești, Vlădăieni boyars and had an important role in the administration and political life of the country.

Keywords: genealogical sketch, Păianu boyars, *ot Paia* from Paia village, Mehedinți, administration of county, political role

Cuvinte cheie: schița genealogică, boierii Păianu, *ot Paia* – din satul Paia, Mehedinți, administrarea țării, rol politic.

Noțiunea de neam definește înrudirile prin sânge și/sau alianțe ale unei persoane, personalități, boier, nobil, moșnean sau ceată de moșneni, țăran liber sau aservit (român, clăcaș, iobag), conducător de stat ori ale familiilor acestora cu toți ascendenții lor până la primul autor (strămoș, moș), în ordine cronologică, continuând cu descendenții până la ultimul în viață, în aceeași ordine cronologică crescândă. Noțiunea de neam a avut și are și alte înțelesuri: origine, obârșie, apartenență, popor, naționalitate, cetățenie, etnie, noblețe, boierie.

În Țara Românească, în cursul secolelor XVII–XIX (până la 1858), boieria nu a fost ereditară, ci de demnități (dregătorii și funcții)¹, deci nu echivala cu noblețea occidentală.

¹ Nicolae Stoicescu, *Sfatul Domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova (sec.XIV–XVII)*, Editura Academiei R.S.R., București, 1968, p. 37–38

În Țara Românească în rândul boierimii de moșii și de dregători (ranguri) au accedat și țărani liberi sau moșneni, drumul parcurs fiind: slujitor sau curtean domnesc, jupan, boier (adică proprietar de moșii, sate etc), boier și în același timp și dregător (boier cu rang).

Cu studierea neamurilor se ocupă genealogia.

Etnografia interferează cu alte științe, între care și cu genealogia din faza ei tradițională sau profană, cum au numit-o specialiștii², precum și cu istoria și onomastica.

În cursul evului mediu al istoriei noastre numărul celor ce știau să scrie și să citească era foarte mic. Se scria și se citea la curtea domnească, în sfatul țării, în logofeții. De asemenea știutori de carte erau diecii de la moșii, diecii și copiștii de la mănăstiri, precum și funcționarii din cancelariile instituțiilor centrale și locale. Erau foarte mulți boieri dregători și nedregători (fără demnități) care nu știau carte, alții puteau numai să semneze cu greutate. Într-o astfel de situație se aflau și pârcălabii satelor și preoții, iar socotelile (adunările aritmetice) și evidența lor erau făcute de către răbojari cu ajutorul răbojului³.

Premiza judecății despre interferența etnografiei cu genealogia tradițională sau profană, ne-a motivat să abordăm în acest articol istoricul neamului boierilor PĂIANU și genealogia lor. Numărul boierilor mehedințeni dregători (cu demnități) și fără demnități a fost mare. Numele lor, dregătoriile deținute, date și informații biografice despre ei aflăm din poruncile domnești, din edițiile, cataloagele și inventarele de documente și manuscrise medievale, precum și din lucrări, studii, articole și comunicări despre boieri mehedințeni publicate⁴.

² Romulus Vulcănescu, *Dicționar de etnografie*, Editura Albatros, București, 1979, p. 147, unde se precizează că gradul de rudenie al descendenților dintr-un autor comun (țăran liber, moșnean, boier, clăcaș etc.) nu se făcea în scris, ci oral (prin viu grai), de la tată la fiu și de la o generație la alta, adică cu ajutorul tradiției. Este ceea ce, mai târziu, specialiștii au numit *genealogie profană*. În unele documente privitoare la cetele de moșneni există mențiunea că *responsabilitatea ținerii genealogiei tradiționale (profane) era încredințată celui mai în vârstă moșnean al cetei, cu ținerea de minte cea mai bună*.

³ Nicolae Chipurici, *Instituții medievale în vestul și sudul Olteniei. Dicționar*, Editura Damira, Drobeta Turnu Severin, 2014, p. 293–294. Vezi și „*crescătorii*”, p. 164–165

⁴ Dintre edițiile de documente notăm: *Documente privind istoria României – Țara Românească, secolele XIV–XV, XVI și XVII*, volume publicate sub girul Academiei Republicii Populare Române, București, 1951–1960; *Documenta Romaniae Historica – B. Țara Românească*, vol. I, II, III, IV/1966, 1972, 1975 și 1981, vol. XI/1975, vol. XXI/1965 și vol. XXIII/1969. Pentru anii 1369–1639 ne-au fost surse de documentare cataloagele: Ion Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești, 1369–1600*, București, 1947; Maria Soveja și colaboratorii, *Catalogul Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. II, 1600–1620, București, 1974; Doina Duca și colaboratorii, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. III, 1621–1632, București, 1978; Doina Duca și colaboratorii, *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. IV, 1633–1639, București, 1982. De real folos ne-au fost colecțiile, inventarelor și manuscrisele de la Arhivele Naționale din Drobeta Turnu Severin, Craiova și Direcția Arhivelor Istorice Centrale din București (manuscrisul 330 ș.a.), precum și condicile documentelor mănăstirilor Gura Motrului, Strehaia și Tismana. Date și mențiuni despre boierii mehedințeni Păianu, precum și alți mulți boieri dregători mehedințeni am găsit în lucrări și periodice. Dintre aceste surse de informare

De ce am ales să prezentăm tocmai pe boierii Păieni și neamul lor? De ce nu am urmat criteriul alfabetic sau cronologic – alfabetic al acestor boieri mehedințeni și al neamurilor lor? Pentru simplul motiv că, în anul 2013, în anuarul Muzeului Regiunii Porților de Fier Drobeta XXIII – *Seria Etnografie*, am prezentat studiul *Neamuri de moșneni din hotarele Balta, Cireșu și vecinătăți atestați de tradiție și documente* (p. 5–31). Și cum din neamurile lor s-a remarcat moșneanul Lupu Buliga ot Ciovârășani, care în timpul domniei lui Matei Basarab a ajuns mare boier dregător (mare agă în sfatul Domnesc) și s-a înrudit cu marii boieri Păianu, căsătorind pe fiul său Curuia cu Armanca Păianu, am considerat ca, în anul 2013, să prezentăm neamul Lupu Buliga și tabla sa genealogică, iar acum să continuăm cu tabla genealogică a lui ION ot PAIA și neamul său, în limita datelor de identificare a acestor boieri mehedințeni.

Pe mai puțin de o pagină, Octav George Lecca, în lucrarea sa *Familii boierești române, istorie și genealogie*, în anul 1900⁵, a menționat pe câțiva boieri Păianu: Ion, slugerul ot Paia, ca martor într-un act de vânzare a moșiei Găojani a lui Lupu paharnicul Mehedințeanul⁶; Vasile, căpitan Păianu, cu fiii săi Ion și Pârveu, atestați de un înscris în 1699⁷; Ion Păianu, fiul căpitanului Vasile Păianu, menționat în anii 1700 și 1719 ca boier filoautriac⁸; fiii acestui Ion Păianu: Barbu, Tudor (Tudorache) și Pârveu⁹; acest Pârveu avea, în 1724, două fete căsătorite: Ilinca măritată cu pitarul Barbu Portărescu; cealaltă, cu Drăghici Bujoreanu, boier originar din Vâlcea¹⁰. Tudor (Tudorache), fiul lui Ion, a avut un fecior: pe Costandin (Costake) care în 1777 era în viață, iar tatăl său călugărit¹¹. Despre Barbu, fiul cel mare al lui Ion Păianu, preciza că a avut doi copii, nominalizând numai pe Anița¹².

menționăm: *Familii boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice)* de Octav George Lecca, Ediție de Alex. Condeescu, Libra, București, 1900; Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec.XIV-XVII*. Edit. Enciclopedică Română, București, 1971, Nicolae Chipurici, *Un secol din viața satelor mehedințene, 1800–1907. Catalog de documente*, vol I, București, 1982, precum și revistele *Arhivele Olteniei*, *Revista Istorică Română*, *Mitropolia Olteniei*, *DROBETA* și volumele *Mehedinți – istorie și cultură*. În lucrarea lui Octav George Lecca sunt cuprinse date și informații biografice numai despre boierii Vasile, căpitan Păianu, Ion Păianu și fiii lui, Barbu, Tudor și cele două fete, prezentarea încheindu-se cu Iordache Păianu (p. 456). Un număr însemnat de boieri mehedințeni dregători mari au fost cuprinși de Nicolae Stoicescu în dicționarul său pentru secolele XIV–XVII. Deși acest dicționar cuprinde mai mulți boieri mehedințeni dregători (un număr de 20 pentru secolele XV–XVII), sunt mari dregători care lipsesc, spre exemplu boierii de Severin din anii 1391–1419: Drăgan, Stănilă, Drăgoi, Radu, Calotă și Aga. N. Stoicescu prezintă pe primul boier Păianu mare dregător (paharnic, ION OT PAIA și pe tatăl său jupan BODIN și la anul 1700 se oprește.

⁵ Octav George Lecca, *Familii boierești române, istorie și genealogie*, 1900. Cu adnotări, completări și desene de Mateiu Caragiale. Ediție de Alexandru Condeescu, Libra, București, 1999, p. 456

⁶ *Ibidem*

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ *Ibidem*

¹² *Ibidem*, în realitate, potrivit documentelor, a avut pe Anița, Barbu și Iordache (Iordake)

Cu clucerul lordache Păianu, atestast de un document din 1777 și de un altul din 1782/83, se încheie lista boierilor mehedințeni Păianu, întocmită de Octav George Lecca la 1900, listă având numeroase omisiuni.

Pentru începuturile Păienilor ca boieri (jupani), apoi ca boieri – dregători (demnitari) la finele secolului al XVI-lea, un plus de informații a adus Nicolae Stoicescu în dicționarul său privitor la marii dregători din Țara Românească și Moldova în secolele XIV–XVII¹³. Este sursa din care aflăm că ION ot Paia a fost fiul jupanului Bodin, de la 15 decembrie 1599 la 6 aprilie 1613 a fost comis; sluger, de la 6 iulie 1615 la 22 mai 1620; fost mare sluger în iunie 1620 și mare paharnic de la 17 septembrie 1620 la 6 septembrie 1622; a fost căsătorit cu Marina și au avut un fiu, pe Lațco. Înainte de anul 1623 a decedat¹⁴.

Marina (Maria) era fiica lui Neagoe și a Ancăi din Coieni, iar Anca era fiica marelui ban Șerban din Izvorani și a Mariei, fiica lui Radu Craiovescu¹⁵.

Marina (Maria din Coiani) a fost căsătorită cu Radu Postelnicul și împreună au avut pe Șerban, ajuns mare dregător și domn sub numele de Radu Șerban¹⁶. Apoi s-a recăsătorit cu Nica, mare armaș (1586–1588), fost mare armaș (13–26 iunie 1588), și postelnic II (17 mai 1589). Marina și Nica nu au avut copii.

La 17 mai 1589, lui Nica al doilea postelnic, și soției sale Maria, fiica jupâniței Anca din Coiani, strănepoată a răposatului Radu postelnicul Craiovescu, Mihnea Turcitul voievod le-a întărit stăpânirea peste toate satele Craiovescu, între care și Paia, ”după împărțirea făcută tuturor satelor Craioveștilor”¹⁷. Documentele contemporane cuplului Nica, al doilea postelnic și Maria din Coiani nu atestă că aceștia au avut urmași. Este posibil ca această Marie să fi fost una și aceeași persoană cu Marina, soția lui Ion ot Paia, după despărțirea de Nica, urmând modelul mamei sale Anca, și ea de două ori căsătorită. Existau și circumstanțe și interese imobiliare comune, ca urmare a faptului că Ion ot Paia și Maria (Marina) stăpâneau, în hotarul Paia, fiecare partea sa de moșie.

Nu este lipsit de importanță faptul că Ion comisul, slugerul, marele sluger și paharnicul este înscris în documente, cu apelativul **ot Paia** (din sau de la Paia) iar Nica, nu.

¹³ Nicolae Stoicescu, *Dicționarul ...op. cit.*

¹⁴ *Ibidem*, p. 200

¹⁵ *Ibidem*, p. 73

¹⁶ *Ibidem*, p. 76 și *Documente privind istoria României. B. Țara Românească în continuare* (D.I.R.), sec. XVI, vol 4, p. 462. Șerban din Coiani era desemnat din boierii Craiovești după mama sa Maria și bunica Anca din Coiani. Șerban Radu a fost căsătorit cu Elina, fiica banului Udriște din Mărgineni, paharnic II la 17 mai 1589 și mare paharnic de la 13 dec. 1594 la 5 iulie 1600. Fiica sa Ancuța a fost căsătorită cu Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, iar fiul său Constantin Șerban a ajuns mare dregător și domn al Țării (cf. N.Stoicescu, *op. cit.*, p. 94)

¹⁷ D.I.R., sec. XVI, vol. 5, p. 402–407. Nu era toată moșia Paia a Craiovescului, ci o parte din această moșie. Erau și alți boieri care stăpâneau în moșia Paia, între aceștia fiind ION ot Paia comis, ajuns mare paharnic. Nica, al doilea postelnic, este atestat stăpânind la Paia, cu acte de la 17 mai 1589 (vezi și D.I.R., sec XVI, vol 5, p. 402–407 și Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 76, prezentat fără urmași până la 17 mai 1589).

Ascendentul lui Nica (mare armaș între 9 iulie 1586 și iunie 1588) nu a putut fi stabilit, iar cel al lui ION OT PAIA a fost jupanul (stăpânul, boierul) *Bodin*. și într-un caz și în altul, antecesorii lor au fost țărani liberi sau moșneni care au promovat în funcții de curteni și slujbași¹⁸ ai marilor boieri dregători în Sfatul Domnesc, ai banilor de la Craiova, sau în steagurile de luptă ale marilor boieri din Oltenia timpului¹⁹. Pe această filieră, treptat, ascendenții lui Nica și Ion ot Paia au accedat în rândul jupanilor (titlu dat boierilor nedregători până în 1858).

În cazul prezentei comunicări, **Nica și Ion ot Paia** au marcat trecerea de la descendenții lor moșneni, slujbași și jupani la boieri dregători, la boieri de neam boieresc.

Boierii Păianu și neamul lor au purtat acest nume de la Moșia și satul Paia, situate în estul județului Mehedinți, pe o vale frumoasă, înconjurată, din toate părțile de câmpii întinse, acoperite de semănături, cu păduri și dumbrăvi. Se învecinau cu Gogoșu, și Gogoșița, Dolj – la est, la apus cu Bâcleșu, Petra, Corzu și Bălăcița, la nord cu Grecești și Busu, iar la sud cu Cleanovul de Mehedinți și Secu (Saca) de Dolj.²⁰

Moșia și satul medieval Paia sunt atestate de documente scrise la 16 martie 1580, apoi la 17 mai 1589 și la 15 decembrie 1599.²¹ Ele însă existau din vremea boierilor Craiovești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de la care au trecut la Anca din Coiani, la fiica sa Maria, la Nica și apoi la Ion ot Paia.

La 1892–1894 existau două cătune Paia: „din Față” și „din Dos”, care aparțineau de comuna rurală Botoșești²², iar în anul 1793, octombrie 29, Luxandra, fiica lui lordache Păianu și soția lui Constantin Haralamb a lăsat jumătate din moșia Paia a Păienilor cămărașului GHORGACHE lordache Păianu²³.

La 1832, aprilie 19, era atestat ca stăpân peste satul Paia serdarul Tudorache Păianu²⁴. *De la mijlocul secolului al XIX-lea, documentele nu mai atestă neamul Păienilor în Mehedinți, ci la Craiova (unde aveau case de la lordache Păianu) și la București.*

Studiind modalitățile de formare a numelor de locuri, Al. Graur, stabilește locuri care au nume după plante²⁵. În această categorie intră și numele satelor

¹⁸ Vezi la Nicolae Chipurici, *Instituții medievale...*, op. cit., p. 170, 319. Slujitorii proveneau de regulă din rândul moșnenilor și pentru serviciile prestate primeau pământ domnesc în folosință. De la finele secolului termenul de slujitor a avut o sferă mult mai mare.

¹⁹ *Ibidem*, p. 326

²⁰ După raionarea teritorial – administrativă (1950), Botoșești – Paia au fost arondate raioanelor Brabova, Vânu Mare (1952–1968) și, din 16/17 februarie 1968, au fost arondate județului Dolj.

²¹ Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 73–74, 76, 94, 200. La 29 august 1594, a patra parte din PAIA și din alte 20 de moșii și sate ale jupănesei Marga, fiica banului Matei, au fost date în stăpânire mănăstirii Glavacioc de către Mihai Viteazul (D.I.R., sec. XVI, vol. 6, p. 148–150).

²² N.D.Spineanu, *Dicționarul geografic al județului Mehedinți*, București, 1894, p. 38–39

²³ Arh. Naț. Craiova, Colecția de documente, pachet LXV, doc. 2. Această jumătate de moșie fusese vândută paharnicesei Bibescu și răscumpărată de lordache Păianu, Luxandrei revenindu-i să stăpânească jumătate din această jumătate de moșie. (*Ibidem*, doc. . LXV/1din 14 sept 1793)

²⁴ Nicolae Chipurici, *Un secol din viața satelor mehedințene, 1800–1907*, vol. I, București, 1982, p. 78.

²⁵ Al. Graur, *Nume de locuri*, Editura Științifică, București, 1972, p. 57, art. 123

Carpen, Ulm, Vânu, Teiu, Orzești, Nuci, Nucușoara, Cireșu, Peri, Prunișor, Alunul, Anini, Bradu, Brândușa, Plopi, Pluta etc. Este *categoria de toponime în care s-ar înscrie și moșia și satul Paia*, în sensul de tulpini de cereale și grămezi de astfel de tulpini sau graminee spontane rămase după secerat sau cosit, ori adunate sub formă de șire și clăi de paie ca nutreț pentru vite.

Același remarcabil lingvist, Al. Graur, menționează locuri cărora li s-a dat nume în derâdere (batjocură, de ridicularizare) și exemplifică cu Afumați, Atârnați, Beteji, Broscari, Pribegi, Urlați, Vaideei ș.a.²⁶

Informațiile edite și inedite deja prezentate ne-au permis o relativă idențificare a neamului Păianu, adică a celor ce l-au precedat pe ION OT PAIA (de la Paia sau Păianu). Ascendenții lui Ion Păianu au fost: moșneanul țaran liber, care a ajuns slujitor, fiul său slujitor, ajuns jupan și Bodin jupan (boier și stăpân de moșii), tatăl lui Ion ot Paia (Păianu).

Ascendenții soției sale Marina au fost Anca, fiica marelui ban Șerban din Izvorani și a soției Maria, care era fiica lui Radu Craiovescu. Anca (zisă și din Coiani), căsătorită cu Neagoe (posibil cel din Budești, mare vistier în 1553) a avut o fiică, pe Maria. Această Marie urmașă a Craioveștilor după mamă, a fost căsătorită cu Radu postelnicul și împreună au avut pe Radu Șerban din Coiani, viitorul domn Radu Șerban²⁷.

După Radu postelnicul, Maria din Coiani s-a căsătorit cu Nica, pe care documentele îl menționează ca dregător, pentru ultima dată, la 17 mai 1589 și fără urmași²⁸. Această căsătorie, probabil scurtă și sigur fără urmași, a fost urmată de căsătoria, sub prenumele Marina, cu Ion ot Paia, fiu de boier (jupan) și dregător în rang de comis la comis la 15 decembrie 1599²⁹.

Din acest moment (decembrie 1599) și până la mijlocul sec. al XIX-lea (1840–1860), folosind și valorificând informațiile din sursele edite și inedite existente, pot să fie identificați descendenții boierilor ION și MARINA (MARIA) PĂIANU ot PAIA de Mehedinți, iar apoi, în final, întocmită schița genealogică a neamului boierilor Păianu.

Potrivit documentelor care s-au păstrat, Ion din Paia, sluger, mare sluger și paharnic, cu intermitențe între 15 decembrie 1599 și 6 septembrie 1622 (decedat înainte de 27 mai 1623), împreună cu soția sa jupâneasa Marina, au avut un fiu, LAȚCO comisul ot Paia, atestat de documente la 27 mai 1623, 5 iulie 1626, 28 august 1626, 15 aprilie 1629 și 20 iulie 1655³⁰.

²⁶ *Ibidem*, p. 87–89, „Paie”, cu înțelesul de ceva făcut netemeinic, șubred, prost făcut, sau om de paie, fără personalitate, servil. Noțiunea de pai (paie) este din punct de vedere etimologic, de proveniență latină: *palea*, *ae*. Vezi și la Cristian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, București, 1975, p. 11.

²⁷ Radu Șerban din Coiani era descendent al Craioveștilor și cu Elina, fiica banului Udriște din Mărgineni, a avut trei copii: Ancuța=cu Nicolae Pătrașcu, fiul lui Mihai Viteazul; Constantin Șerban, ajuns și el domn al Țării Românești și pe Elina=Constantin Cantacuzino (vezi pe larg la Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 94)

²⁸ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 76

²⁹ *Ibidem*, p. 200

³⁰ *Ibidem* și Arh. Naț. Centrale Istorie (A.N.C.I.) București, ms. 330, p. 263–264

Comisul LAȚCO PĂIANU a fost căsătorit cu Stanca din Brădești, soră a lui Barbu Brădescu mare paharnic. Împreună au avut doi băieți și o fată: PREDĂ PĂIANU postelnicul, VASILE PĂIANU paharnicul și pe ARMEANCA³¹.

PREDĂ PĂIANU a fost postelnic și frate cu Vasile și Armeanca. Nu a ajuns dregător. A fost căsătorit și a avut o fiică: Vilaia, care a fost căsătorită cu Gheorghe logofătul din Obedin (Dolj). Împreună au avut un fiu pe Pătru Obedeanu. Vilaia era nepoata lui Barbu Brădescu, mare stolnic și paharnic³².

ARMEANCA PĂIANU a fost căsătorită cu fiul lui Lupu Buliga, CURUIA, care a fost mare dregător, între ianuarie 1656 și iunie 1682, cu intermitențe până la rangul de mare medelnicer, mare clucer, mare pitar și mare paharnic. A terminat biserica mănăstirii Topolnița, începută de tatăl său, a avut un fiu care a ajuns mare dregător (Preda) și o fiică Hârșova, care s-a călugărit sub numele de Hristina monahia. Marele boier dregător Curuia a decedat înainte de 27 iulie 1682³³.

VASILE OT PAIA, fiul lui Lațco Păianu comisul și frate cu Preda pitar Păianu și cu Armeanca, în timpul domniei lui Antonie (1669–1672), căpitan în cartea de judecată a marelui ban al Craiovei (Ghica) privitoare la satul Corzu – Mehedinți, a fost menționat astfel: *paharnicul Vasile ot Paia*³⁴. Acest paharnic a fost menționat, sub numele de Vasile ot Paia, fratele lui Preda pitar Păianu și la 22 septembrie 1656 și în anul 1687³⁵. El a avut doi fii: Ion și Pârvu³⁶.

ION PĂIANU, boier de Mehedinți, *secundae class* în timpul ocupației austriece în Oltenia, a fost implicat în instalarea și activitatea administrației austriece în provincia Oltenia a Imperiului Habsburgic alături de fiii săi, mai ales a celui mare, Barbu³⁷.

Despre Pârvu, fratele lui Ion și fiul paharnicului Vasile ot Paia (Păianu) nu avem informații edite sau inedite.

ION VASILE PĂIANU a avut trei fii: Barbu, Tudor (Tudorache) și Pârvu³⁸.

BARBU I. PĂIANU a avut un rol important între boierii mehedințeni și olteni care, ca filoimperiali, au servit Curtea imperială de la Viena în administrarea Olteniei ocupate între 1716–1739. Județul Mehedinți a fost împărțit în patru plase administrative. Directorul superior al administrației austriece a Olteniei, cu aprobarea Curții de la Viena, l-a numit ca ispravnic la conducerea uneia din cele patru plăți pe boierul Barbu Păianu³⁹. În anul 1735 au fost schimbați vornicii care conduceau

³¹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 200; (A.N.C.I.) București, ms. 330, p. 263–268 și Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 456

³² Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 76

³³ *Ibidem*, p. 163–164, pe larg.

³⁴ A.N.C.I. București, ms. 330, p. 266–266^v și D. Bălașa, *Documente inedite cu privire la doi mari dregători mehedințeni din sec. XVIII*, în Mehedinți – Istorie și Cultură, vol. 2, Drobeta Tr Severin, 1980, p. 269

³⁵ A.N.C.I. București, *loc cit.* p. 266^v, 268^v

³⁶ Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 456

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*

³⁹ Nicolae Chipurici, *op. cit.*, p. 222. Numirea a fost făcută în 15 Octombrie 1719 și ocupa funcția de

fiecarte din cele cinci județe oltene, numindu-se câte un austriac și un român. La Mehedinți, ca vornic român, a fost avansat Barbu Păianu. În această demnitate este atestat de documente și la 24 martie 1738⁴⁰. Ocupația militară austriacă în Oltenia s-a sfârșit în anul 1739 și s-a revenit la rânduielile și instituțiile Țării Românești, la dregătoriile ei dinainte de 1718. Barbu Păianu și-a menținut rangul de vornic, apoi de biv (fost) vornic (1742), după care i s-a acordat dregătoria de medelnicer și de mare și fost mare medelnicer în Marele Divan al țării (atestare din 29 aprilie 1755)⁴¹.

TUDOR (TUDORACHE) PĂIANU, fratele lui Barbu, a avut un singur fiu: pe Constantin. Acestui CONSTANTIN i-a urmat fiul său *Tudorache serdar Păianu*.

PÂRVU PĂIANU, fratele mai mic al lui Barbu și Tudor, a avut două fiice urmașe: pe ILINCA și o altă fată.

ILINCA PĂIANU a fost căsătorită cu pitarul Barbu Portărescu, unchiul lui Matei Bujoreanu (1763, Biblioteca Academiei, doc. 1068/83): Ilinca și Barbu Portărescu au avut un copil: pe TOMIȚĂ, care, împreună cu părinții au vândut moșia Paia nepotului lor ȘTEFAN BIBESCU, pe jumătate⁴².

BARBU, cel mai mare dintre fiii lui Ion Păianu, a avut doi băieți și o fată: pe IORDAKE (IORDACHE), pe BARBU și ANIȚA.

IORDACHE PĂIANU nu a ajuns mare dregător. A fost, conform atestărilor documentare din anii 1776, 1779, 1780, 1781, 1782–1784, clucer *za arie*, mare clucer *za arie*, fost mare clucer *za arie*, vătaf *za copii* (1782) și a avut rang de serdar, ispravnic al județului Gorj⁴³. Iordache Păianu a fost căsătorit cu Ruxandra (Rusanda), posibil din familia Vlădoienilor, cu care s-au înrudit. Împreună au avut doi băieți (pe Barbu și Ghergache) și o fată (pe Luxandra)⁴⁴.

Iordache (Iordake) a fost alături de boierii Vlădăieni și Brăiloiu, ctitorii Bisericii Sf. Spiridon din Valea Vlăiciei – Craiova. La decesul său din 5 septembrie 1783, în această biserică a fost înmormântat. La 12 martie 1789, soția sa Ruxandra a decedat la București. A fost înmormântată de marele serdar Matei Filișanu, fiul Aniței, sora soțului său⁴⁵. Ulterior, de la Biserica Iancului din București a fost adusă la Craiova și reînhumată alături de soț.

ispravnic de plasă și în 1727, deși durata funcției era de patru ani. D. Bălașa, în lucrarea citată, preluând informația de la Al. Bălintescu, dintr-un catalog al arhivei generalului Magheru, îl menționează greșit ca ispravnic de județ în ian. 1733, în perioada 1719–1739, județele oltene fiind conduse de vornici (*Ibidem*, p. 347–248, respectiv D. Bălașa, *op. cit.*, p. 269)

⁴⁰ D. Bălașa, *op. cit.*, p. 269. La 18 febr. 1735 era atestat și hotarnic (A.N.C.I. București, ms.446, p. 17–17^v).

⁴¹ D. Bălașa, *op. cit.*, p. 270

⁴² Biblioteca Academiei Române, doc. 1068/60; 1068/ 57; 1068/60; 1068/81–84. La 22 noiembrie 1763 jumătate din jumătatea de moșie Paia a Ilincăi și Barbului Portărescu a fost vândută de Mihai Bujoreanu lui Hagi Ivan Pop (Biblioteca Academiei, doc. 1068/82 și 83) pe furiș (*Ibidem*, 1068/84). Ulterior a fost răscumpărată de Iordache Păianu și la 29 oct 1793, dată cămărașului Gheogache .

⁴³ D. Bălașa, *op. cit.*, p. 270–271

⁴⁴ *Ibidem*, p. 273

⁴⁵ *Ibidem*.

BARBU, fiul lui lordache Păianu, în anii 1788–1789, s-a remarcat în luptele cu turcii, iar în decembrie 1802 era menționat cu rang boieresc de medelnicer și membru în Divanul Craiovei.⁴⁶

GHEORGACHE, fiul lui lordache Păianu serdar și al Ruxandrei, este menționat de un document din 14 septembrie 1793. Era cămăraș și alături de părinții săi, revendica stăpânirea peste jumătate din moșia Paia, moștenire de la Părvu și Ion Păianu, dar vândută păhărnicesei Bibescu și răscumpărată de lordache Păianu, tatăl său⁴⁷.

LUXANDRA, fiica lui lordache Păianu și a Ruxandrei Păianu, la 29 octombrie 1793 este căsătorită cu Constantin Haralamb și lasă fratelui ei cămărașul Gheorgache, jumătate din moșia Paia, contra cost⁴⁸.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea documentele menționează pe Costache (Fotache) Păianu, medelnicer, stăpân de moșii și ginerele boierului Dincă Izvoranu. Dincă (Constantin) Izvoranu a fost căsătorit cu Smaranda, care apoi se va căsători cu boierul Sandu Depărtățeanu. De asemenea, tot în documente datând din 1834, plus o evidență din 1840, îl atestă pe NICOLAE PĂIANU, parucic și comandant al Roții 6, iar în 1850 procuror la Curtea Apelativă Craiova, secția a II-a. Nu știm dacă era fiul lui Barbu sau Gheorgache Păianu.

Așadar, conform *Almanahului Statului din Principatul Țara Românească* pe anul 1850 (pp.60–64 și 92–93), ultimul urmaș al boierilor Păianu și al neamului lor atestat sub acest nume, a fost procurorul Nicolae de la Curtea de Apel Craiova-secția a II – a. Sub numele boierilor cu care boierii Păianu s-au înrudit, acest neam a continuat și după desființarea rangurilor boierești în Principatele Române, ca urmare a Convenției celor șapte mari puteri la Paris (7/19 august 1858). Evident că fără ranguri boierii și neamurile lor au continuat să existe și să participe la viața politică, economică socială și culturală a țării.

Informațiile aflate în documentele secolelor XVI–XIX atestă că **boierii Păianu** au fost înrudiți cu boierii Craiovescu, Lupu Buliga, Pătru Obedeau, Barbu Brădescu, Barbu Portărescu, Drăghici Bujoreanu, Matei Filișanu, Ștefan Bibescu, Dincă Izvoranu, Constantin Haralamb, Vlădăianu ș.a.⁴⁹.

Rolul determinant îndeplinit de boierimea română timp de aproape șapte secole (de la constituirea statului medieval Țara Românească și până la desființarea boierimii ca instituție) în plan politic, economic și cultural, deși controversat de istoria politizată, a fost și a rămas de ordinul evidenței. Pentru restabilirea acestui adevăr, aprofundarea și răspândirea lui, după o perioadă de interdicție politică (1945–1989), continuată de un sfert de veac de iresponsabilă tăcere din

⁴⁶ *Ibidem*

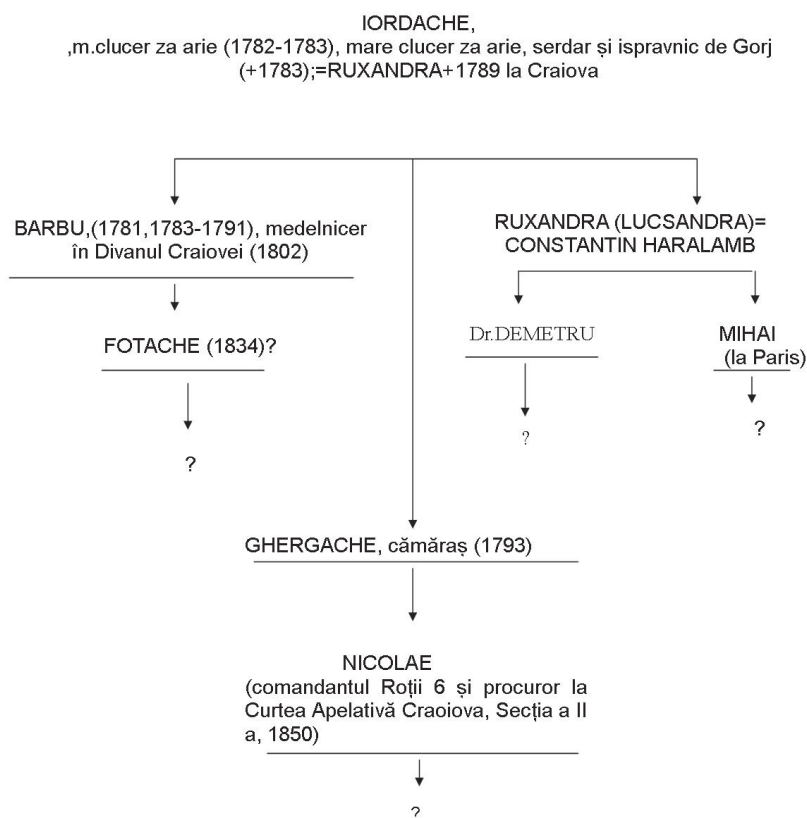
⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ Arhivele Naționale Craiova, doc. LXV/2. La 12 aprilie 1839, moșia Paia se afla în stăpânirea serdarului Teodorache Pârâianu (Nicolae Chipurici, *Un secol din viața satelor mehedintene, 1800–1907*, București, 1982, p. 77–78)

⁴⁹ Schița genealogică anexată marchează când și prin cine au început aceste înrudiri prin căsătorie.

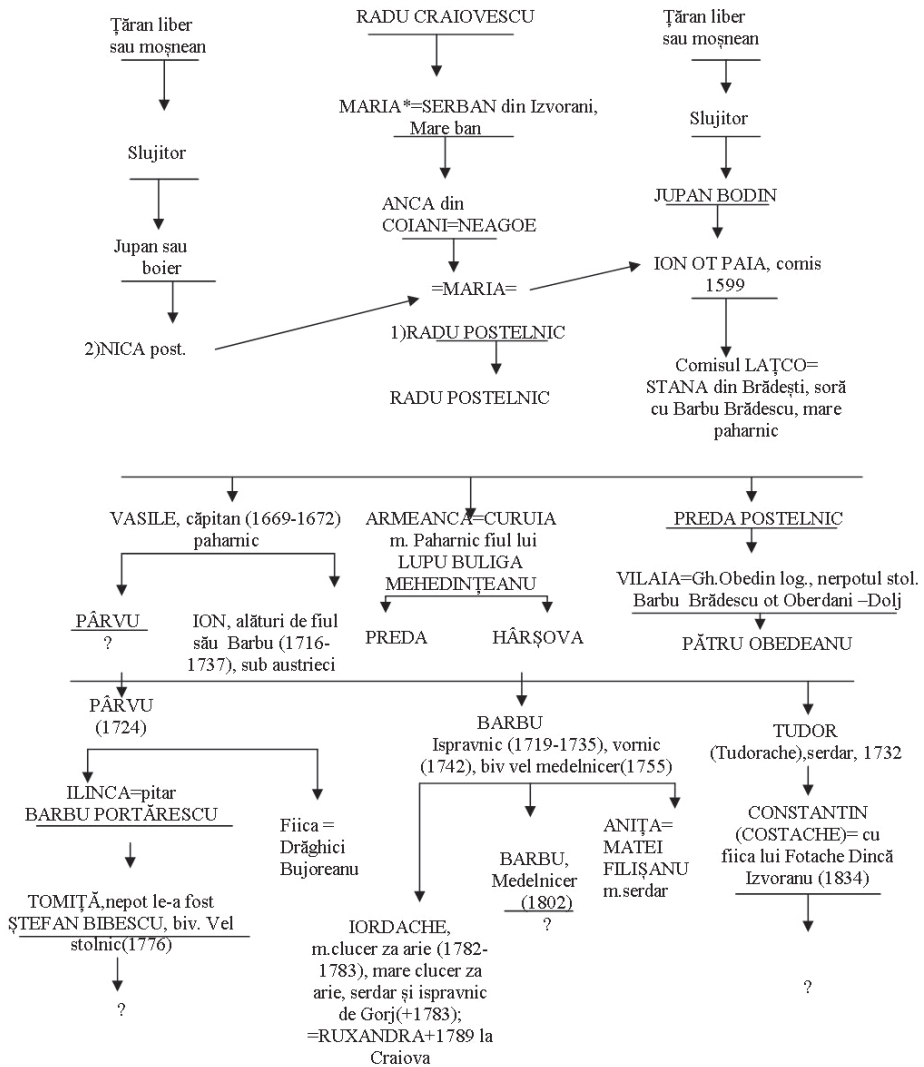
partea istoriografiei românești, a sosit timpul ca boierii, țăranii liberi, moșnenii și clăcașii precum și neamurile lor să constituie teme de cercetare și prezentare științifică pentru o istorie etnografică, genealogică și onomastică a țării noastre. La împlinirea acestui deziderat, lucrările de licență, lucrările de grad și tezele de doctorat, precum și studiile și articolele cercetătorilor din centre universitare și județene ar constitui o reală, necesară și fericită contribuție.

SCHIȚĂ GENEALOGICĂ A NEAMULUI ION OT PAIA



* = Înseamnă căsătorit, căsătorită

SCHIȚĂ GENEALOGICĂ A NEAMULUI ION OT PAIA



OLTENII DIN BANAT

Marius Matei

OLTENIANS FROM BANAT

Until 1918 in Banat region were found several cultural currents defined as a well structured zone of historical, social, cultural, artistic, linguistic and demographical identity.

At the end of the 17th century and the beginning of 18th century there were recorded several outpouring of immigrants from Oltenia – called *bufeni* (from German – *buch* – *pașaport* – *bufean* – *passport owner* – *free pass card*).

First were settled scattered families, the second outpouring of immigrants settled especially in mountain area where the Austrians began ferrous mining exploitation (Cărbunari, Straja, Satu Nou s.a), in newer mines (Oravita, Anina, Moldova Nouă etc). Other mass of immigrants settled in Banat Plain (Bucovăț, Comloșul Mare Boldur etc). The last mass of immigrants settled between 1810–1812 in Vărciorova, Ilovița, Baia etc). People such as: Mihai Gropșianu, Paul Iorgovici, Corneliu Diaconovici, Damian Izverceanu etc. became personalities among the Oltenian immigrants (*bufeni*). The area of Banat is characterized by unity in diversity.

Keywords: Banat, Oltenians, *bufeni*, Cărbunari, Straja, Satu Nou, Oravita Sasca, Anina, Vărciorova, Ilovita, Ciresu, man of note, Michael Gropșianu, Paul Iorgovici, Cornelius Diaconovici, Damian Izverceanu

Cuvinte cheie: Banat, olteni, *bufeni*, Cărbunari, Straja, Satu Nou, Oravița, Sasca, Anina, Vărciorova, Ilovița, Cireșu, oameni de seama, Mihai Gropșianu, Paul Iorgovici, Corneliu Diaconovici, Damian Izverceanu.

Banatul a fost întotdeauna o regiune aflată la întretăierea imperiilor, drumurilor de la nord la sud, de la est la vestul Europei, unde numeroase curente culturale s-au întâlnit.

Este firesc să apară influențe în evoluția regiunii de-a lungul veacurilor. De aceea, toată dezvoltarea economică, socială, culturală, trebuie studiată alături și în comparație cu cea a vecinilor regiunii. Deși luată ca sumă totală, ea reprezintă la noi o înflorire și este de o bogăție – varietate fără analogie cu cele mai multe

din neamurile care ne înconjoară, nu va putea fi percepută dacă o considerăm în chip izolat.

În acest context, Banatul se definește ca o zonă de identitate istorică, socială, culturală, artistică, lingvistică și demografică confirmată prin cunoașterea concretă și conceptualizarea alterității etnice a zonelor limitrofe de altă naționalitate și aici ne referim la Serbia și Ungaria dar și a enclavelor etnice din Banat¹.

Unitatea etnologică se identifică cu *specificul etnic*, echivalent oarecum cu configurația culturală sau cumulumul de sensuri: *rețea – model – ansamblu – coerent*, din etnologia franceză apropiate formal de *pattern – ul* antropologiei culturale nord – americane².

Specificul etnic implică și noțiunea de stil, rezultantă a unui proces îndelungat de cristalizări și distilări ale comunității umane.

În grupuri mai mici sau mai mari, oamenii se deplasează dintr-un loc în altul, atrași de condiții mai bune de trai. În trecut lucrul acesta însemna pământ. Spre sfârșitul stăpânirii turcești în Banat, pământul se distribuia tuturor celor ce voiau să-l lucreze (cu drept de proprietate), ceea ce era în măsură să-i atragă pe țărani în satele de câmpie.

Valurile de colonizări care s-au abătut peste Banatul răscolit de războaie, organizează și grupează locuitorii în paradigmă administrativă impusă din exterior. Administrația a hotărât și a ordonat teritoriul și nu invers. Topica răsturnată se datorează contextului în care Banatul, prin cele trei valuri de coloniști central – europeni, prin migrările sârbilor și prin mișcările de români din Ardeal către Banat, s-au ordonat organizat și grupat din exterior. Banatul este un teritoriu „construit” de administrația austriacă, sensibilă la ideile enciclopediștilor franchezi și Iluminismului german nuanțat economic³.

Putem considera că migrarea unor grupuri de populație a fost determinată de mai mulți factori: politici – prin dezafectarea satelor la colonizare; naționali – prin gruparea din considerente etnice și confesionale; sociali – emigranți plecați din cauza calamităților naturale: inundații, boli, incendii; emigranți economici.

Emigranții din alte ținuturi românești sunt fie economici, fie sezonieri (la strânsul recoltei, exploatare forestiere), care prin căsătorie s-au stabilit în Banat. Emigranții economici veniți și stabiliți aici prin transhumanță din Mărginimea Sibiului și Hațeg, economici și sociali din Moldova și Crișana; emigranți economici, politici și sociali din Oltenia; emigranți economici și administrativi împrădiați la sud de Mureș pentru servicii grănicerești pe frontiera Tisa – Mureș; emigranți politici după Răscoala lui Horea din Ardeal⁴.

¹ Lidia Gaga, *Norme sociale și atitudini individuale în obiceiurile de familie din Banat*, Editura Mirton, Timișoara, 2003, p. 15

² Tancred Bănățeanu, *Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare*, Editura Minerva, București, 1985, p. 157

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

Mișcările de mare amplitudine, imigrările în Banat din Oltenia și Transilvania, au dat naștere, în istoriografia maghiară, acelei teorii care trebuia să justifice superioritatea numerică a românilor din Banat prin acest fenomen. Punctul de vedere critic, obiectiv față de această teorie a fost formulat de istoricul D. Prodan în următorii termeni: „N-avem de gând să negăm o imigrație românească în Banat. După alungarea turcilor, Banatul, cu pământul său fertil, cu șesurile sale întinse, pustii în bună parte, constituia desigur o atracție și pentru români, și-apoi aici ispita cea mare pentru ei trebuia să fie regimul deosebit al pământului, lipsa proprietăților feudale și deci sarcinile incomparabil mai reduse decât în iobăgia din ținuturile învecinate. O cercetare sistematică nu s-a făcut încă, date ce pot cita multe și o asemenea imigrație n-ar fi decât un proces ușor de înțeles. Această imigrație însă:

- N-a fost de proporții să producă vreo schimbare mai adâncă în compunerea populației românești băștinașe, care a impus noilor veniți particularitățile sale etnice.

- Nu vine numai dinspre Principate, ci cel puțin în aceiași măsură dinspre Transilvania de unde țărani fugeau de iobăgie”⁵.

La sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea vor fi mai multe valuri de imigranți veniți din Oltenia. Primele așezate au fost familii răzlețe venite prin anii 1641–1646.

Bufean, denumire data oltenilor care s-au așezat în sudul Banatului, provine de la termenul germanic *buch* – carte, pașaport, necesar pentru trecerea graniței, iar de la *buch*, prin pronunțare, se ajunge la *bufean* – posesorul unei cărți de liberă trecere.

Cel de-al doilea val, cel al bufenilor reprezintă un grup de emigranți economici și sociali, veniți în Banat să scape de sărăcie. S-au stabilit în zona direcției montanistice bănățene unde administrația austriacă a început exploatarea miniere și prelucrarea minereurilor feroase. Noile exploatare necesitau un număr mare de oameni, aceștia fiind așezați într-o zonă înaltă, neprielnică și săracă: Știnăpari (1755) și Cărbunari; 1785 – Straja, Satu Nou și Sânmihai. La început, aceștia făceau mangal pe care îl vindeau, apoi au fost angajați la minele și topitoriile din zonă. Alții, veniți din județele Gorj și Mehedinți, s-au așezat lângă noile centre miniere: Oravița, Dognecea, Moldova, Sasca și Anina și au format noi localități: Moldova Veche – Moldova Nouă; Sasca Română – Sasca Montană, Bocșa Română – Bocșa Montană etc.

În decursul secolului al XVIII-lea și în Banatul de Câmpie au loc mai multe valuri de colonizări. La Bucovăț în 1723 se stabilesc mai multe familii din Oltenia, iar în anul 1734 este întemeiată localitatea Comloșul Mare cu familii venite din zona Craiovei, Slatinei și Polovracilor. O parte din ei se reîntorc în Oltenia din cauza opresiunii habsburgice. La Boldur în anul 1739 existau două grupuri de români neaoși de munteni și bufeni veniți din Oltenia. Următorul val vine între anii

⁵ Simion Dănilă, *Mișcări de populație în Banat*, în „Analele Banatului”, Timișoara, 1984, p. 74

1810–1812 în localitățile: Vârciorova, Ilovița, Baia, Mănăstirea, Șcheiul Cladovei, Izvor, Cireșu, Vladimirești etc.

Numele de familie al bufenilor amintește de satele lor de baștină: Băieș – Baia de Aramă; Băleanu – Băleni; Bobașcu – Bobești; Gropșineanu – Gropșeni; Tismănanu – Tismana; Stroia – Stroești; Izvericeanu – Izverna etc.

Dacă la început scopul bufenilor, dezrădăcinați din pământul strămoșesc, răspândiți prin Banat în diferite localități, într-un mediu social, istoric, geografic nou, era de a se constitui în enclave separate, în timp, se vor integra vieții autohtone și își vor aduce o contribuție însemnată la exploatarea zăcămintelor miniere.

În vecinătatea nemților, bufenii vor prinde prin avantajele progresului și gustul *traiului bun*, trimițându – și copiii la școală și meserii pentru ca aceștia să își poată asigura cu mai multă ușurință o calitate a vieții la un standard mai ridicat. Astfel, nu este deloc întâmplător faptul că din rândul lor se vor ridica oameni de seamă: Mihai Gropșianu, Paul Iorgovici, Corneliu Diacovici, Gheorghe Crăiniceanu, Damian Izverniceanu etc.

Treptat, valențele sociale, etice și estetice vor determina o convergență spre unitatea bănățeană într-un sens univoc. Lanțul muntos al Carpaților nu a fost niciodată un zid impenetrabil pentru influențe. Schimburile de populație, comerțul, meșteșugurile au permis întotdeauna o dinamică a interferențelor. Banatul este o regiune care mereu a fost exploatată de către migratori din diferite părți, atât ale României cât și ale Europei, reușind, în concluzie, să aibă o cultură populară nealterată, bine definită, și tocmai prin această bogăție a fenomenelor etnografice, a devenit o regiune a cărei caracteristică definitorie este unitatea în diversitate.

Bibliografie

- | | |
|-------------------|---|
| Gaga Lidia | <i>Norme sociale și atitudini individuale în obiceiurile de familie din Banat</i> , Editura Mirton, Timișoara, 2003 |
| Bănățeanu Tancred | <i>Prolegomene la o teorie a esteticii artei populare</i> , Editura Minerva, București, 1985, p. 157 |
| Dănilă Simion | <i>Mișcări de populație în Banat</i> , în <i>Analele Banatului</i> , Timișoara, 1984, p. 74 |

POMENIREA DE 40 DE ZILE DIN SATUL GAMZIGRAD (SERBIA ORIENTALĂ)

Suzana Antić

FORTY-DAY MEMORIAL IN THE VILLAGE GAMZIGRAD (EASTERN SERBIA)

Cult of the afterlife is largely developed in the Vlach population in eastern Serbia. Particularly reflected in the preparation of the post-mortal gathering so-called “Pomana”, a ritual that has its origins in the distant past. Mindful to give the date of death, the first Saturday after death, of the forty days, six months and one year – the Vlachs are provide a full seven years. The paper describes the ritual as a forty day memorial.

Keywords: afterlife, *pomana*, *tujag*, *laturgija*, social significance

Cuvinte cheie: viața de apoi, *pomana*, *tuiag*, *laturgie*, însemnătatea socială.

Teama naturală de moarte, ca și reprezentările despre viața de apoi, au fost punctul de plecare al unui complex întreg de obiceiuri și credințe mortuare. Moartea era concepută ca o mutare a locației și ca o strămutare de pe lumea aceasta pe lumea cealaltă, unde sufletul se sălășluiește pentru vecie. Lumea aceasta era considerată trecătoare, pe când lumea cealaltă era concepută ca fiind veșnică.

Cultul vieții de apoi este dezvoltat în mare măsură la grupa etnică valahă în Serbia orientală. Este reflectat în mod deosebit în aranjarea pomenilor pentru morți, ritual care își trage originea din trecutul îndepărtat. Etimologic privit, *pomana* este una din formele cuvântului slav „*pomen*“, cunoscut în România, Bulgaria, Galiția și Ucraina. Pomenile pentru cei morți se țin după reguli strict stabilite. Ele se dau în ziua morții, când sufletul părăsește trupul, mai exact când trupul se predă pământului, apoi în prima sâmbătă, care se consideră a fi ziua morților; tot atât de importantă este și *pomana* de patruzeci de zile, din cauza credinței că în acea zi sufletul trece de pe lumea aceasta pe lumea cealaltă, după ce timp de patruzeci de zile de la moarte a trecut deja pe la toate acele locuri în care a petrecut pe timpul vieții. *Pomana* se dă și după jumătate de an și la un an din momentul morții. La valahi *pomana* se dă timp de șapte ani.

Odată cu plecarea răposatului de pe lumea aceasta, comunitatea – și în primul rând familia lui – nu a întrerupt legătura cu el; relația cultică se menține prin diferite moduri rituale. Aceste procedee sunt îndeplinite nu numai din pietate față de cel răposat, ci și de frica răzbunării lui, în caz că relațiile menționate nu s-ar întreține.¹ Poporul a crezut că pe lumea cealaltă domnește foamea, setea, negura și lipsa întru toate, așa că a căutat ca prin intermediul pomenilor toate acestea să fie ușurate și morților să li se trimită daruri.²

Am fost prezenți la pomana de patruzeci de zile în Gamzigrad, un sat dispus pe malul drept al Timocului Krivovir sau Crna Reka.

Populația este o comunitate etnică valahă (de la mijlocul veacului al XV-lea, Zaječar și satele în imediata lui apropiere, cât se poate urmări în surse turcești, au aparținut ținutului Crna Reka; denumirea de Zaječar este pomenită pentru prima dată în conscripția generală a sangeacului de Vidin din anul 1466. În trecutul său istoric sunt prezente și toate direcțiile migratoare mai importante care s-au format pe cuprinsul actualei Serbii).³

În zi de pomană, la orele dimineții, un anumit număr de femei bocește pe treptele dinaintea intrării în casa răposatei căreia îi este închinată pomana. Alte femei, mai în vârstă, fac din flori proaspete buchete mici destinate împodobirii mesei și a pâinilor rituale. Aici detaliul cel mai important al ritualului este următorul: în ajunul pomenii de patruzeci de zile îmbrăcămintea răposatei se depune pe pat și se păzește precum trupul răposatului (foto 1). Pe locul capului se pune o năframă legată în jurul unui fir de busuioc, iar în traistă se pune răposatei puțină mâncare „pentru suflet și să vadă”. După terminarea pomenii, una din gospodine care a ajutat la pregătiri ia îmbrăcămintea și o poartă „pentru sănătate și noroc la soare”.

Înaintea amiezii patru femei pleacă la mormânt, îl cădelnițează, lasă pe el flori, colaci și două pâini cu lumânări în ele, care se aprind înaintea cădelnițării.

¹ Slobodan Zečević, *Samrtni običaji u okolini Zaječara* [Obiceiurile mortuare în preajma Zaječarului], GEM 42, Beograd 1978, p. 389.

² Idem, p. 340.

³ Direcția migratoare Kosovo-Resava se deplasa de la sud-vest spre nord-est. S-a format la Kosovo sub presiunea imigrării albanezilor, care fiind avantajați sub turci coborau (din secolul al XVII-lea) în mase mari din Albania de nord în câmpia de pe Metohia-Kosovo. Direcția aceasta migratoare se deplasa în direcția Serbiei propriu zise până la limita nord-estului acesteia (Petar Vlahović, *Srbija – zemlja narod život običaji* [Serbia – țara, poporul, viața și obiceiurile], Beograd 1999, p. 80). Direcția dinarică o formau imigranții din Muntenegru și din munții Muntenegrului (Petrovo Selo de pe Miroč), Herțegovina, Bosnia, ținuturi locuite de albanezi, din Stari Vlah și Šumadija. (Marinko Stanojević, *Zbornik radova za poznavanje Timočke krajine* [Culegere de lucrări pentru cunoașterea ținutului Timoc], knj. IV, Zaječar 1937, p. 47). Direcția Morava – Vardar a adus imigranți din Valea Moravei, a Vardarului și din Grecia... Apartenenții direcției șopice, la care au participat locuitorii de la Teteven, Lom Palanka, Belogradčik, ținutul Pirov și Zagorje, în general nu au mers spre nord mai departe de împrejurimea Zaječarului... Locuitorii de grai valah (Țăranii și Ungurenii veneau din ținuturile de la nord de Dunăre, din Almaj și Ardeal) reprezintă un specific etnic și formează un amestec de mai multe componente genetice, printre care cele mai importante sunt cea slavă și cea romană (Gordana Živković, Zaječar i okolina [Zaječar și împrejurimea], Zaječar 1974, p. 37).

Se aduce vin, rachiu și apă într-o sticlă cu gât înfășurat cu lână împletită. Sticla cu apă se pune pe cruce și se sparge cu lovituri de cărămidă. După terminarea servirii, femeile, așezate lângă mormânt, cântă un bocet prin care o cheamă pe răposata:

*Scoală-te, uină, scoală-te,
scoală-te, nene, scoală-te,
aveți treabă multă,
trebuie să veniți și să vedeți
ce se întâmplă în casa voastră,
unde ați îmbătrânit,
unde v-ați iubit.*

*Scoală-te, uină, scoală-te,
Ljubiša ți-a venit
și uina cu tractorul,
să vă ducă acasă,
unde v-așteaptă
vecinii și toți...*

După întoarcerea de la cimitir familia celui răposat invită pe oaspeți, în primul rând pe rude și pe vecini. Între timp în curte se aranjează mesele („într-o direcție“) pe care în orele după-amiezii se servește o masă copioasă. În acest timp în casă se pregătesc mâncărurile și pâinile cultice. Numărul stabilit și felurile pâinilor cultice dau acestui ritual un caracter de jertfă. Se frământă șapte „laturgii“ și patruzeci și patru de pâini mici, precum și pogace din făină de mălai, lipii mai subțiri din făină de grâu și colaci mai mici: „soarele“, „crucea“, „luna“, precum și colacul de patruzeci de zile: „patruzinic“. Înainte de a pune pâinișoarele pe masă, femeile vor rade puțin cu cuțitul din fiecare cu mișcări scurte și rapide, dând următoarea explicație: „să nu radă răposata, mai bine să radem noi!“

Se prepară și câteva feluri de mâncare: ciorbă, varză, mațe prăjite, papricaș, precum și friptura, care se depune pe o crăcană în fruntea mesei, pe lângă „tuiag“, unde rămâne până se cădelnițează întreaga pomană (despre cădelnițare se crede că împiedică pe diavol să participe la ospăț), apoi se duce în casă și se taie.

Înainte de scoatere pe masa aranjată în curte, șapte colaci pregătiți pentru pomană se cădelnițează în casă, tot așa și pâinea rituală „tuiagul“. „Tuiagul“ (de la cuvântul „toiag“ sau „băț“) se pune atunci de partea dreaptă a mesei. Rolul acestei pâini în obiceiurile mortuare ale ținutului este important. „Bățul are anumite funcții și la pomană. Purtarea bățului în jurul mesei are ca scop să se apere de acele suflete care nu au pomeni și cărora pomana aceasta nu le este destinată“.⁴

⁴ Slobodan Zečević, *Samrtni ritual i neki oblici kulta mrtvih* [Ritualul mortuar și anumite forme ale cultului morților], GEM 30, Beograd 1976, p. 61.

„Tuiagul“ care se împodobește cu lumânare, năframă și flori este un factor important în cultul morților (foto 2); prezența florilor este obligatorie în toate acele ocazii pentru care s-a crezut că cei vii vin în contact cu cei morți.⁵

Femeile aranjează masa numai cu o mână, cealaltă mână fiind liberă (căci „nu este bine“ să se lucreze cu două mâini). Pe masă pun pânda albă, nouă, peste aceasta, pe la mijloc, se aranjează șapte „laturgii“ și patruzeci și patru pâinișoare. Pe fiecare pâine „laturgie“ se pun lumânare, dulciuri și flori, iar pe pâinișoare se pune un cub de zahăr și o lumânare. Pe masă întind farfurii cu dulciuri, apoi aduc mâncărurile. Alături de masa principală se află o masă mai mică și scaun, cumpărate pentru această ocazie. Pe această masă se pune mâncare, băutură și patru pâinișoare cu cub de zahăr și lumânare la mijloc. Masa este destinată altor membri din aceeași familie, răposăți mai dinainte.

Musafirii când vin, nu spun „Bună seara!“, ci „Bogdaproste“ [Dumnezeu să ierte], apoi se așează la masă. Gospodina care menește [închină] pomană o cheamă pe răposata, menționând că toate acestea sunt pregătite pentru ea. Ia „laturgia“, o sărută, și o predă altei femei. Tot ea va da „tuiagul“ de pomană acelei femei care prima a frământat pâinea, și aceasta îl va duce acasă, împodobit cum este. Atunci doi bărbați din casă taie colacul, din care fiecare capătă la pomană câte o bucată, apoi capătă și turtoi. După cădelnițare se aprind lumânările și din fiecare pahar se varsă puțin vin și rachiu, apoi se bea. Stăpânul casei cu această ocazie spune: „Să fie aceasta mamei noastre“, iar ceilalți răspund: „Bogdaproste!“ Așa începe cina. Toți cei prezenți mănâncă din strachină, căci farfurii și furculițe nu se pun, decât pentru cea răposată. Mâncărurile trebuie mâncate complet, căci dacă ar rămâne ceva, se crede că răposata ar fi flămândă „pe lumea cealaltă“. Acesta este și motivul pentru care străchinile nu se completează. Plecând la casele lor, musafirii prezenți iau și duc cu ei tot ce a mai rămas înaintea lor, dar mai ales pâinile cultice.

În asemenea ocazii nu se fac economii, deoarece se crede că în timpul pomenilor cei vii stabilesc contact cu cel răposat. Tot ce au mâncat și au băut în ziua aceea, ajungea, după credință, pe o cale mistică, și până la cel răposat, respectiv până la sufletul lui.⁶

La valahi pomenile sunt de o mare importanță, dat fiind că obiceiul pomenilor, la populația acestor ținuturi, este parte componentă nu doar a vieții familiale, ci și a celei sociale. Însemnătatea socială a pomenilor se reflectă, pe lângă altele, și în faptul că la pomeni trebuie să participe un număr mai mare de oameni, deci nu doar membrii familiei care dă pomană, ci și cei din vecini. Toți cei prezenți se consideră un fel de martori oculari, care au văzut că pomenile sunt date. În afară de aceasta se pare că toți cei prezenți intră într-un fel de relație mistică cu cei răposăți, în sensul că pe lângă ofertele de mâncare, băutură și alte daruri,

⁵ Idem 3, p. 62.

⁶ Dušan Bandić, *Narodna religija u Srbia u 100 pojmovia* [Religia populară la sârbi în 100 de noțiuni], Beograd 1989, p. 261.

înaintea răposaților apar și musafirii care au venit la pomană.⁷ Dându-se pomeni celor răposați, se obține pacea sufletească, prin care se asigură condițiile și motivațiile pentru supraviețuire, precum și alte valori de viață.⁸

⁷ Milorad Dragić, *Sistem pomana i kult zagrobnog života kod stanovništva vlaškog govora istočne Srbije* [Sistemul pomenilor și cultul vieții de apoi la populația de limbă valahă din Serbia orientală], „Razvitak“ nr. 2, Zaječar 1975, p. 77.

⁸ traducere din sârbește în românește: Predrag Ostoin



Foto 1 – Haine pentru pomana de 40 de zile



Foto 2 – „Tuiag”

CARAȘOVENII

Carmen Neumann

LES CROATES DE CARAȘOVA

Carașova est situé à environ 15 km de la ville de Reșița, près de la réserve naturelle des Gorges du Caraș, qui sont d'une beauté unique. Attesté depuis 1200, le village présente des artefacts du Paléolithique (Grotte Popovăț) et de l'époque dacique (Grotte des Lilioci/ Chauves souris).

Entre les XIV^{ième}–XVIII^{ième} siècles trouvèrent un logis dans ces terres des groupes de Slaves sud danubiens, installés dans sept villages croates, selon certains auteurs. Les Croates de Carașova y ont trouvé une culture accueillante, favorable à la conservation de leurs caractères ethno linguistiques. Sont présentés leur occupations, vie confessionnelle, échanges culturels, coutumes et vestimentation.

Mots-clés: Banat, Carașova, Croates

Cuvinte cheie: Banat, Carașova, croați

Carașul este situat la granița de vest a țării, așa cum spune geografia. Dar cine a cutreierat Carașul ca mine, stând de vorbă cu oameni și flori, cu cântece și locuri, acela va găsi situat Carașul în inima sa pentru totdeauna. Localitatea Carașova este situată la circa 15 km de municipiul Reșița și în apropierea rezervației naturale Cheile Carașului, care sunt de o frumusețe unică. Atestată încă din anul 1200, comuna prezintă vestigii din paleolitic (Peștera Popovăț) și dacice (Peștera Liliecilor).

Cetatea regală *castrum de Carassou* a fost cucerită de turci în 1552, când decade. S-au mai păstrat din acest monument medieval doar fragmente din latura nordică a zidului, aici s-au găsit monede poloneze și maghiare din secolul al XV-lea. Merită a fi reținut că în anul 1765 comuna Reșița făcea parte din plasa Carașova, districtul Caransebeș. Între secolele XIV–XVIII, pe aceste meleaguri s-au așezat grupuri de slavi sud-dunăreni, în șapte sate de origine croată, după unii cercetători. Păstrând portul și obiceiurile, populația numită carașovenească, se considera localnică, rezultând din conviețuiri cu alte neamuri de aici. Închegarea

grupurilor minoritare, etnic sau religios, temeiul conștiinței de apartenență, s-au produs în condiții etnologice favorabile, găsite în locurile unde s-au așezat.

Sub acest aspect valea superioară a Carașului a prezentat pentru carașoveni și o compatibilitate etnoculturală. Existau aici ocupații rurale similare cu ale noilor veniți sau altele, pe care aceștia le-au deprins repede, nivelul asemănător al culturii populare, obiceiuri, ocupații și mentalități favorizau păstrarea specificului etno lingvistic al carașovenilor. Nu au găsit aici mediul etnocultural superior a cărui adaptare să ducă la pierderea specificului. Conviețuirea s-a produs pe deasupra etniei care nu s-a simțit amenințată.

Drumul spre Carașova șerpuiește printre dealuri împădurite, văi și livezi cu pomi fructiferi. La intrarea în comună ne întâmpină indicatoarele bilingve ca și în alte zone unde trăiesc minoritari, aceste indicatoare au un efect pozitiv asupra localnicilor care vor simți odată în plus că pot să își păstreze tradiția și denumirea de baștină.

Datorită poziției sale strategice, a fost în trecut un important centru administrativ, politic și religios. Carașovenii au ca simbol drapelul țării mamă, roșu, alb și albastru. Emblema specifică este turnul redutei pe vârful de pisc (simbol al ruinelor cetății Carașovei).

Primele școli din Carașova au fost înființate în secolul al XVIII-lea prin grija călugărilor iezuiți care au pus bazele școlilor confesionale în limba maternă și au funcționat așa până în anul 1960. După acest an a fost o perioadă de întrerupere totală. În anul 1990 se înființează în Carașova secții în limba maternă, iar la ora actuală funcționează Liceul bilingv, patru grădinițe și patru școli cu clasele I–VIII.

Populația din Carașova era denumită de românii bănațeni *coțcăreți* sau *cocoși* și, în bătaie de joc, li se cânta cucurigu. Cântatul cucurigului sau porecla de „cocoși” ar fi în legătură cu obiceiul lor de pe vremuri de a se scula odată cu cântatul cocoșului ca să ajungă la timp în duminici și sărbători la biserică, fiindcă pe vremuri erau împărățiați și aveau o singură biserică.

Casele carașovenilor sunt asemănătoare cu cele ale românilor din Banatul de munte. Sunt așezate la stradă, iar restul gospodăriei într-o curte destul de spațioasă, în spatele casei. Pe vremuri, casele săracilor erau construite din bârne. S-au mai păstrat câteva, majoritatea lor, acum, fiind construite din cărămidă, având fațada cu mai multe ferestre de unde zâmbesc mușcatele multicolore, imitând casele de la oraș. Curțile destul de spațioase, grajdul și cu șura fac despărțirea de grădină. Carașovenii obișnuiesc să-și construiască și câte un sălaș. Sălașul este o clădire din lemn, sau mai nou din cărămidă, cu una sau mai multe încăperi, după posibilități. Aici au grajdurile, unde cresc vitele mari, sau oile dacă sunt multe la număr.

Variațiunea reliefului i-a determinat pe carașoveni la o viață agricolă și păstorească. Pe văile fertile sunt semănate cereale. Pe coastele și terasele dealurilor alături de fânețe pentru vite se întind livezile cu pomi fructiferi, carașovenii fiind vestiți pentru cireșele, merele și prunele lor. O mare însemnătate o are viața

pastorală. Oieritul trebuie să fi fost în trecut o îndeletnicire principală, căci numai astfel se explica dragostea lor mare pentru păstorit. Turmele variază ca număr de capete și se formează din gruparea mai multor proprietari.

Viața de la stână, cu tot aranjamentul ei, este asemănătoare cu cea a românilor. Iarna, proprietarii își duc oile la sălașul cu fân iar cei care au mai puține le duc în sat ținându-le prin grădini. Brânza este însemnată pentru consumul în familie și ca sursă de câștig, carnea consumându-se mai ales duminica și la sărbători. Este preferată carnea de oaie și porc. Nu am găsit o mâncare specifică carașovenilor. Dintre băuturi este preferată țuica de prune, atât de bărbați cât și de femei, îndeosebi dacă este îndulcită cu zahăr sau miere.

Integrați în mediul cultural rural din Banat, carașovenii nu s-au putut sustrage tradiției corale și teatrale a provinciei. Datorită structurii monoetnice a populației din satele carașovenești, piesele de teatru și cântecele corale s-au prezentat mai ales în limba localnicilor. Față de trecut, în ultimii ani nivelul cultural al carașovenilor s-a ridicat mult. Formații artistice de cor, de dansuri “Karaseveska Zora”, soliști instrumentiști și soliști vocali, s-au făcut cunoscuți în multe locuri. Reviste culturale din Reșița de la sfârșitul anilor '60 menționează ansamblul instrumental coregrafic de la Carașova și înregistrările acestui ansamblu făcute la studioul Radio Timișoara.

Până în anul 1989 schimburile culturale între Croația și satele carașovene erau singura modalitate de păstrare a legăturii lingvistice și culturale cu țara de la care se revendică. Schimburile culturale au fost inițiate și finanțate de Croația. După 1990 aceste schimburi s-au rărit, efectul lor fiind suplinat prin cursuri de limbă și de cultură croată pentru cadre didactice, elevi, preoți invitați periodic în Croația, pe cheltuiala statului croat. Din anul 1994 apare la Carașova “Hrvatska grancica”, publicație bilingvă a Uniunii Croaților din România. Croații vorbesc trei tipuri de graiuri, iar cei din grupul croaților carașoveni păstrează cele mai arhaice forme ale limbii croate vorbite.

Portul este diferit de cel al oricărei alte etnii din Banat. Ca și locuitorii altor zone, carașovenii au ținut și țin încă la portul lor tradițional, tradiția fiind păstrată, în special, de elementul feminin. Costumul femeiesc este compus din cămașă cu lucrări de cusături simbolizând flora și fauna locală numite “*brazi și șluche*”. Poalele sunt albe, lungi și plisate, apretate de parcă ar fi de hîrtie. Fetele cînd sunt îmbrăcate în costum nu se așează niciodată, ca să nu strice cutele. Deasupra poalelor se poartă o catrință neagră și foarte scurtă pusă de jur împrejurul corpului. Costumul bărbătesc este compus din cămașa albă avînd cusătură neagră la guler și manșetă. Izmenele sunt albe, cu broderie, la brâu poartă cingătoare multicoloră, deasupra poartă laibăr și pe cap pălărie. Bătrânele se mai îmbracă și azi ca mamele lor, cu batic sub care își ascund “coarnele”. Ele sunt făcute din cozi împletite, ridicate apoi în vîrful capului, respectînd cu mîndrie tradiția. Pentru a se face distincție, fetele poartă două coarne, iar femeile poartă trei coarne.

Carașovenii nu au o muzică proprie, cântă atât cântări sârbești, foarte cunoscute în Banat, cât și cântările populare românești bănățene. Aproape că nu există melodii populare caracteristice lor. Un fenomen foarte curios se observă și la dansul lor, dansează numai românește și se animă la ritmul jocului ca niște români adevărați. Au un singur joc cu nume sîrbesc „*Kolo*” dar și pe acesta îl dansează ca și doiul bănățean. Horele se fac în așa fel încît ierarhia pe vîrsta și poziția dominantă în comunitate să se regăsească și în ordinea așezării la horă.

Biserica din Carașova este construită în stil baroc vienez și a fost sfințită în anul 1726. În anul 1875 a fost adusă icoana Maicii Domnului (patroana bisericii) din Viena, cu vaporul pînă la Baziaș, iar de acolo cu mare alai cu o căruță; icoana o găsim și astăzi în biserică, Dankal Anton este cel care s-a ocupat în mod special. Hramul bisericii este Sărbătoarea Înălțării la cer a Maicii Domnului la 15 August. De cîteva decenii slujba se ține în limba maternă, precum în majoritatea bisericilor catolice. Deși sunt romano-catolici, cinstesc toate sărbătorile ritului ortodox.

Dintre sfinții bisericii ortodoxe se prețuiește în special Sf. Gheorghe. În legătură cu viața pastorală, ziua de Sf. Gheorghe are o însemnătate deosebită, fiindcă acest sfînt este socotit patronul oierilor și al turmelor. La sfinții Constantin, Mihai și Nicolae obișnuiesc să țină praznice ca românii bănățeni. Cînd sunt luați prin surprindere se manifestă superstițios, făcîndu-și cruce românește, după forma utilizată în credința ortodoxă. Carașovenii sunt foarte superstițioși, și în privința aceasta nu este popor din Europa care să-i întrecă. Aproape despre fiecare lucru și-au format diferite credințe, iar în descîntece, farmece și doctorii băbești au devenit faimoși. De exemplu: cînd vîjje focul, cineva vorbește familia de rău, dacă copilului sugar îi cresc primii dinți pe maxilarul inferior, e semn că va trăi mulți ani. La căscat, omul să-și facă cruce înaintea gurii, căci altfel îi poate intra duhul rău pe gură. Dacă la Sf. Dumitru este lună plină, atunci iarna va fi zăpadă multă și va fi un an mînos.

Carașovenii cred că vinerea nu e bine să se toarcă, să se spele rufe, să se scoată gunoiul din casă, să se facă logodne și cununii. Dintre plantele de leac amintim busuiocul, folosit la vrăji. Cu descîntecul și vrăjitul se ocupă în principal babele. Decîntecele se fac mai mult pentru sănătate, pentru viitor sau o soartă și un trai mai bune. Vrăjitul se face de multe ori prin invocarea și cererea intervenției (pentru a face rău) a duhurilor rele, necurate.

Referitor la nașteri, botezuri, cununii și obiceiuri de la morți, constatăm că și aici ceremoniile, cu puține modificări, au caracter românesc. Interesante sunt și obiceiurile de logodnă și de cununie. Tinerii obișnuiesc să se cunoască de multă vreme, iar asupra logodnei aceștia hotărăsc fără ca părinții să aibă vreun amestec. După ce feciorul a prezentat părinților pe aleasă inimii sale, un membru din familie se duce la familia fetei și îi anunță în mod discret de o eventuală înscrisoare. Dacă cei din casa fetei sunt de acord, urmează să se facă logodna. Cel puțin trei membri pornesc cu viitorul mire la păriții fetei, avînd fiecare la dînsul sticla cu

țuică, cu excepția mirelui. În casa fetei aceștia sunt așteptați de persoane în număr fără soț.

Când intră pețitorii fata părăsește camera și stă de vorbă cu viitorul mire în tindă. Cei sosiți, glumind, încep cu alte vorbe și după o astfel de introducere pețitorii își anunță scopul venirii. Căzând de acord cu toții, tinerii sunt invitați în cameră să se declare și dâșii. Atunci se așează pe jos o catrință iar pe aceasta părinții feciorului pun bani; fata calcă banii și se întoarce jur-împrejur îi ridică cu o maramă predându-i apoi părinților ei. Cu aceasta s-a făcut logodna. Cununia se face de obicei la trei săptămâni de la logodnă. "Deverii" (chemătorii) merg joi, înainte de cununie, la locuințele respective și invită nuntașii având în mână o ploscă cu țuică.

Cei invitați, în semn de primire, gustă din plosca chemătorilor. În ziua cununiei, dis-de-dimineată, vine soacra la viitoare noră ca să gătească mireasa de nuntă, dar mai ales cu scopul de a o împiedeca să-și ascundă sub hainele de mireasă diferite obiecte vrăjite sau talismane. După cununie pleacă toți la casa fetei: în curtea casei intră mai întâi mirii, mireasa stă în ușă și la intrare, în glumă, le cere bani. Scopul este să adune cât mai mulți bani. Pe urmă se urcă pe o măsuță și aruncă dintr-o sită grăunțe peste oaspeți. Sita, la urmă va fi aruncată de mireasă, iar nuntașii o rup în bucăți, iar a doua zi nunta se ține în casa mirelui.

În casa mirelui, când intră mirii, sunt legați peste mijloc unul de altul cu brăcire și așa sunt trași înăuntru, ca demonstrare a legământului lor pe veci. În ziua a treia se merge la râu unde se umple o găleată cu apă și i se pune mirelui pe vârful piciorului drept, iar dânsul în două rânduri aruncă găleata în pârau. Umplută a treia oară, mirii se spală în același timp pe mâini și se șterg după istețime, mirele de hainele miresei, iar aceasta de hainele mirelui. Găleata va fi umplută din nou cu apă pe care o preia tânăra nevastă și o dă soacrei, arătând prin acest gest că va fi harnică. La opt zile după nuntă rudele apropiate se adună la casa miresei și acolo fac "ospățul cățeilor orbi", pentru a fi bărbatul orb la faptele nevastei și se petrece iarăși până dimineată.

Și obiceiurile legate de naștere și botez prezintă anumite particularități. Copilul se botează în trei-opt zile de la naștere. Nașii sunt anunțați din vreme și se vor întâlni cu părinții pentru a hotărî asupra numelui. Dacă în preajma nașterii sau a botezului se sărbătorește vreun sfânt, noul-născut, de obicei, va primi numele sfântului respectiv. Carașovenii obișnuiesc, deși sunt catolici, să-i boteze pe cei născuți cu nume care sunt obișnuite la noi. Foarte rar întâlnim vreun Francisc sau Leopold. Numele biblice sunt rare, ca de exemplu cel de Luca sau Iacob. Fetele primesc rar numele de Rozalia, Tereza sau Elisabeta. De obicei celor născuți li se dau nume după cele ale sfinților în funcție și de cele patru anotimpuri. Primăvara au prioritate Gheorghe și Tudor, vara Petru și Ilie, toamna Mihai, iarna Nicolae, Martin și Ioan, iar pentru fete Ana, Marta, Stana, Ecaterina și Magdalena.

Actul botezului se face în biserică, unde nașa are rolul principal. Întorși acasă urmează un ospăț unde sunt invitați nașii, moașa oficială și cea de buric și rudele.

Pe masă se află o farfurie cu sare în care oaspeții pun bani. Nașii aduc cadouri finului, dar mai târziu și părinții răsplătesc nașii cu cadouri. Rudele invitate nu vin la botez cu mâna goală, ci aduc de ale gurii și ȋuică din care ȋnchină cu toȋii ȋn sănătatea copilului.

După cum putem observa, la carașoveni există asemănări ȋn privinȋa obiceiurilor de nuntă și botez cu ale noastre, cele de la ȋnmormântare sunt cu mult mai pronunțate. Fenomen tainic și ireversibil, moartea a inspirat deopotrivă teamă și respect. Dacă cineva se ȋmbolnăvea, pentru ȋnsănătoșire se căuta intervenȋia vrăjitoarelor. Constatându-se că vrăjile și leacurile băbești nu ajută, se obișnuia să se facă un mic ospăț. Era chemat și un lăutar, care cânta melodii vesele iar invitaȋii dansau fiind convinși că muzica și dansul ȋl vor ajuta pe bolnav să se ȋnsănătoșească. Rareori era chemat și medicul, dar atunci cel bolnav era cu sufletul pe buze.

Muribundul este ȋmpărtășit, la ieșirea sufletului ce trece ȋn viaȋa de veci i se pune ȋn mână o lumânare aprinsă, iar femeile se tânguiesc. Cadavrul este spălat și ȋmbrăcat ȋn haine curate și este pus pe o masă până la aducerea coșciugului. După ce este așezat ȋn coșciug i se pun ȋn sân mere și covrigi pentru a le duce morȋilor din familie, iar ȋn mână i se pun bani pentru a plăti vămile. O bătrână din familie descântă și unge coșciugul cu diferite unsori de ea preparate pentru ca mortul să nu devină strigoi. Noaptea mortul este păzit ȋn liniște de cei ai casei și de vecini. Spre ziuă vin bocitoarele doar la cei tineri, la cei bătrâni nu vin. După ce mortul este pus ȋn groapă se aruncă cu bulgări peste coșciug, iar femeile se tânguiesc. Se ridică crucea, se tămâiază, și ȋn jurul mormântului se trage o linie ca mortul să nu mai poată părăsi groapa. Urmează pomană la care participă toate neamurile și vecinii.

La trei zile se face altă pomană la care participă numai rudele apropiate. La nouă zile se face pomană și din nou la șase săptămâni, când se slobozește izvorul mortului; slobozirea izvorului se face ȋn modul următor: lângă râu se scobește puțin malul și de acolo se dă drumul pe apă unei bucăȋi de șindrilă pe care sunt puse lumânari aprinse și câȋiva bani. Femeia care trage izvorul primește de la familia mortului un dar de bani sau alimente. ȋn timpul doliului femeile poartă haine negre și bărbaȋii o săptămână umblă cu capul descoperit.

Bibliografie

Mihai N. Radan	<i>Fonetica și fonologia</i> , Timișoara, Ed. Antropos
Traian Simu	<i>Despre originile carașovenilor</i> , Lugoj, 1930

Surse de informaȋie

Preotul Gheorghe Catici, Carașova.
 Bogdan Ștefan, cantorul Bisericii din Carașova.
 Marta și Petru Haȋegan, Carașova nr. 211



Foto 1. Mire și mireasă
din Carașova



Foto 2. Mire și mireasă
din Carașova



Foto 3. Port popular din Carașova



Foto 4. Tânără fată
din Carașova

PODOABE CEREMONIALE BULGĂREȘTI DIN PATRIMONIUL MUZEULUI JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE – PRAHOVA

Ioana Ruxandra Constantin

CEREMONIAL ORNAMENTS BULGARIAN HERITAGE COUNTY MUSEUM OF HISTORY AND ARCHAEOLOGY PRAHOVA

This paper presents the folk costume adornments belonging to the ethnic community of Orthodox Bulgarians, settled in the High Plains of Targoviste, two centuries ago.

The presentation shows adornments classified according to the place they have on the human body. Each category is sub-classified according to age, social status, or the event they were worn at. A special attention was given to the adornments used for the wedding ceremonies.

The head dresses, bracelets, the intricate necklaces, the belts and girdles, of different lengths and patterns, all form an essential part of the Bulgarian folk costume.

Keywords: bulgarians, ceremonial ornaments, coins, functionality, social position.

Cuvinte cheie: bulgari, podoabe ceremoniale, monede, funcționalitate, poziție socială.

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova deține o frumoasă colecție de obiecte etnografice aparținând bulgarilor ortodocși stabiliți acum două secole în Câmpia Română, piese obținute pe baza proceselor verbale de achiziții, începând cu anul 1958, îmbogățind patrimoniul Muzeului și constituind un adevărat tezaur etnografic ce urmează să fie valorificat pe deplin.

Mai precis, este vorba despre piese aparținând bulgarilor din satul Băleni-Sârbi, situat pe malul drept al râului Ialomița, la 40 de kilometri de municipiul Ploiești. La jumătatea secolului al XX-lea acest sat făcea parte din fosta regiune Ploiești, conform împărțirii administrativ-teritoriale din acea perioadă.

Potrivit izvoarelor istorice, emigrația bulgară la nordul Dunării a început încă de la sfârșitul secolului al XVII-lea datorită exploatării turcești și s-a intensificat

din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în timpul războaielor ruso-turce și mai ales după Pacea de la Adrianopol (1829)¹.

Autoritățile române au avut o atitudine binevoitoare față de emigranții slavi, stabilind puncte de trecere cu carantină la Dunăre și au hotărât ca emigranții să se strângă la Brăila². Începând cu anul 1830, în urma unei circulare a Divanului Țării Românești, au început tratativele cu proprietarii de moșii în vederea așezării bulgarilor și a folosirii lor ca forță de lucru. Pentru a evita neplăcerile cu autoritățile și pentru a nu fi expulzați peste Dunăre, unii au dobândit cetățenia română, iar alții s-au declarat sârbi.

Conviețuirea, de-a lungul veacurilor dintre români și bulgari a dus, în mod firesc, la influențe reciproce, iar fosta regiune Ploiești a fost cu precădere locul de contact și de interferențe.

În procesul verbal nr. 8/15.02.1962, marele profesor Nicolae Simache sublinia următoarele: „...Cercetând centrele etnografice și de artă populară din Regiunea Ploiești am constatat că unul din cele mai pronunțate îl formează Comuna Băleni – Sârbi din Regiunea noastră, raionul Târgoviște. Prigonite de turci, o serie de sate bulgărești s-au strămutat în decursul secolelor XVII–XIX pe teritoriul patriei noastre unde au găsit condiții omenești de trai. Mulți dintre ei și-au păstrat portul, la care au adăugat o serie de influențe ale populației românești, astfel încât portul acestei populații, păstrat cu multă stăruință cu influențele artei populare românești reprezintă un puternic exemplu de interferențe și influențe reciproce. Fiind piese de valoare artistică, obiectele de etnografie și mai ales cele de artă populară bulgărești, ele constituie în același timp, pe planul respectiv un document viu al relațiilor de conviețuire pașnică și de influență reciprocă româno-bulgară.”³

Piese etnografice sunt datate în perioada cuprinsă între jumătatea secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea.

Colecția Muzeului ne oferă o idee asupra funcționalității hainelor tradiționale bulgărești și a mesajului transmis, acestea fiind purtate în anotimpuri diferite, în anumite condiții de muncă, în timpul sărbătorilor sau în timpul executării anumitor ritualuri magico-religioase. Funcționalitatea reprezintă trasătura dominantă ce caracterizează tipologia hainelor bulgărești în ceea ce privește componența și compoziția. Un semn care diferențiază costumele femeilor este croiala, dar și felul în care aceste veșminte îmbracă trupul. Costumele bărbătești se diferențiază prin formă și prin culoare.

În ceea ce privește tipul și terminologia, costumele populare femeiești sunt mai bogate decât cele ale bărbaților, iar motivul se regăsește în tradițiile populare și culturale.

¹ Roșu Georgeta, Magiru Maria, *Costumul tradițional în România*, Editura Alcor, 2010, pag. 55.

² Trifonescu Gheorghe, *Băleni*, din seria „Monografii Dâmbovițene”, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1973, pag. 26.

³ Arhiva Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova, Procesul Verbal de achiziții, nr. 8/15.02.1962.

Denumirea pieselor de vestimentație și a obiectelor de podoabă diferă de la o zonă la alta, chiar în cadrul aceleiași etnii ortodoxe bulgărești. În acest sens, am preferat utilizarea denumirilor locale ale hainelor cu o anumită croială și a podoabelor de un anumit tip, în locul termenilor generici. Nu numai satul, ci și vârsta, poziția socială în cadrul comunității, starea civilă, anotimpul și ocazia folosirii lor sunt reflectate în tot ansamblul costumului popular, astfel încât privitorul neinformațat poate să determine dacă o anumită tânără din sat este liberă, logodită sau proaspăt căsătorită. În același fel, el poate să determine dacă ceilalți admiratori sunt localnici sau provin din alt sat, dacă sunt agricultori, păstori sau meșteșugari, dacă sunt îmbrăcați în costumul de lucru sau sunt în drum spre o anumită festivitate, purtând hainele de sărbătoare.

Podoabele și bijuteriile – ca parte componentă a costumului popular sunt o expresie strălucită de îmbinare armonioasă între material, tehnică și funcționalitate⁴.

Găteala capului, brățările, salbele, curelele, brăurile de diferite lungimi și modele sunt o parte esențială a costumului popular, atât pentru femei cât și pentru bărbați.

În secolul al XIX-lea, o marcă identitară a comunității bulgărești o constituia pieptănătura, cu întregul complex de găteală a capului care indică nivelul de vârstă și starea civilă, de la tânăra fată „mladă” la cea logodită „bulcă”, apoi de la mireasă la tânăra nevastă „jena”, până la femeia matură.

Fetele nemăritate purtau de obicei capul descoperit, cu excepția unei cunune de flori purtată în zilele de sărbătoare, și prin urmare atenția era concentrată asupra părului care se poartă lung (cu cât mai lung și mai des, cu atât mai frumos), deseori împletit în numeroase codițe care treptat se adunau într-o singură coadă care atârna până mai jos de mijlocul spatelui⁵. Pentru ca părul să pară mai bogat, această coadă era înfrumusețată cu o panglică decorată cu monede, mărgelile și flori.

La fetele de măritat se adăuga „cosa”⁶, un fel de împletitură cu fire negre cu ban de aur sau de argint, așezată în împletitura părului de pe cap și o împletitură de mărgelile mici, colorate, ce este trecută pe sub bărbie, realizată dintr-o panglică pe care sunt cusute mărgelile și plăcuțe mici de formă rotundă, din aliaj de cupru sau din bronz, prinse între ele cu mici anouri de care atârna „paiente” sub formă de potcoavă.

În perioada cuprinsă între logodnă și nuntă fetele purtau unele însemne vestimentare și podoabe, anunțând astfel comunitatea sătească de evenimentul

⁴ Stoica Georgeta, *Podoabe populare românești*, Editura Meridiane, București, 1976, pag. 18.

⁵ Kovacheva-Kostadinova and others, *Traditional Bulgarian Costumes and Folk Arts*, National Museum of Ethnography, Sofia 1994, pag. 18.

⁶ Informator Maria Toma, n. 1933, Băleni Sârbi, „...după ce se logodea o fată nu-și mai făcea părul coade, coade. Se făcea o cărare pe mijloc și porneau niște codițe mici care se împreunau la spate. Și la spate se puneau coada aia făcută din fire de lână. Cosă îi zice.”, înregistrare audio realizată pe 23.04.2010, la Băleni Sârbi.

important ce se pregătește, și anume căsătoria. Astfel fetele logodite și miresele purtau bijuterii de mari dimensiuni, din metal, marcând trecerea fetei în categoria femeilor căsătorite: mărgelile de diferite culori („mănistă”), cercei („obeți”), inele („prâsten”), brățări („colceag”, „grivnă”)⁷.

Cerceii („obeți”) erau o podoabă obișnuită, unele femei având, în funcție de posibilități, cercei de aur, de argint sau de aramă cu unul, două sau trei rânduri de pandantivi.

Chiar și înainte de verigheta de la nuntă, fetele purtau inele în deget uneori simple vergi, alteori lucrate mai complicat cu montura în formă de disc, sudată pe o verigă cu secțiune plată. În general, ele erau realizate din aliaj de cupru, partea superioară a ramei prezentând o rozetă cu decor în filigran aplicat iar în mijloc, motive intercalate. Asemenea inele, răspândite în toată țara provin din diferite ateliere ale Bulgariei, similitudinea lor datorându-se formei, materialului, tehnicii și ornamentației.

Brățările completau frumoasele podoabe ale portului popular bulgăresc. Cunoscut sub numele de „colceag”, acest tip de podoabă a fost identificat ca făcând parte din tradiția feudală a brățărilor realizate din sârmă torsionată, ele devenind populare mai ales în timpul perioadei de ocupație otomană. Erau turnate din aliaj de cupru, cu două elemente laterale în formă de potcoavă, cu proiectarea semisferică a părții centrale, imitând firele răsucite. Ornamentele erau realizate din email colorat. Zonele goale din interiorul brățării conțineau adesea mărgelile zuruind la mișcările purtătoarei, având un rol apotropaic, de îndepărtare a spiritelor rele.

Din categoria podoabelor purtate la gât fac parte gherdanele, salbele, mărgelile. Cea mai răspândită podoabă ce împodobește gâtul fetelor și al femeilor tinere era „gherdan”-ul, alcătuit din mărgelile de sticlă ori de piatră, șiruri de mărgelile mari mozaicate predominând culoarea azurie.

Monedele erau folosite pentru salbe de galbeni („jălțițe”), purtate numai la ocazii festive și moștenite din generație în generație, făcând parte din zestrea fetei. Întâlnim și monede din argint montate pe o panglică sau pe o bentiță de catifea în rânduri rare („ogoriță cu monezi”), purtate la gâtul femeilor. Prin numărul monedelor și metalul nobil din care erau făcute salbele aveau rostul să sublinieze statutul social-economic deținut de purtătoare, de înfrumusețare, dar și de teaurizare.

O astfel de piesă pentru podoabă datând din anul 1900, fiind în sine o monedă pentru teaurizare, este deținută de Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova. Este vorba despre o piesă numismatică foarte rară, din aur de 22 K, perforată, cu un emitent neprecizat, imitând 4 ducați austrieci. Pe avers

⁷ Informator Maria Toma, n. 1933, Băleni Sârbi, „...brățările astea le aduceau bulgarii și lipovenii. Lipovenii vorbeau limba lor lipoveană, dar ai noștri înțelegeau”, înregistrare audio realizată pe 23.04.2010, la Băleni Sârbi.

⁸ Mac Dermott Mercia, *Bulgarian Folk Customs*, Jessica Kingsley Publishers, 1998, pag. 15.

este reprezentat bustul Țarului Alexandru II, laureat, spre dreapta, iar pe revers o acvilă bicefală încoronată după model rusesc, ținând în gheare sceptru și glob crucifer în stil austriac. Lângă valoare contramarcă are însemnele Bulgariei, ceea ce dovedește faptul că această monedă de tezaurizare a fost bătută de monetăria statului bulgar pentru a fi o piesă de podoabă⁹.

Colierele și bijuteriile lucrate din monede au avut o largă răspândire în Bulgaria, fiind utilizate și pentru podoabă de cap, îndeplinind în ceremonialul nunților bogate rolul năframei folosită pentru acoperit ochii miresei. Monedele și mărgelile de diferite culori erau fixate pe un fond de catifea sau mătase roșie ce se așeza pe frunte ca o cunună. Mănunchiuri de flori artificiale albe și roșii și un rând de bijuterii de sticlă strălucitoare erau așezate peste vălul cu care era îmbrobodită mireasa, toată această asociere de tesături și podoabe specifice marcând trecerea tinerei fete în categoria femeilor măritate.

O podoabă de excepție în costumele populare bulgărești o constituie „prochelnic”-ul. La fel ca multe bijuterii tradiționale bulgărești, acesta era purtat pentru prima dată la nuntă, fiind așezat pe frunte, peste vălul cu care tinerele mirese își îmbrobodeau capul. Realizat dintr-un aliaj de cupru turnat și placat, această piesă de podoabă imita cele mai scumpe bijuterii din argint filigranat. Plăcuțele de formă rotundă imitau monedele, substituind o podoabă scumpă cu una decorativă mai ieftină, marcând tot o situație economică. În secolul al XIX-lea, populația rurală din Balcani era destul de săracă și multe femei nu-și puteau permite bijuterii din metale prețioase¹⁰.

Muzeul de Istorie din Ploiești deține un „prochelnic” cu un simbolism aparte. Marginea de sus formează patru păsări stilizate ce reprezintă cocoși, un simbol antic al fertilității, iar rândurile de pandante mici, atașate de lăncișoare foșneau și străluceau la fiecare mișcare a purtătoarei pentru a alunga spiritele rele.

După nuntă, timp de trei luni, tinerele femei purtau pe frunte o bentiță frumos lucrată cu mărgelile și „băncete”¹¹ (bănuți mici din aur, argint sau metal comun) numită „galon”. Capul era acoperit cu „cașmir”, un batic de mătase de diferite culori având formă triunghiulară. Peste toate acestea, femeia se îmbrobodea cu „zăbratca” pentru a arăta întregului sat noul său statut marital.

În orice caz, femeile măritate din această comunitate bulgărească își acoperă întotdeauna capul cu un batic mare pătrat, îndoit pe diagonală („zăbratca”¹²), sau cu o eșarfă, uneori de 2–3 metri lungime și de o jumătate de metru lățime, decorată cu broderie și franjuri la ambele capete. Părul este împletit în coadă și

⁹ Monede de aur din colecții românești, *Colecții din Muntenia*, vol. I, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, 2001.

¹⁰ The British Museum, *Collection online*, Catalogues: Bulgaria Forehead – ornament / coin.

¹¹ Informator Zorilă Mirela, n.1978, Băleni Sârbi, „...bulgarii din Târgoviște le spun băncuțe. Noi le zicem băncete”. Înregistrare octombrie 2010, Băleni Sârbi.

¹² Informator, Dima Elena, n. 1954, „...la cap se împodobeau cu o pânză albă, zăbratca. Cu zăbratca umblau femeile și la mort; toate femeile erau îmbrobodite în alb”.

ordonat, pentru că o veche superstiție bulgărească spune că demonul este ascuns în părul femeii și, prin urmare, părul trebuie împletit și acoperit.

Un caracter particular al costumului popular bulgăresc îl reprezintă podoabele și piesele purtate la brâu. Cingătorile femeiești erau înguste, având o lățime de 1,5–2 cm. Lungimea lor era de 2,60 m, spre a înfășura de trei ori mijlocul. Efectul estetic se obținea prin alternarea în urzeală a dungilor cromatice (roșu, galben, verde, negru, roz aprins, alb, albastru). Toate betele sunt prevăzute cu ciucuri la ambele capete și sunt folosite drept cingători pentru costumul popular cu *vâlnik* și *boscé*. De asemenea, deosebirea dintre femeia nemăritată și cea măritată este dată de culoarea brâului care se leagă peste șorț în jurul taliei și, în mod particular, de nodul de legătură, pe partea stângă de către femeile nemăritate și pe dreapta de către femeile măritate¹³.

Centurile purtate la costumul popular cu *soukman* erau de obicei mai scurte, fiind trecute doar o singură dată în jurul taliei și se închideau în față cu o „pafta” (cataramă ornamentală). Paftaua era alcătuită din două bucăți de argint sau din alte aliaje metalice, unite între ele printr-un cui cu un cârlig. Aceste paftale erau realizate de meșteri în ateliere urbane și aveau forme diferite; puteau fi ovale, rotunde, în formă de scoică, decorate cu email, perle, pietre semiprețioase sau fragmente de sticlă colorată¹⁴. Cele mai mari și mai ornate paftale erau purtate la nuntă ca semn de recunoaștere al unei anumite poziții sociale câștigate.

În portul bărbătesc, cel mai frecvent este brăul lat de 25–30 cm, „poes”¹⁵ țesut în război din lână de culoare vișinie decorat cu motive rediate în stil geometric prin tehnicile de alesături în dungi sau în spetează. La capete, acest *poes* este prevăzut cu ciucuri¹⁶.

Cureaua purtată de bulgarii din Băleni – Sârbi se numește „rimincică”. Ea era confecționată din piele, pe care sunt aplicați bumbi din metal prezentând motive solare.

„Chimirele” din portul bătrânilor aveau o lățime de 20–25 cm și erau prevăzute cu trei-patru catarămi. Chimirul este împodobit cu broderii realizate din fâșii de piele și se încinge peste *riza* purtată deasupra *gaștilor*.

Dincolo de valoarea de patrimoniu a documentelor orale și a obiectelor-mărturie pe care Muzeul Județean de Istorie și Arheologie le deține, o astfel de analiză pune în discuție mecanismul complex al structurii sociale rurale bulgărești.

¹³ *Bulgarian Folk Costumes – Symbols and Tradition*, Bulgarian Diplomatic Review, ediție a Bulgarian Bestseller Company – National Museum of the Bulgarian Book and Poligraphy, nr. 3/2003, pag. 11.

¹⁴ *Typical characteristics of antique bulgarian jewellery*, Leonardo-Project – „Development of int. Training contents for gold forging”, pag. 3, 4.

¹⁵ Informator, Dan Vasile, n. 1938, dascăl la Biserica cu hramul Sf. Nicolae din Băleni Sârbi, „... înainte vreme era un brâu făcut tot din lână cu roșu, alb, mai multe culori și avea niște ciucuri la capăt. Se numea poes”. Înregistrare aprilie 2010, Băleni Sârbi.

¹⁶ Mellish Liz, *Bulgarian Ethnic Dress*, Berg Encyclopedia of Fashion (Forthcoming), Oxford, 2007, pag. 415.

Bibliografie

- Arhiva Muzeului de Istorie și Arheologie Prahova, Procesul Verbal de achiziții, nr. 8/15.02.1962.
- Bulgarian Folk Costumes – Symbols and Tradition*, Bulgarian Diplomatic Review, ediție a Bulgarian Bestseller Company – National Museum of the Bulgarian Book and Poligraphy, nr. 3/2003.
- The British Museum, *Collection online*, Catalogues: Bulgaria Forehead – ornament / coin
- Monede de aur din colecții românești, *Colecții din Muntenia*, vol. I, CIMEC – Institutul de Memorie Culturală, 2001
- Mac Dermott Mercia, *Bulgarian Folk Customs*, Jessica Kingsley Publishers, 1998.
- Mellish Liz, *Bulgarian Ethnic Dress*, Berg Encyclopedia of Fashion (Forthcoming), Oxford, 2007.
- Roșu Georgeta, Magiru Maria, *Costumul tradițional în România*, Editura Alcor, 2010.
- Typical characteristics of antique bulgarian jewellery*, Leonardo-Project – „Development of int. Training contents for gold forging”.
- Stoica Georgeta, *Podoabe populare românești*, Editura Meridiane, București, 1976.
- Trifonescu Gheorghe, *Băleni*, din seria Monografii Dâmbovițene, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1973.
- Kovacheva-Kostadinova and others, *Traditional Bulgarian Costumes and Folk Arts*, National Museum of Ethnography, Sofia 1994.

Lista informatorilor

- Informator Maria Toma, n. 1933, Băleni Sârbi, Jud. Dâmbovița; înregistrare audio realizată pe 23.04.2010, la Băleni Sârbi.
- Informator Zorilă Mirela, n.1978, Băleni Sârbi, Jud. Dâmbovița; înregistrare octombrie 2010, Ploiești, jud. Prahova.
- Informator Dima Elena, n. 1954, Băleni Sârbi, Jud. Dâmbovița; înregistrare 6 decembrie 2009; Băleni Sârbi.
- Informator Dan Vasile, n. 1938, Băleni Sârbi, Jud. Dâmbovița; înregistrare aprilie 2010, Băleni Sârbi.

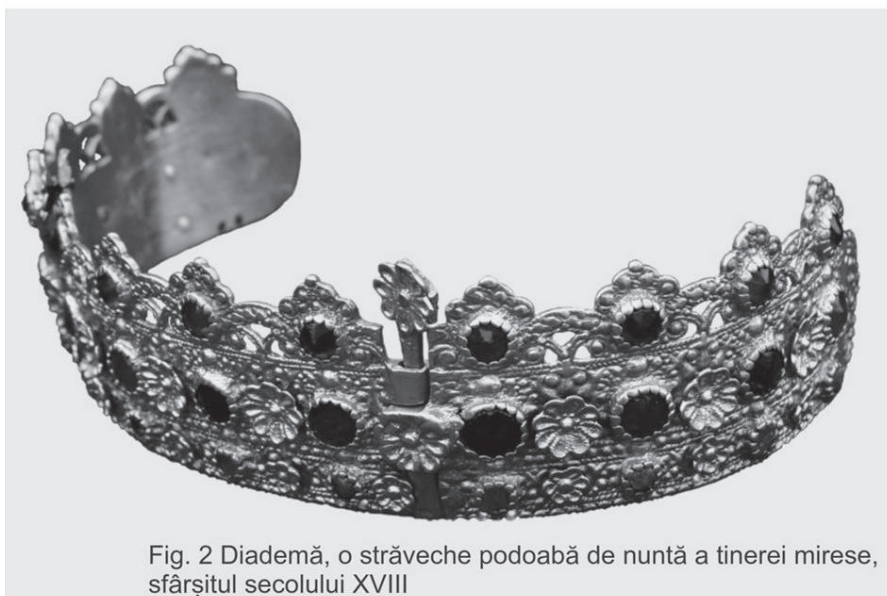
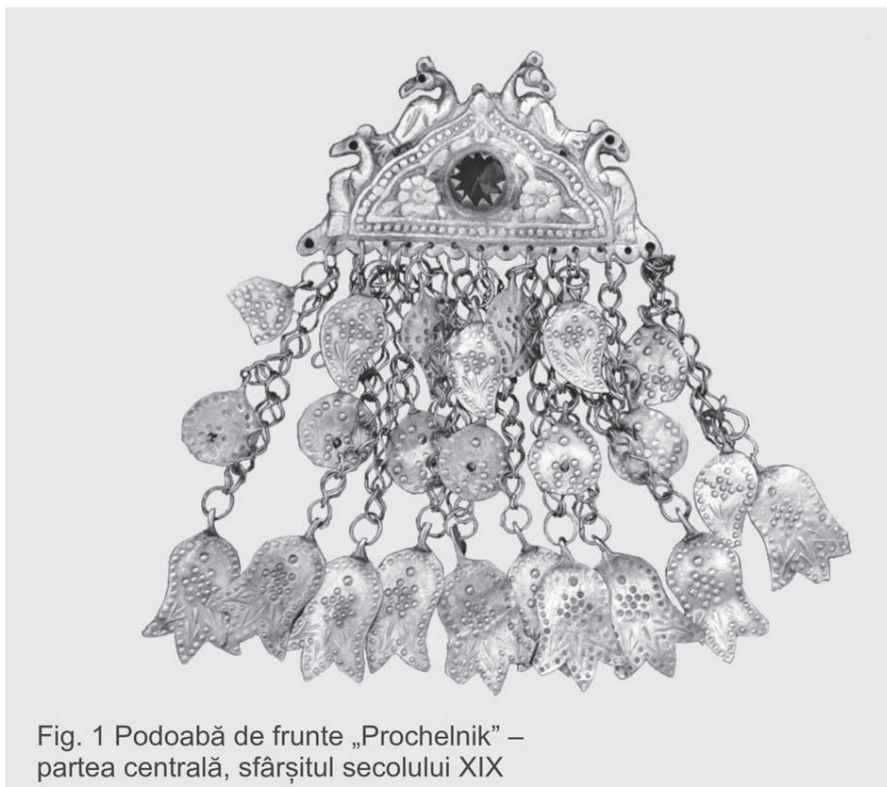




Fig. 5 Cingătoare, începutul secolului XX

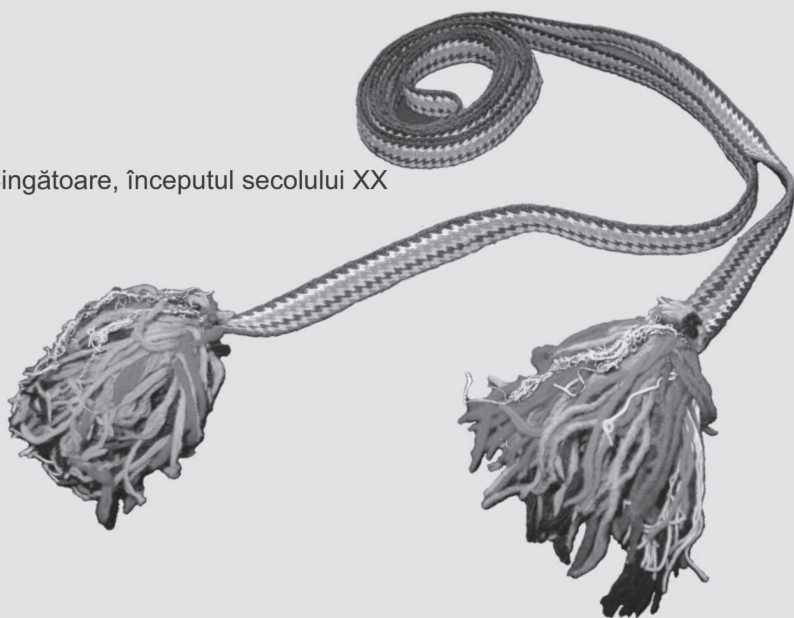


Fig. 6 Cataramă ornamentală „Pafta”, în formă de frunză, începutul secolului XX



Fig. 8 Fotografie –tânăra femeie nemăritată
îmbrăcată cu soukman (Sfetcu Ilinca, 1940)



Fig. 9 Fotografie – tânără femeie măritată
îmbrăcată cu soukman și cäsac (Zorilă Mirela, 2014)

RÂNDUIALA SĂSEASCĂ (EXPOZIȚIE TEMPORARĂ)

Simona Maria Malearov

THE SAXON ORDER OF THINGS

In some parts of Transylvania, when a thing is well done, it is tidy or has a nice appearance, the Romanian people often use the expression: Rânduială ca la sași/ *Saxon like Order of Things*. These words say a lot about the way Saxons knew to naturally arrange their community and private life.

This work presents an image of the oldtime Saxon community build up following *the rules* that arranged the private and also the religious life, daring to reconstitute using the patrimony, like in a puzzle, the *Saxon Order of Things*, considered to be specific to the Saxon communities from Southern Transylvania.

Keywords: saxon, order, community, tidiness, neighborhood

Cuvinte cheie: sași, rânduială, comunitate, ordine, vecinătate

În „Catastifele bisericesti vorbesc” Dr. Daniel Zikeli menționează „Se știe că, la sașii transilvăneni, totul se desfășoară după o anumită rânduială. Viața de toate zilele decurge de la leagăn până la catafalc, după norme precise, totul, până la cele mai mici amănunte fiind gândite și organizate. Fiecare manifestare și fiecare instituție are o rânduială bine elaborată, pe care o respectă. Numeroasele rânduieli pentru viața comunităților, a școlilor, a breslelor, precum și statutele vecinătăților și ale asociațiilor sunt o dovadă vie a acestui accentuat simț al ordinii. Viața în cadrul bine organizat era cea care conferea identitate și întreținea spiritul comunitar.”

Rânduială ca la sași este o imagine ce a marcat peste veacuri memoria vizuală și afectivă a celorlalți, transformându-se astăzi într-un clișeu imagologic. Acesta este unul dintre motivele pentru care Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” a ales organizarea unei expoziții pe această temă în anul 2012. Bucurându-se de un succes remarcabil expoziția *Rânduiala săsească* a fost itinerată doi ani la rând, fiind găzduită în anul 2013 de către Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, iar în anul 2014 de către Muzeul Regiunii Porților de Fier din Drobeta Turnu Severin.

Organizată pe segmente, expoziția îndrăznește să recompună, prin intermediul patrimoniului, ca într-un puzzle, *spiritul de ordine* și *rânduială*, considerate specifice comunităților săsești din sudul Transilvaniei. Prin această expoziție se reflectă imaginea comunității săsești de odinioară creată prin *regulile* ce îi ordonau atât viața privată cât și pe cea ecleziastică. *Spiritul de ordine* al comunităților săsești din sudul Transilvaniei devine vizibil pentru ceilalți prin ansamblul arhitecturii tipice satului săsesc, prin *rânduiala* mersului la biserică, purtatul straielor de sărbătoare, ordinea ocupării locurilor în biserică, prin *rânduiala* butoaielelor din pivniță, prin *rânduiala* bucăților de slănină din Turnul Slăninilor, prin *rânduiala* broderiilor și a mobilierului pictat din camera cea bună dar și prin *rânduiala* din interiorul comunităților reglementată prin Vecinătăți.

Lucrarea de față prezintă aspectele esențiale ale *rânduiei* săsești păstrate, mai mult sau mai puțin, până astăzi în satele transilvănene.



Afișul expoziției temporare „Rânduiala săsească”, Muzeul de Etnografie Săsească *Emil Sigerus*, Sibiu 2012

Structura satului – formă de organizare arhitecturală

Spiritul de ordine al comunităților săsești se remarcă și astăzi prin ansamblul adunat al arhitecturii caracteristice satelor săsești.

Satele săsești se compun de obicei dintr-o stradă principală lungă și lată, cu străzi laterale mici. Punctul central îl formează școala și biserica, plasate de cele mai multe ori pe un loc mai ridicat. Satele cu biserici săsești fortificate oferă o imagine plină de viață a peisajului cultural din sudul Transilvaniei, fiind caracterizate de un sistem specific de cultivare al terenului, un model de așezare și organizare a gospodăriilor țărănești, păstrate încă din Evul Mediu. Central se remarcă biserica – un nucleu ce veghează asupra comunității și menține rânduiala, atât la nivel ecleziastic, cât și comunitar. Conform lui Martin Luther, *Eine Feste Burg ist unser Gott*, (*O cetate puternică este Dumnezeuul nostru*).

Denumirile străzilor săsești erau date în funcție de poziția gospodăriei: *auf dem Markt* – „În piață”, *vor der Kirche* – „În fața bisericii”, *hinter der Kirche* – „În spatele bisericii”, *im Winkel* – „În colț”, *beim Pfarhoff* – „La casa parohială”, *hinter dem Garten* – „În spatele grădinilor”, *in der Obergasse* – „Ulița din deal”, *in der Untergasse* – „Ulița din vale”, *bei den Rumänen* – „În români”.



Imagine aeriană, Chirpăr, județul Sibiu. Reproducere din *Siebenburgen im Flug*, Munchen, 1997. Foto: Gerhard Gerstner/Martin Rill

Gospodăria săsească

Gospodăria este grupată în cadrul vetrei satului adunat, strâns legată una de alta, cu scopul de a nu ocupa terenul necesar culturilor de plante agricole.

Modul de așezare și construire a gospodăriilor după cel francon, a impus parcela-re simetrică a terenurilor creînd un aspect de *cetate*.

Casele cele mai aspectuoase sunt dispuse întotdeauna pe strada principală a satului, în piață sau în jurul bisericii, fiind construite din piatră și cărămidă, acoperite cu țiglă. Majoritatea mai păstrează forma medievală (stilul francon), avînd pe fațadă ornamente compuse din ghirlande, coroane, frunze, flori, inscripții cu anul construcției și inițialele proprietarului sau cu câte o maximă. Acestea sunt compuse de obicei din două încăperi: casa de locuit, cuptorul de cahle, tinda cu rol de bucătărie, și pivniță. Gospodăria este întregită de existența anexelor (șura cu grajd, coteț, bucătărie de vară, cuptor, ateliere, fântână etc.) care nu se află sub același acoperiș cu casa de locuit. Șura este așezată de-a curmezișul curții înspre grădina din spatele casei.

Curtea nu este foarte largă, dar partea dinspre stradă lasă destul loc unui fronton cu două ferestre, unei porți mari și unei porțițe, ba chiar rămân câțiva metri înspre vecin. Adesea, pe acest locșor se ridică o a doua locuință „pentru bătrâni” sau se depozitează lemnele, se construiește un șopron, o pivniță, un cup-tor, alteori locul se folosește drept grădinuță unde femeia prefera să planteze nar-cise, zambile, lalele, lăcrimioare, panseluțe, bujori, trandafiri, crini.



Ansamblu de case săsești, Saschiz, județul Mureș

(Foto: Laszlo Dudas, 2012)

Interiorul caselor săsești se caracteriza prin prezența celor patru puncte de greutate: colțul cu patul – colțul cu soba de încălzit, colțul cu lavițele așezate în unghi și masa în față, colțul cu dulapul de vase. Specificul etnic s-a evidențiat de la o zonă la alta prin cromatică și ornamentica țesăturilor, a ceramicii decorative și

bineînțeles a mobilierului pictat. Prin ambianța pe care o creează mobila pictată, soba de cahle și păretarele frumos brodate interiorul casei realizează o posibilitate de cunoaștere a concepției despre viață a populației săsești din Transilvania. Cu toată modernizarea care a pătruns de la oraș în organizarea locuinței și a interiorului textilele de interior mai sunt încă păstrate chiar dacă nu mai corespund gustului și modei. Majoritatea păretarelor erau brodate cu maxime ce aveau un caracter moral sau biblic, fapt pentru care acestea erau păstrate cu sfințenie și transmise de la o generație la alta.

Rânduiala vieții bisericești

Rânduiala slujbei religioase reflectă dinamica serviciilor divine și demonstrează diversitatea și complexitatea slujbelor religioase în timp ce, reglementările pentru slujitorii bisericii dezvăluie structura comunității și viața în sânul ei. Slujba religioasă nu reprezenta doar o ceremonie festivă legată de un loc precis ci o manifestare de viață deoarece ceea ce se începe în biserică se continuă în viața de toate zilele.

Momentul cel mai important din viața spirituală a comunității săsești, îl constituia mersul la biserică duminica și în zilele de sărbătoare, prilej de bucurie și mândrie, sașii îmbrăcând cu această ocazie cele mai frumoase haine de sărbătoare, alese în funcție de vârstă și categorie socială.



Mersul la biserică, Cislădie, județul Sibiu, începutul secolului al XX-lea (Arhiva de imagine a Muzeului ASTRA)

Ordinea de intrare în biserică era bine stabilită, în funcție de vârstă și de statutul social. Primul era preotul urmat de slujbașii bisericii și de enoriași.

Și așezarea oamenilor din biserică în timpul slujbei era *rânduitală*: pe băncuțe, cu fața către altar, stăteau femeile și copiii, în ordinea vârstei, iar sus stăteau flăcăii și bărbații.

Rânduiala în îmbrăcămintea de sărbătoare

Esența portului săsesc constă în faptul că reprezintă îmbrăcămintea unei comunități, ce poate apărea doar în cadrul unei comunități unite prin aceeași limbă și datini de-a lungul generațiilor. La șășii transilvăneni, conștiința deosebit de pregnantă a tradiției și comunității este exprimată prin portul viu colorat.

În vremurile trecute, podoabele portului nu erau folosite la întâmplare, ci chibzuit, după rânduială. Astfel fetele confirmate purtau pe cap în fiecare duminică la biserică un cilindru din catifea neagră (ger. *Borten*) cu panglici colorate ce atârnav pe spate.

Femeile căsătorite își împodobeau capul cu o *vălitură* alba iar femeile mai în vârstă purtau o căiță neagră de catifea brodată cu motive florale.

Vecinătatea (ger. *Nachbarschaft*) – instituție de ajutorare reciprocă în toate momentele vieții

Vecinătățile au apărut la începutul secolului al XVI-lea, după răspândirea protestantismului, organizate inițial în mediu urban, preluate mai târziu și în mediul sătesc.

Stephan Ludwig Roth (1796–1849; istoric, profesor și pastor luteran sas din Transilvania) definește venitățile ca fiind „o comunitate frățească, teritorială, ai cărei membri beau din aceeași fântână, stau de gardă în timpul nopții pentru securitatea tuturor, își construiesc împreună casele, se comportă ca și rudele în cazul ivirii unei boli sau catastrofe, se odihnesc pe același catafalc, își sapă mormintele, își conduc morții pe ultimul lor drum, iar la sfârșitul înmormântării își cinstesc împreună pe cei care i-au părăsit, apoi din devotament au grijă de văduv(ă) și de copiii rămași orfani.”

Toți membrii vecinătății aveau aceleași drepturi, iar conducerea acesteia era asigurată pe rând de fiecare cap de familie din sat. Conducătorii organizațiilor, respectați ca *oameni de încredere*, erau aleși de către toți membrii comunității. Ei considerau funcția onorantă și își îndeplineau atribuțiile fără remunerație, pentru binele concetățenilor.

În sistemul de valori ale șășilor, în regulamentul scris sau nescris al vecinătăților, un loc important a fost ocupat de onestitate, credibilitate, onoare și cinste.

Fiecare Vecinătate deținea o ladă de Vecinătate, în care erau păstrate statutele și registrele cu toți membrii respectivei Vecinătăți, butoaie de vin, căni

de Vecinătate, obiecte necesare pentru organizarea nunților, botezului, majoritatea având inscripționate anul, inițialele sau numele tatălui de Vecinătate, alături de texte cu conținut de morală.

Viața comunităților săsești se desfășura după anumite reguli impuse prin Statute. *Vecinătatea*, *Organizația de feciori* și *Organizația de fete* supravegheau respectarea acestora, iar în cazul în care erau semnalate nereguli, se aplicau amenzi.

Menționăm câteva reguli extrase din Cartea de Vecinătate a Districtului Cincu din prima jumătate a secolului al XIX-lea:

Statutul IV, articolul nr. 17: *Cine vorbește în timpul slujbei, după ce îi salută în șoaptă pe vecini, plătește o amendă de 6 Coroane care intră în caseria vecinătății.*

Statutul IV, articolul nr. 19:

Bărbații și femeile, argații, slujnicele și copiii trebuie să meargă direct la biserică și de aici acasă, fără a se opri pe drum pentru a sta la povești câte doi sau în grupuri mai numeroase, amenda fiind de 6 Coroane.

Statutul IV, articolul nr. 36: *În lunile de vară fiecare gospodărie trebuie să aibă o rezervă de apă de cel puțin cinci găleți; un felinar și o scară trebuiesc de asemenea să fie pregătite în caz de incendiu.*

Statutul IV, articolul nr. 42: *Fiecare gospodar este capul familiei sale și veghează ca între ai săi – femeie, copii și slujitori – să domnească armonie și pace și nimeni să nu se certe și să nu rostească, nici în casă sau curte și nici pe uliță sau pe câmp, vreă injurie sau vreun blestem, fapt pentru care capul familiei este direct răspunzător.*

Statutul IV, articolul nr. 50: *Semnele de incendii și semnele de vecinătate nu au voie să rămână peste noapte la nimeni, decât la Tatăl de vecinătate.*



Fetele încercau să își individualizeze costumul de sărbătoare prin motivele diferite cu care erau brodate panglicile aplicate la borten. Reproducere din RoseSchmidt, Werner Forderreuther, *Kirchen- und Festtagkleidung der Siebenburgen Sachsen*, Munchen, 2011



Organizație de fete, Tălmaci, județul Sibiu, începutul secolului al XX-lea (Arhiva de imagine a Muzeului ASTRA).

Precedată de asociațiile de tineret, organizația feciorilor (ger. *Bruderschaft*) și cea a fetelor (ger. *Schwesterschaft*) Vecinătatea reunea în mod obligatoriu, pe toți tinerii din momentul căsătoriei lor sau al împlinirii vârstei de 24 de ani, viața în afara Vecinătății fiind de neconceput pentru săteni.



Aspecte din expoziția *Rânduiala săsească*, Sibiu 2012, Zalău 2013, Drobeta Turnu Severin 2014

Organizațiile feciorilor și a fetelor aflate sub tutela bisericii și a comunității, respectă ideile religioase și morale. Tinerii erau îndrumați de la vârsta de 14 ani, după confirmare, până în momentul căsătoriei în spiritul organizațional, religios și comunitar. Aceste organizații aveau ca scop integrarea tinerilor în grupuri, păstrarea obiceiurilor tradiționale precum și participarea la evenimentele sociale

organizate în perioada cuprinsă între confirmare și nuntă. În cea de-a doua zi de Paști, după confirmare, băieții și fetele erau introduși în organizația feciorilor și cea a fetelor. Până la cel de-al doilea Război Mondial, în nicio localitate nu se accepta ca tinerii să nu facă parte din aceste organizații.



Aspecte din expoziția *Rânduiala săsească*, Sibiu 2012,
Zalău 2013, Drobeta Turnu Severin 2014

După cel de-al doilea Război Mondial și după plecarea masivă a sașilor în anii 80–90, vecinătatea și-a pierdut treptat din caracter, apărând modelele de conviețuire. Cele mai multe vecinătăți ale românilor s-au înființat după 1990 în satele unde au trăit și mai trăiesc sașii.

În prezent, cei rămași în sat se regroupează, de regulă, într-o singură Vecinătate, indiferent de distribuția lor spațială în localitate, criteriul devenind astfel etnic, ca și în cazul puținelor Vecinătăți rromice existente.

Deși românii nu știau a vorbi limba sașilor au reușit să copieze un mod de viață sănătos, să își creeze o organizare socială bazată pe întrajutorare. Rigurozitatea și sobrietatea sașilor și-a pus amprenta în satele care acum sunt locuite de români și rromi. Ca o concluzie putem afirma că s-a perpetuat și transmis modelul săsesc, dar amprenta fiecărei culturi poate fi observată.

Pentru elaborarea acestei expoziții s-a colaborat la nivel științific cu *Centrul de Cultură și Dialog „Friedrich Teutsch”* prin Biblioteca și Arhiva Documentară care au pus la dispoziție materiale inedite prezentate în expoziție (statute de vecinătate – manuscris și reguli de vecinătate). De asemenea Muzeul Centrului de Cultură și Dialog „Friedrich Teutsch” ne-a pus la dispoziție piese valoroase precum semne și lăzi de vecinătate.

Bibliografie

- | | |
|-------------------------------------|--|
| Alexandrescu, Filip | <i>Vecinătatea elemente de istorie socială</i> , în <i>Observatorul Social</i> , Caiete de teren, București, vol. IV, 1998. |
| Bajus, Josef | <i>Heimatortsgemeinschaft Braller</i> , Verlag der Siebenbürgischer Stiftung München, 1996 |
| Fronius, Franz,
Friedrich | <i>Bilder aus dem sächsischen Bauernleben</i> , Viena, 1879 |
| Fulga, Ligia | <i>Sășii despre ei înșiși (Die Siebenbürger Sachsen über sich selbst)</i> , vol. I, Editura Transilvania Expres, Brașov, 2008 |
| Mihăilescu, Vintilă | Coman, Gabriela, Pozsony, Ferencz, Schlitz, Anne, <i>Vecini și vecinătăți în Transilvania</i> , Editura Padeia, București, 2002 |
| Popa Liliana,
Theilemann Wolfram | <i>Catastifele bisericii vorbesc...rânduiala vieții bisericesti de la Gimnav</i> , Editura Blueprint, București, 2006 |
| Schullerus, Adolf | <i>Scurt tratat de etnografie a sașilor din Transilvania</i> , Editura Meronia, București, 2003. |
| Schubert, Hans-Achim | <i>Nachbarschaft und Modernisierung. Eine historische Soziologie traditionaler Lokalgruppen am Beispiel Siebenbürgens</i> , Köln, 1980 (Studia Transylvanica Bd. 6). |
| *** | <i>Cartea de Vecinătate a Districtului Cincu</i> , 1804. Extrase din Statutul IV. |

PODOABĂ VERSUS BIJUTERIE?!

Ioana Gabriela Duicu*

ADORNMENT – JEWELRY

In the present paper we have proposed to approach a very small treated subject in specialty literature: accessory wearer's physiology: adornment-jewelry. Thus, a triple perspective of any object was touched, starting from basic elements which define the two categories and relying on a logical chart: the wearer's, his community's and the members' who belong to other communities, which have contact with him. In this paper we also analyzed the way accessories are and were treated inside communities.

Keywords: clothing accessory, adornment, jewelry, Romanians, Balkans.

Cuvinte cheie: accesorii de îmbrăcămintă, podoabă, bijuterie, români, Balcani.

Așa cum menționa, încă din 1918, George van Ness Dearborn... *la baza purtării podoabelor stau vechi idei strâns legate de fiziologia și psihologia îmbrăcămintei...*¹

Plecând de la acest principiu putem percepe accesoriile veșmintelor ca pe niște componente care vin să rezolve în același timp atât unele probleme de ordin medical, cu referire directă la rolul funcțional al accesoriilor (precum centurile), cât și probleme de natură psihologică, legate de satisfacerea eului.

Când facem referire la satisfacția de natură psihologică trebuie să avem în vedere mai multe elemente de interes ale individului, și anume pe acelea care pot conduce cel mai firesc către un nivel spiritual mulțumitor, prin accesorierea și colorarea trupului cu ajutorul veșmântului sau al podoabelor/bijuteriilor. Se face astfel referire directă la modul tacit de comunicare nonverbală, prin stabilirea unei identități culturale ce permite definirea ei prin folosirea de simboluri exacte care sunt permise și aprobate de o anume cultură. Necesitatea accesoriizării hainelor

* Doctorand bursier în cadrul proiectului „Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate”, cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, Contractul de finanțare nr: POSDRU/159/1.5/S/136077 (Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti”)

¹ George van Ness Dearborn, *The Psychology of Clothing*, Psychological Monographs, edited by James Rowland Angell et al., Vol. 26, No. 1, Princeton, Lancaster 1918, (Whole No. 112), VI + 72 Seiten, p. 1.

care acoperă corpul vine din nevoia de a se apăra împotriva diferitelor riscuri (de natură materială sau mistico-religioasă), dar și pentru a sublinia un anume motiv, acela de a transmite un atare mesaj către privitor. Așa cum mulți cercetători, printre care amintim pe Roland Barthles, Maurice Godelier, Mary Douglas, au arătat deja că, vestimentația cu accesoriile ei reprezintă un ambalaj, un set de coduri sociale, morale și politice ce prezintă societatea pe epoci, probleme și în contexte culturale², ce semnifică rangul, statutul social, sexualitatea, puterea, idealurile care individualizează persoana³.

Identitatea culturală reprezintă una din multiplele forme de identitate pe care o persoană le poate exprima prin accesoriile pe care le poartă, chiar dacă oamenii de știință au observat multe schimbări în identitățile culturale ca urmare a modernizării și globalizării⁴.



1. Cercei, 1/4 sec. XX, argint;
Muzeul Național al Satului
„Dimitrie Gusti”, Nr. inv. 19708



2. Cercei cu smaralde și diamante,
apud *Gemmes & Pierres Précieuses* texte
Ema Foa, Hachette Livre, 1997, p. 65

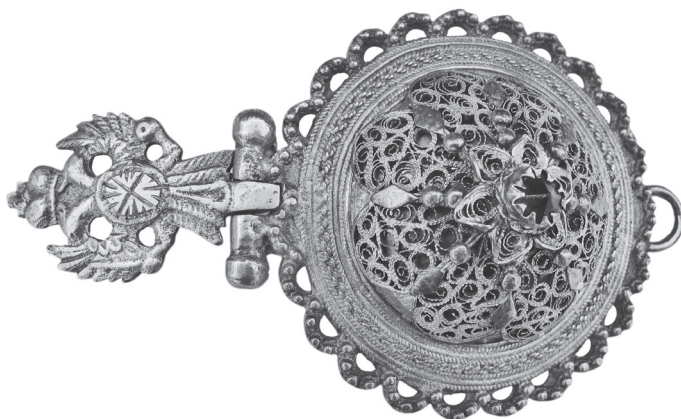
Vorbind despre cromatică și referindu-ne strict la podoabele din metal, întâlnim 3 culori de bază: auriu, argintiu și arămiu – galben, alb și roșu. Chiar dacă materialele, din punct de vedere cromatic, au un spectru relativ restrâns, diversitatea cromatică a putut fi rezolvată prin adăugarea de caboșoane policrome (pietre sau sticle) sau chiar perle, sidef ori бага, sau folosind tehnici de prelucrare

² Iulia Hașdeu, *Bori r(R)omni et Faraoance. Genre et ethnicité chez les Roms dans trois village de Roumanie*, Thèse présentée à la Faculté des lettres et sciences humaines, Institut d'ethnologie, Université de Neuchâtel, 2007, p. 199.

³ Jane Schneider, Annette B. Wiener, *Cloth and The Organisation of Human Experience*, în *Current Anthropology*, vol. 27 /2, 1986, p. 178.

⁴ Irum Sheikh, Arab Naz, Hazirullah, Waseem Khan and Nasim Khan, *An Anthropological Study of Dress and Adornment Pattern Among Females of Kalash, District Chitral*, în *Middle-East J. Sci. Res.*, 21 (2), 2014, p. 385.

care să permită adăugarea unei anumite cromatici pe suprafața metalului – emailarea și nichelarea. Astfel putem afirma, încă de la început, că din punct de vedere cromatic, absolut orice nevoie a putut fi satisfăcută; fiecare grup etnic sau entitate a grupului s-a putut individualiza și personaliza numai prin atribuirea unei anumite cromatici.



3. Pafta, 2/4 sec. XIX; argint aurit; Muzeul Județean Slatina, Inv. 430.



4. Pafta, 2/4 sec. XIX; argint, бага; Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin, Inv. „III 3266” și „III 3267”.



5. Pafta, 2/4 sec. XIX; argint, sidef; Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin, Inv. „III 3256” și „III 3257”

Culorile joacă un rol important în psihologia individului, în timp ce selectarea unei anumite culori, de exemplu, pentru purtarea inelelor sau altor ornamente, produce o identitate culturală distinctă și o astfel de identitate este relevantă pentru structura culturală⁵. De asemenea, majoritatea grupurilor etnice impun o anumită abordare mistică a cromaticii⁶ ceea ce permite și o diferențiere cromatică a sexelor (la aromâni, femeile purtau numai argint, în contrast cu bărbații care purtau numai aur – în comparație cu tătarii, la care *Galbenul auriu semnifică feminitatea, pe când albul, argintiul, simbolizează bărbăția, virilitatea. Acest lucru este remarcabil, în special, în zona bijuteriilor. Femeile poartă aur, dar bărbații, prin tradiție, poartă argint la inele, paftale, agrafe, broșe. Este un metal mai rece, dar semnifică forța*.⁷ Permisivitatea unei astfel de abordări are rădăcini certe în statutul socio-economic al unui grup în comparație cu celelalte grupuri prezente în același areal sau în areale apropiate.

Gradul de satisfacere al unui individ strâns legat de comunitatea din care face parte este unul satisfăcător odată cu evidențierea elementelor definitorii ale grupului din care face parte. O astfel de abordare impune o atare apartenență la un grup etnic sau religios, dar în același timp, dorința și nevoia de individualizare impune o restrângere către un sub-grup care să-l evidențieze pe el ca celulă distinctă ce formează mulțimea, impunând astfel restrângerea elementelor definitorii ale grupului și adăugarea de elemente noi, marcante, ale sub-grupului. Există totuși situații în care individul nu renunță la nici unul din elemente, ajungând astfel să-și mărească numărul de elemente definitorii, pentru satisfacerea cerințelor ambelor entități de care aparține⁸. Mai mult, această creștere a numărului de accesorii folosite, de multe ori, mai ales în țările balcanice, nu a avut ca argument prezentarea de mai sus, ci pur și simplu, dorința de a arăta puterea financiară de care dispune sau pe cea a neamului care îl adoptă (cazul concret este cel al miresei, care în cele mai multe zone din Albania⁹, Grecia, Bulgaria, Macedonia,

⁵ *Idem*, p. 388.

⁶ Marina Marinescu, *Circulație de structuri decorative, motive și culori*, în *Drumuri și călători în Balcani*, București, 2000, p. 133–168.

⁷ Interviu cu prof. Gafar Ekrem, regizorul Festivalul Internațional al Portului, Dansului și Cântecului Turco-Tătar de la Constanța, ediția a XVI-a, în http://www.alar.ro/n50/cultura-c341/despre_portul_dansul_si_cantecul_turco_tatarilor_din_romania-s602.html

⁸ Delivorrias, Angelos, *Greek traditional jewelry*, Melissa Publishing House, 1999, passim; Andromaqi Gjergji, *Albanian costumes through the centuries. Origin, types, evolution*, Tirana, 2004, passim.

⁹ Andromaqi Gjergji, *Albanian costumes through the centuries. Origin, types, evolution*, Tirana, 2004, p. 95: *The bride loaded with all these garments and many ornaments was turned into a rigid doll, because any movement of her limbs was made difficult by the numerous garments she wore ... It seems that the wearing of so many clothes on the wedding day had to do with the agreement reached between the parties contracting the marriage, on the basis of which the bridegroom's family had to bring the bride her wedding clothes (or to pay for their preparation) and she had to wear them, so that those present could see that the clothes brought were of the proper quality, according to the agreement.*

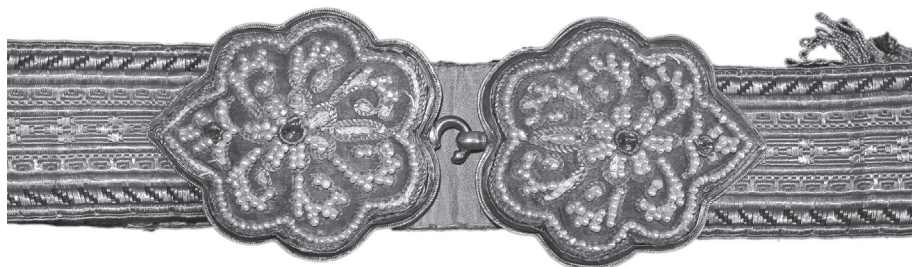
purtau în ziua nunții podoabe care să exprime ori zestrea cu care se prezentau la noua familie, ori statutul social al familiei în care urma să intre). În această situație rolul accesoriilor își modifică tema, trecând de la un simbolism magico – religios, apotropaic sau de propieție la unul material-economic, dar păstrează totuși conotațiile etnice.



6. Pafta, 3/4 sec. XIX; argint aurit; Muzeul Municipiului București, inv. 32251



7. Pafta, 3/4 sec. XIX; argint; Colecție personală



8. Pafta, 3/4 sec. XIX; alamă; Muzeul Municipiului București, inv. 91660

Nici o comunitate, și cu atât mai mult cele balcanice, nu vor trata și privi accesoriul (podoabă/bijuterie) ca pe un element de valoare omniprezent și ambi – sex. Aici podoaba capătă conotații cu totul aparte: ea este cea care prezintă etatea persoanei, starea civilă și statutul ei social¹⁰. De asemenea, ea este cea care definește ziua sau perioada în care se află purtătoarea, îndeplinindu-și astfel rolul de amuletă cu imperativ mesaj psihologic.



9. Nuntă, Arhiva Muzeului Național al Satului "Dimitrie Gusti", Inv. 87710/27

Conviețuirea multiethnică și multiconfesională în zona balcanică a permis o remodelare continuă a podoabelor/bijuteriilor zonei prin puternice asimilări creative ale elementelor din estul islamic, ce s-au suprapus sau au interferat cu cele ale civilizației bizantine. Acest curs al istoriei a permis obținerea unor accesorii atât de asemănătoare ca material, formă și dimensiuni, în cele două mari culturi care se întâlnesc aici, fiecare cu credința lor, ortodoxă și musulmană, dar care-și manifestă diferit influențele psihologice asupra individului prin modul de atașare de corp (în relație directă sau cu elemente de interpunere) și prin decorul pe care-l poartă (simbolică musulmană sau ortodoxă).

¹⁰ Întreaga literatură de specialitate abordează descrierile costumelor populare sau ale podoabelor având ca principal criteriu vârsta persoanei: a se vedea: Tache Papahagi, *Images d'ethnographie Roumaine (Daco-Romaine et Aroumaine)*, București, 1929, 175–191; Georgeta Stoica, *Podoabe populare românești*, București, 1976; Andromaqi Gjergji, *Albanian costumes through the centuries. Origin, types, evolution*, Tirana, 2004.



10. Tânără, Arhiva Muzeului Național al Satului "Dimitrie Gusti", Inv. 87704/5.

În cazul uniunilor mixte din punct de vedere etnic, accesoriile sunt transmise respectând, la fiecare dintre membri, atributele ce definesc propria etnie, astfel că celălalt individ percepe prin intermediul propriului câmp mesajul purtat de accesoriul respectiv, transformând pentru adaptarea la propriile nevoi simbolistica purtată. Apar astfel situații în care ansamblul obiect-simbol se transmite aproape integral, ori parțial, cu mai mari sau mai mici deformări sau este acceptat pur și simplu ca un element cu valoare doar financiară.

Impunerea unei anumite ținute sau a prezenței unui anumit simbol generat de o realitate socio-istorică dată căpăta valențe diferite. Poate cele mai bune exemple în prezentarea situației astfel create este prezența vulturului bicefal în conștiința etnică a grecilor începând cu sec. al XVIII-lea¹¹, în comparație cu prezența componentelor de influență otomană în veșmântul de curte, boieresc și orășenesc al românilor, începând cu perioada fanariotă și continuând până în perioada dintre anii 1821–1848.

Și aici, chiar dacă impunerea a reprezentat motivul principal de apariție a unei podoabe, ea s-a dovedit a fi ușor de adaptat de o importantă masă de

¹¹ Marina Marinescu, *De la simbol la motivul decorativ: vulturul bicefal în arta decorativă balcanică, în Drumuri și călători în Balcani*, București, 2000, p. 169–175.

indivizi care, chiar dacă nu au avut o impunere strictă, dintr-un instinct de imitare a „puterii” au considerat benefic, util, esențial chiar, adaptarea ei. Astfel, regăsim, până târziu, sau chiar până în prezent, accesorii specifice lumii balcanice în portul popular românesc, în special cel de sărbătoare. Transmiterea și, în aceeași măsură, acceptarea accesoriilor precum paftaua (unele zone din Muntenia și Oltenia) sau coiful de bani (conciul, ceapsa sau cealma de bani – prezent în Vlașca¹² sau în Banatul de Câmpie¹³) permit formularea ideii că au rămas în conștiința grupului nu datorită impunerii, ci datorită acceptării ei, adaptării la cerințele grupului și atribuirii de semnificații care să completeze elementele cu rol apotropaic și de propieție impuse.

Identificarea și asimilarea unui element de podoabă poate fi realizată și printr-o interacțiune la nivel de socializare, cu o implicare emoțională restrânsă, între două grupuri etnice diferite care se întâlnesc într-un anumit spațiu temporal-geografic. Aceasta permite, în unele cazuri, un schimb material strict sau, în altele, poate genera un transfer de informație cu privire la înțelesul mesajului mistico-religios care va induce în conștiința subiectului un impuls de transfer către grupul etnic care l-a creat, ori de implementare a mesajului în grupul etnic din care face parte sau, uneori, de neacceptare și respingere totală, cu ignorarea chiar a valorii materiale.

Concluzionând, putem simplifica și sistematiza, formulând ideea că de-a lungul timpului podoaba a fost supusă unui proces de divizare, diferențiindu-se astfel bijuteriile de podoabele populare.

Bijuteriile dețin, din punct de vedere economic, un rol de mijloc de economisire pe termen lung, de investiție stabilă, devin criterii de evaluare a valorii economice datorită, în special, materialelor din care erau realizate¹⁴; din punct de vedere artistic, reprezintă unul din cele mai importante domenii de manifestare a tuturor curentelor artistice¹⁵. Dacă la podoabe meșterii sunt, în majoritatea cazurilor, anonimi, forma, rolul și decorul-simbol atribuindu-le foarte ușor unei anumite etnii, la bijuteri valoarea este augmentată prin prezența semnăturii „casei” care l-a produs, este ușor databilă prin atribuirea la curentul artistic căruia îi este tributară.

De fapt, caracteristicile care sunt acum indisolubil legate de conceptul de bijuterie, putem spune fără îndoială că se rotesc, cu mici variații, între două polarități: valoarea *intrinsecă* a materialelor componente, pe de o parte, și valoarea *estetică*, pe de altă parte.

¹² Ioana Gabriela Duicu, *Podoabe din metal: istorie și tradiție în Țara Românească*, Craiova, 2014, fișa *Chemeleț*, nenumărată.

¹³ Maria Vasînca Hadiji, Cătălin Balaci, *Semn și simbol. Podoabe Bănățene*, Timișoara, 2010, p. 15, 40, fișa 21.

¹⁴ Romulus Vulcănescu, *Podoabe și bijuterii populare*, în *Arta Populară Românească*, București, 1969, p. 466.

¹⁵ Anderson J. Black, *Storia dei Gioielli*, Prima edizioni italiana 1973, p. 7.

Astfel, bijuteriile aproape că se limitează la prețiozitatea materialelor – metale prețioase, pietre prețioase și semiprețioase –, la tehnicile de elaborare speciale care sunt asociate cu ele: tehnici de bijuterii, tehnici de prelucrare ale pietrelor și la rafinamentul ansamblului.

În ceea ce privește *podoaba populară* ea asigură, în principal, alte două roluri cu totul diferite de cele ale bijuteriilor, și anume: *încadrarea purtătorului într-un anumit grup etnic și de satisfacerea rigorilor eticii grupului* („ceea ce trebuie să faci și să porți în anumite împrejurări”).

Aici valoarea economică a materialului capătă un rol mai puțin important, totuși, dacă privim comparativ grupurile etnice sau etnografice pot apărea deosebiri esențiale atât la nivelul valorii materialelor din care au fost realizate (lemn, os, sticlă, metal, pene etc.), cât și la nivelul numărului sau cantității de podoabă ce completează vestimentația, ambele raportându-se la activitățile de bază ale grupului, la credințele și superstițiile etnice, precum și la satisfacerea vanității fiecărui membru al grupului.

Aceste deosebiri, aparent, creează o diferență clară între cele două tipuri de obiecte, însă o abordare mai atentă arată o interacțiune bidirecțională, care a permis dezvoltarea continuă, fiecare dintre ele împrumutând de la cealaltă, în ritmuri și perioade diferite, elemente, fără însă a conduce la o interferență a obiectelor.

În concluzie, consider că se impune sublinierea triplei valențe pe care o poate lua aproape orice accesoriu. Astfel, un ornament de vestimentație poate reprezenta pentru posesor un obiect cu o puternică semnificație religioasă sau sentimentală; comunitatea din care provine posesorul poate considera acel obiect ca pe o bijuterie, deoarece rigorile mistico-religioase nu permit încadrarea, din varii motive, sistemului de valori, iar un membru din afara comunității identifică pe purtător ca aparținând comunității respective, în primul rând datorită posesiunii acestui accesoriu.



11. Cordon – detaliu, 3/4 sec. XIX, Muzeul Municipiului București, inv. 42494.

Un exemplul ar putea avea următoarea situație: un accesoriu-pandantiv cu reprezentarea chipului unui sfânt. Pentru persoana care-l poartă acesta este foarte important, căci reprezintă chipul protectorului său. Pentru comunitatea din care face parte nu are nici o însemnătate, pentru că el nu a parcurs ritualul impus de credință pentru a primi încărcătura magico-religioasă, nu a fost sfințit, dar un străin, din altă cultură religioasă, îl identifică pe purtător ca aparținând credinței care se apleacă spre ajutorul spiritual al sfântului.

Bibliografie

- Andromaqi, Gjergji *Albanian costumes through the centuries. Origin, types, evolution*, Tirana, 2004. Black, Anderson J., *Storia dei Gioielli*, Prima edizioni italiana 1973.
- Delivorrias, Angelos *Greek traditional jewelry*, Melissa Publishing House, 1999; Andromaqi Gjergji, *Albanian costumes through the centuries. Origin, types, evolution*, Tirana, 2004.
- Duicu, Ioana Gabriela *Podoabe din metal: istorie și tradiție în Țara Românească*, Craiova, 2014.
- Hadiji, Maria Vasinca, Balaci, Cătălin *Semn și simbol. Podoabe Bănățene*, Timișoara, 2010.
- Hașdeu, Iulia *Bori r(R)omni et Faraoance. Genre et ethnicité chez les Roms dans trois village de Roumanie*, Thèse présentée à la Faculté des lettres et sciences humaines, Institut d'ethnologie, Université de Neuchâtel, 2007.
- Marinescu, Marina *Circulație de structuri decorative, motive și culori, în Drumuri și călători în Balcani*, București, 2000, p. 133–168.
- Sheikh, Irum, Naz, Arab, *An Anthropological Study of Dress and Adornment Pattern Among*
 Hazirullah, Waseem *Females of Kalash, District Chitral*, în *Middle-East J. Sci. Res.*, 21
 Khan and Nasim Khan (2), 2014, p. 385–395.
- Schneider, Jane, *Cloth and The Organisation of Human Experience*, în *Current*
 Wiener, Annette B *Anthropology*, vol. 27/2, 1986, p. 178.
- Stoica, Georgeta *Podoabe populare românești*, București, 1976.
- Tache Papahagi *Images d'ethnographie Roumaine (Daco-Romaine et Aroumaine)*, București, 1929.
- Vulcănescu, Romulus *Podoabe și bijuterii populare, în Arta Populară Românească*, București, 1969.

ȘTERGARE SĂSEȘTI DIN COLECȚIA MUZEULUI ASTRA

Camelia Ștefan

SÄCHSISCHE ZIERTÜCHER AUS DER SAMMLUNG DES ASTRA MUSEUMS

Die Textiliensammlung des Emil Sigerus Museums aus Sibiu/Hermannstadt umfasst über 1000 Stücke die über unsere Landesgrenzen hinaus als eine der wertvollsten Sammlungen anerkannt sind. Aus diesen reichen Bestand haben wir 10 verschiedene Tücher (Stangentuch, Paradehandtuch und Ofentuch – eines der ältesten Ziertücher des Wohnraums) ausgewählt die als Zierde an Sonn- und Feiertagen oder bei Familienfesten in der *guten Stube* gehängt wurden.

Wir haben versucht einen Einblick in dieser vertwollen Kategorie der sächsischen Textilien unseres Museums zu zeigen. Wenn sie auch heute nicht mehr zu unserem Alltag gehören, so können wir uns an ihrer Vielfalt und Formenpracht immer wieder erfreuen. Jeder, der sich mit den Textilien beschäftigt, wird immer wieder Neues entdecken.

Schlüsselwörter: Ziertücher, Haustextilien, Ornamentik, Siebenbürgen Sachsen.

Cuvinte cheie: Ștergare decorative, textile de interior, orna mentică, sași transilvăneni.

Complexul Național Muzeal ASTRA din Sibiu deține din anul 1997 o colecție de peste 8.300 de obiecte păstrate în Muzeul de Etnografie Săsească „Emil Sigerus” conservate în trei colecții: port popular – textile, ceramică și lemn-os-fier care cuprinde piesele de mobilier pictat și obiecte de uz gospodăresc.

Colecția de textile săsești cuprinde peste 1.000 de piese, constituită din ștergare, fețe și căpătaie de pernă, fețe de masă, cuverturi de pat, broderii pentru decorarea căpătaîului de saltea, ștergare decorative, ștergare de sobă, ștergare de culme și diverse fragmente de broderii destinate împodobirii camerei bune de odinioară. O mare parte au fost colecționate de renumitul Emil Sigerus, majoritatea achiziționate din sudul Transilvaniei (Sibiu, Cîsnădie, Cîsnădioara, Slimnic, Noul, Hamba, Șura Mică, Gârbova, Blăjeni etc.) și nordul Transilvaniei (Nășăud, Budacul de Sus, Sângeorz Băi, Tîcușul Vechi).

Lucrarea de față urmărește să analizeze reprezentarea ștergarelor decorative săsești din colecția Muzeul „Emil Sigerus”. Această categorie deține în prezent un număr de peste 150 de obiecte din sudul Transilvaniei încadrate în perioada secolelor XVII–XX.

Motivele ornamentale săsești, care au circulat de-a lungul timpului, preluate din caietele de modele, nu au fost acceptate mecanic, talentul și inventivitatea creatoarelor manifestând interpretări originale, forme de expresie artistică privind structura suprafețelor brodate. Textilele tradiționale săsești dau încăperii luminozitate, fast și strălucire prin contrastul dintre fondul alb al țesăturii și roșul motivelor ornamentale. În arta brodatului, femeile săsoaice folosesc motive decorative migălos cusute, de inspirație renascentistă, dar și cu influențe orientale și occidentale. Există un repertoriu bine definit de imagini florale, astrale, avimorfe și zoomorfe. Cusăturile complicate sunt dispuse simetric, în fâșii strict delimitate și înconjurare de o abundență florală.

În prefața mapei *Broderii transilvănene săsești pe pânză de in* Emil Sigerus scria: (...) *broderia a devenit o tradiție și un obicei. Scopul ei era de a prelua vechile modele și ornamente, păstrându-le pentru generațiile viitoare. Așa cum obiceiurile și tradițiile exprimă conținutul spiritual al unei comunități săsești, ce are caracter de permanență și este preluat ca model de la o generație la alta, tot astfel și motivele pe pânză cu elementele lor sărbătorești de simetrie și șiruri, cu semnificațiile lor, fie plante, animale sau lucruri – trebuie să fie ordonate, să fie scoase din anonim și din uitare(...). În broderiile pe pânză se oglindește comportamentul țărânului, portul său de sărbătoare, gesturile, mersul, felul de a vorbi, demnitatea sa și multe altele”*

Conform cercetătoarei Roswith Capesius, *scrierea* a pătruns în broderie încă din secolele XVIII–XIX, când gândurile și sentimentele, grijile și speranțele erau exprimate în cuvinte, în proverbe și zicători, numite în limba germană *Sprüche*. Omul își gândește existența după învățăturile Bibliei, își ordonează cu responsabilitate viața de familie și cea comunitară, cele două repere fundamentale fiind strădania și mulțumirea pentru lucrul bine făcut.

Ștergarele aduse în atenția noastră, sunt piese cu o valoare artistică, documentară și decorativă deosebită constituind o categorie aparte de țesături de interior care prin poziția lor în încăpere oferă acesteia un fast cu totul deosebit. Din punct de vedere tipologic, distingem mai multe tipuri, pe care le vom analiza în cele ce urmează.

Primul tip, *ștergarul de culme* (germ. *Stangentuch*, dialect săsesc *Ständerdächer*) este alcătuit din pânză de cânepă, țesut în două ițe, brodat în maro, negru, roșu sau albastru pe toată suprafața cu motive florale și geometrice sau cu decor dispus central redând motive zoomorfe sau avimorfe. Așezate de la unul până la trei ștergare pe orizontală, acestea erau prinse pe un laț de unde provine denumirea *de culme*, atârându-se fie deasupra geamurilor dinspre stradă din camera cea bună, fie deasupra patului înalt.

Nr. inv. 1894T/4684 B

Denumire: Ștergar de culme

Datare, proveniență: 1634, Ungurei, județul Alba

Material/Tehnică: pânză de cânepă, lână; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în *cruce*, în *pleată*, în *urma acului*, tivit la capete; firele de lână folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (cărămiziu și roșu).

Dimensiuni: L: 45 cm; l: 52 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară, decor geometric (zig-zag, linie dreaptă), dispus la capăt; datarea 1634 intercalată de motive geometrice sub formă de rozetă; motivul cocoșului orientat spre dreapta este redat într-o manieră simplificată.

Observații: piesa cea mai veche din colecția muzeului, atestă tehnica de broderie în urma acului introdusă în Transilvania la începutul secolului al XVII-lea.

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Sibiu, 2010, p. 51*

Nr. inv. 1884 T/14584 B

Denumire: Ștergar de culme

Datare, proveniență: 1836, Sebeș, județul Alba

Material/Tehnică: pânză de cânepă, lână; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în *cruce*, în *pleată* și în *urma acului*, tivit la capete; ciucuri din urzeală răsuciți și înnodeați la un capăt, dantelă croșetată aplicată pe laterale, firele de lână folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (maro).

Dimensiuni: L: 54 cm; l: 36 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară, decor geometrizarant dispus pe toată suprafața, compus din motive geometrice (rombul), astrale (steaua cu opt colțuri), fitomorfe (frunză); pe marginile laterale aplicată o fâșie de dantelă croșetată; numele autoarei *Catharina Zeck* și anul confecționării 1836 sunt brodate în partea de jos a ștergarului.

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Sibiu, 2010, p. 51*

Nr. inv. 1925T/15402 B

Denumire: Ștergar de culme

Datare, proveniență: 1866, Brateiu, județul Sibiu

Material/Tehnică: pânză de cânepă, arnici; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în *cruce* și în *pleată*, tivit la capete; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (roșu).

Dimensiuni: L: 70 cm; l: 50 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară, decor dispus în registru orizontal reprezentat prin motivul calului și călărețului în armură cu lulea în gură și un șoim în mâna dreaptă, flancat de *pomul vieții* stilizat în două variante sub formă de

garofiță; pe de o parte și de alta sunt dispuse motive florale; în partea dreaptă sunt brodate inițialele autoarei MS și anul confecționării 1866

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”*, Sibiu, 2010, p. 52

Nr. inv. 4298T

Denumire: Ștergar de culme

Datare, proveniență: începutul secolului al XIX-lea, Gârbova, județul Alba

Material/Tehnică: pânză de in, lână, țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în cruce și în pleată, tivit la cele două capete; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (maro).

Dimensiuni: L: 107 cm; l: 52 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară, decor dispus central, compus dintr-un șir de cerbi cu coarne rămuroase, încadrați de motive florale.

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”*, Sibiu, 2010, p. 51

Cel de-al doilea tip de ștergar, **ștergarul decorativ de paradă** (germ. *Paradehandtuch* dialectul săsesc *Dredich*), este alcătuit din pânză de cânepă sau in, țesut în două ițe de lungime și formă diferită, brodat la ambele capete cu motive geometrice sau florale, redă un aspect estetic interiorului. În biserică ștergarul era folosit în scop decorativ pentru acoperirea amvonului în zilele de sărbătoare, iar în camera cea buna era folosit până în a doua jumătate a secolului al XX-lea la împodobirea oglinzilor, a pereților și a cuierelor.

Nr. inv. 3415 T/ 8794B

Denumire: Ștergar decorativ de biserică

Datare, proveniență: 1738, Transilvania

Material/Tehnică: pânză de in, bumbac; mătase țesut în 2 ițe; brodat în lanț, broderie spartă, dantelă realizată în tehnica ciocănelor; aplicat, tivit manual

Dimensiuni: L: 184; LA: 51

Utilizare: împodobirea bisericii

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară; decor naturalist dispus la un capăt; pe cele trei laturi aplicată dantelă cu colțișori, realizată în tehnica ciocănelor; motive fitomorfe: pomul vieții stilizat și interpretat diferit. firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (maro).

Inscripție în limba germană: Gabe zu Ehre – Gottes in diese Kirchen CHRISTINA PHILLIPPIN gebohrne Weinholdin ANNO 1738 DIE 25 XBR: altz

Traducere: Dar adus acestei biserici pentru preamărirea lui Dumnezeu. Christina Philippin născută Weinholdin în anul 1738 la 25 decembrie: altz

Nr. inv. 3406 T/ 9429B

Denumire: Ștergar decorativ de biserică

Datare, proveniență: 1783, Transilvania

Material/Tehnică pânză de in, bumbac; mătase țesut în 2 ițe; brodat în lanț, broderie spartă;

ciucuri din urzeală răsuciți și înnodeați; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (maro).

Dimensiuni: L: 184; LA: 51

Utilizare: împodobirea bisericii

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară; decor amplasat la ambele capete; ciucuri din urzeală răsucită; la fiecare capăt introdusă o fâșie lată cu broderie spartă; motive avimorfe (păunul) brodate în galben și bleu.

Inscripție în limba germană: Herr ich habe lieb den Ort deines Hauses Anno 1783 Catharina Binderin

Traducere: *Doamne eu iubesc locul casei tale, Anno 1783, Catharina Binderin*

Observație: Din traducerea inscripției putem presupune că este vorba de localitatea Alțâna de pe Valea Hârtibaciului, (Alzen sau Olchina fiind forma veche folosită în secolul XVIII de unde derivă denumirea în limba germană de Alzen). Numele Weinhold este întâlnit cu precădere în zona Sibiului.

Nr. inv. 2513 T/8727 B

Denumire: Ștergar decorativ

Datare, proveniență: 1693, zona Sibiului

Material/Tehnică: in, arnici; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în *cruce* și în *pleată*, în *lanț* tivit la capete; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (roșu).

Dimensiuni: L: 178 cm; l: 48 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară; decor amplasat la capete, compus din șapte reprezentări feminine; datarea 1693 brodată cu fir de culoare albastră

Observații: Reprezentările antropomorfe feminine, se regăsesc și pe lăzile de cereale săsești din secolele XVI–XVII.

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Sibiu, 2010, p. 47*

Nr. inv. 1976T/ 8703 B

Denumire: Ștergar decorativ

Datare, proveniență: 1764, zona Sibiului

Material/Tehnică: cânepă, arnici; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate în *cruce*; ciucuri din urzeală răsuciți și înnodeați; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (maro).

Dimensiuni: L: 220 cm; l: 49 cm

Descriere: ștergar de formă dreptunghiulară; decor amplasat simetric la capete, perechi de porumbei încoronați dispuși afrontat, *pomul vieții* puternic stilizat, încadrat la bază de motive geometrice în zig-zag și motive fitomorfe sub formă de rodie.

Inscripție: I.R.A. 1764

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”*, Sibiu, 2010, p. 47

O categorie aparte o constituie **ștergarul de sobă** (germană *Ofentuch*, dialect săsesc *Katzenhalldredich*) confecționat din pânză de cânepă sau in, țesut în două ițe, lucrate în tehnica broderiei pe fire numărate în *cruce*, în *pleată* și după desen. Ștergarul de sobă prezintă un repertoriu variat de motive decorative, cu aspect geometrizant dispuse pe toată suprafața în opt până la zece registre orizontale. Compoziția motivelor variază de la cele foarte vechi – geometrice și stilizate –, la cele figurative și realiste – florale, zoomorfe sau antropomorfe.

Istoricul Franz Friedrich Fronius descria camera cea bună în lucrarea *Imagini din viața de la sat a sașilor din Transilvania* din anul 1879 (...) *deasupra patului sunt atârinate ștergarele de culme (...). Lângă fereastra din stânga stă masa masivă din stejar... De jur împrejurul casei, de-a lungul pereților, se găsesc ștergare și cuiere lungi pictate, de care atârnă urcioare mai mari și mai mici, ce nu se folosesc decât la nuntă. (...) Lângă ușă se ridică impunător o sobă din cahle. Între soba de cahle și perete se află un colț pentru lemne (Haell), iar mai sus, în unghi drept o deschidere mai mică (Katzenhaell), adăpost confortabil pentru motanul casei.* Din această descriere rezultă faptul că între soba de cahle și perete era etalat un ștergar confecționat după dimensiunile spațiului, unde gospodina își dosea lemnele de foc și ustensilele necesare pentru aprinderea focului.

Această tipologie de ștergare, rar întâlnită în colecțiile muzeale, specifice zonei Sibiului merită să fie prezentate nu numai pentru utilitatea lor în camera cea bună ci și pentru încărcătura de simboluri și ornamente și pentru priceperea și rafinamentul cu care au fost realizate, fiind moștenit din generație în generație, în cadrul aceleiași familii.

Doresc să prezint doar câteva exemple cu astfel de inscripții:

Nr. inv. 2514 T/ 8725 B

Denumire: Ștergar de sobă

Datare, proveniență: 1800, zona Sibiului

Material/Tehnică: pânză de in, arnici; țesut în două ițe, ciucuri din urzeală; broderie liberă, după desen; ciucuri din urzeală răsuciți și înnoțați la capăt, tivit; firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (roșu). **Dimensiuni:** L: 115; LA: 55

Descriere: ștergar cu decor complex, motive decorative distribuite simetric, pe toată suprafața: antropomorfe (cal și călăreț, inima), avimorfe (vulturul bicefal încoronat, păunul, *pasărea sufletului*, porumbelul), motive zoomorfe (cerb,

câine), fitomorfe (pomul vieții, vița de vie); numele autoarei Ana Schmidin este intercalat într-un medalion compus din diverse rozete.

Inscripție în limba germană: Frischer Muth und fleisig Händ Nähen ein solches Thug behend. Anna Schmidin 1800

Traducere: Voia bună și mâinile harnice cos asemenea ștergar repede. Anna Schmidin 1800

Nr. inv. 1917 T/15043 B

Denumire: Ștergar de sobă

Datare, proveniență: 1782, zona Sibiului

Material/Tehnică: pânză de in, arnici; țesut în două ițe, brodat pe fire numărate și liber după desen, în *cruce*, în *pleată* și în *lanț*; resturi de ciucuri din urzeală răsuciți și înnodeați la capăt, firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (roșu și albastru).

Dimensiuni: L: 114; LA: 54

Descriere: ștergar cu decor complex, motive decorative distribuite simetric, pe toată suprafața: antropomorfe (cal și călăreț), avimorfe (vulturul bicefal încoronat, păunul), motive zoomorfe (leul, cerbul, câinele), fitomorfe (*pomul vieții*, rodii); motivul antropomorf și cel zoomorf (leul încoronat) încadrează *pomul vieții*.

Inscripție în limba germană: Schoffia Binderin ANO 1782 Lust und Lieb zu einem Ding machet Müh und Arbeit

Traducere: Schoffia Binderin anul 1782

Plăcerea și dragostea pentru un lucru micșorează efortul muncii

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Sibiu, 2010, p. 40*

Nr. inv. 1936 T/2534 B

Denumire: Ștergar de sobă

Datare, proveniență: 1832, Cisnădie, județul Sibiu

Material/Tehnică: pânză de in, lână; țesut în două ițe, broderie liberă după desen, punct de *umplere în urma acului*, în *lanț*, ciucuri din urzeală răsuciți și înnodeați la capete, firele folosite la brodat sunt vopsite în culori naturale (roșu închis, roz, albastru, galben, verde).

Dimensiuni: L: 134; LA: 50

Descriere: ștergar cu decor complex pe toată suprafața, cu motive florale, fitomorfe (*pomul vieții*, ghirlandă, lujeri), avimorfe (porumbel cu ramură de măsline), zoomorfe (cerb), arhitecturale (coloane), heraldice (vulturul bicefal cu însemnele imperiale).

Inscripție în limba germană: Herr des Lebens, Gott der Tage segnet meine Müh un Plage, du alleine Blühst in Segen die da gehn auf Gottes Segen. Ist genrht worden von Ana Bonfert Anno 1832

Traducere: *Stăpân al vieții, Tu Doamne, ce îmi binecuvântezi zilele de trudă și necaz, Tu singur îi binecuvântezi pe ai Tăi. Cusută de Ana Bonfert în anul 1832*

Publicat: Camelia Ștefan, *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”, Sibiu, 2010, p. 45*

În urma analizării acestor ștergare, am constatat că majoritatea prezintă texte brodate cu caractere gotice ce conțin de cele mai multe ori anul confecționării, numele sau inițialele autoarei, localitatea și unele mesaje cu caracter religios. Ne-a atras atenția discrepanța dintre perfecțiunea broderiei și scrierea incompletă a textelor cu greșeli de ortografie, de unde reiese faptul că femeia sau fata care a brodat textul nu se ghida după o scriere corectă.

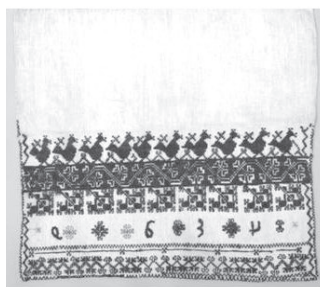
Interesante sunt terminațiile în sufixul *in* la numele de familie femeiești, de exemplu *Binderin, Schellin, Schmidin, Weinholdin, Philippin* etc, ceea ce demonstrează că în secolele XVII–XIX numele de familie erau feminizate, însemnând *soția lui Binder, Schell, Schmid, Weinhold, Philippi*. Anul confecționării este brodat cu caractere latine, *ANNO* sau *ANO* și nu în scrierea gotică *IM JAHRE*, care va apărea abia la sfârșitul secolului XIX.

Din cele prezentate rezultă că textilele decorative săsești sunt adevărate documente etnografice care atestă o cultură înfloritoare pe aceste meleaguri, dovezi ale unor forme de trai și de cultură materială dispărute, realități care cu greu mai pot fi găsite în teren în urma emigrării sașilor în Germania după anul 1990, ci doar în colecții muzeale sau particulare.

Bibliografie selectivă

- | | |
|---------------------------|---|
| Bielz, Julius | <i>Arta populară a sașilor din Transilvania</i> , Bukarest, Kriterion Verlag, 1956. |
| Capesius, Roswith | <i>Das siebenbürgisch-sächsisches Bauernhaus. Wohnkultur</i> , Bukarest, Kriterion Verlag, 1977. |
| Dunăre, Nicolae | <i>Ornamentica tradițională comparată</i> , Editura Meridiane, București 1979. |
| Fronius, Franz, Friedrich | <i>Bilder aus dem sächsischen Bauernleben in Siebenbürgen. Ein Beitrag zur deutscher Kulturgeschichte</i> , Wien, Verlag von Carl Gräfer, 1879. |
| Fulga Ligia | <i>Sașii despre ei înșiși</i> , volumul I, Editura Transilvania Expres, Brașov 2008. |
| Gierl Irmgard | <i>Die schönsten Stickmusterr aus alter Zeit</i> , Rosenheim 2004. |
| Hoffmann, Hans, Herbert | <i>Motivul lalelei în broderiile populare săsești din Transilvania</i> , manuscris, arhiva Muzeului ASTRA, nr. inv. 1538. |
| Hoffmann, Hans, Herbert | <i>Sächsische Zeugdrucktradition in Siebenbürgen</i> , În Studii si Comunicări de Etnologie, Tomul IX, Sibiu, 1993. |

- Hoffmann, Hans,
Herbert *Considerații critice cu privire la studiul ornamenticii populare cu aplicare specială la ornamentica săsească. Teza de doctorat (rezumat), Sibiu, 1970.*
- Klaster, Ludwig
Klusch, Horst *Siebenbürgisch-Sächsische Nadelarbeiten, Hermannstadt, 1937*
Aus der Volkskunde der Siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, Honterus Verlag, 2003.
- Sigerus, Emil *Volkskundliche und kunstgeschichtliche Schriften, Kriterion Verlag, Bukarest, 1977.*
- Sigerus, Emil *Siebenbürgisch-sächsische Leinenstickereien, Wort und Welt Verlag, München 1961.*
- Sigerus, Emil *Sächsische Webereien, Im Ostland, Alte Folge 1920.*
- Schlandt-Wachner,
Helene *Die Textile Bäuerliche Volkskunst der Siebenbürgen Sachsen, manuscris, arhiva Muzeului ASTRA.*
- Schmidt, Rose,
Fordenreuther, Werner *Siebenburgische Haustextilien als Wohnschmuck, Edition Wort und Welt, München, 2001.*
- Schmidt, Rose *Sinnsprüche im Lebensbereich der Menschen, Weissach im tal; Verlag Roland Schlichenmaier, 1996.*
- Ștefan, Camelia *Elemente decorative în broderia săsească. Textile de interior din colecția Muzeului „Emil Sigerus”. Catalog de colecție, Editura „ASTRA Museum” Sibiu, 2010.*
- Wilk Herta *Siebenbürgisch-sächsische Leinenstickereien aus Tartlau, Kriterion Verlag Bukarest 1976.*



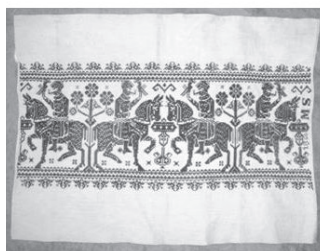
Nr. inv. 1894T/4684B



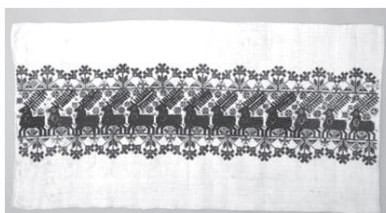
Nr. inv. 1884T/14584B



Nr. inv. 3406T/9429B



Nr. inv. 1925T/15402B



Nr. inv. 4298T



Nr. inv. 3415T/8794B



Nr. inv. 2513T/8727B



Nr. inv. 1976T/8703B



Nr. inv. 2514T/8725B



Nr. inv. 1917T/15043B



Nr. inv. 1936T/2534B

COLECȚIA DE CĂMĂȘI FEMEIEȘTI FĂRĂ POALE DE LA MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER, DROBETA TURNU SEVERIN

Varvara Magdalena Măneanu

LA COLLECTION DE CHEMISES FÉMININES COURTES DU MUSÉE DE LA RÉGION DES PORTES DE FER, DROBETA TURNU SEVERIN

Suite des quatre catalogues antérieurement parus, concernant la collection des chemises féminines courtes du Musée de la Région des Portes de Fer, l'étude se propose une présentation générale, où, à travers le critère quantitatif, sont mises en évidence les sous zones de provenance des pièces (Plaiul Cloșani, Clisura Dunării, Centrale, Sud), tandis qu'en appliquant le critère descriptif, apparaissent des aspects concernant l'évolution de la chemise courte durant le XX^{ième} siècle, la coupe, les ornements brodés et la chromatique.

Mots clé: chemise féminine courte (ciupag/ie); chemise froncée à l'encolure; décor triparti; zone ethnographique Mehedinii; sous-zone ethnographique Plaiul Cloșani, Clisura Dunării, Centrale, Sud; Musée de la Région des Portes de Fer

Cuvinte cheie: cămașă femeiască fără poale, *ciupag, ie*, cămașă încrețită în jurul gâtului, decor tripartit, Zona Etnografică Mehedinți, subzonele Plaiul Cloșani, Clisura Dunării, Zona Centrală, Zona de Sud, Muzeul Regiunii Porților de Fier.

Colecția de cămăși femeiești fără poale¹ este un segment din Colecția de Textile – Port Popular a Muzeului Regiunii Porților de Fier, care numără în jur de 2786 de piese².

¹ Cca 300 de piese, numite ciupage în unele zone ale Mehedințiului

² În vederea realizării acestei lucrări cămășile femeiești fără poale au fost studiate și publicate pe subzone și microzone etnografice după cum urmează: Varvara Magdalena Măneanu, *Colecția de textile – Port popular a Muzeului Regiunii Porților de Fier, I. Plaiul Cloșani*, Drobeta, seria etnografie, XXI, EUC, DrobetaTr. Severin, 2011, p. 64–86; idem, *Colecția de textile – Port popular a Muzeului Regiunii Porților de Fier, II. Ciupage din Clisura Dunării*, Drobeta, seria etnografie, XXII, EUC, DrobetaTr Severin, 2012, p. 165–181; idem, *Colecția de textile – Port popular a Muzeului Regiunii Porților de Fier, III. Ciupage din Zona centrală a Mehedințiului*, p. 116–151; idem, *Ciupagul de Balta în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fie, Catalog, Subzona Satul de sub munte*, Litua,

Din punct de vedere al istoricului colecției, constatăm că doar un număr mic de piese provin din colecțiile Muzeului Porților de Fier, fondat de Al. Bărcăcilă în 1912, și care avea secțiune de Artă Populară². O altă parte, destul de redusă ca număr, provine din Muzeul *Dr. C. I. Istrati*, fondat la Tr. Severin în 1925, care a avut secțiune de Etnografie³, muzeu desființat în 1948 și înglobat în patrimoniul Muzeului Regiunii Porților de Fier.

studii și cercetări, XV, Tg Jiu, 2012, p. 459–468; Idem, *Elemente de port popular din zona centrală a Mehedințiului în colecția de textile a Muzeului Regiunii Porților de Fier* în vol. *Istorie culturală în Piemontul Bălăciței*, Editura Siteh, Craiova, 2013, p. 731–744; idem, *Repere ale artei populare românești: cămăși femeiești fără poale din nordul și centrul Mehedințiului în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier*, Contribuții istorice și culturale privind Oltenia modernă. Editura Damira, Drobeta Tr Severin, 2014, p. 73–102, idem, *Ciupagul din zona de sud a Mehedințiului, în Porțile de Fier*, Revistă de istorie și cultură, an XIV, nr. 20, 2014, p. 21–37; idem, *Fitotemul de origine fantastică arum alpinum – Rodul Pământului – element decorativ pe un ciupag de la Podeni – Mehedinți*, în *Ibidem*, p. 37–40; Idem, *Ciupagul de la Broșteni (Mehedinți) un artefact reprezentativ pentru ilustrarea valorii artistice a costumului popular românesc*, în *Mehedinți, Istorie și Spiritualitate. Identitate, culturală și tradiții comune în spațiul transfrontalier România – Serbia*, Editura ASA, București, 2012, p. 385–390.

- ³ Un număr redus de piese, care provin din patrimoniul Muzeului *Dr.C.I. Istrati* din Severinul interbelic sunt din diferite zone ale țării, fiind expuse la Expoziția Generală Română, București, 1906 (vezi mai pe larg despre istoricul muzeului Varvara Magdalena Măneanu, *Vestigiile arheologice și tradiții culturale*, Editura Autograf, MJM, Craiova, 2009, p. 33–47). Importanța costumului popular a fost luată în seamă mai ales în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, fiind intuită de învățatul Alexandru Odobescu care, în 1875, a sprijinit decizia ministerială luată de Titu Maiorescu de a realiza o secție specială – a porturilor naționale, în cadrul *Muzeului de Antichități*. Ca urmare, costumului popular tradițional i-a fost confirmată valoarea și printr-un act juridic. Decretul domnesc nr. 2036, din decembrie 1875, care a confirmat atenția sensibilă a celor mai înalte autorități române, a prefigurat și încurajat crearea unui muzeu național de profil, hotărât abia în 1906. (Ioan Oprea, *Cuvânt înainte* la vol. *Costumul Tradițional în România*, Alcor Edimpex, București, 2011, p. 8). Totodată, el a permis susținerea unei elite care era la curent cu tendința europeană de conservare și expunere a mărturiilor culturii și civilizației țărănești. După numeroase participări cu piese etnografice și de artă la expozițiile regionale și la cele europene, România a fost reprezentată la *Expoziția costumelor de la Bruxelles 1897*, exclusiv prin costume tradiționale. Cu această ocazie patrimoniul etnografic reprezentând costumul popular a devenit o categorie de specializare deosebit de importantă. Arheologia costumară, prefigurată odată cu această expoziție, a provocat mediile colecționarilor și ale muzeografilor din epocă. Expoziția din 1906 a reprezentat punctul culminant, a stimulat în mod radical prezervarea costumului autentic, comisarul general Dr. C.I.Istrati publicând după închiderea ei un *Memoriu pentru muzee* (1907), cu sugestii și propuneri pentru valorificarea tezaurului popular. O parte din cămășile (ciupagele) intrate în colecțiile MRPF în intervalul 1960–1965 (la unele dintre ele făcându-se mențiunea că provin din Bucovina, precum: P. 1148, P. 1158, P. 1195, P. 1237, P. 1306, P. 1313, (P. 1318, P. 1319, P. 1320, P. 1321, Bucovina) P. 1323, P. 1333, P. 1388. ș. a.) au făcut parte, cel mai probabil, din patrimoniul Muzeului *Dr.C.I.Istrati*, despre care știm din Catalogul sumar al Muzeului *Dr.C.I.Istrati*, publicat la Tr Severin în 1932, p. 22–24, că la secțiunea intitulată Grupa IV Etnografie, vitrina 5, conținea veșminte brodate, cusături și alesături din județul Roman (Moldova), vitrina 6, cuprindea diferite modele de costume naționale pentru femei, țesături și cusături, vitrina 9, conținea exemplare de îmbrăcăminte din județul Ialomița și Ilfov, vitrina 13, îmbrăcăminte din Bucovina, o cămașă de mireasă și una de ginere din Istria, vitrina 14, oprege, fote, fuste, bete din diferite localități vitrina 15, cuprinde îmbrăcăminte bărbătească din

Cel mai mare număr de piese provine din achizițiile realizate în deceniile 6 și 7 ale secolului XX, care s-au efectuat pe de o parte din așezările care urmau să fie afectate de construirea barajului Hidrocentralei Porțile de Fier I. Acestea s-au făcut în baza cercetărilor întreprinse, sub egida Academiei Române, de un colectiv condus de C. Nicolăescu Plopșor, respectiv 41 cămăși – ciupage⁴ și dintr-o altă etapă de achiziții din anii 70–80, când un larg colectiv (format din muzeografi – etnografi din peste 30 de muzee din țară, care în 1979 și-au susținut atestatul profesional la Drobeta Tr. Severin cu lucrări de cercetare etnografică în sate ale județului Mehedinți, cercetări finalizate cu propuneri de achiziții de obiecte de artă populară), propus de directorul Muzeului Regiunii Porților de Fier din acea vreme, susținut de Consiliul Popular al județului Mehedinți, Consiliul Culturii de la București, a început documentările în județul Mehedinți și strângerea de piese în vederea realizării expoziției permanente de Artă Populară, în cadrul Secției de Etnografie a Muzeului Regiunii Porților de Fier⁵, (204 cămăși – ciupage).

Expoziția de bază a Secției de Artă Populară, care a fost inaugurată în mai 1982⁶ și păstrată în cadrul Muzeului Regiunii Porților de Fier (MRPF), (până în anul 2010, când a fost demontată, întreaga clădire a muzeului intrând într-un amplu proces de reabilitare⁷) a valorificat în jur de 400 de textile și obiecte de port popular, dintre care și un număr de 13 ciupage⁸ din zona etnografică Mehedinți

De asemenea, un număr important de piese au intrat în colecțiile muzeului sub formă de donații, mai ales după anul 1989.⁹

diferite localități), care au fost expuse și la expoziția din 1906. (Pe larg despre istoricul Colecției *Maria Istrati Capșa*, Muzeul Dr. C.I. Istrati; Varvara M. Măneanu, *Muzeul Național Dr.C.Istrati din Tr Severin*, (1924–1949), în vol. *Vestigiile arheologice și tradiții culturale*, Editura MJM, Craiova, 2009, p. 33–47; și piese, mai ales donații, care provin din alte zone etnografice precum, Dolj, Vâlcea, Banatul Montan, Timiș. Acestea vor face obiectul unei prezentări aparte.

⁴ Din registul inventar al Secției Etnografie a MRPF rezultă că au fost înregistrate 13 piese în perioada 1968–1970 și un număr de 73 piese în perioada 1970–1982. Acestea sunt cămăși femeiești fără poale, ciupage, cămăși sau ii, dar în fapt s-au achiziționat în acea vreme și alte tipuri de piese de port popular, de care ne vom ocupa în altă etapă.

⁵ La campaniile de cercetare și achiziții de piese au participat muzeografi din toată țara printre care Răzvan Ciucă, Ioan Godea, Amelia Pavel, Monica Budiș, Ecaterina Sidoriuc, Steluța Pârâu, Gioconda Molinaro etc. Și cei de la MRPF: Gherban Elisabeta, Ecaterina Bosoancă, Vasile Șişu, Rodica Popovici și mulți alții de la muzeele din întreaga țară.

⁶ Bordei Grigore, Bosoancă Ecaterina, Gherban Elisabeta, Constantin Juan, Elena Mohora, Vasile Șişu, *Muzeul Regiunii Porților de Fier – expoziția de Artă populară*, Revista Muzeelor, nr. 8, 1982, p. 19–31.

⁷ În prezent nefinalizat.

⁸ Acestea au provenit din *Zona Centrală* (P217) – Malovăț, (P222) – Bârda, (P1576) – Lazu, *Clisura* (P. 263) Ogradena, (P1308) – Ogradena, *Zona de Sud* (P1582) Băcleș, *Plaiul Cloșani* (P1138) – Ilovăț, (P1204) – Crainici, (P1349) – Titerlești, (P1792) – Runcșor, (P1614) – Izverna, (P1821) – Bălvănești.

⁹ De a lungul timpului am mai evidențiat numele donatorilor și importanța donațiilor în articole și expoziții. (Varvara M. Măneanu, *Vestigiile arheologice și tradiții culturale*, p. 103; Idem, *Donatori de ieri și de azi. Succinte considerații*, în *Porțile de Fier*, Revistă de istorie și cultură, an IV, nr. 1, 2000,

Despre costumul tradițional românesc, în general, s-a scris mult, potrivit importanței acestui subiect de civilizație românească. Cel din zona etnografică Mehedinți face obiectul studiilor publicate în urma cercetărilor prilejuite de realizarea secției de Artă Populară din cadrul Muzeului Regiunii Porților de Fier, inaugurată în 1982¹⁰. Pornind de la aceste surse bibliografice și de la necesitatea de a aprofunda studiul portului tradițional din Mehedinți, în vederea prezentării costumului din această zonă etnografică într-o nouă variantă expozițională, care se prefigurează la terminarea reabilitării clădirii muzeului, având în vedere complexitatea problematicei și necesitatea detalierii cercetării, pe baza colecției muzeale, ne-am oprit în acest studiu al nostru la prezentarea colecției de cămăși femeiești fără poale – ciupagul, existente în fondul Secției de Etnografie al MRPF.

Pentru ca studiul să-și găsească o cât mai largă utilitate practică, să conducă la găsirea de particularități, diferențe și interferențe, este necesar să stabilim subzonele etnografice ale zonei Mehedinți, pe care noi le vom lua în considerare când vom cerceta structura colecției de textile, secțiunea Port Popular a MRPF.

Problema delimitării subzonelor etnografice, în decursul timpului a fost abordată diferit, neunitar. Spre exemplu, Marcela Popilian Bratiloveanu, în *Monografia*

p. 20; Expoziții: Obiecte provenite din donații. Artă populară, meșteșuguri, tradiții – patrimoniu european, 1999. (Sediul Muzeului), Ciupagul din Plaiul Cloșani, 2011 (Punctul muzeistic Porțile de Fier I), Cămașa femeiească fără poale din Clisura Dunării, 2014 (Punctul muzeistic Porțile de Fier I). Vom arăta numele donatorilor care au contribuit la îmbogățirea colecției de cămăși, fără poale – ciupage, a MRPF și pe această cale le vom aduce din nou mulțumirile noastre: Stela Basarab, Janeta Brânzan, Marina Golea, Sorina Ștefania Matacă, Aurelia Gâdea, Ruicănescu Ion, Draga Constantina, Măneanu Mite, Elena Vlad, Traian Popescu, Ilie Grigorescu, Maria Miroaica, Aneta Câmpeanu, Victoria Ghigeanu, Crișan Marius, Ecaterina Iorga, Angela Cameniță, Ion Cameniță, Maria Moraru, Constantin Olaru, Lăzăroniu M. Luță, Elena Iacob, Elisabeta Grecu, Ilie Ștefan, Constantin Bivolaru, Nella Brezniceanu, Alexandrina Iriza, Veronica Varjan, Elena Bumba, Floarea Biban, Gomoiu, Vasilica Florina Raicu, Elena Cerbu, Natalia Grecu, Gh. Florescu, Magdalena Trăistaru, Florin Bărlan, M. Cojman, Maria Ispășoiu, Viorica Sporea, Izefina Ungureanu, Ilie Pătrân, Janeta Șerban, Roxana Vasilian (Diaconu).

- ¹⁰ Bibliografie: Arta Populară în Mehedinți, Drobeta Tr Severin, 1982; Ecaterina Bosoancă, *Câteva observații privind alțița cămășilor românești din Mehedinți*, în Drobeta, Drobeta Tr . Severin, 1982, p. 314; Emilia Pavel, *Portul popular din Izverna – Mehedinți*, în Mehedinți Istorie și cultură, vol. I, Drobeta Tr. Severin, 1978, p. 361–390; Idem, *Costumul femeiesc tradițional*, Atlasul complex Porțile de Fier, Editura Academiei, București, 1972, p. 238–240; Idem, *Portul popular din Clisura Dunării*, în Studii de etnologie românească, Editura Junimea, Iași, 1990, p. 176–196; Monica Budiș, *Aspecte etnografice din satul Cireșu, Mehedinți*, în Mehedinți Istorie și Cultură, vol. II, Drobeta Tr Severin, 1980, p. 461–473; Marcela Bratiloveanu Popilian, Plaiul Cloșani, Editura Sport Turism, București, 1989; Maria Cioară, *Contribuții la cunoașterea portului popular femeiesc din zona Mehedinți*, în Revista Muzeelor, nr. 6, 1969; *Costumul Tradițional în România*, Alcor Edimpex, București, 2011, p. 8; Elena Secoșan, Paul Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1984. Aurelia Doagă, *Il și cămăși românești*, Editura Tehnică, București, 1981; Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicționar de Artă populară*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 327; Livia Țichindelean, Mirela Gorea Chelaru, *Îndemânare și tradiție*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983; Nicolae Dunăre, *Meșteșugul și Arta Acului*, Editura Tehnică, București, 1986. O bibliografie mai amănunțită vezi la Ion Vlăduțiu, *Etnografia Românească*, Editura Științifică, București, 1973, p. 355–359.

Plaiul Cloșani, detașează subzona Podișul sau Platforma înaltă a Mehedințiului de la poalele munților Mehedinți, respectiv – *Plaiul Cloșani*, tratând-o separat¹¹ (zonare la care am aderat și noi) de restul Zonei Mehedinți,¹² considerând subzona Dealurile Motrului, ca făcând parte din nord – estul unității etnografice Mehedinți.

În volumul *Arta Populară din Mehedinți*, Drobeta Turnu Severin, 1982, descriind costumele populare din această zonă etnografică, la rândul său Elena Secoșan distinge două mari zone etnografice, cea de nord, începând cu Câmpia Înaltă (Piemontul) Bălăciței, până la Obârșia de Munte, și zona de sud care cuprinde Câmpia Dunării. În tipologia portului popular se mai desprind încă alte două zone, mai restrânse: zona centrală (Ilovăț, Șișești, Malovăț, Prunișor), care reprezintă prin elementele sale esențiale cel mai valabil tip de costum mehedintean, și zona din colțul de est al județului (Breznița-Motru, Stângăceaua, Grozești, Butoiești) al cărei costum cu „zăvelca cu beteală” prezintă o formă unică în tipologia costumului oltenesc cu vâlnic¹².

Nu demult însă, reluând tema delimitării zonelor etnografice din țara noastră, Paul Petrescu, reconsideră Zona Mehedinți, în articolul său cu același nume din *Dicționarul de Artă Populară*, arătând că aceasta cuprinde 6 subzone¹³, și o descrie ca fiind diferită nu numai ca alcătuire geografică, ci înfățișând și caractere distincte în ceea ce privește cultura populară. După aproximativ 17 ani de la primele cercetări efectuate în Mehedinți și apariția volumului *Arta Populară în Mehedinți* în 1982, cercetătorul amintit subliniază în articolul său din *Dicționarul de Artă Populară*, Editura Enciclopedică, București, 1997, faptul că, din cauza cercetării insuficient adâncite până acum, nu toate zonele se pot prezenta la același nivel de cunoaștere etnografică.

Această situație, după cum arăta și Paul Petrescu în lucrarea domniei sale, și pe de altă parte evitarea cercetării etnografice din a doua parte a secolului XX în așezările din preajma șoselelor județene dar mai ales naționale, cercetări care nu aduceau rezultate spectaculoase rapide, a dus la instalarea unor *goluri, pete gri* în ceea ce privește cercetarea etnografică, sociumană, și mai ales în efectuarea achizițiilor din aceste localități în vederea constituirii colecțiilor muzeale, singurele menite să ilustreze civilizația românească în timp. Păgubite au fost așezările din zonele de interferență administrativă¹⁴, și din cele de câmpie, în care fenome-

¹¹ Marcela Bratiloveanu, op.cit.p.102 ;

¹² Elena Secoșan, cap. cit. în, *Arta populară din Mehedinți*, Drobeta Tr Severin, 1982, p. 90

¹³ După Paul Petrescu, subzonele Mehedințiului sunt: 1. Podișul sau Platforma înaltă a Mehedințiului de la poalele munților Mehedinți, numit și *Plaiul Cloșani*, 2. Dealurile Motrului, 3. Câmpia Înaltă sau Piemontul Bălăciței, 4. Câmpia Joasă a Blahniței, 5. Partea din Clisura Dunării, 6. Lunca Joasă a Dunării. (Paul Petrescu, *Dicționar de Artă Populară*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 327–328.)

¹⁴ Este și cazul unor așezări din Valea Motrului și Văile Jilțurilor care au făcut parte din Mehedințiul istoric și se află acum în județul Gorj, căci în anul 1966, mai 24, făcându-se începutul exploatarei miniere în această zonă, satele Horăști, Leurda, Lupoița, Merișu, Ploștina și Roșița au format o unitate administrativă urbană. Astfel, printr-un decret prezidențial a luat ființă pe harta țării un oraș nou, actualul oraș Motru, intrat după împărțirea administrativă din 1968 în județul Gorj.

nul globalizării a început în ritm destul de alert încă din a doua jumătate a secolului XX, sau din apropierea șoselelor naționale și a căii ferate Timișoara-București ori din vecinătatea Dunării, unde interferențele și fenomenul de aculturație s-au manifestat mai timpuriu și mai pregnant încă de la jumătatea sec. XX.

Mai nou, grupul de cercetători de la Universitatea Craiova consideră că Zona Centrală a Mehedințiului se suprapune cu Podișul Getic (Piemontul Coșuștei, Piemontul Bălăciței, Dealurile Jilțului), incluzând aici o parte din așezările pe care noi le-am tratat, la subzona de sud a Mehedințiului (Rogova, Vânu Mare, Pădina, Bălăcița).¹⁵

În perioada 1975–1982, când colectivul de cercetători de la București, din unele muzee din țară, precum și cel din Mehedinți desemnat să lucreze la documentarea și achiziționarea de artefacte în vederea organizării Secției de Artă Populară a Muzeului Regiunii Porților de Fier și editării volumului *Arta Populară din Mehedinți*,¹⁶ deși a depus o imensă și binefăcătoare muncă de pionierat privind întemeierea de colecții muzeale prin achiziție, această acțiune a înregistrat și lacune, în sensul că, spre exemplu, subzona Dealurile Motrului, este doar amintită¹⁷, din multe așezări sau enclave s-au achiziționat foarte puține obiecte sau deloc, uneori nerelevante în sensul că nu s-au achiziționat costume întregi, ansambluri, ci piese dispartate, din anumite așezări multe piese de un fel, din altele deloc sau puține, aspect ce se reflectă azi și în Colecția de cămăși – ciupage a Muzeului Regiunii Porților de Fier.¹⁸

Pe parcurs s-au ridicat aici blocuri pentru muncitori minieri și pentru personalul administrativ, școli, unități comerciale etc. (Varvara M. Măneanu, *Coordonate istorico etnografice și spirituale ale așezărilor din arealul văii și dealurilor Motrului*, în *Porțile de Fier*, an XII, nr. 18, 2010, p. 8). De asemenea, au făcut parte din Mehedințiul istoric așezările Cloșani, Motru Sec, Orzești, Călugăreni, Vaieni, Padeș, care în prezent fac parte din județul Gorj, cercetările din zonă n-au fost făcute cunoscute, iar în colecțiile MRPF nu se află artefacte reprezentând civilizația din acest areal. La acestea se adaugă satele de pe văile Jilțurilor dintre Motru și Jiu de la Cloșani până la Filași – Gura Motrului.

¹⁵ Vol. *Istorie și Cultură în Piemontul Bălăciței*, Editura Siteh, Craiova, 2013; vezi și Răsvan Stroe, Daniel Peptenatu, *Dicționar geografic al Județului Mehedinți*, Editura Fundației Scrisul Românesc, Craiova, 2011, p. 387, anexa VIII)

¹⁶ *Arta Populară din Mehedinți*, p. 87–181

¹⁷ *Ibidem*, p. 12

¹⁸ Reprezentarea așezărilor din Mehedinți în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier. Oglinda reprezentării în colecțiile muzeului a satelor din Mehedinți (pe subzone, comune și număr de piese):

Plaiul Cloșani: OBÂRȘIA CLOȘANI: Obârșia Cloșani (2), Godeanu (0); BALTA: Balta (25), Sfodea (1), Gornovița (0), Coadă-Cornet (0), Prejna (1), Costești (1); ISVERNA: Isverna (4), Busești (0), Cerna-Vârf (0), Drăghești (0), Giurgiani (0), Nadanova (1), Seliște (0), Turtaba (0); BAIA DE ARAMĂ: Baia de Aramă: 7.coop.meșt. (7) + Baia de Aramă (1), Brebina (0), 1.Tarnița (1), 3.Titerlești (3), 1.Bratilov (1), Mărășești (1), Stănești (0), Negoiești (1), Pistrița (0), Dealu Mare (0); PONOARELE: Ponoarele (2), Băluța (0), Delureni (0), Brânzeni (0), Gărdăneasa (0), Răiculești (0), Ludu (0), Ceptureni (0), Bârâic (0), Cracu Muntelui (0), Gheoghești (0), Proitești (0), Șipotu (0), Buicani (0), Valea Ursului (0); GODEANU: Godeanu (0), Păunești (0), Șiroca (0), Marga (0); ILOVĂȚ: Ilovăț (6), Racova (1), Dâlbocița (2), Firizu (0), Budănești (0), Cracu Lung (0); ILOVIȚA: Ilovița (0), Moiești (0),

Prezentul studiu dorește să aibă ca finalitate și posibilitatea corectării unor

Bahna (0); CIREȘU: 2.Cireșu (2), Bunoaica, Jupânești, Negrușa (0); PODENI: Podeni (6), Gornenți (0), Malarișca (0); GODEANU: Godeanu (0), Marga (0), Păunești (0), Șiroca (0); BĂLVĂNEȘTI: Bălvănești(13), Bălvăneștii de Jos[Băsești](1), 3.Călineștii de Jos(3), Călineștii de Sus(0), Pârlagele (0); BALA: Bala – fostă Bala de Jos (0), Bala de Sus (1), Brateșul (0), Brativoiești (0), Câmpu Mare (0), Cârșu (0), Comănești (0), Crainici 1, Dâlma (0), Iupca (0), Molani (0), Rudina (0), Runcșor (2), Sărdănești (0), Vidimirești (0); ȘOVARNA: Șovarna de Sus (Runcu) (4), Șovarna de Jos (0), Studina (0), Ohaba (0), Păpești (0).

Clisura Dunării: DUBOVA: Dubova (3), Baia Nouă (0), Eibental (0), EȘELNIȚA (5), OGRADENA (azi dispărut) – 14; ORȘOVA (2), SVINIȚA (0).

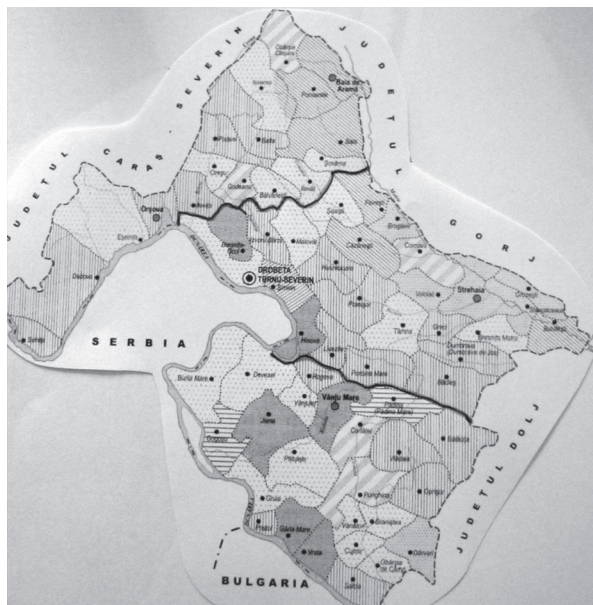
Zona Centrală: *Valea Coșuștei*: ȘIȘEȘTI: Șișești (2), Cocorova (3), Ciovârناșani (3), Crăguiești (8), Cărmidaru (0), Noapteșca (0), CORCOVA: Corcova (4), Cernaia (1), Breța (0), Cordun (0), Croica (0), Gârbovățul de Jos (0), Imoasa (0), Jirov (0), Mărul Roșu (0), Părvulești (0), Pușcașu (0), Stejaru (0), Vlădești (0), CĂZĂNEȘTI: Căzănești (2), Ercea (0), Gârbovățul de Sus (0), Govodarva (0), Ilovu (0), Jignița (0), Păltinișu (0), Poiana (0), Roșia (0), Severinești (0), Suharu (0), Valea Coșuștei (0), *Valea Motrului*: FLOREȘTI: Florești(0), Copăcioasa (0), Gârdoaia (0), Livezi (0), Moșneni (0), Peșteana (0), Peștenuța (0), Stroești (0), Zegujani (0), BROȘTENI: Broșteni (1), Lupșa de Jos (3), Meriș (3), Căpățânești (0), Luncșoara (0), Lupșa de Sus (0).

Valea Hușniței: PRUNIȘOR: Prunișor (0), Arvătești (1), Balota (0), Băltanele (0), Cervenita(2), Dragotești (0), Fântâna Domnească (0), TÂMNA: Bârzuica (2), Tâmba (0), Cremenea (1), Adunații Teiului (0), Bocenii (0), Colăreț (0), Fața Cremenii (0), Izvorălu (0), Manu (0), Pavăț (0), Plopi (0), Valea Ursului (0). VOLOIAC: Voloiac (0), Cotoroia (0), Lac (0), Ruptura (0), Sperlești (0), Țîțirigi (0), Valea Bună (0), Voloicel (0), HUSNICIOARA: Husnicioara (0), Alunișul (0), Bădițești (0), Borogea (0), Celnata (0), Dumbrăvița (0), Marmanu (0), Oprănești (0), Peri (0), Priboiești (0), Selișteni (0). *Zona de Est*: GRECI: Greci (10), Băltanele (0), Blidaru (0), Sălătruc (0), Valea Petrii (0), Vișina (0), GROZEȘTI (0), Stângăceaua (0), BUTOIEȘTI: Butoiești (2), Gura Motrului (0), Arginești (0), Buicești (0), Jugastru (0), Pluta (0), Răduțești (0), Țânțaru (0), BREZNIȚA: Breznița Motru (0), Cosovăț (0), Deleni (0), Făuroaia (0), Plai (0), Tălăpanu (0), Valea Teiului (0), STREHAIA: Strehaia (0), Ciochiuța (0), Comanda (0), Hurducești (0), Lunca Banului (0), Slătiniu Mare (0), Slătiniu Mic (0), Menți (0), Motrulenii (0), Stăncești (0). GROZEȘTI: Grozești (0), Cărceni (0), Păsărani (0), Șușița (0), STÂNGĂCEAUA: Stângăceaua (0), Bârlogeni (0), Bresnicioara (0), Cerânganul (0), Fața Motrului (0), Poșta Veche (0), Satu Mare (0), Târsa (0), DUMBRAVA: Dumbrava de Sus (0), Dumbrava de Mijloc (0), Dumbrava de Jos (0), Albulești (0), Brâgleasa (0), Golineasa (0), Higiu (0), Rocșoreni (0), Valea Marcului (0), Varodia (0), Vlădica(0).

Colțul de Vest: BREZNIȚA OCOL: Breznița Ocol (2), Jidoștița (2), Magheru (2), Șușița (0), MALOVĂȚ: Malovăț (6), Lazu (4), Bârda (1), 23 August, Valea Boierească (0), Bobaița (0), Colibași (0), Negrești (0), IZVORUL BÂRZII: Izvorul Bârzii (3), Balotești (0), Halânga (0), Puținei (0), Râscolești (0), Schinteești (0), Schitul Topolniței (0).

Zona de Sud: ROGOVA: Rogova (1), Poroinița (0); VÂNJU MARE: Vânju Mare (0), Bucura (0), Nicolae Bălcescu (0), Orevița Mare (0), Traian (0); PĂDINA: Pădina Mare (0), Biban (0), Iablanița (0), Olteanca (0), Pădina Mică (0), Slașoma (0); BĂLĂCI ȚA: Bălăcița (0), Dobra (5), Gvardenița (0); BĂCLEȘ: Băcleș (2), Corzu (0), Giura (0), Petra (2), Podu Grosu (0), Seliștiuța (0), Smadovița (1); DEVEL: Devesel – Chilia (1), Batoți (0), Bistrețu (0), Dunărea Mică (0), Scăpău (3), Tismana (0); VÂNJULEȚ: Vânjuleț 1, Hotărani (0); CORLĂȚEL: Corlățel (1), Valea Anilor (0); VLĂDAIA: Vlădaia (0), Almăjel (0), Scorila (0), Ștircovița (0); OPRÎȘOR: Oprîșor (0), Prisăceaua (0); BURILA: Burila Mare (0), Crivina (0), Izvorul Frumos (0), Țigănaș (0), Vrancea (0); GOGOȘU: Gogoșu (0), Balta Verde (0), Burila Mică (0), Ostrovul Mare (0); JIANA: Jiana (1), Cioroboreni (0), Dănceu (0), Jiana Mare (1), Jiana Veche (0); PĂTULE: Pătule (0), Viașu (0); GRUIA: Gruia (0), Izvoarele (0), Poiana Gruii (0); PRISTOL: Pristol (0), Cozia (0), Gârla Mare (9); PUNGHINA: Pungghina (1), Cearângu (0), Drincea (0), Măgurele (0), Recea (0); VÂNĂTORI: Vânători (0), Roșiori (0); VRATA: Vrata (0); CUJMIR:

neajunsuri inerente în procesul de constituire a colecției, dacă aceasta mai este posibil, prin stabilirea unor proiecte de achiziții de piese, care să aibă ca prioritate, completarea cu serii de piese mai ales acele subzone ale Mehedințiului, azi mai slab sau deloc reprezentate în colecțiile muzeului.



Delimitarea subzonelor etnografice ale Mehedințiului (după harta Răsvan Stroe, *Dicționar Geografic al Jud. Mehedinți*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2011, p. 389, anexa X.)

În acest sens propunem o amănunțire a subzonelor etnografice și enclavelor din Județul Mehedinți după cum urmează: Plaiul Cloșani pentru Zona de Nord a județului așa cum o delimitează doamna Marcela Bratiloveanu Popilian în monografia etnografică cu același nume¹⁹, apoi Clisura Dunării²⁰; Subzona Centrală,

Cujmir (0), Aurora (0), Cujmiru Mic (0); BRANIȘTEA: Branișnea (0), Goanța (0); Dârvari: Dârvari (0), Gemeni (0); SALCIA: Salcia (1); OBÂRȘIA DE CÂMP: Obârșia de Câmp (2), Izimșa (0).

Din localități neidentificate – 54 exemplare, iar 11 din alte zone etnografice – Moldova, Banat, Dolj ș.a.

¹⁹ Marcela Bratiloveanu Popilian, *op. cit.*, vezi harta care marchează subzona Plaiul Cloșani

²⁰ Clisura Dunării este o subzonă care nu a făcut parte din Mehedințiul istoric.

Autorii studiului Zonei etnografice Mehedinți din 1982, Paul Petrescu, Pavel Ciobanu, *Introducere* în vol. *Arta populară din Mehedinți*, p. 17. referindu-se la valea Dunării din amonte de Drobeta Tr Severin, aratau că aceasta diferă de descrierea lui Al. Vlahuță din 1900, *deoarece aici totul poartă amprenta noului*, apărut în urma refacerii așezărilor care au fost afectate de apele lacului de acumulare de la Hidrocentrala Porțile de Fier I. „O asemenea impresie lasă peisajul din jurul Orșovei și în special cel din Cazanele Dunării, unde și-au stabilit vetrele locuitorii din Jupalnic, Tufări, Coramnic, Eșelnița, Dubova și Ogradena și pe care le numim datorită unității lor etnografice *Microzona Orșova*.” Vom vedea că accesul oamenilor acestor așezări la căile de comunicație fluvială, pe traseul Defileului Dunării, precum și procesul de strămutare al localităților ce a dus la modificarea peisajului, a determinat și influențe, particularități de croi la unele piese de port popular, diverse elemente și modalități decorative ș.a.

de-o parte și de alta a axei trasate de calea ferată Vârciorova – Drobeta Tr. Severin – Strehaia – Gura Motrului cuprinzând așezările din Valea Coșuștei, de la Ilovăț în jos; Valea Hușniței, Valea Motrului de la Broșteni în jos, dar și o parte din Câmpia înaltă a Bălăciței de la Vânju Mare până la hotarul dinspre Dolj; Subzona Sud²¹, cuprinzând așezările de pe valea Dunării și arealul apropiat.

Din cele 313²² piese (reprezentând cămașa femeiască fără poale, scurtă – numită în Mehedinți ciupag, ciupag românesc, cămașă femeiască, cămașă românească²³, dar și ie înspre sud²⁴) aflate în colecțiile Muzeului Regiunii Porților, ponderea o ocupă cămașa încrețită la gât, aspect surprins și de Elena Secoșan în studiul privind descrierea costumului din Mehedinți: constatăm o frecvență mai mare a cămășii încrețite, față de cea dreaptă, în costumația județului Mehedinți (...) cămașa încrețită și-a menținut o mare frecvență peste întreg teritoriul Mehedințului, purtată de toate vârstele în funcție de ținuta costumului (de sărbătoare sau purtare) și de vârsta femeii, cămașa încrețită variază în sistemul de ornamentare, păstrându-și neschimbată numai structura. Diferențierile ce apar în ornamentarea cămășii sunt determinate de tipologia zonelor mai restrânse, impuse de condițiile locale, care au generat particularități, ce se referă la materia primă, tehnică și ornamentală, privite și prin prisma evoluției istorice.²⁵ Aceeași concluzie se desprinde și din lucrarea *Portul Popular din România* de Hedvig Maria Formagiu, care dă ca cel mai răspândit tip de cămașă în Mehedinți tipul I, *carpatic*.²⁶ (vezi Pl. 1/a,b,c)

O parte din cămășile din colecție sunt din prima parte a secolului XX, cele mai multe de la mijlocul secolului XX, respectiv aproximativ perioada 1940–1960, iar altă parte sunt mai recente, dacă luăm în considerare textura pânzei din care s-au

La stabilirea *Microzonei Orșova* s-a avut în vedere delimitarea administrativă din perioada interbelică când exista Județul Severin, care în partea Dunăreană avea Plasa Orșova ale cărei așezări își aveau sedimentate la acea vreme, un model de viață specific al civilizației acestui areal. (Plasa Orșova cuprindea așezările Băile Herculane, Bârza, Coramnic, Dubova, Eibenthal, Globul – Craiovei, Globurău, Iablanița, Eșelnița, Jupalnic, Lăpușnicel, Mehadia, Ogradena Nouă, Ogradena Veche, Pârvova, Pecenișca, Petnic, Plavișevița, P lugova, Sumița, Svinița, Tisovița, Topleț, Tufări, Valea Bolvașnița, (*Enciclopedia României*, vol II, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 401)

²¹ Am avut în vedere aceeași distribuie ca la nota 17.

²² Analizând colecția din punct de vedere al provenienței pieselor din zona Mehedinți situația se prezintă astfel: din Plaiul Cloșani sunt 92. Alte subzone etnografice ale județului Mehedinți: Clisura Dunării 32 piese, Zona Centrală, 91 (Valea Coșuștei 29 piese, Valea Hușniței 10 piese, Valea Motrului 9 piese, Zona de Est 20 piese, Zona de Vest (23 piese), Zona de Sud de pe valea Dunării 32 piese. Pentru detalii asupra descrierii și aspectului pieselor vezi mai pe larg lucrările citate la nota 2

²³ Amelia Pavel, *Studii de Etnologie românească*, Editura Junimea, Iași, 1990, p. 145–147.

²⁴ Denumirea de ie, iie forma mai arhaică, s-ar putea să vină de la o prescurtare a sintagmei *vestis lineea* din latină – veșminte din in.

²⁵ E. Secoșan., cap. în *Arta Populară din Mehedinți*, op. cit. p. 99

²⁶ Tipul I carpatic cu cele două variante A și C; (Hedvig Maria Formagiu, *Portul Popular din România*, București, 1974, p. 34–35).

lucrat cămășile, cromatica și compoziția decorului de pe mânecă, de asemenea în funcție de perioada când piesele au fost colectate din teren sau primite ca donații și în funcție de data înregistrării în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier. O caracteristică generală a colecției este că din punct de vedere al destinației acestora cea mai mare parte a cămășilor (ciupagelor) au servit ca piese de îmbrăcăminte de ceremonial de nuntă, horă, mers la biserică, nedeie, hram, adică aceste piese vestimentare fac parte din *costumul de sus*²⁷. Ele prezintă în mod evident un decor amplu, realizat în special pe mânecă, care reprezintă *centrul de greutate* în decorarea cămășilor femeiești, realizat prin broderii și cusături cu arnici colorat sau monocrom, subliniat de mărgeluțe colorate sau fir metalic²⁸. (vezi Pl. 1/a,b,c și art. cit. la nota 2)

Constatăm însă că există în colecție și puține piese foarte simplu decorate, (unele cu decorul ales în război, în cocleți, altele cu rânduri sumare brodate) care pot fi considerate a fi fost confecționate pentru a fi îmbrăcate în timpul activităților casnice gospodărești. (vezi Pl. 2a și Pl. 3/a,b)

Colecția de cămași – ciupage din colecția MRPF, având astfel o valoare estetică deosebită, ne prilejuiește ocazia să ne oprim atenția asupra descrierii unor aspecte desprise din modul și structura compozițiilor decorative, în special de pe mânecă, care a fost destinată ca deținătoare a celui mai bogat decor, și constituie totodată elementul de bază în criteriul de clasificare al cămășilor și de orientare în tipologia acestora.²⁹

Terminologia utilizată în descrierea și clasificarea ciupagelor, în funcție de compoziția de pe mânecă, este asemănătoare, prezentând variațiuni în funcție de zonele etnografice de unde provin piesele. Referindu-se la modul de ornamentare al mânecii cercetătoarea Varvara Buzilă denumesc compoziția mânecii ciupagului clasic – cu altiță, încreț și râuri – tripartită,³⁰ tocmai de la cele trei registre decorative care se succed .

La cămășile vechi, *altița*, croită separat „*bașca*”, este unită de mânecă și stani printr-o cusătură de cheiță, care îngrădește cele trei laturi ale altiței. La cămășile recente, cu altiță încorporată în croiala mânecii (făcând corp comun cu mâneca) numită și „*altiță cu totul*”, se păstrează această încadrare, marcată printr-o cusătură numită „*îngrăditura*”, sau „*îmbrăcătura altiței*”³¹, *altița îmbrăcată*³².

²⁷ În unele zone din Mehedinți se foloseau la costumul „de sus” (ținută de sărbătoare)

²⁸ Varvara Buzilă, *Costumul Popular din Republica Moldova*, Chișinău, 2011, p. 19 și Marcela Bratiloveanu Popilian, op. cit. p. 102; În 1982 am primit informația de la Plăveț Domnica, 56 ani, Șovarna Mehedinți, cu ocazia vizionării unor piese de costum, că ciupagul pe care îl deținea, lucrat cu mărgel și paiete a fost purtat de deținătoare cu ocazia ceremonialului de nuntă, afirmând că: „*așa se făcea la noi mumă atunci...*”. (având în vedere ținuta femeii la ceremonialul nupțial, cu rochia albă după modelul orășenesc care în anii 80 se încetățenise și în mediul rural).

²⁹ E. Secoșan, op. cit. p. 95.; Varvara Buzilă, op.cit. p. 73

³⁰ V. Buzilă, op. cit. p. 19

³¹ E. Secoșan, op. cit. p. 95

³² Ecaterina Bosoancă, *Câteva observații privind altița cămășilor femeiești din Mehedinți*, în Drobeta, 1982, p. 314

Mâneca, obținută de obicei dintr-un lat de pânză, este largă, fără manșetă, cu trei registre ornamentate, fiecare având un loc fix, arată Marcela Bratiloveanu Popilian, dar în afara acestei modalități clasice de ornamentare a mânecii cercetătoarea constată că o mare răspândire o are și registrul unic numit tablă, constituit din șiruri verticale ori oblice dispuse pe întreaga suprafață a mânecii și că, de asemenea, se întâlnesc și cămăși cu mâneca strânsă în volan, dar într-o proporție mai redusă.³³ În ceea ce privește această modalitate de ornamentare a mânecii, Elena Secoșan nuanțează astfel problema: Ca o excepție de la formula clasică a cămășii cu altiță, apar în Mehedinți – mai ales în zona subcarpatică, unele cămăși cu un sistem de ornamentare mai simplificat. Renunțându-se la decorul cu altiță și încreț, „râurile pe mânecă”, ca și „blana de-a-ntregul” pornesc de la umăr și brăzdează mâneca, fără întrerupere, până jos. La tivul mânecii găsim „rândul de la pumn”, ce se înșiră în sens orizontal.³⁴

Dar cel mai răspândit sistem de ornamentare al cămășii de Mehedinți este „blana pe mânecă” un ornament compact, dispus omogen peste întreaga suprafață a mânecii³⁵. Îngrădită într-un dreptunghi „blana” se întinde de la încreț (sau altiță) până la tivul mânecii, formată din motive mărunte ce se succed ritmic și alternat, fie în sens vertical, fie în sens oblic. Denumirile sugestive ne arată varietatea acestui decor: „blană năsipită” compusă din motive mărunte, „blană săbiată” motive dispuse în sens oblic, „blană cu boboci” cu motive izolate etc., care se desfășoară într-o mare bogăție și opulență.³⁶

Întrucât din punct de vedere cantitativ, al pieselor de acest tip, așezările, nu sunt reprezentate uniform în colecția muzeului, din unele localități provenind mai multe piese, din altele puține sau deloc, nu vom trage concluzii definitive în sensul stabilirii unor caracteristici locale, și chiar zonale, acestea urmând a fi formulate după cercetarea și altor categorii de piese de costum femeiesc din zonă, precum cămașa întreagă sau cu poale, iile existente în colecțiile MRPF, sau chiar a unor piese care se mai păstrează în teren, dar vom îmbogăți imaginea evoluției cămășii femeiești scurte din această zonă pe aproape toată durata sec. XX.

Spre exemplu, aserțiunea că *mehedințenii au avut predilecția pentru albastru deschis și liliachiu, culori care domină la cămășile și iile vechi, în mare majoritate a modelelor vechi*,³⁷ nu pare să reflecte decât realitatea de la un moment dat, o linie de modă, căci din cele 312 de cămăși – ciupage aflate în colecția muzeului nostru doar 3 exemplare au motivul decorativ realizat în nuanțe de albastru (P. 1573 reconstituire, COOP Baia de Aramă, P. 1579, 1573

³³ Marcela Bratiloveanu Popilian, op. cit. p. 102, 103

³⁴ E. Secoșan, op. cit., p. 96

³⁵ Brațul mânecii, denumit și simplu mânecă, ca dovadă că mâneca pornea abia de la încreț deasupra fiind umărul, *altiță*, oferă prin suprafața sa largă un bun prilej de ornamentare (E. Secoșan, op. cit. p. 96)

³⁶ *Ibidem*, p. 98

³⁷ Gh. T. Dumitrescu, *Arta populară olteană*, în Oltenia, Fundația Culturală Regele Mihai I, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1943, p. 409

reconstituire, COOP, Baia de Aramă, P. 1175 Obârșia Cloșani și un ansamblu de costum realizat mai recent (P. 2768 Ilovăț). De asemenea și constatarea doamnei Elena Secoșan că *În zona de nord, cămașa femeiască reflectă o sobrietate prin ornamentul tratat robust în linii largi și preferința pentru soluții simple, alțița fiind adeseori eliminată, „blana” întinzându-se de la umăr până jos*, nu se confirmă în structura decorativă de pe mâneca ciupagelor din Plaiul Cloșani, aflate în Colecția MRPF. Din totalul pieselor (92) 68, adică mai mult de jumătate, fiind cu alțiță (doar 24 având soluții simplificate, fără alțiță, vezi mai pe larg art. cit la nota 2).

Cele mai multe ciupage (28) provin din *arealul comunei Balta*, dintre care 21 sunt cu alțiță, 18 cu alțiță, încreț și râuri sau tablă pe mânecă, 4 cu alțiță separată (P. 1169, P. 1154, P. 1248, P. 1134), 3 cu alțiță fără încreț, 5 cu mâneca în tablă (cu râuri lungi, P. 1139, sabiate, P. 1276, năsipită, P. 1194, P. 226 cu rânduri sărite, P. 230). Toate piesele au mâneca largă în partea de jos, terminată cu rânduleț de jur împrejur la 17 dintre piese. 15 dintre acestea prezintă rânduleț pe lângă alțiță, uneori mai lat, alteori mai îngust. Din punct de vedere cromatic cele mai multe sunt monocrome negru, maro, grena. Față de modelul clasic în care alțița este separată de încreț, se observă o inovație strict tehnică unde alțița are lucrată în partea ei de jos și fâșia ce reprezintă porțiunea încrețului, aceasta la rândul ei fiind prinsă de bucata mânecii cu râuri (P. 1169).

O altă observație pe care o putem face la unele ciupage cu încreț din această zonă, ca și la unele din alte zone, este că acesta a devenit dintr-o cusătură utilitară una cu un caracter strict estetic, reprezentată de o fâșie transversală pe mânecă, lucrată într-un punct special numit *pe dos*, preponderent cu motive geometrice romboidale, unele piese se abat de la această regulă *adaptând* încrețului alte motive vegetale, (P. 1259 Prejna) florale uneori punctate cu mărgeluțe și *fluturi*. În afară de acest aspect, *încrețul*, care de obicei este de culoare deschisă (de la alb, nuanțe de galben, la cânepiu), în unele cazuri, ca o *inovație* strict estetică este realizat în altă nuanță, *mov, roz, albastru*. În cazul nostru un roz pal (P. 1788 Bâlvănești), muștar (P1249 Izverna).

Tehnica alesului în război, practică și în trecut, se valorifică și astăzi (1970–1980, n.a.) în frumoase cămăși alese în cocleți, specifice zonei de munte ³⁸, după cum arăta și E. Secoșan. Astfel și în arealul așezărilor comunei Balta găsim 5 exemplare de acest tip, care coboară până la Orșova (vezi Pl. 3/a,b,c)

Din împrejurimile orașului Baia de Aramă există în colecția MRPF 14 piese, dintre care trebuie să separăm un număr de 7 ciupage care au fost realizate la cooperativa meșteșugărească *Arta Casnică*, Baia de Aramă, reprezentând replici după modele mai vechi: P. 1573, cu alțiță separată, cromatică albastră, P. 2411, P. 2410 cu mâneca strânsă pe șnur, P. 1569, P. 1579 cu râuri lungi pe mânecă de culoare albastră, cu mâneca largă în partea de jos. Restul pieselor provin de la persoane particulare, fiind lucrate în gospodărie. Din Baia de Aramă propriu zis

³⁸ E. Secoșan, op. cit.p.100

provine o singură piesă (P. 1225), cu motiv decorativ de culoare grena, ales în război, în cocleți, cu decorul mânecii tripartit, cu rânduleț pe lângă altiță, încreț de culoare galbenă, mâneca largă în partea de jos și cu rând de jur împrejur. Celelalte piese provin de la Tarnița (P. 1140), Bratilov (P. 1264), Negoiești (P. 1130), Titerlești (P. 1336, P. 1296), toate au decorul mânecii în blană, în rânduri sabiate (P. 1140, P. 1264, P. 1130, P. 1296.) sau în râuri lungi pe mânecă (P. 1336), iar mâneca are bentiță și se termină în pâlnie, cu motive geometrice cusute de jur împrejur ilustrând preluarea unor influențe de la cămășa ungurenească, prezentă în comunitățile de ciobani ungureni din zonă (Titerlești).

În concluzie, ciupagele din zona de Nord a Mehedințiului – Plaiul Cloșani, aflate în colecția MRPF, ilustrează realitatea artei populare reflectată în portul popular femeiesc din prima jumătate a secolului XX. Observăm că *se perpetuează elemente de croi și sisteme de ornamentare din secolul anterior*. Se pare că decorul tripartit a avut întâietate, dar apar și *inovații*, probabil la începutul secolului XX, precum compoziția mânecii în blană. Materia primă folosită este pânza de casă, de in, bumbac, iar mai târziu din fire cumpărate din comerț, iar în prezent se utilizează diferite tipuri de *pânză topită*. Din punct de vedere al croiului cămășa femeiască fără poale din Plaiul Cloșani se încadrează în tipul carpatic, majoritatea păstrând decorul tripartit al mânecii care este predominant largă în partea de jos, mai rar cu încrețul de altă culoare decât cel inițial de culoare galben deschis. Cu mici excepții ciupagul este monocrom, predominând negrul, apoi culoarea grena, vișiniul, roșul, albastrul, maro, verde. Din punct de vedere al decorului, cele mai reușite piese sunt cele care au ornamentele brodate cu acul. În această modalitate tehnică femeile din satele noastre și-au arătat marea măiestrie, atestată deplin de piesele cercetate de noi.

Deosebit de valoroase din punct de vedere al decorului sunt cele la care acesta este subliniat cu mărgeluțe policrome, fluturi, fir metalic sau este în întregime realizat din mărgele, piese care de altfel au făcut parte din costume de mare ceremonial (costum de mireasă). Unele piese au combinația cromatică atât de ingenios realizată încât suplinește lipsa mărgeluțelor policrome sau a firului metalic. Și la cămășile care au decorul ales în război, deși această tehnică nu îți oferă libertatea de a inova, se vede dorința fiecărei creatoare de a realiza un decor original (variază dimensiunile altiței, culoarea încrețului, numărul de rânduri pe mânecă sau piept). (vezi Pl. 1/a,b,c)

Colecția de cămăși femeiești fără poale, din Clisura Dunării are un număr de 31 de piese, intrate în colecțiile muzeului în perioada 1965–1978.

După cum arăta Paul Petrescu „în special costumul de sărbătoare a suferit numeroase modificări³⁹ caracteristici pe care le găsim și la piesele din colecțiile muzeului: gulerul încrețit, ornamentat cu o dantelă croșetată⁴⁰, *cămășa cu*

³⁹ Arta Populară din Mehedinți, p. 18

⁴⁰ „Ciupagul are gulerul încrețit, ornamentat cu o dantelă croșetată, iar mânecile sunt largi și pornesc direct de la guler, având întreaga suprafață acoperită cu modele realizate în punctele

platcă,⁴¹ *cămașa cu umerăș*,⁴² la cele mai multe exemplare mânecile se termină în volan *fodor*⁴³, sub guler este *brățara* – cusătură peste crețuri⁴⁴.

Între cămășile provenite din Clisura Dunării, aflate în colecțiile muzeului, se observă unele influențe din zone mai îndepărtate precum Oravița: cămăși monocrome de culoare albă cu ornamentația cu *ciurătură*.⁴⁵ (vezi mai pe larg art. cit., nota 2)

Și în grupa celor 73 cămăși – ciupage din Zona Centrală unele exemplare au fost destinate pentru o ținută *de zile de mari* și sărbători, cu broderie amplă, subliniată cu mărgelile policrome, paiete și fir metalic (P1150-Corcova, P1361 – Corcova, P1842 – Corcova, 228 – Broșteni, P2544 – Lupșa de Jos, P-1129 Meriș, P1149 – Meriș, P2594 – Cremenea, P1126 – Bărzuica, P1151 – Cervenita, P1298 – Butoiești, P1132 – Greci, P1231 – Greci, P1242 -Greci, P1157 – Breznița Ocol, P234 Breznița Ocol, P1228 – Malovăț, P1234 -Malovăț, P1790 – Malovăț, P1155 – Izv. Bârzii, P1255 – Lazu Malovăț, P2610 – Șimian). Pentru ceremonialul nupțial avem cămăși cu broderie simplă, monocromă, cu fir metalic sau *sârmă* (P2472 – Meriș,

de broderie: *toegiu*, *cruciu*, *nisipit*, ș.a. Paleta cromatică este cât se poate de sobră, predominând negru, roșu, albastru, brun”. (*Ibidem*).

⁴¹ ”Deși nu se încadrează în tipologia cămășilor originare ale costumului popular românesc *cămașa cu platcă*, pătrunsă în îmbrăcămintea țărăncii încă de la începutul secolului al XX-lea, și purtată până astăzi (a doua jumătate a sec XX, n.a.) se impune a fi prezentată ca un produs al industriei casnice țărănești.” (Elena Secoșan, *Portul popular*, în vol. *Arta populară din Mehedinți*, p. 97)

⁴² „Cămașa cu *platcă* se compune din *platcă* – un dreptunghi așezat pe umeri răscroit rotund la gât; de acesta se prind *foile din piept* și din spate încrețite. Mâneca se prinde tot de *platcă*, la umăr, fie încrețită, fie dreaptă, jos avînd o *bantă*, manșetă. Din cămașa cu *platcă* s-a dezvoltat *cămașa cu umerăș*, simplificată, avînd două dreptunghiuri – *umerășii* – așezate pe umeri, de care se prind fețele, spatele încrețite și mîneca, *la gât este decoltată în pătrat*, ceea ce rezultă din structura cămășii cu umerăș.”(*Ibidem*)

⁴³ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, București, 1984, p. 158; ”Cămașa, (din Câmpia Banatului) care este adeseori confecționată din pânză învărgată *cu cinari* sau din *sadă*, pânză creață, este încrețită în jurul gâtului. Mânecile se termină în volan *fodor*. Ornamentația, cusută în alb, negru și fir auriu este plasată pe guler, cusut ațiu (pe dos) totdeauna cu negru; sub guler este *brățara*, cusătură peste crețuri, de asemenea în negru. Pe piept sunt două rînduri înguste de *urzărele*, iar pe mîneacă, unde se desfășoară decorul principal, găsim sistemul de tablă *urzariu* (un dreptunghi compact) sau de *pene*, cu motive izolate înșirate pe lungime, sau grupate într-o compoziție. Volanul mîneicii este susținut cu *brățară*, aceeași cusătură ca cea de peste crețurile de la gât. Motivele geometrice, specifice Banatului, sunt cusute în multiplele sisteme, între care amintim punctele de *ațiu*, *nemțioane*, *tăietură* și *bombiu*. Când se lucrează cu fir auriu, se coase în punctul specific broderiei turcești”. (*Ibidem*).

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ “Cămașa (din zona Oravița) încrețită la gât, are mânecile terminate în volan *fodor*. Ornamentația cămășii este realizată în alb, sub formă de *cheie pe mîneacă* lucrată cu acul în sens vertical de la guler până jos, unind foile de pânză din care se compune mîneca. Pe lângă cheie se întinde *ciurătura*, o cusătură pe fire trase în genul șabacului, de asemenea cu alb. Volanul este încrețit printr-o tehnică de încrețire, numită creț de trei ace, în formă de spic. Pe pieptul cămășii sunt cusute de asemenea două rînduri de chei paralele. Decorul de chei și *ciurătură*, alb, perforat dă o deosebită prețiozitate cămășii.” (*Ibidem*, p. 162)

Broșteni, P2114 -Cervenita, P1243 – Malovăț⁴⁶). Există și exemplare care nu sunt destinate neapărat unor situații de ceremonial deosebit, dar care vădesc preocuparea pentru aspectul exterior al portului prin bogăția decorului, cum este cazul unor cămăși-ciupage cu decorul monocrom, ales în război. (P223 – Șișești, P224 – Șișești, P2721 – Căzănești, P2722 – Căzănești, P1174 – Crăguiești, P1209 – Crăguiești).

În afară de o singură piesă (P2472), care se încadrează la tipul poncho, toate cămășile se încadrează la tipul carpatic încrețit în jurul gâtului, iar din punct de vedere al compoziției decorative predomină mâneca tripartită.⁴⁷ Câteva ciupage păstrează elemente de veche tradiție a croiului-altița separată (P1150 Corcova, P1397 Crăguiești, P2547 Lupșa de Jos, P1790 Malovăț); la altele se observă inovații recente remarcate și în alte subzone ale Mehedințiului ca încrețul colorat: mov (P2721 Căzănești), cu flori geometrize, (P2722 Căzănești), roz (P1268 Cernaia, P2544 Lupșa de Jos), albastru combinat cu grenă, (P228 Broșteni) ș.a, dar și influențe târzii din Câmpia Dunăreană, remarcate de cunoscuta cercetătoare Elena Secoșan: “altița amplasată sus pe umăr, încrețul fiind eliminat ca reminiscență inutilă a vechiului tip de croi, (având doar rol decorativ), iar mâneca rămâne albă fără râuri”.⁴⁸ (P1311 Greci, P232 Greci), vezi mai pe larg art. cit. nota 2)

Pentru Subzona de Sud a Mehedințiului, în pofida numărului redus de artefacte deținute de MRPF se poate observa multitudinea variantelor în modul de tratare și alegere a decorului. Astfel întâlnim câteva cămăși cu mâneca tripartită similară tipului arhaic (vezi planșa 1) întâlnit și în *Plaiul Cloșani* sau *Zona Centrală*, cu altița separată-îngrădită (P1400 Jiana), cu umerăș (P216 Gârla Mare, P2516, P220 Gârla Mare, P1137 Gârla Mare, P1227), cu umerăș și râuri pe braț (P1567 Gârla Mare, P221 Gârla Mare), cu râuri pe mânecă (P1567 Gârla Mare, P221 Gârla Mare), sau cămăși cu mâneca în tablă (P239 Petra, P2558 Rogova). (vezi mai pe larg art. cit. nota 2)

Cămășile sunt lucrate din pânză de casă, (cu margine sau vărguțe P1127 Gârla Mare, P220 Gârla Mare, P216 Gârla Mare, P2585 Obârșia de Câmp, P2633 Bălăcița, P2728 Băcleș), industrială, marchizet, nansuc (P2635 Bălăcița, P1299 Vânjuleț, P2582 Corlățel, P1258 Chilia), care urmează modelul arhaic de compoziție tripartită a mânecii, dar care aplică o serie de inovații în ceea ce privește cromatica sau elementele decorative. Spre exemplu, în multe cazuri se renunță la broderia specifică încrețului (punctul pe dos), la culoare (culoarea cânepie, galben pal, crem) și dimensiune (5–8cm): P1153 Băcleș – brodat peste fire, foarte îngust; P2633 Bălăcița – îngust, bicolor; P2635 Bălăcița – verde; P1127 Gârla Mare – îngust policrom; P2516 Jiana Mare – îngust, albastru; P2585 Obârșia de Câmp – foarte lat, rânduri sabiate de romburi de culoare mov, brodate peste fire; P2765 Smadovița – grenă, brodat cu mărgeluțe – (P1157 Breznița).

⁴⁶ Similare cu piese din colecțiile Muzeului Țăranului Român din București

⁴⁷ Varvara Buzilă, *op. cit.*, p. 19

⁴⁸ Elena Secoșan, *op. cit.*, p. 100

Gura cămășilor se închide într-o parte sau pe mijloc, cu nasture, în proporție destul de mare: 10 cămăși (față de cămășile din Plaiul Cloșani, Zona Centrală) care se închid cu șnurulețe sau unele, mai recente, au gura largă de se îmbracă „pe cap“ (P220 Gârla Mare, P1567 Gârla Mare, P236 Gârla Mare, P1133 Gârla Mare, P2765 Smadovița). La cele mai multe gura cămășii se termină cu bentiță, brodată (ca majoritatea acestui tip de piese din Mehedinți), dar există și cămăși la care încrețitura de la gât este susținută de un fir mai gros de ață – berezău⁴⁹ (P2585 Obârșia de Câmp), peste care se aplică prin coasere un șnur colorat sau o panglică (P2728 Bâcleș).

Există mai multe cămăși unicat, am putea spune, din punct de vedere al realizării decorului, printr-o combinație personală de elemente decorative, realizată de fiecare dintre femeile care au confecționat aceste piese de port, (P2765 Smadovița) cu elemente geometrice asociate cu elemente florale geometrize; P2601 Scăpău, P2634 Bălăcița – elemente geometrice, combinate cu motive vegetale și florale liber desenate; elemente geometrice combinate cu motive florale involte (P2582 Corlățel). O cămașă de la Dobra (P2632) se detașează ca originalitate prin combinația de motive geometrice (cercuri care se intersectează), florale și zoomorfe -*fluturele*⁵⁰, ce formează un decor în tablă pe altiță și brațul mânecii, iar o altă cămașă prin decorul în tablă, format de elemente decorative mărunte – motiv zoomorf – *melcul*⁵¹ (este un simbol lunar universal, indicând renasterea periodica), pe mânecă și piept. (P239 Petra).

Materialul avut la dispoziție ne permite să conchidem că în Subzona de Sud a Mehedințiului ciupagul, chiar dacă și-a pierdut spre a doua parte a sec XX din amploarea croiului inițial, a păstrat tradiția decorului tripartit pe mânecă, cu altiță separată sau nu, mâneca cu umerăș, cu râuri, cu rânduri sabiate, terminarea gurii cămășii cu bentiță sau cu berezău.

Există trei exemplare care au mâneca strânsă pe șnur la capăt (P1153 Bâcleș, P236 Gârla Mare, P 2585 Obârșia de Câmp, P2586 Obârșia de Câmp), o cămașă se termină cu manșetă (P2511 Salcia), variantă apărută sub influența bluzei orășenești, iar o cămașă are mâneca ușor strânsă de feston (o soluție găsită de cea care a confecționat această piesă de port).

Trecând în revistă cămășile femeiești fără poale din subzonele: Plaiul Cloșani, Clisura Dunării, Subzonele Centrală și de Sud remarcăm că această piesă de port femeiesc, cămașa încrețită în jurul gâtului (tipul carpatic), în variata cu mâneca tripartită (tipul inițial, cel arhaic apărut ca urmare a unor necesități impuse de croi, când încrețul avea rol funcțional în primul rând) este prezentă în toate aceste

⁴⁹ Elena Secoșan semnalează acest mod arhaic de terminare a gurii cămășii: „Crețurile susținute de o simplă ață (berezău, n.a.), cum se mai păstrează încă la cămășile din Moldova, au fost fixate pe parcursul timpului într-un guleraș îngust, denumit *bentiță*”, (op. cit p. 143)

⁵⁰ Fluturele-insectă cu valori mitice, reprezentând reîncarnarea strămoșilor, între altele prevestitor după caz de bunăstare, sănătate sau dimpotrivă de nenorocire sau boală, (Ivan Evseev, *Magie, Demonologie, Mitologie Românească*, Editura Amarcord, Timișoara, 1998, p. 143)

⁵¹ Melcul-simbol al regenerării, reîncarnarea strămoșilor, cu funcție apotropaică (*Ibidem*, p. 271)

subzone etnografie, (avem în vedere artefactele din colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier), însă ca pondere în mod diferit, de la o subzonă la alta. În Plaiul Cloșani și Subzona Centrală cămașa încrețită în jurul gâtului, cu mâneca de tip tradițional, largă la capăt, tripartită, cu încreț brodat în punctul pe dos este prezentă mai mult și coexistă cu cămașa cu mâneca dintr-una, în tablă, cu râuri, nisipită sau rânduri sabiate. În Clisura Dunării, cămășile în general sunt strânse la mânecă, terminate cu pumnași, fodori, mâneca tripartită dacă există se abate de la modelul tradițional în sensul că încrețul este realizat într-un alt fel de broderie (decât cea în punctul pe dos, și de culoare albă, crem sau cânepie). Întâlnim și mâneca dintr-una, în tablă, cu râuri, rânduri sabiate, ciurată sau cu umerăș. Pentru numărul redus de piese se observă o diversitate semnificativă a modului cum este tratat decorul pe cămășile din Clisura Dunării, cele mai numeroase exemplare fiind cele monocrome – albe cu decor ciurat (broderie de culoare albă pe fire trase), dar găsim și cămașa tip poncio, cămașa cu decor ales în război cu mâneca în tablă, sau cu umerăș, largă la capăt, cu mâneca tripartită, cu rânduleț pe lângă alțiță.

Dacă în Clisura Dunării, în general mâneca se termină cu cipcă, exemplarele asemănătoare provenite din Zona de Sud (aflate în colecțiile muzeului) sunt doar două, în timp ce nouă se termină cu feston, iar cele mai multe sunt cu tiv simplu.

Din punct de vedere cromatic cele mai multe cămăși sunt policrome, (P2601 Scăpău, P221 Gârla Mare, P2600 Scăpău, P2634 Bălăcița, P2635 Bălăcița), uneori predominând o anumită nuanță (P1127 Gârla Mare, P2586 Obârșia de Câmp) roșu, P216 Gârla Mare – negru, P2582 – negru, galben, P1258 Chilia – grenă, P2516 Jiana Mare – crem, P2632 Dobra – maro). Altele sunt monocrome: grenă (P220 Gârla Mare, P1272 Petra, P2633 Bălăcița), maro (P2566 Punghina, P239 Petra), mov (P2585), roșu (P2511 Salcia), negru (la cămășile cu mâneca cu încreț, doar acesta este colorat, P225 Gârla Mare, P2599 Scăpău, P1137 Gârla Mare, P1277 Bâcleș, P1567 Gârla Mare, P236 Gârla Mare, P1133 Gârla Mare), albastru (P1299 Vânjuleț, P1400 Jiana, P1153 Bâcleș, P2765 Smadovița). În ceea ce privește culoarea albastră a decorului revenim asupra precizării făcute la începutul cercetării noastre⁵² asupra ciupagului din Mehedinți. Rămânem la părea că albastrul utilizat la piesele de port popular nu este caracteristică generală a costumului femeiesc mehedințean, dar credem că a fost o culoare la modă la un moment dat (probabil la începutul secolului XX, până către jumătatea secolului), iar cele mai multe astfel de exemplare, aflate în colecțiile muzeului, s-au păstrat din Zona de Sud, de câmpie a Mehedințiului.⁵³

⁵² În acest studiu, pentru Subzona Plaiul Cloșani (vezi nota2) avansăm părerea că albastru nu este cromatica specifică portului femeiesc Mehedințean (contrazicând astfel aprecierea forțată a lui Gh. T. Dumitrescu, *Arta populară olteană*, Oltenia, 1943, p. 409.

⁵³ Din Zona de Sud a Mehedințiului în colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier, există următoarele ciupage cu cromatică albastră: P1153 (Bâcleș), P1299 (Vânjuleț), P1400 (Jiana), P2765 (Smadovița). Din alte subzone mai există P2688 (proveniență neidentificată), P1227

Între piesele din Zona de Sud nu găsim ciupagul cu mâneca ciurată -tip răspândit în Clisura Dunării, sau cu broderie de culoare albă peste fire. Găsim însă două piese (donație P2729 Scăpău, P2730 Scăpău), ca aspect aducând cu ciupagul din Banatul de munte (așa cum era el confecționat din anii 1970–1980, din pânză de nailon, alb) cu broderie cu fir metalic, compoziție decorativă în tablă de motive vegetale-florale, liber desenate, mâneca cu pumnaș, influențe primite pe calea traficului fluvial, sau ca efect al circulației populației cu ocazia șantierului de la Hidrocentralele Porțile de Fier I și II, sau în alte centre industriale din Banat, Călan, Reșița, Hunedoara etc.

Amploarea și complexitatea decorului la altiță, pe brațul mânecii, realizarea decorului cu mărgeluțe policrome, paiete, reprezentând elemente geometrice, vegetale, florale, zoomorfe ingenios și novator combinate între ele conferă fiecărei piese statutul de unicat iar majoritatea artefactelor păstrate în colecția muzeului au făcut parte din ansambluri vestimentare de sărbătoare. De altfel așa se explică că aceste piese de port femeiesc s-au păstrat în stare bună și au putut fi identificate în teren și achiziționate în campaniile din a doua jumătate a sec. XX, sau primite ca donații la începutul mileniului trei.

(proveniență neidentificată), P1214 (Butoiești, Zona Centrală), P238 (Bâlvănești, Plaiul Cloșani), P1249 (Izverna, Plaiul Cloșani), P1579 (replică confecționată de coop. Baia de Aramă).

PLANȘA 1/a

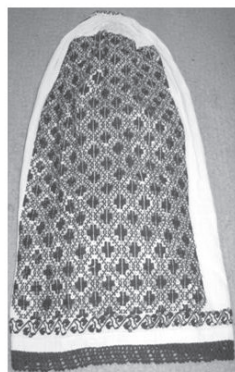


P2594, Cremenea

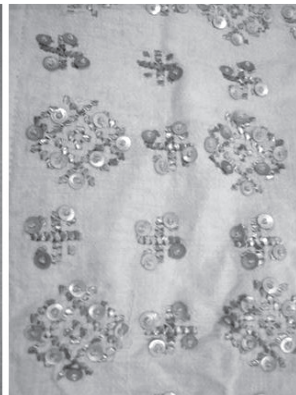


P1140, Tarnița

PLANȘA 1/b



P1126, Bârzuica



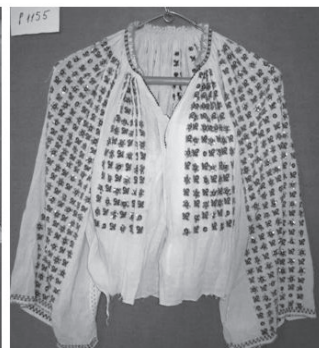
P2114, Cervenita



P1129, Meriș



P228, Broșteni



P1155, Izvorul Bârzii



P1128 Tr Severin

PLANȘA 1/c



P1298 Butoiești



P1242 Greci



P2544 Lupșa de Jos



P1148 neidentificat

Planșa 2/a



P1397Crăguiești



P2547Lupșa de Jos



P1400 Jiana

Planșa 3/a



P1209 Crăguiești



P1215 Cireșu



P223 Șișești



P2721 Căzănești



P1256 Malovăț



P1225 Baia de Aramă



P1364 Cocorova



P1174 Crăguiești



P1263 Jidoștița



P224 Șișești



Planșa 3/b
P1216 Cireșu



P1164 Sfodea(Balta)



P1161 Podeni



P1169 Balta



P1167 Ilovăț



P1191 Costești (Balta)



P1186 Bălvănești



P1225 Baia de Aramă



P1162 Corcova



P1221 Orșova



P1180 Orșova

CONSIDERAȚII PRIVIND FUNCȚIONALITATEA, TEHNICA DE EXECUȚIE ȘI DECORUL ÎNCREȚULUI

Ecaterina Bosoancă

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT LA FUNCTION, LA TECHNIQUE ET LE DÉCOR DE LA BRODERIE SUR FRONCES

A partir des sources bibliographiques, iconographiques et visites virtuelles des collections textiles muséales, l'auteur propose des considérations concernant un segment décoratif particulièrement persistant dans la composition ornementale de la manche des chemises féminines traditionnelles roumaines. Suivant la fonction, la technique et le décor géométrique des fronces brodées, sont faites des analogies avec des pièces de costume appartenant à des zones différentes européennes.

Mots clé: fronces, broderie sur fronces, broderie à l'envers, techniques décoratives géométrisantes, histoire du costume au XVI^e siècle, art aulique, art populaire

Cuvinte cheie: încreț, broderie pe crețuri, broderie pe dos, tehnici decorative geometrizante, istoria costumului de sec. XVI, artă aulică, artă populară

Aflat de obicei în centrul compoziției tripartite de pe mânecile cămășilor femeiești din Oltenia, Muntenia, sudul Transilvaniei și Moldova¹, acest segment ornamental de mici dimensiuni, remarcabil prin aspect și persistență în timp, suscită interes sub aspectul evoluției istorico artistice și tehnice, integratoare într-o dinamică a vestimentației europene, a celei mai importante piese de costum tradițional românesc.

În 1862 Alexandru Odobescu, descriind portul domnițelor (fig. 5) din veacul al XVI-lea, păstrat în fresca bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, remarca, în puține cuvinte încrețul: „La femeile din această din urmă epocă, o iie sau o cămeașă de pînză subțire, cusută în lungul mîneșilor cu vîrghi de fir și de culori vii, dar bine potrivite, învălește brațul subt largile-i cute și se încheie la mînicuțe cu

¹ H.M. Formagiu, *Portul popular din România*, Catalog tipologic, București, 1974, p. 38.

o betelie decorată; altița de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, și încrețul e compus din largi găitane, ca niște brățări de fir”.² Moda feminină a începutului de secol XVI se regăsește și în portretul (fig. 6) cneaghinei Iuliana, soția hatmanului Arbore, din fresca mănăstirii cu același nume; haina ei lungă lasă la vedere mâneca bogat decorată, a cărei lărgime pornește dintr-un fel de brățară manșon din blană, amintind un model la care ornamente din acest material acopereau umerii în locul unde se cosea mâneca de haină³, ținută devenită aproape oficială la curțile Europei occidentale și supraviețuind până în secolul al XVII-lea prin costumul purtat de suverane la încoronare. În istoria costumului mâneca oferă un exemplu interesant pentru a urmări evoluția modei, care va epuiza toate posibilitățile într-un domeniu relativ restrâns⁴. Costumul medieval, se spune, a căpătat mânecile de la Bizanț. În secolul al XII-lea, mai ales la sfârșitul Evului Mediu, când un mare număr de modele au fost create, au apărut mânecile cusute pe costum. Erau diverse: căzătoare, precum aripile, în formă de pâlnie ori de sac, bufante, în formă de pungă sau matlasate la umăr⁵. În Renaștere au devenit enorme, și reprezentau ornamentul cel mai important. Lesne de schimbat, erau cusute foarte slab sau prinse cu șireturi sau ace. Erau împodobite cu perle, formând compoziții în rețea de romburi intersectate⁶. Opulența se manifesta prin amplexarea veșmintelor⁷. Moda cămășii care dădea siluetei volum, prin acumularea cutelor sau crețurilor, înregistrată de la sfârșitul secolului al XV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea, cerea ca trupul să fie voluminos; de la mijlocul secolului XVI o schimbare rapidă în modă avea să determine revenirea la silueta suplă, ca urmare jiletca ajustată avea să ia locul cămășii înfoiate. Fenomen propriu civilizației occidentale, moda solicita eforturi costisitoare de reprezentare, stipulată în epocă prin legi somptuare, a statutului social ori civil. În orașul Nürnberg, în anul 1493 și din nou în 1583, portul cămășii împodobite cu perle ori broderii încrețite cu aur și argint, era permis doar patricienilor⁸. Este amintit obiceiul mireselor⁹ germane de a dăruii viitorului soț o cămașă lucrată cu fir de aur, cu mențiunea că existau tinere dispuse să plătească de bună voie în jur de 20 guldeni¹⁰ amenda la legea

² Al. Odobescu, *Câteva ore la Snagov*, „Note de călătorie”. Ediție, cuvânt înainte, tabel biobibliografic de Corneliu Popescu, București, 1981, p. 103

³ C. Caragea, *Istoria vestimentației europene*, București, 1999, p. 75

⁴ L. Kibalova, O. Herbenova, M. Samarova, *Encyclopédie Illustrée de la Mode*, Paris, 1970, p. 425

⁵ *Ibidem*

⁶ *Ibidem*, p. 139–140

⁷ Lee Ann Posavad, *Cut and construction of a man's Pleatwork Embroidered Shirt c. 1500–1600*, p. 2–17 pdf la <http://medievalhandwork.com/category/pleatwork>

⁸ *Ibidem*

⁹ În acest context se confirmă importanța specială acordată de-a lungul timpului în arealul european tradiției confecționării trusoului textil, ocupație în care adesea erau antrenate femeile specializate (vezi izvoadele de lucru în documente românești). Vezi și L. Welters, *Embroidery on Greek women's chemises in the Metropolitan Museum of Art*, p 5, pdf/ <https://www.wcs.arizona.edu>

¹⁰ J. Zandel – Seidel, *Textiler-Hausrat; Kleidung und Textilien aus Nürnberg 1500–1650*, München, 1990 apud L.A. Posavad, op. cit.

somptuară. Exista o relație între prezența broderiei prețioase și statutul social al purtătoarelor¹¹. Secolele XV–XVII au văzut epoca mânecilor atașate cu ace sau șireturi (fig. 19). Erau costisitoare și bogat decorate. Astfel fixate mânecile erau mai ușor de purtat și permiteau mișcările umărului și cotului. Extravagant, unele erau crestate, pentru a lăsa la vedere mâneca de dedesupt¹²; în secolul XVII mâneca va căpăta forma naturală a brațului¹³.

Prefigurat sau nu de decorul veșmintelor (fig. 1) din Antichitate -cunoscutele *paragaudion*¹⁴ și *clavus*¹⁵ (benzi decorative țesute ori brodate, păstrate în secolele V–VI de *dalmatica* feminină și de *tunica talaris*, veșmânt lung cu mâneci largi devenit după secolul VI exclusiv liturgic (stihar), și adaptate ulterior în vestimentațiile (fig. 2–4) tradiționale bizantină¹⁶ și musulmană¹⁷, cu ecouri europene medievale¹⁸ și renaștentiste încrețul (fig. 13–17) cămășilor românești din secolele XIX–XX are amprenta rafinamentului și splendorii din alte vremuri a costumului cu două veșminte suprapuse, în care diferența (fig. 8, 11) de lungime a mânecilor pune în valoare fragmentele decorate ale cămășii de dedesupt.

Alexandru Dima, analizând relațiile artei populare, cu referire la *obiectele circulației populare și originea lor*, cita din autorii¹⁹ occidentali ai începutului de

¹¹ Jana Negoită descoperea semnificații de ordin social și istoric ale cusăturii decorative pe crețuri atunci când considera ansamblul portului cu cosițe, pleteri, cămașă cu ciupag și zadie cu trup vânat drept marcă distinctivă a foștilor obști de români liberi, ulterior iobagi regali în perimetrul cetăților transilvane regale. Cf. J. Negoită, *Broderia pe crețuri. Geneză și semnificație*, „Acta Musei Porolisensis”, Zalău, 1977, p. 373–383 p. 380. De menționat în context faptul că iobagii cetății (*iobagiones castri*) constituiau o structură socială intermediară între mica nobilime și țărănime, menționată în documente. Nobili, chiar cnezi sărăciți, sau proveniți din prizonierii de război, erau dependenți de cetate din punct de vedere social și militar. Cf. N. Chipurici, *Instituții medievale în vestul și sudul Olteniei. Dicționar*, Drobeta Turnu Severin, 2014, p. 216

¹² Varietatea decorului, răuri drepte, oblice etc, în porțiunea de sub încreț a mânecilor, nu e străină de acest episod al modei de demult.

¹³ Kibalova et.al, *op. cit.*, p. 425

¹⁴ decorul de excepție al altței cămășilor țărănești perpetuează probabil valoarea simbolică a vechilor ornamente *paragaudion*, țesute sau brodate pe umeri la veșmintele din Antichitate

¹⁵ E. Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, tome I, Paris, p. 1242–1244

¹⁶ Marie Grau, *Istoria costumului*, București, 2002, p. 22–23

¹⁷ *Tiraz*, benzi decorative deosebit de prețioase, veritabilă instituție cu originea în formule votive și în anticele *clavus*, transmise în lumea islamică prin intermediul coptilor și al Bizanțului, valorificând calitatea materială și simbolică a țesăturii. *Tiraz* nu era o marfă comercială, era destinată doar pentru darurile de preț. Cf. Sourdrel, Janine Sourdrel-Thomine, *Civilizația Islamului clasic*, vol. 2, București, 1975, p. 4–48.

¹⁸ În secolul al XIV-lea femeile din Toscana poartă acasă *gonella*, o tunică de lână foarte simplă, prevăzută cu mâneci, detașabile după 1450, care se îmbrăca peste *camicea*, cămașa lungă de in sau bumbac, Ch. de la Roncière, *Viața privată a nobililor toscani în ajunul Renașterii*, în vol. Istoria vieții private, coordonatori Philippe Ariès și Georges Duby, vol. 3, București, 1995, p. 234

¹⁹ Hans Naumann, *Grundzüge der deutschen Volkskunde*, 1922, p. 7 (Portul popular i-a apărut ca fiind o simplă reluire și un ecou de mai târziu al modei precedente a nobililor și burghezilor din secolul al XVI-lea până la al XIX-lea, ceea ce au reconfirmat și alte studii); Charles Lalo, *L'art et la vie sociale*, p. 143 (Ca și moda, arta populară porcede de sus în jos, nu de jos în sus. E o artă aristocratică devenită populară prin anume caractere de simplitate și facilitate care au

secol XX, afirmând la rândul său că „Se verifică.. sensul destructiv și constructiv al procesului circulației care duce la asimilarea operei individuale, cu o factură impersonală, atemporală, abstractă, dar inteligibilă, spre a putea fi primită de comunitate. Cu cât creația circulă mai îndelung și pe o întindere spațială mai mare, cu atât aceste caractere devin mai accentuate. Lucrurile se întâmplă la fel cu portul, de pildă, care, pe măsură ce se răspândește în mai multe regiuni, pierde specificul fiecăreia și devine tot mai general”²⁰. Distinși cercetători români ai relațiilor dintre arta mediilor instruite și arta populară românească „permanente și reciproce, ale căror rezultate interesează pe oricine se preocupă de istoria acestei civilizații”²¹, i-am numit pe Răzvan Theodorescu și Corina Nicolescu, s-au exprimat asupra acestei chestiuni în secolul trecut. „După părerea noastră cusăturile bogate ale portului țărănesc au apărut mult mai târziu, în epoca feudală, în contact cu broderia costumului de curte, de tradiție bizantină și orientală [...]. Dar moștenirea cea mai bogată, transmisă costumului țărănesc este broderia. Procesul de pătrundere a unor elemente proprii costumului de curte în portul popular s-a petrecut într-un timp îndelungat, cel puțin 5 veacuri, ducând la îmbogățirea și originalitatea portului românesc. Sub acest aspect socotim că cercetarea costumului de curte nu poate fi desprinsă de cea a îmbrăcămintei țărănești, folosind în mare măsură pentru înțelegerea procesului istoric.”²²

George Oprescu²³, în pagini dedicate în anul 1929 broderiei românești, remarca valoarea artistică a punctului de broderie în relief utilizat la realizarea încrețului. Elena Secoșan²⁴ și Hedvig Maria Formagiu²⁵ definesc același segment

făcut să fie adoptată de un public întins) apud Al. Dima, *Arta populară și relațiile ei*, Minerva, București, 1971, p. 136

²⁰ *Ibidem*, p. 147

²¹ R.Theodorescu, *Sur les débuts de l'art populaire médiéval roumain*, în vol. Roumains et balkaniques dans la civilisation sud-est européenne, București, 1999, p. 162; R. Theodorescu, *Bizant, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 10, 13, 40, 267, 339; R.Theodorescu, *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)* vol 2, București, 1987, p. 99; Paul Simionescu, *Pitoresc rural și extravaganță orientală în vestimentația din târgurile și orașele Țării Românești și Moldovei*, REF, TOM 28, NR2, 1983, București, p. 132-148,

²² C. Nicolescu, *Istoria Costumului de curte în Țările române. Secolele XIV-XVIII*, București, 1970, p. 79-83

²³ G. Oprescu, *Embroidery*, „Peasant art in Roumania”, Special autumn number of the „STUDIO”, London, 1929, p. 66. Materialul ilustrativ include fotografii ale pieselor din colecția sa de artă populară, printre care cămăși mehedințene, amintind și de faptul că în anii premergători primului război mondial George Oprescu a fost profesor și director al Liceului Traian din Turnu Severin și contemporan inițiativei muzeale de atunci a lui Alexandru Bărcăcilă.

²⁴ „Cusut pe dos, încrețul păstrează o tehnică de veche tradiție, cu un aspect de reliefuri consistente. Încă din secolul trecut încrețul și-a pierdut rostul utilitar, prin creșterea altitei la dimensiuni potrivite la dimensiunea mânecii ce se prindea, de acum întinsă, de altită. A rămas totuși în compoziția decorativă a mânecii ca un simplu chenar decorativ”, E. Secoșan, *Portul popular din Mehedinți*, în vol. *Artă populară din Mehedinți*, Drobeta Turnu Severin, 1983, p. 96

²⁵ „Încrețul[...] ține cumpăna între celelalte două componente [...] este elementul care se

ornamental. Alți autori²⁶ români din secolul XX, stăruiind în analiza costumului popular românesc, descriu încrețul cu referiri la caracterul funcțional, broderia monocromă, preponderent geometrică, materiale și tehnici de execuție și denumiri populare. Termenul apare de asemenea în lucrări cu conținut lexicografic²⁷.

Concomitent cu considerarea atentă a bibliografiei clasice românești, ne-a fost utilă vizitarea virtuală a colecțiilor textile ale muzeelor europene și extraeuropene, alternând cu informația accesibilă în format electronic și care tratează subiecte aparent exterioare temei propuse, respectiv costumul printre globalitățile esențiale, fluiditatea modelelor și modelor, istoricul industriei luxului vestimentar, prestigiul cultural al femeii în cultura broderiei și în civilizația textilă, importanța orașelor creative, izvor de inovații estetice, arheologia experimentală, presupunând redescoperirea gesturilor și tehnicilor dispărute. Observațiile noastre vizează câteva aspecte funcționale, tehnice și ornamentale, evidente în interiorul arealului european al vestimentației feminine și, sperăm, utile în mai buna cunoaștere a costumului popular românesc.

Funcționalitate. În calitate de segment funcțional-decorativ încrețul se asociază raportului existent între tipurile morfologice și decorative, cheie în legătură cu care H.M. Formagiu²⁸ afirma, pe bună dreptate: „Determinarea tipurilor de formă dă posibilitatea determinării tipurilor și variantelor ornamentale și totodată posibilitatea argumentării că, oricât de variate ar apărea formele pieselor de port, ele sunt fondate pe o constantă și unitară concepție de croi, și numai dinamica decorului este aceea care generează impresia inepuizabilei varietăți”. Referindu-se la evoluția independentă a tipurilor de croi și decorative, observația este general valabilă, „tipurile decorative sunt distincte²⁹, nu interferează totdeauna cu cele de croi”. Calitatea de relict este determinată de vechimea modului în care încrețul intervenea în racordarea mânecii la stanul cămășii. Acesta este altminteri criteriul³⁰ folosit de H.M. Formagiu pentru determinarea tipurilor de

evidențiază în compoziția de ansamblu prin puterea contrastului motivistic și cromatic”. H. M. Formagiu, *op. cit.*, p. 39

²⁶ G.T. Niculescu Varone, *Costumele naționale din România întregită*, București, 1939, p. 127, 133, 134, 141, 156, 169; C. Catrina, *Ornamentica iilor din subzona Tîrnava Mare (Rupea)*, Revista Muzeelor, 3/1970, p. 266 –271; G. Stoica, V. Vasilescu, *Portul popular din Gorj*, Tg. Jiu, 1971, p. 47, 48, 66, 69; E. Secoșan, *Portul popular din Vâlcea*, în vol. *Arta populară din Vâlcea*, Rm. Vâlcea, 1972, p. 119; E. Pavel, *Portul popular moldovenesc*, Iași, 1976, p. 34–40; N. Dunăre, *Civilizația tradițională românească în Curbura Carpatică Nordică*, București, 1984, p. 228; M. Bătcă, *Costumul popular femeiesc. Repere tradiționale*, în vol. *Dimensiunile spirituale ale Basarabiei*, București, 1998, p. 151; L. Rădulescu, *Punctele de cusătură la cămașa femeiască din Țara Oltului*, Revista Muzeelor, 1–3/2000, p. 207–211

²⁷ E. Alterescu, *Glosar de termeni de port popular din Transilvania și Banat*, în vol. *Studii și cercetări de etnografie și artă populară*, vol. 1 București, 1981, p. 238; P. Petrescu, G. Stoica, *Dicționar de artă populară*, București, 1985, („cusătură”, p. 177–179; „încreț”, p. 262–263)

²⁸ H.M. Formagiu, *op. cit.*, p. 24

²⁹ *Ibidem*, p. 39

³⁰ H.M. Formagiu, *op. cit.*, p. 42

cămașă: modul de racordare a mânecii la stan, respectiv la baza gâtului sau la umăr. Pe același tip de bază apar o serie întreagă de variante ornamentale, care crează falsa impresie a unei varietăți de tipuri morfologice. Acesta este criteriul ales de Elena Secoșan, care considera mâneca deținătoare a celui mai bogat decor, „elementul de bază în criteriul de clasificare a cămășilor și de orientare în tipologia acestora”³¹, recunoscând³² totuși că intervenția elementului ornamental se face întotdeauna în acord cu linia croielii.

Necesitatea racordării mânecii (la umăr, în tipul *poncho*, la baza gâtului în tipul *carpatic*) cămășii, în acord cu croiul hainei de deasupra (care se oprește la umăr (fig. 18) sau îl îmbracă (fig. 11), ajungând până deasupra cotului) a dus la apariția încrețului. Există similitudini în cazul cămășilor femeiești și bărbătești, soluții identice de racordare a mânecii la stan prin intermediul unui segment funcțional decorativ plasat în zona umărului (fig. 20, 21, 25, 26, 34 la cămășile românești), (fig. 22, la cea grecească), (fig. 27, la cămașa sardă), (fig. 24, la cămașa spaniolă), (fig. 23, la cămașa portugheză) sau deasupra cotului (fig. 13–16 la cămășile românești).

În comparație cu altița³³, element de croi și ornamental, încrețul și-a pierdut rostul funcțional, de ajustare, reducere prin încrețire, a suprafeței de țesătură, conservând doar un rol decorativ, de respectare a tradiției³⁴. Deși cu rostul pierdut, el este păstrat pe același loc, întins în lungime mai mare decât altița, *atât cât era nevoie să încrețească mâneca pe vremuri, ca un semn al unor legi pierdute în timp*³⁵. Există o relație între funcție și decorul geometrizarant al elementului funcțional decorativ; varianta C³⁶ a tipului de croi I (cămașa cu altița separată), prezintă din acest punct de vedere un exemplu al compatibilității altiță-încreț.

Așa cum poate fi comparat cu altița (element de croi și ornamental), încrețul suscită, în calitatea de element relict de croi, analogia cu pavele, a căror prezență este obligatorie la variantele cămășilor și ale hainelor de deasupra. Sunt elemente cu rol de sporire a elasticității piesei de port în puncte de maximă tracțiune. În unele zone ale Banatului, în Oltenia (Mehedinți) și sudul Transilvaniei (Hațeg), pavele (la tip de croi I/A³⁷), sunt croite în forma unor triunghiuri³⁸. Existența în croiurile românești de cămașă sau șubă, a pavei triunghiulare sau pentagonale cu vârf ascuțit (Muscel, Caransebeș, Bran³⁹) în zona subțiorii, trimite la o posibilă comparație, utilă în intenția datării, respectiv a înțelegerii regresului în timp al fragmentelor inițial funcțional decorative. Vestigiile costumului liturgic

³¹ E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, p. 95

³² *Ibidem*, p. 45

³³ E. Secoșan, P. Petrescu, *op. cit.*, p. 48

³⁴ *Ibidem*, p. 47–48

³⁵ *Ibidem*, p. 54

³⁶ H.M. Formagiu, *op. cit.*, tip I,C, p. 30 și fig. 12, p. 35

³⁷ *Ibidem*, p. 29

³⁸ *Ibidem*, p. 33

³⁹ *Ibidem*, p. 36

occidental din secolele XI–XII oferă în acest sens analogii privind vechimea și rolul încrețului. Clinul plisat⁴⁰, prezentând funcția și decorul oarecum comparabile cu ale unui încreț arhaic, din stiharulsf. Bernoulf din Utrecht (fig. 29), datând din secolul XI, este considerat ca fiind *poate cel mai vechi model de broderie pe cute*⁴¹. La fel de interesantă, cămașa (fig. 30) Sfântului Hugo, episcop de Grenoble (1052–1132), unde, în reproducerea fotografică a clinului de la subțioară, se distinge decorul geometric. Este o piesă de referință pentru costumul liturgic de secol XII, confecționată din pânză de in cu broderie albă. Pliurile laterale se adună într-un triunghi artistic lucrat, încrețite într-o cusătură cu romburi în relief, care conferă materialului rezistență, exact într-un loc supus uzurii⁴².

În calitate de element decorativ încrețul poate fi comparat eventual cu cheițele, cusături funcțional decorative care subliniază din vechime liniile de croi. Prezentând piese grecești existente în colecția Muzeului Metropolitan de Artă din New York, Linda Welters face o remarcă valabilă și în cazul cămășilor românești: amplasarea broderiei pe cămăși urmează tradiția bizantină a decorării cadrului simplu structural; broderia la guler, la extremitatea mânecii, pe liniile de croi, la poale și, în câteva cazuri, în benzi de motive brodate pe lângă cusăturile de închidere, conservă amintirea *clava*-elor de pe tunicile romane.⁴³

Tehnica. Cele mai frecvente tehnici de realizare a încrețului decorativ au fost cusătura pe dos (fig. 53–54), cu aspect bombat datorită firului mai gros, de mătase toarsă⁴⁴, și cusătura la un fir pe fața materialului (fig. 55–57), mai recent diferite puncte de broderie peste fire, broderia în cruci, și broderia mecanică (alesătura în cocleți). Este probabil că încrețul funcțional de odinioară, cel care aduna printr-o broderie geometrizantă lărgimea materialului mânecii, să fi fost realizat în vechea tehnică a broderiei printre crețuri (fig. 27, 28) sau pe muchia crețurilor, iar din acest punct de vedere aspectul să fi fost asemănător cu *șirul peste cot*, încrețit cu *trăsură*, o cusătură vizibilă azi pe cămașa femeiască din zona Huedin (fig. 12). George Oprescu⁴⁵ făcea în 1929 primele observații asupra broderiei geometrice pe crețuri, apreciind că nu este specific românească, ci, indiscutabil, de origine occidentală. În secolele XV–XVI era găsită în multe locuri din Occident, în Italia, Elveția, Germania, Țările de Jos, Anglia și nordul Franței. Spre exemplificare menționa portretele maeștrilor italieni, germani, olandezi. După părerea sa acest mod de ornamentare s-a răspândit la saxonii din orașele și satele

⁴⁰ Reproducerea ilustrației după *Textile Conservation and research from the Abegg Stiftung*. La <http://books.google.ro>

⁴¹ L. A. Posavad, *Pleatwork embroidery*, la <http://www.pleatworkembroidery.com>

⁴² D. L.M. de Massiac, *Ornements sacrés de Saint Hugues, évêque de Grenoble (XIIe siècle) conservés à la chartreuse de Valsainte*, Fribourg artistique à travers les âges, 17, 1906, Fribourg, p. 21–25, doc.rero.ch, pdf

⁴³ L. Welters, *Embroidery on Greek women's chemises in the Metropolitan Museum of Art*, p. 7–9 pdf, la <https://www.wcs.arizona.edu>,

⁴⁴ în Mehedinți *mătase de guși toarsă*, utilizată în culoare naturală

⁴⁵ G. Oprescu, *op. cit.*, p. 39

Transilvaniei, iar de la ei la țărani români, care l-au păstrat. Era un procedeu ingenios de a obține ajustarea pe corp prin încutare și broderie aplicată pe cute. Ulterior Nicolae Dunăre⁴⁶ cercetează pătrunderea din vechea tradiție culturală europeană și răspândirea aceluiași procedeu decorativ pe teritoriul României în contextul schimburile interetnice de bunuri culturale și artistice. Orditul datează din primele secole ale mileniului nostru, și potrivit autorilor germani citați, I. Bielz și Treiber – Netoliczka, o formă inițială a acestui procedeu a fost practică de sași încă înainte de așezarea lor în Țara Bârsei și în celelalte zone din Transilvania. Legăturile comerciale și meșteșugărești ale centrelor Brașov, Sibiu, Bistrița cu Occidentul au înlesnit pătrunderea acestei împodobiri atât la sașii orășeni, cât și la cei din mediul rural. Același autor semnalează prezența procedurii decorative și la polonezi, maghiari, slovaci, cehi, huțuli, prin intermediul aceleiași populații saxone⁴⁷ și numește termenii utilizați în limbile germană (*Gereihsel*), poloneză (*v kule*), maghiară (*darázsolás*). Piese de port⁴⁸ saxone purtând acest tip de broderie (încrețul simplu, încrețul decorativ nebrodat și cusutul pe muchiile cutelor) apar în costumul sâsoaicelor (fig. 43–44) din Transilvania, inclusiv în Țara Bârsei, precum și în zone transilvănene cu populație ungurească. Broderia se plasează în partea superioară a fustei cu bretele⁴⁹, sau a unor șorturi, sub gulerul și la partea inferioară a mânecilor de la cămășile femeiești. Pentru arealul românesc⁵⁰ Nicolae Dunăre amintește cusutul arhaic pe dos, atestat în broderia medievală românească, în epoca lui Constantin Brâncoveanu, până în perioada modernă, cusutul urzit pe fir în broderii liturgice din secolele XIV–XV și cusutul urzit pe crețuri care, în broderia populară românească însumează într-o sinteză⁵¹ tehnică creatoare, mai multe procedee decorative: încrețul elementar arhaic, cusutul urzit pe fir sau trăsorește pe fir, cusutul *Gereihsel*⁵², dar fără broderia plină și fără punctul de tighel.

Lee Ann Posavad⁵³, interesată în cercetarea și reconstituirea broderiilor pe crețuri (termenul frecvent utilizat este *cute*) datând din secolele XIV–XVI, angajată în proiecte vizând recuperarea motivelor și a tehnicilor de broderie abandonate, distinge ca și Nicolae Dunăre două puncte de broderie: unul de fixare a cutelor prin firele care alcătuiesc un model geometric; un altul de utilizare a materialului

⁴⁶ N. Dunăre, *Țara Bârsei*, vol. 2, București, 1974, p. 366

⁴⁷ N. Dunăre, *Civilizația tradițională...*, op. cit., București, 1984, p. 236

⁴⁸ N. Dunăre, *Țara Bârsei*, op. cit., p. 367

⁴⁹ D. Beu, *Restaurarea unui obiect textil săsesc, rochia cu bretele (Busenkittel)*, Buridava, 9/2011, Rm. Vâlcea, p. 416–426

⁵⁰ Nicolae Dunăre, *Broderia populară românească*, Meridiane, București, 1985, p. 17–19

⁵¹ *Ibidem*, p. 22

⁵² Citează pe Bielz J., *Portul popular al sașilor din Transilvania*, ESPLA, Sibiu, 1956, apud BIBLIOGRAFIE Dunăre, no 32 și Bielz, J., *Arta populară a sașilor din Transilvania*, SCIA, III, 3–4, 33–48, 1956, no 33

⁵³ L. A. Posavad, *Cut and construction of a man's Pleatwork Embroidered Shirt c 1500–1600*, p. 2–17 pdf la <http://medievalhandwork.com/category/pleatwork> Lee Ann Posavad, *Pleatwork embroidery*, pdf la <http://www.pleatworkembroidery.com>

încutat drept fond pentru o nouă broderie. Menționează că modelele geometrice pentru broderia pe fire numărate (cuta corespunde unui punct de numărătură) sunt aplicabile la broderia pe muchia cutelor. Amintește și un al treilea, pe care nu îl consideră punct de broderie în înțelesul deplin al cuvântului, deoarece afectează integritatea materialului atunci când modelul se realizează prin ridicarea firelor din țesătură, denumit *italian smocking*⁵⁴. În secolul al XV-lea specializarea europeană în domeniul broderiei era avansată: existau așa numitele *camiciaia*⁵⁵, compartiment al gildei florentine a cusătorilor, care erau angajați să confecționeze la comandă veșmintele de bază pentru toți servitorii unei case. Deosebiți de aceștia erau *ricamatori*, meșteșugari specializați doar în broderie; confecționarea vestimentelor și brodatul erau lucruri total distincte. Autoarea menționează termenul german folosit pentru broderia pe crețuri, *Fitzarbeit*, și deopotrivă tehnica de încutare, care datează cu aproximație din secolul al X-lea; aceasta consta în trecerea firelor prin micile cute egale, care erau întărite prin udare. Există și procedeul prin care erau obținute cu ajutorul unei prese de lemn, care aduna și strângea cutele pe loc, pe măsură ce erau umezite. Urmele acestui procedeu sunt persistente pe toată lungimea țesăturii.

În cea mai mare parte a Europei ornamentul cu broderie pe cute apare în portretele negustorilor și ale micii nobilimi. În portretele olandeze, germane, italiene se recunoaște broderia *White Work*, strict geometrizantă, cu fir alb pe fond alb, frecventă în portretele clasei de negustori din această perioadă. Este considerată o variantă a stilului de broderie originat în Germania secolului al XII-lea, așa numitul *opus teutonicum* (fig. 48). Broderia⁵⁶ consta într-o lucrătură specială, realizată cu fire albe pe o pânză fină de in; motivele realizate într-o mare varietate – punctul în cruce, ajur și peste fire, sunt toate de inspirație monastică. În Germania, după reforma protestantă, broderia cu fir alb pe fond alb s-a integrat în lumea obiectelor profane și domestice, în decorul țesăturilor de casă (broderie cu fire de lână) și în decorul pieselor de costum. Ecouri românești ale acestei broderii se disting astăzi în cusăturile decorative ale cămășilor bărbățești (fig. 31, 34). Potrivit Annei Lee Posavad punctul a fost foarte răspândit timp de 50 ani (1490–1540) în Germania, Italia, ulterior Anglia. După 1540 moda expunerii parțiale a cămășii brodate dispare. Gulerul, mâneca, manșeta devin părțile vizibile ale veșmântului de deasupra, iar la mijlocul secolului începe să apară gulerul separat. După 1600 în mod opțional linia de atașare a mânecilor la umeri mai era subliniată de crețuri. Deja demodate în costumul orășenesc european spre sfârșitul secolului al XVI-lea, încutarea și broderia pe cute dispar treptat din preocupările meșteșugarilor specializați și devin apanajul clasei inferioare, muncitori și mici negustori. Cămașa muncitorilor englezi, cu segmente de broderie pe crețuri din secolul al XVIII-lea va

⁵⁴ Este posibil ca acest punct de broderie să fie identic cu cel denumit în bibliografia românească *crețuri de Maramureș*, cf. G. Stoica, *Dicționar de artă populară*, București, 1985, p. 263

⁵⁵ L.A. Posavad, op. cit.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 38

fi adoptată în veacul romantic de pictori drept halat de atelier. Termenul *english smocking* datează din secolele XVII–XVIII și a fost răspândit în secolul victorian; actualmente procedeul este utilizat în realizarea decorului pentru rochiile fetițelor elegante. Inepuizabilă, broderia pe crețuri își dovedește vitalitatea și în zilele noastre. Femeile malgașe practică această broderie ca urmare a deprinderilor câștigate în mediul monastic al călugărițelor catolice⁵⁷.

Tehnica broderiei geometrizzante pe crețuri a cunoscut o răspândire europeană. Cămășile femeiești din colecția muzeului de etnografie sardă⁵⁸ din Nuoro sunt specifice prin amploarea materialului folosit pentru stan și mâneci, adunat prin procedeul crețurilor foarte dese peste care se execută o broderie geometrică. Tehnica, numită *punto sardo su tela arriciata/pieghettata*, este atestată în costumul celor bogați la sfârșitul secolului al XV-lea, ulterior și în mediul popular, cu întârzierea specifică transferului și difuziunii dinspre clasa înstărită spre popor. Autorii italieni afirmă că acest gen de broderie se întâlnește în Albania, Grecia, Polonia, România, Spania, Ungaria, precum și în anumite zone din nordul Africii, cu variante determinate de calitatea firului ales, bumbac sau lână, în culoare de fond sau de contrast cromatic. Broderia cu fir de lână cunoaște denumiri diverse, după numele localităților: *pùnt ivanu* (Samugheo), *còro* (Nuoro, Oliena, Orgosolo), *alchitu*, *razzoni* (Vidalba e area gallureze).

În Spania broderia pe fire numărate are o tradiție perpetuată de școlile de broderie, între care cele mai cunoscute sunt în localitățile Navalcan și Lagarterra din regiunea orașului Toledo. *Punto de tejidillo*, broderia pe crețuri, se execută pe dos cu fire de lână de culoare închisă, după ce în prealabil țesătura a fost încrețită și rigidizată (*trabajo de colchado*)⁵⁹. Punctul de broderie folosit din secolul al XVI-lea, era destinat decorării pieselor de costum feminin: piepți (*pecheras*), chenarele decolteului (*escotes*), mâneci pentru cămăși de lux (*camisas de ras*), piepți pentru cămăși (fig. 40) de nuntă (*camisas de boda*), broderii pe gulere (*cuellos*) și manșete (*puños*)⁶⁰. Piese (fig. 40, 45, 46) provenind din regiunea Segovia, datate în sec. al XIX-lea, aflate în colecția Muzeului Național de Arte Decorative din Madrid⁶¹ poartă un decor comparabil cu al *ciupag*-ului de pe cămășile femeiești din Ardeal (fig. 39). Moda feminină (fig. 36, 38) și masculină (fig. 32, 35, 37) a secolului XVI, cu broderii pe crețuri acoperind gulerul sau pieptul cămășilor se regăsește în multe portrete.

⁵⁷ C. Fauque, *La Broderie. Spendeurs, mystères et rituels d'un art universel*, Genève, 2007, p. 242

⁵⁸ *L'abbigliamento femminile*, Nuoro. Museo della Vita e delle Tradizioni Popolari Sarde, pdf, sardegna.cultura@regione.sardegna.it Pdf; Sara Sedilesu, *Il costume tradizionale sardo. Storia, significato e tradizione*, Libera Università Internazionale degli Studi Sociali Guido Carli, Catedra de Semiotica, 2013

⁵⁹ J. L. Sánchez Sánchez, *Iconologia simbólica en los bordados populares toledanos*. Tesis doctoral, Universidad Complutense de Madrid. Facultad de Filología. Instituto de Ciencias de las religiones, Madrid, 2014, p. 511, pdf

⁶⁰ *Ibidem*, p. 108

⁶¹ Piese din Museo Nacional de Artes Decorativas, Madrid, apud <http://ceres.mcu.es/pages>, Red Digital de Colecciones de Museos de España <http://www.europeana.eu/portal/search>

Referitor la tehnicile geometrizzante, pe fire numărate, din care derivă și broderia pe crețuri prezentă în arta spaniolă, sunt citate autoarele Maria Angeles Gonsales Mena⁶², potrivit căreia în broderia toledană motivele geometrice au caracter oriental, vădind influența arabă, pregnant stilurile *mudejar* și *gotico mudelar*, și Marianne Ellis⁶³, potrivit căreia atât tehnicile, cât și desenele broderiilor copte din secolele XII–XIII, descoperite în Egipt și Siria, și provenind din resturile arheologice din orașul vechi Cairo (Fustat), au o clară influență asupra broderiilor din tot bazinul mediteranean și asupra broderiei europene din secolul al XVI-lea.

Decor. Predominanța geometrică a compoziției decorative a încrețului derivă din caracterul geometrizzant al tehnicii utilizate și constituie în același timp o mărturie a vechimii sale. Compoziția are în centru rombii sau secțiuni ale acestuia, așa cum se poate constata examinând planșele albumului Elisei Brătianu⁶⁴, cu numeroase diagrame ale încrețului pentru cămăși românești din Oltenia, Muntenia, Bucovina (fig. 58–89). Forma unică de valorificare este a frizei, de veche tradiție în arta textilă europeană, conservând repertoriul de unități simbolice arhaice care ascund un mesaj, în cele mai multe cazuri pierdut în timp. Integrate tipului de broderii pe fire numărate, circulația europeană a modelelor geometrice este dovedită și databilă grație tipăriturilor (fig. 49–52) specializate din secolul al XVI-lea⁶⁵. Prima carte de modele a fost tipărită la Augsburg, în jurul anului 1523. Până către 1590 același tip de cărți apar în Italia⁶⁶, Franța, Anglia, Germania. Cărțile erau mai degrabă culegeri de ornamente populare, decât modele create de un anumit artist. Modelele erau inspirate din antichitatea greacă și romană, ornamentica gotică, arabescuri și motive naturaliste provenind din culturile islamice din bazinul Mediteranei, precum și modele copiate din alte cărți și tipărituri. Nu se dădeau explicații pentru punctele de cusătură, ilustrațiile erau în alb negru, cu sugestii ocazionale de ton. Majoritatea modelelor erau destinate bordurilor pentru fețe de masă, ștergere și piese de îmbrăcăminte. În anii 1520–1530 puternice influențe islamice sunt vizibile în modelele din aceste cărți. Motivele imită adesea motive populare ale scumpelor și prețioaselor țesături produse ale atelierelor de țesătorie. Exceptând tipăriturile, circulau samplerile, piese textile cu modele brodate, specifice culturii occidentale textile din Renaștere și persistente până în zilele noastre⁶⁷.

⁶² Maria Angeles Gonsales Mena, *Catalogo de bordados*, Instituto Valencia de Don Juan, 1974, p. 113–114, apud J. L. Sánchez Sánchez, *op. cit.*, p. 320, nota 389

⁶³ citează pe Marianne Ellis, *Embroideries and samplers from Islamic Egypt*, Ashmolean Museum, Oxford, 2001/ nota 86, apud J. L. Sánchez Sánchez, *op. cit.*, p. 112,–113

⁶⁴ Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album

⁶⁵ Milton Sondag & Gillian Moss, *Western european embroidery in the Collection of the Cooper-Hewitt museum*, Smithsonian libraries, 1978, New York, p. 18–28, pdf

⁶⁶ Printre cele mai cunoscute astfel de tipărituri se numără edițiile venețienilor Alessandro Paganino (1527), Giovanni Vavassore (1530), Nicolo Zoppino (1529), Giovanni Ostaus (1567)

⁶⁷ În țările anglo saxone *sampler* (< lat *exemplum*), în Franța *marquoir* (< *point de marque*, nume

Epoca de strălucire a samplerelor spaniole (*dechados*) a fost în secolele XVI–XVIII. Actualmente sunt cunoscute 4 curente artistice sau școli de broderie din regiunea toledană, care continuă tradițiile secolului XVI în localitățile Navalcan, Lagartera, Oropesa, Talavera. Desenele geometrice⁶⁸ specifice centrului Navalcan (fig. 47) sunt grupate în benzi formând combinații reticulare, dominante fiind meandru, romb, pătratul, hexagonul, octogonul, elementele cruciforme, care se dezvoltă în toate civilizațiile antichității, și nu pentru că dețin un simbolism creștin; semnele unei continue evoluții stilistice, întâlnim în ele de la elemente de tradiție clasică până la influențe bizantină și decorații de origine sassanidă și orientală.⁶⁹

Legenda și sursa ilustrațiilor

Fig.1: Vestimentație antică cu clave (*Noe eliberând animalele de pe arcă*, mozaic, sec. XIII, Bazilica San Marco, Veneția, reproducere după P. Gibert, *Biblia. Cartea, Cărțile*, București, 2000, p. 50).

Fig.2: Vestimentație bizantină imperială de sec. XI. Maria de Alania (*Homélies de Jean Chrysostome*, manuscris Bibliothèque Nationale de France, la <http://en.Byzantine dress, Finding history>).

Fig.3: Vestimentație imperială bizantină de sec. XII. Împărăteasa Irina Comnena (mozaic Sf. Sofia, Istanbul, la <http://en.Byzantine dress, Finding history>).

Fig.4: Elemente de vestimentație bizantină adoptată în costumele islamice de secol XIII (*Maestrul și discipolul*, miniatură mesopotamiană din sec. XIII, reproducere după

dat punctului în cruce care marca cu o inițială lenjeria), în Italia *imparaticcio* (<*imparare*, a învăța), în Spania *dechado*- numesc în mod diferit același obiect, o bucată de țesătură de formă dreptunghiulară, pe care tinerele fete exersează puncte de broderie, motive ornamentale inspirate de flori, simboluri religioase ori heraldice, și care se transmite din generație în generație, cea mai veche piesă cunoscută, păstrată la muzeul londonez *Victoria & Albert*, fiind datată 1598. Răspândit în Occident deopotrivă în ariile de cultură catolică și protestantă, odată cu desprinderea broderiei laice de cea liturgică, integrat în lumea obiectelor profane și domestice, este confecționat din pânză de în brodată cu fire de mătase sau lână, iar dimensiunile sale variază de la cele ale unei batiste până la cele ale unui ștergar. Despre *sampler* v. colecții digitale, galerii virtuale de muzeu în *Needleprint France, Les Arts du fil à livre ouvert* (The Smithsonian Sampler Collection, New York, V&A Museum, Londra, Museum of Wales, Colonial Williamsburg, Hermitage Museum, St. Petersburg, The Bowes Museum, Swedish National Museum of Stockholm); Metropolitan Museum of Art, New York, Museum für Angewandte Kunst, Köln, Saxon Folk Art Museum, Dresden, Stickereimuseum in Oberhundem, Fries Museum in Leeuwarden, Museum of Fine Arts, Boston, West Frisian Museum in Hoorn (http://www.samplers-berlin.com/museum_en.htm) *Samplers, stitches & techniques; History of samplers: 14th&15th century; History of samplers: 16th century; History of samplers: 17th century; History of samplers: 18th century; History of samplers: 19th century; Elisabeth Parker's sampler; Samplers & childhood* (<http://wwwvam.ac.uk>); CIETA embroidery papers; Anne Wanner's textiles in history; Vocabulary of stitches; Literature embroidery stitches (<http://www.anatextiles.ch/index.html>) publicații în cadrul Textile Museum, Saint Gallen, Elveția ale CIETA (Centre International d'Etude des Textiles Anciens)

⁶⁸ V supra notele 60, 61

⁶⁹ J.L. Sánchez Sánchez, *op. cit.*, p. 110

- D. Sourdel, J. Sourdel-Thomine, *Civilizația Islamului clasic*, vol. 3, București, 1975).
- Fig. 5:** Costume femeiești de curte princiară românească, sec. XVI. Cămăși cu încreț (fresca Mănăstirii Curtea de Argeș, la <https://www.google.ro>).
- Fig. 6:** Costum feminin medieval românesc de sec. XVI (Cneaghina Iuliana, soția lui Luca Arbore, tablou votiv în pronaosul Mănăstirii Arbore, 1503–1504 la <http://www.manastireaarbore.ro>).
- Fig. 7:** Vestimentație feminină de secol XVI (Hans Holbein, *Sfânta Barbara*, 1516, la <http://historyofashion.tumblr.com/tagged/16th+cent>).
- Fig. 8:** Vestimentație feminină de secol XVI. Costum cu piese suprapuse (anonim olandez, *Portretul unei tinere necunoscute*, c.1535, la <http://historyofashion.tumblr.com/tagged/16th+cent>).
- Fig. 9:** Vestimentație feminină de secol XVI (H. Holbein, *Anne de Cleves*, c. 1539, la web gallery of art, www.wga.hu/html_m).
- Fig. 10:** Vestimentație feminină de secol XVI. Costum cu piese suprapuse; delimitarea mânecii deasupra cotului (H. Holbein, *Femeie întoarsă spre stânga*, la <http://historyofashion.tumblr.com/tagged/16th+cent>).
- Fig. 11:** Vestimentație feminină de secol XVI. Costum cu piese suprapuse; delimitarea mânecii deasupra cotului (B. Strigel, *Maria Blanca Sforza*, 1505–1510, la <http://historyofashion.tumblr.com/tagged/16th+cent>).
- Fig. 12:** Cămașă cu trăsură din zona Huedin (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 401).
- Fig. 13:** Încreț persistent. Mâncă de cămașă femeiască din Muscel, 4/4 sec. XIX (reproducere după G. Stoica, G. Onoiu, *Portul popular de colecție, Costumul de Muscel*, Craiova, 2013, p. 163).
- Fig. 14:** Cămașă femeiască cu încreț din Gorj (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 17).
- Fig. 15:** Mâneci de cămăși femeiești cu încreț din zona Botoșani (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 289).
- Fig. 16:** Cămașă femeiască cu încreț din Mehedinți (Arhiva etnografică, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin).
- Fig. 17:** Încreț persistent. Creație vestimentară pariziană de inspirație românească, Yves Saint Laurent, 1981 (la <https://www.google.ro>).
- Fig. 18:** Vestimentație feminină de secol XVI. Costum cu piese suprapuse delimitate în zona umărului (Corneille de Lyon, *Portretul unei doamne*, 1535, la web gallery of art, www.wga.hu/html_m corneille).
- Fig. 19:** Vestimentație feminină de secol XVI. Costum cu piese suprapuse și mâneci detașabile (Giovanni Batista Moroni, *Isotta Brembati Grumelli*, c.1560, la [http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giovanni Battista Moroni](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Giovanni_Battista_Moroni)).
- Fig. 20:** Vestimentație feminină românească de secol XIX. Încreț la umăr (C. Pop de Szathmary, Maria Bibescu, la <https://www.google.ro>).
- Fig. 21:** Încreț la umăr. Broderii pe cămășile româncelor din sec. XVII, în tehnicile de cusut urzit pe fir și urzit pe crețuri (*Trachten Kabinet von Siebenbürgen*, 1694–1723, reproducere după N. Dunăre, *Broderia populară românească*, București, 1985, fig. 5).
- Fig. 22:** Încreț la umăr. Cămașă de mireasă din Astypalaia, arhipelagul Dodecanez, sec.

- XVIII–XIX (Museum of Fine Arts, Boston, *The Elisabeth Day Mc Cormick Collection*, inv. 42339 / la <https://campus.digication.com>).
- Fig. 23:** Încreț la umăr. Costum din Lavradeira, Viano do Castelo, provincia Minho, Portugalia (la <http://folkcostume.blogspot.ro/2013/04/costume>).
- Fig. 24:** Încreț la umăr. Detaliu de cămașă femeiească din Andaluzia, Spania, sec. XIX (Colecțiile Victoria & Albert Museum, Londra, la <http://www.vandaimages.com>).
- Fig. 25:** Încreț la umăr. Cămașă din zona Târnave, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il.443).
- Fig. 26:** Încreț la umăr. Cămăși femeiești din zona Sălaj, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il.351).
- Fig. 27,28:** Broderie printre crețuri. Detalii de încreț la umăr și manșetă de cămașă din Sardinia, Italia (la http://tuttoricamo.blogspot.ro/2011/09/ricamo_sardo).
- Fig. 29:** Clin triunghiular decorat prin broderie pe crețuri. Stiharul sf. Bernoulf din Utrecht, sec. XI (reproducere după *Textile Conservation and research from the Abegg Stiftung*. books.google.ro).
- Fig. 30:** Clin decorat prin broderie pe crețuri. Cămașa sf. Hugo, episcop de Grenoble, sec. XII (reproducere după B. Schmedding, *Mittelalterliche Textilien in Kirchen und Klöstern der Schweiz*, la <http://collections.si.edu>).
- Fig. 31:** Broderie pe crețuri la cămașă bărbătească din zona Sălaj, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 354).
- Fig. 32:** Broderie printre crețuri la gulerul cămășii, sec. XVI (Jan van Scorel, *Bărbat venețian*, 1520, la <https://www.wikiart.ro>).
- Fig. 33:** Broderie printre crețuri la gulerul cămășii, sec. XX, Sardinia, Italia (la http://tuttoricamo.blogspot.ro/2011/09/ricamo_sardo).
- Fig. 34:** Crețuri la umăr. Detaliu de cămașă bărbătească din Câmpia Banatului, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il.569).
- Fig. 35:** Modă vestimentară masculină de sec. XVI. Broderie geometrizarantă pe crețuri (Bernard van Orley, *Carol V*, 1517, la <https://www.portrait.timeline.com>).
- Fig. 36:** Modă vestimentară feminină de secol XVI. Piese suprapuse și broderie geometrizarantă pe crețuri (B.Strigel, *Portretul unei doamne*, 1517, la <https://www.portrait.timeline.com>).
- Fig. 37:** Modă vestimentară masculină de secol XVI. Broderie geometrizarantă pe crețuri (H. Krell, *Portretul lui Ludovic al Ungariei și Boemiei*, 1522, la <https://www.portrait.timeline.com>).
- Fig. 38:** Modă vestimentară feminină de secol XVI. Piese suprapuse și broderie geometrizarantă pe crețuri (H. Holbein, *Portretul unei doamne de 34 ani*, 1516, la <https://www.portrait.timeline.com>).
- Fig. 39:** Broderie pe crețuri. Sec. XX. Cămașă cu ciupag, Valea Arieșului, Sălciua, România (reproducere după K. Hielscher, *România*, Album fotografic, București, 1933).
- Fig. 40:** Broderie pe crețuri. Sec. XIX, Cămașă feminină de nuntă, Carbonero el Mayor, Segovia, Spania (reproducere după J. Sánchez, *Iconologia simbólica en los bordados populares toledanos*. Madrid, 2014, p. 121).
- Fig. 41:** Broderie pe crețuri. Sec. XIX, Cămașă feminină riza *berčanka*, Targovisçe, zona

- Vidin, Bulgaria (reproducere după M. Nikolova, *Narodni nosij ot vidinski okrag*, Sofia, 1983, p. 41, fig. 5).
- Fig. 42:** Broderie pe crețuri. Cămașă femeiască cu leasă, zona Ilfov, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 176).
- Fig. 43:** Broderie pe crețuri în tradiția saxonă. Port feminin cu vesta, Transilvania (reproducere după K. Hielscher, *România*, Album fotografic, București, 1933).
- Fig. 44:** Broderie geometrizantă printre și peste crețuri, sec. XX. Vesta săsească din zona Bistrița, România (reproducere după E. Secoșan, P. Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, București, 1984, il. 495).
- Fig. 45:** Broderie geometrizantă, sec. XIX. Piepți de cămașă femeiască, Sepulveda, Segovia, Spania (la <http://ceres.mcu.es/pages>; red Digital de Colecciones de Museos de España).
- Fig. 46:** Broderie geometrizantă, sec. XIX. Piepți de cămașă femeiască, Sepulveda, Segovia, Spania (la <http://ceres.mcu.es/pages>; red Digital de Colecciones de Museos de España).
- Fig. 47:** Modele de broderie tradițională geometrică. *Dechado*, Navalcan, Toledo, Spania (reproducere după J. Sánchez, *Iconologia simbólica en los bordados populares toledanos*, 2014, p. 102, plașa I, fig. 2).
- Fig. 48:** Broderie monastică geometrizantă, *opus teutonicum*, sec. XIV (Nașterea domnului, 1330, reproducere după C. Fauque, *La Broderie. Spendeurs, mystères et rituels d'un art universel*, Genève, 2007, p. 34).
- Fig. 49:** Niccolo Zoppino, *Esamplario di lavori*, 1530 (editat și adnotat de C. Kathryn Newell, 2012 la <http://www.floweroftheneedle.com>).
- Fig. 50–52:** Modele geometrice utilizate în sec. XVI după cartea lui Niccolo Zoppino (editat și adnotat de C. Kathryn Newell, 2012 la <http://www.floweroftheneedle.com>).
- Fig. 53–54:** Încreț, broderie pe dosul țesăturii, sec. XIX–XX, Oltenia. Eșantioane din Colecția Ion Dumitrașcu din Ponoare Mehedinți.
- Fig. 55–57:** Încreț, broderie la un fir, sec. XIX–XX, Oltenia. Eșantioane din Colecția Ion Dumitrașcu din Ponoare Mehedinți.
- Fig. 58–62:** Modele de încreț pentru cămăși din Bucovina (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 168, 169, Brătianu, 172, 174, 179).
- Fig. 63:** Model de încreț pentru cămașă din Muntenia, Dâmbovița (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 134).
- Fig. 64:** Model de încreț pentru cămașă din Muntenia, Argeș (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 106).
- Fig. 65–66:** Modele de încreț pentru cămăși din Muntenia, Muscel (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 125, 127).
- Fig. 67–70:** Modele de încreț pentru cămăși din Muntenia, Teleorman (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 159, 161, 162, 163).
- Fig. 71–76:** Modele de încreț pentru cămăși din Muntenia, Vlașca (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 140, 143, 144, 145, 147, 154).
- Fig. 77–79:** Modele de încreț pentru cămăși din Oltenia, Gorj (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 7, 10, 14).

Fig. 80–83: Modele de încreț pentru cămăși din Oltenia, Vâlcea (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 20, 22, 30, 32).

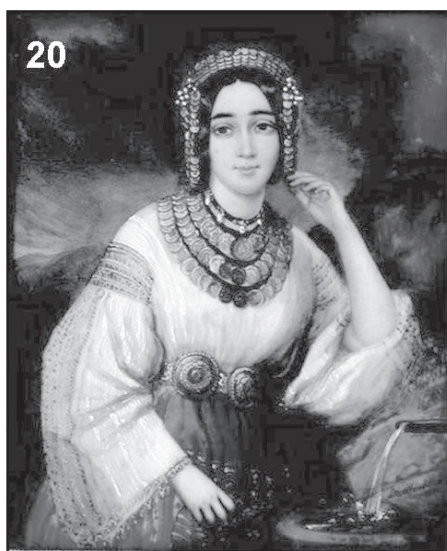
Fig. 84–85: Modele de încreț pentru cămăși din Muntenia, Olt (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 68, 77).

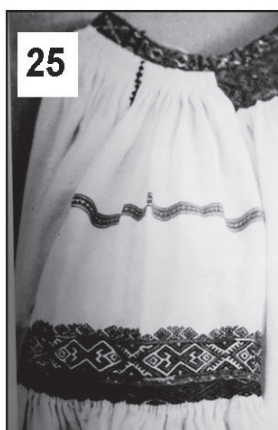
Fig. 86–89: Modele de încreț pentru cămăși din Oltenia, Romanați (reproducere după Elisa I. Brătianu, *Cusături românești*, București, 1943, album, pl. 35, 47, 48).

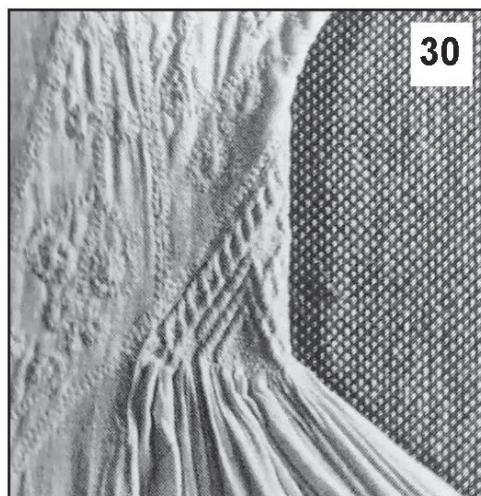
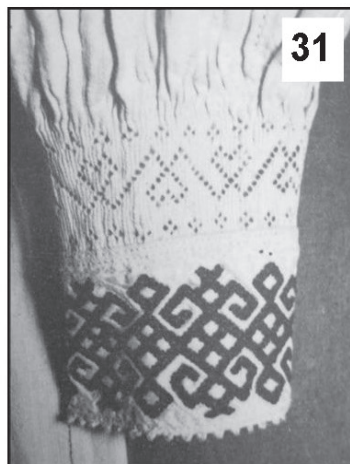
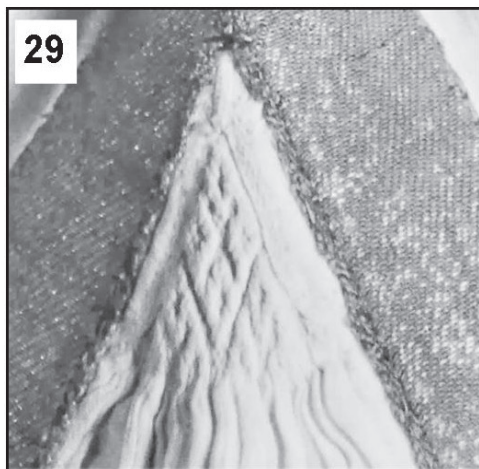


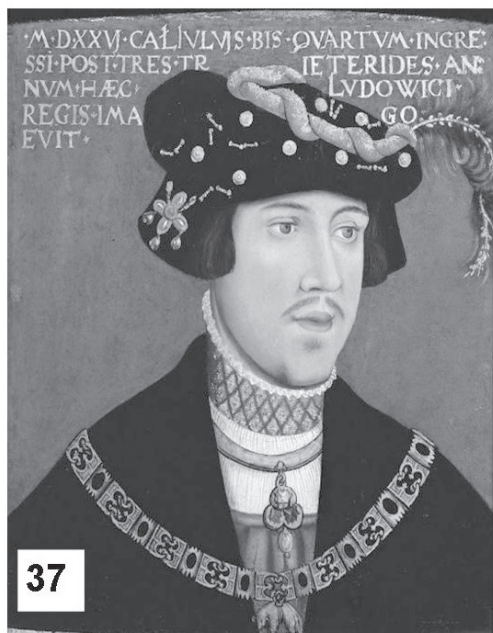


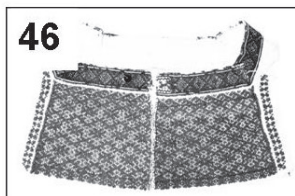
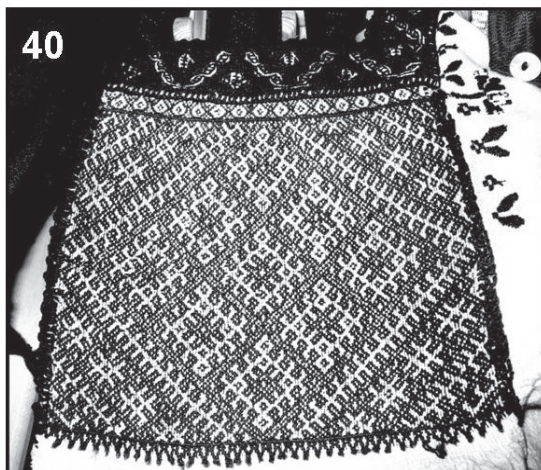


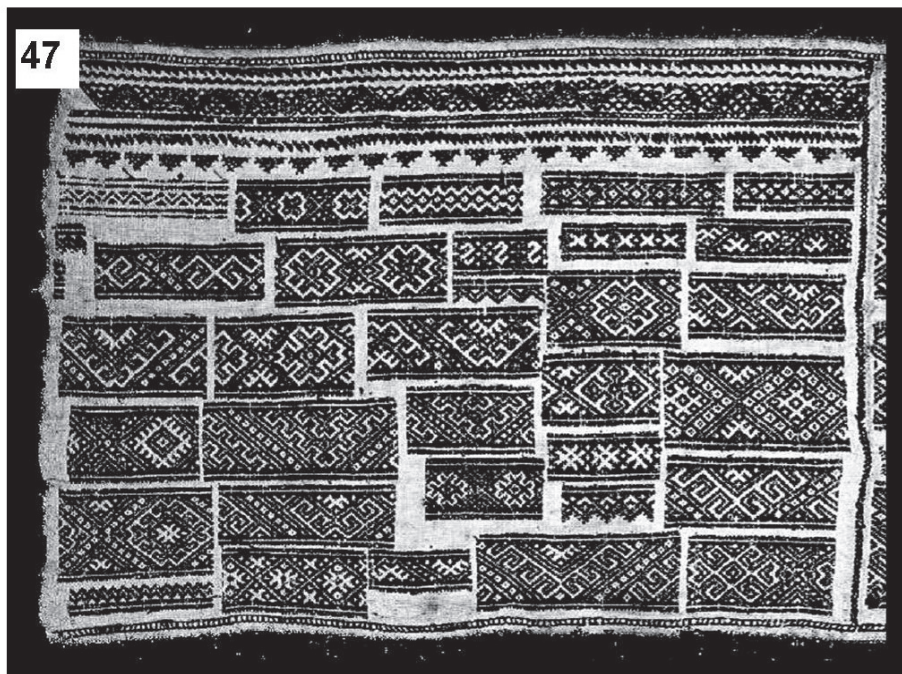


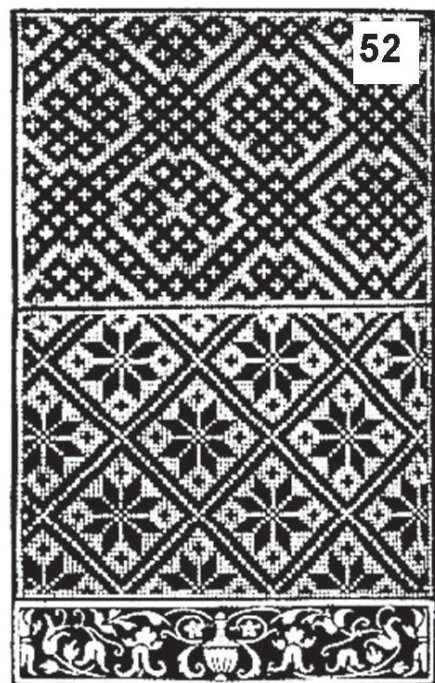
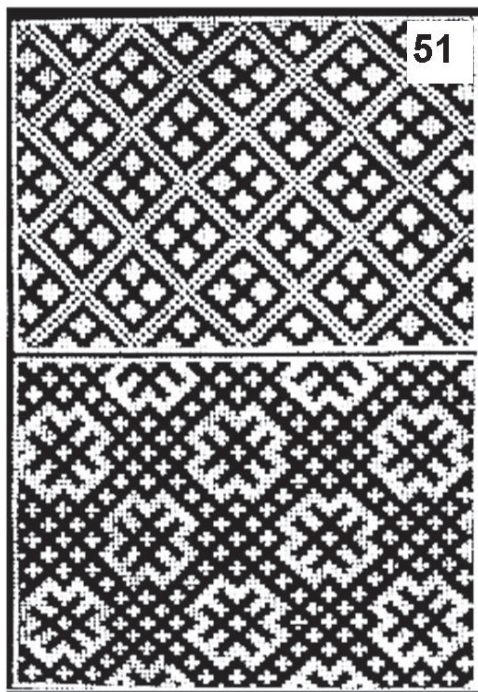
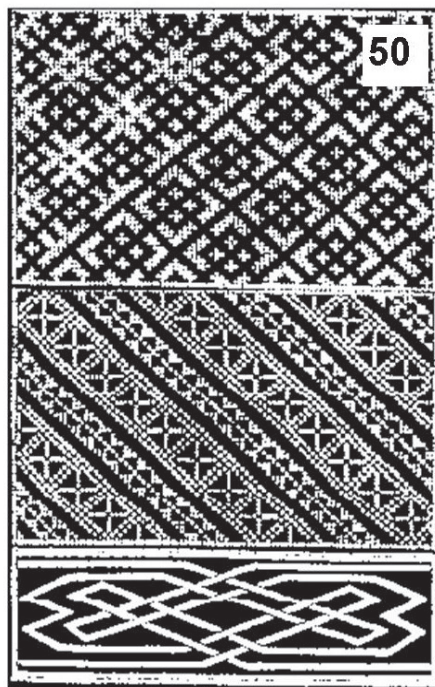


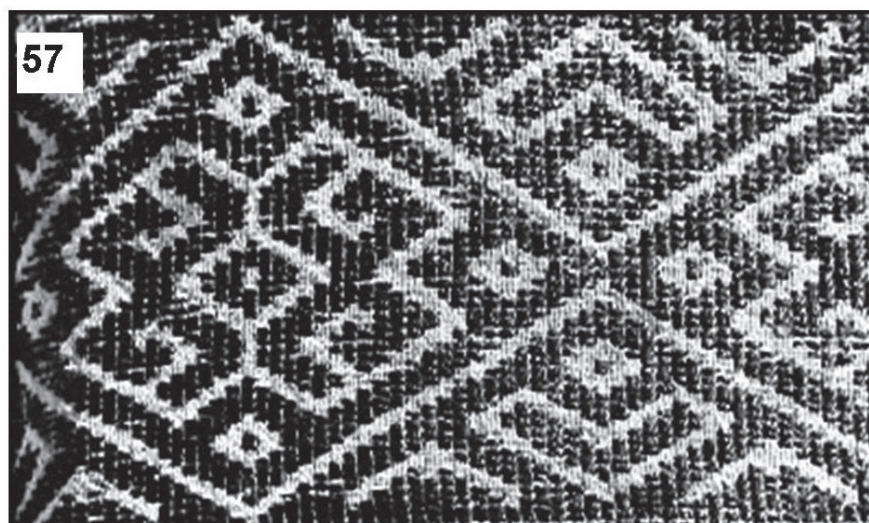
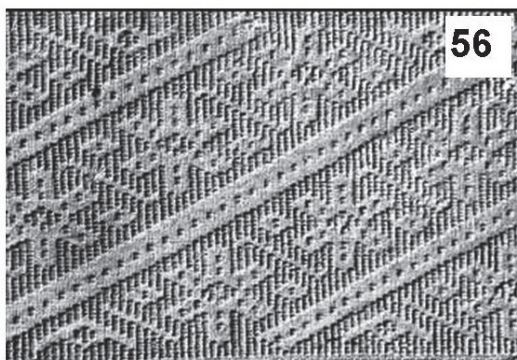
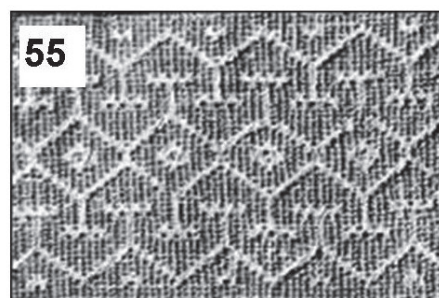
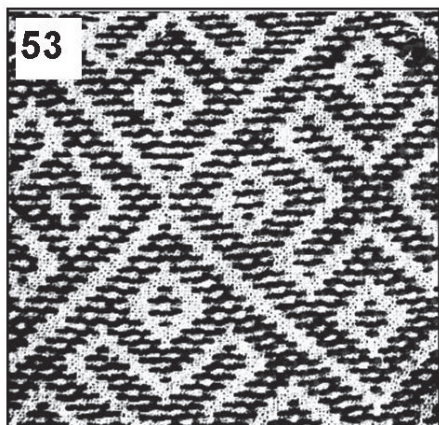


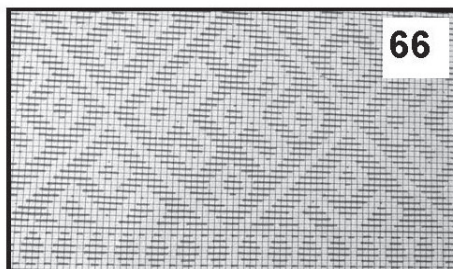
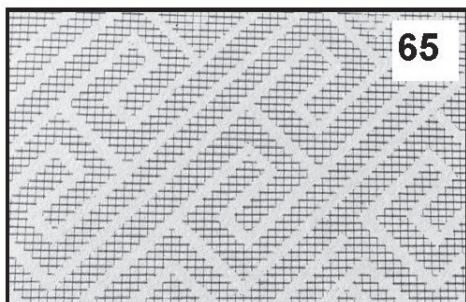
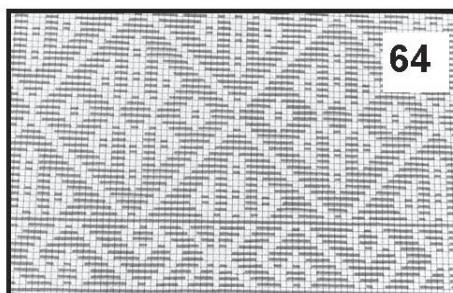
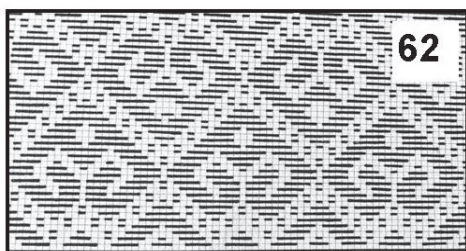
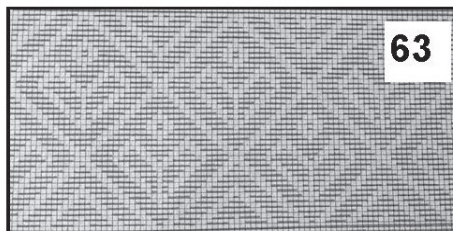
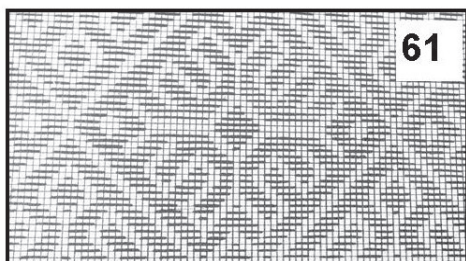
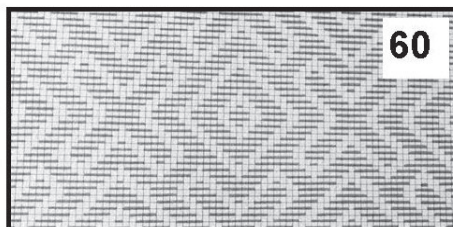
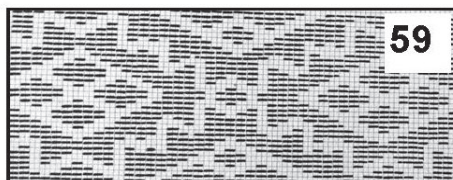
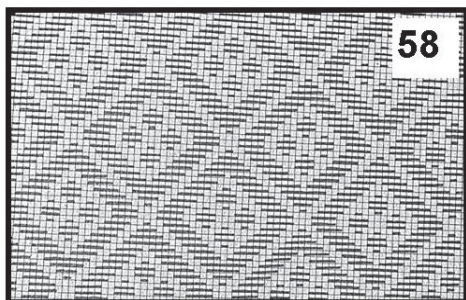


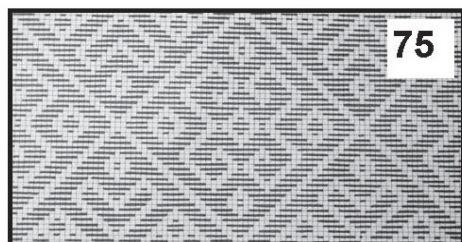
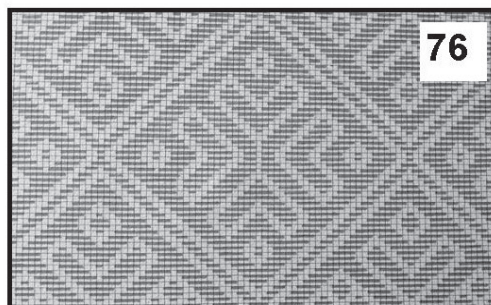
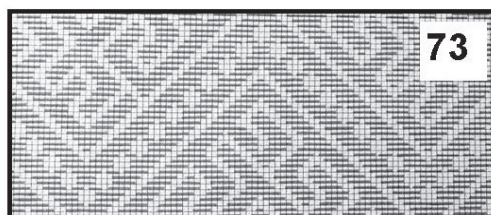
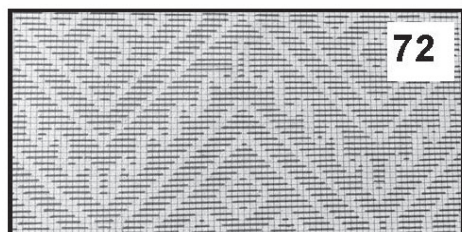
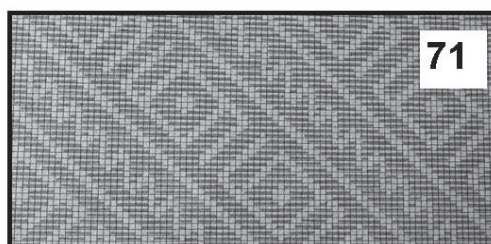
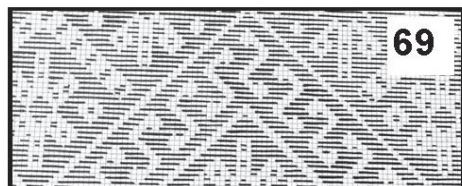
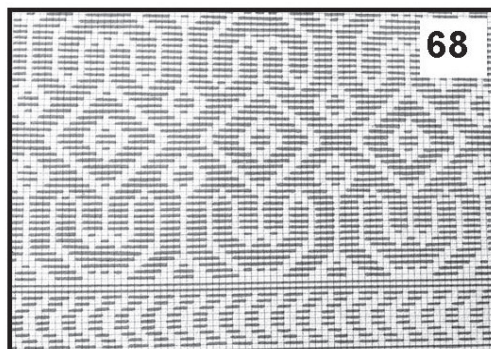
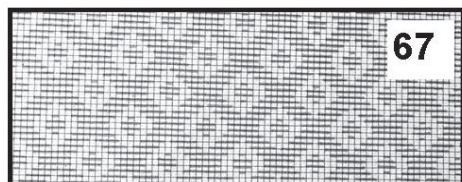


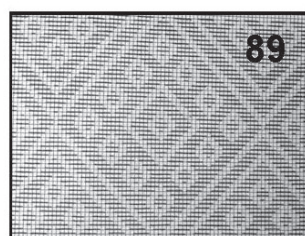
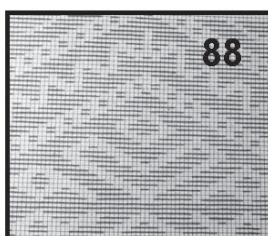
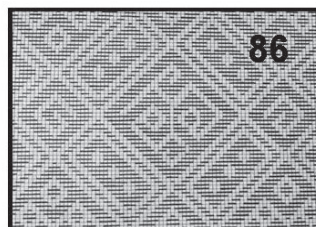
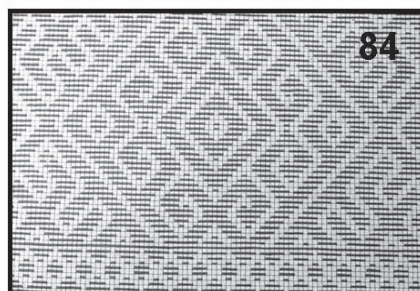
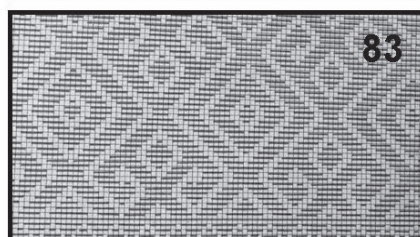
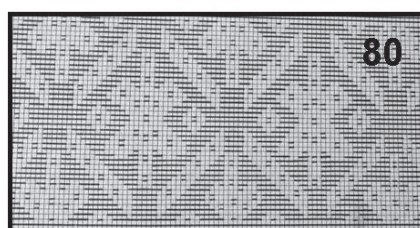
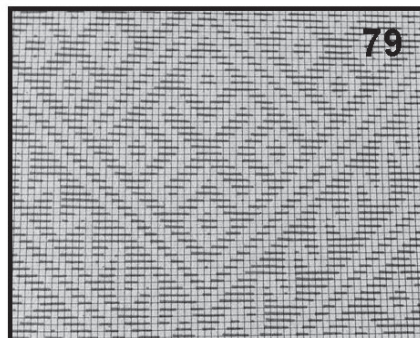
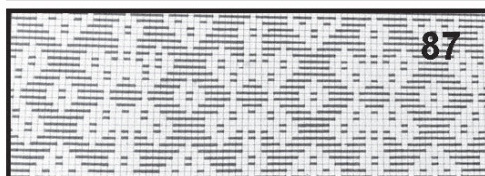
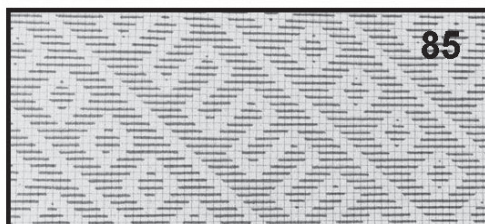
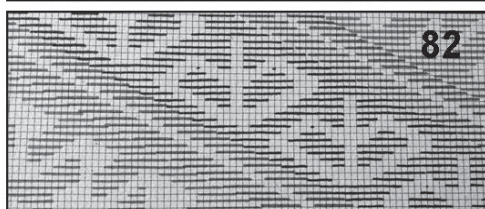
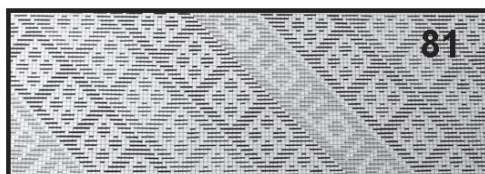
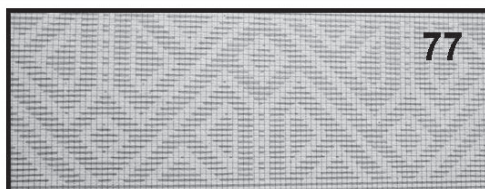












SIMBOLICA ARGINTULUI ÎN OBICEIURILE ȘI CREDINȚELE POPULARE ROMÂNEȘTI

Mihaela Mureșan

LA SYMBOLIQUE DE L'ARGENT DANS LES COUTUMES ET LES CROYANCES POPULAIRES ROUMAINES

L'argent est un métal précieux qui est présent dans toutes les coutumes importantes de la vie d'un homme: la naissance, le baptême, les noces ou la mort. Sa fonction et sa signification sont différentes en général, selon la nature de l'événement mais, le plus souvent, il symbolise la richesse, l'équilibre ou le bonheur. Chaque moment de l'existence humaine est marqué et déterminé par la fonction sociale, pratique ou magique de l'argent, représenté sous la forme des pièces en argent (des monnaies), des parures, des différents objets usuels ou de culte.

La naissance, le baptême, le mariage ou la mort impliquent des rituels spécifiques où l'argent devient un élément déterminant, qui peut apporter de la prospérité, du bonheur ou de la protection divine, ayant un rôle apotropaïque. Il est, toutefois, un élément qui fait la différence entre les classes et les catégories sociales, les sexes, le bien et le mal, la beauté et le laid, entre le monde d'ici et celui d'au-delà. Porté comme parure et accessoire du costume populaire, il marquait les différences existantes entre les catégories sociales mais il avait aussi des fonctions protectrices en éloignant le mauvais œil et la maladie du porteur.

Des nombreuses coutumes calendriers sont marquées par la présence de l'argent: les coutumes de printemps (le Saint Georges, le 23 avril, *Mărțișorul*, le 1er mars, *Mucenicii* (les Saints 40 Martyrs), le 9 mars, ou les Pâques), d'été (l'Ascension, à 40 jours après la Résurrection, la Pentecôte, à 50 jours après la Résurrection, à *Sânziene* (les Fées), le 24 juin, le Saints Apôtres Pierre et Paul, le 29 juin, le Saint Elias, le 20 juillet) ou celles d'hiver (le Saint André, le 30 novembre, la Veille du Noël, le 23/24 décembre, la Nouvelle Année, le 1er janvier, ou l'Epiphanie, le 6 janvier), toutes présument différents rituels ou pratiques magiques où l'argent prouve ses pouvoirs insoupçonnables.

Utilisé pendant les pratiques magiques, les sorcelleries, l'argent guérit le mauvais œil et les états d'impuissance (de faiblesse), et, dans la médecine empirique, traditionnelle, il était utilisé pour guérir plusieurs maladies et pour rendre la santé aux souffrants. Dans l'alimentation il était utilisé en tant que vaisselle grâce à ses vertus antiseptiques.

Dans la littérature populaire (proverbes, contes, histoires ou contes de fées) l'argent est un élément clé avec des significations et des vertus tout à fait particulières.

Mots-clés: argent, coutumes calendriers, coutumes liées à l'âge de l'homme, sorcellerie, vertus magiques, vertus thérapeutiques, médecine empirique, contes, folklore.

Cuvinte cheie: argint, bani, obiceiuri calendaristice, obiceiuri legate de vârstele omului, descântece, proprietăți magice, proprietăți terapeutice, medicină empirică, povestiri, folclor.

Numeroasele tezaure descoperite pe teritoriul țării noastre atestă exploatarea minereurilor încă din epoca preromană precum și prelucrarea metalelor. Meșterii geto-daci prelucrau fierul și arama, aurul și argintul confecționând podoabe (mai ales din argint) precum și diferite coliere, brățări, inele, fibule, broșe, cataramă; de asemenea, piese de harnașament. Uneltele de bijutier sau urmele unor ateliere descoperite dovedesc îndemânarea meșteșugarilor geto-daci în prelucrarea aurului și argintului.

Metal prețios asociat principiului feminin, lunar și acvatic, argintul este simbolul purității („*Să rămâi curat, luminat ca argintul strecurat*”). În simbolica creștină el reprezintă înțelepciunea divină. Se mai asociază elocinței, cunoașterii, bătrâneții, comerțului, dar și înșelăciunii (Iuda l-a vândut pe Iisus pentru 30 de arginți!). (Evseev, 1994: 17)

În sistemul de corespondență al metalelor și al planetelor argintul este raportat la Lună. Prin contrast cu aurul, care este un principiu activ, masculin, solar, diurn, produs de foc, argintul este principiu pasiv, feminin, lunar, apos și rece. Cuvântul argint însuși derivă dintr-un cuvânt sanscrit, însemnând alb și strălucitor. (Chevalier – Gheerbrant, 1973: 127) Conform definiției din DEX, cuvântul argint derivă din latinescul *argentum*.

Obiceiuri legate de vârstele omului

Banul, respectiv moneda de aur sau argint, este prezent în toate obiceiurile importante din viața unui om: naștere, botez, nuntă sau moarte. Funcția și semnificația acestuia diferă în funcție de eveniment dar, de cele mai multe ori, simbolizează belșugul, echilibrul sau fericirea.

Nașterea

Venirea ursitoarelor în nopțile fără soț din prima săptămână de viață a nou-născutului pentru a menii acestuia soarta, era așteptată în Transilvania cu o masă îmbelșugată din care nu lipseau un „blid” cu făină de grâu cernută, sare, o pâine,

un bănuț și un caier de lână iar în Banat, Moldova și Țara Românească cu pâine, o găină, vin și 3 bănuți. „Moașa pune masa pe locul unde a născut nepoată-sa, așează pe ea o azimă de pâine unsă cu miere, care are trei cruci făcute cu cuțitul. În fiecare cruce se pune câte un ban de argint pentru sănătatea și norocul copilului” (Ciașanu, 2001: 279).

Un obicei interesant este acela al îngropării placentei, prima casă a copilului, de către moașă, într-o grădină, sub un gard (pentru ca femeia să nu mai facă copii) sau sub un pom roditor (pentru ca aceasta să mai facă copii), iar uneori într-o oală de lut, purificată prin tămâiere, în care se mai pune și busuioc sau un bănuț de argint, obolul mortului (al placentei). „În Țara Românească, în locul unde se îngroapă casa (placenta) se pune și o para de argint, ca să aibă copilul care a stat în acea casă, noroc de bani” (Ghinoiu, 1999: 174).

Tradițiile prenatale aromâne consemnează aceeași grijă de a ușura nașterea viitoarei mame: „Ca să nască ușor se dă femeii să bea „apă mută” în care s-a pus un ban de argint” (Nicolau, 2001: 62).

Gh. Ciașanu consemnează următorul obicei legat de nașterea și moartea nou-născuților: „cel căruia îi tot mor copiii, strânge de la nouă case neprimenite bani de aur și de argint. Din acești bani face un cercel și-l pune noului născut la urechea dreaptă. Se crede că începând cu acel copil, n-au să-i mai moară ceilalți” (Ciașanu, 2001: 223). Măsuri preventive de protecție a nou-născutului erau luate și în familiile de aromâni: „În familiile unde nu trăiesc copiii, după naștere, (...) se ia de la trei femei cu numele Maria trei bucăți de argint din care se comandă o cruce care stă la căpătâiul copilului. Pentru a proteja viața copilului se cosea o amuleță de argint de căciuliță. Dacă în familie au murit mai mulți copii, nou născutului i se pune în urechea dreaptă un cercel sau un ban de aur sau argint. Lăuza poartă la gât un inel de argint ca să poată să-și păstreze laptele”. (Nicolau, 2001: 67–68) „În seara când sunt așteptate ursitoarele, nașa coase de scutecele copilului bani de aur și argint”. (Nicolau, 2001: 70) sau „Moașa pune la subțioara lăuzei o legătură în care se află usturoi, grâu și un nasture de argint pe care aceasta trebuie să o poarte 40 de zile. (Nicolau, 2001: 71)

Botezul

În tradiția românilor din Transilvania, Banat și Oltenia, rolul moașei la botez este foarte important. Ea duce copilul la biserică și spune “duc un păgân și voi aduce un creștin”, iar la întoarcere spune “am dus un păgân și am adus un creștin”. (Olinescu, 2001: 175) Nașii, când iau copilul de la moașă, pun un ban de argint jos pentru a o plăti. În Oltenia, **moașa copilului** merge apoi în *ziua de Sf. Vasile* la casa copilului cu un colac și un ban de argint, cadouri pentru copil și părinți, și cu colacul pus pe capul copilului îl dă de grindă, urându-i acestuia să crească mare, sănătos și cuminte zicând de fiecare dată: „să-mi trăiască nepotul, să aibă parte de aur și argint, de tot rodul pământului, de minte și de noroc”.

În apa **primei băi** a copilului se puneau: busuioc, grâu, mărar, mentă și romaniță, apă sfințită, lapte dulce și bani pentru ca, în viață, copilul să aibă parte de avere. În Maramureș, prima baie sau **ciupăitul** se făcea pe ban de argint sau pe clopot de alamă. (Calendarul, 1980: 17) Simbolismul obiectelor puse în scaldă se regăsește în zicala populară: „Scump ca argintul, /Dulce ca mierea, /Bun ca pâinea, /Sănătos ca oul, /Rumen ca bujorul /Atrăgător ca busuiocul /Și alb ca laptele!”. (Ghinoiu, 1999: 153) Obiceiul este menționat și la aromâni: „În apa primei scălzi se pune sare și un ban de argint”. (Nicolau, 2001: 65)

La împlinirea vârstei de un an a copilului are loc obiceiul ruperii turtei. „Copilul este așezat pe o doniță cu apă, iar în apă s-au băgat o sticlă cu vin și bani. O persoană mai în vârstă, dacă nașul n-a putut veni, îi rupe atunci turta anume pregătită, în cap. Apoi se scot banii din doniță și se pun pe o tavă, împreună cu câteva buchete de flori. După aceea se lasă să se ducă copilul singur la tavă. De va pune copilul mai întâi mâna pe flori, atunci îi vor plăcea florile și va fi iubit ca ele; iar de va pune mâna pe bani, va avea noroc la avere”. (Olinescu, 2001: 181)

Nunta reprezintă al doilea mare prag al existenței umane. Împărțășirea mirilor în biserică din paharul comun (făcut din aur sau argint), binecuvântat înainte de preot, este un simbol al comuniunii celor doi soți. În Țara Hălmagiului (sudul Munților Apuseni), înainte de a ieși din curtea bisericii, nănașul trebuia să-și arate dărnicia și să *arunce bani de metal peste poarta de la ieșire*, care era legată de copii. La 25 de ani de la căsătorie soții serbează nunta de argint, ocazie cu care își fac verighete de argint.

Ceremonialul nupțial prevedea și aspecte legate de îmbrăcămintea mirilor, găteala capului sau *podoabele* specifice acestui eveniment. Fetele bogate purtau în această împrejurare salbe cu bani de aur sau argint, coliere, inele sau cercei de aur sau argint. „Funcția principală a podoabei ca semn social este aceea de a diferenția pe cel care o poartă. (...) Podoaba a devenit treptat un însemn al bogăției. Legătura dintre podoabă și starea economică a proprietarului a fost atât de strânsă la un moment dat încât podoaba și banul s-au confundat uneori. (...) Așa se explică de ce foarte multe popoare, într-un anumit stadiu de dezvoltare, au purtat monede de aur și argint ca parură pentru cap, ca salbe la gât sau cercei. Podoabele de bani, reprezentând adevărate tezaure pentru membrii comunităților rurale, s-au păstrat la noi timp de secole ca investiții sigure pentru perioade tulburi ale istoriei”. (Stoica 1976: 7–9)

G. Stoica întocmește o amplă clasificare a *podoabelor ceremoniale românești*, de la cele mai uzuale și până la cele mai impresionante, așa cum sunt fastuoasele „căițe” de galbeni, „conciurile” de bani din partea de câmpie a Banatului împodobite cu monede de argint austriece (din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea) sau salbele cu monede de argint (mahmudele turcești) din zona Teleormanului (din primele decenii ale secolului al XX-lea). (Stoica 1976: 23–24) O podoabă la fel de interesantă este și zgarda cu bani din Țara Oașului purtată de fetele foarte bogate în zilele de sărbătoare. (Ciocan 2007: 103)

Irina Nicolau menționează prezența argintului atât în dota fetei de măritat („Din inventarul zestreii nu lipseau banii de argint dacă fata provenea dintr-o familie mai avută”), cât și ca accesoriu al ținutei („Cununa de mireasă era împodobită adeseori cu bani de argint”). (Nicolau, 2001: 86)

Ritualul peștitului („credințarea”), care avea loc la casa fetei, se desfășura după reguli consacrate din moși-strămoși, reguli care priveau nu numai comportamentul celor implicați dar și ținuta lor vestimentară. Când, în sfârșit, era adusă fata de măritat în fața peșitorului, aceasta era îmbrăcată „în straie de sărbătoare”, cu cămașă cusută în taină, pentru sărbătoarea Paștilor, cu *zadia* (catrința) cu „alesături” în războiul de țesut (...), cu *cârpa*, năframa înflorată din cașmir ori brodată cu mătase policromă, cu zgărduța de mărgelă la gât, cu barșonul cu bani pe piept – salbă plastron, cu monede de argint – purtând pieptar înflorată din piele de miel, lucrat în centrele de cojocari de la Beiuș, Vașcău sau Ineu – fata etala o parte din zestrea ei, moștenită sau lucrată cu propriile mâini. Această îmbrăcămintă fastuoasă constituia o dovadă a vredniciei familiei și a fetei, o mărturie intrinsecă a aptitudinii ei de a întemeia o nouă familie și de a o înzestra prin truda mâinilor ei”. (Bocșe, 2007: 96)

Podoabele purtate în ocazii ceremoniale, de sărbători sau chiar permanent aveau, alături de funcția de a marca statutul social al persoanei care îl purta și un rol protector, fiind considerate adevărate talismane.

Înmormântarea

Cultul morților și obiceiurile funerare ale poporului român sunt moștenite în principal de la romani. Respectarea tradițiilor strămoșești asigurau nu numai călătoria mortului, ci și liniștea membrilor familiei acestuia rămași în casă. Lumânarea pusă la căpătâiul mortului, scaldă rituală, îmbrăcatul cu cele mai bune veșminte, păstrate cu grijă ani de zile în ladă, privegherea mortului și, mai apoi slujba de înmormântare și pomenile la groapă, erau respectate cu sfințenie.

În acest sens, menționăm obiceiurile de a se lega un ban de degetul mic de la mâna dreaptă a mortului, de a lăsa bani în sicriu sau de a pune batiste în care era legat un bănuț într-un colț cu ață roșie (zona Muscelului), pentru ca mortul să aibă cu ce plăti luntrașul. Dacă *ochii* nu stăteau bine închiși, *se puneau monede* peste ei. Mortului i se puneau bani în buzunare, pe ochi, în gură sau i se legau de degete, ca să nu cumva să îi piardă. În Apuseni se obișnuia a se *pune un ban* în gura *mortului* pentru plata vămilor.

Vămile sunt într-un spațiu intermediar între lumea de aici și cea de dincolo. Drumul pe care trebuie să îl parcurgă mortul nu este un drum ușor. E un drum cu pericole, cu întâlniri, pe care trebuie să lase în urmă ceva, să sacrifice ceva. Sacrificiul acesta poate să fie și un bănuț. Ce-a de-a șaptea vamă este aceea a zgârceniei și a iubirii de arginți.

Într-un cântec al zorilor, cântat de trei femei în zorii zilelor înainte de înmormântare, cu fața la răsărit, cu o lumânare și un fir de busuioc în mână, se spune: „(...) Un cal mohorât, Negru și urât / La tine a venit / Cu chinga cernită, /Cu șaua boită, /Cu scări de argint /Bune de suit /Și de coborât. /La tine a venit /Tot să te mai ia /Și să te mai ducă /În deal’ cu jocu /Acolo ți-e locul (...)”. (Ghinoiu, 1999: 229) În cântecul „Zorilor, surorilor” se spune: „Noi n-am mai zorit / La N. am privit / Până s-a gătit /Și s-o primenit /Cu podoabe de argint /Că pleacă de pe pământ /Cu podoabe de mătășă /Că pleacă de la el de acasă /Și cu doi – trei călușei /Încărcați cu gălbinei /Să plătească vămurile /Pe la toate porțile.” (Ghinoiu, 1999: 231–232)

Pe drumul spre cimitir se făceau mai multe popasuri numite stații, vămi, stâlpi sau Evanghelii (deoarece atunci preotul citea din Evanghelii). Ele se făceau la poduri, la răscruci și la casele neamurilor apropiate. În acele momente, oamenii din alai aruncau bani pentru ca mortul să aibă cu ce să își plătească vămile pe drumul lui spre lumea cealaltă, iar copiii fugeau să îi culeagă de pe jos.

Obiceiuri de peste an

Anul calendaristic este marcat de importante sărbători legate de ciclul anotimpurilor sau sărbători creștine.

23 aprilie marchează sărbătoarea **Sf. Gheorghe** iar șarpele alb este o prezență des întâlnită în credințele acestei zile. Se spune că cel care caută comori trebuie să se uite într-o apă curgătoare până când vede un șarpe alb. Acestuia trebuie să îi taie capul cu un ban de argint. Capul trebuie îngropat în pământ și deasupra lui trebuie sădit usturoi. Cei ce vor face acest lucru vor putea vedea cu ochii lor pe strigoii care iau laptele de la vacile oamenilor. De asemenea, „haiducii poartă la ei limbi de cuc și cap de șarpe tăiat cu paraua de argint în luna lui martie”. (Ciașanu, 2001: 266)

Luna martie (prima lună din calendarul roman, iulian și a treia din cel gregorian) marchează trezirea naturii la viață. Atunci se începea aratul și semănatul, se curățau livezile și grădinile, se scoteau stupii de la iernat și se rețeau fagurii. Prima sărbătoare legată de venirea primăverii este 1 martie, numită și sărbătoarea măștișorului.

Măștișorul este un obicei preluat de la romani, care obișnuiau să pună, în această zi, la gâtul copiilor un talisman contra deochiului, de formă rotundă, care simboliza soarele. La români, tradiția talismanului s-a concretizat prin purtarea unui bănuț de argint, numit *măștișor*, *măștișuș* sau *marț*, pe care părinții îl puneau la gâtul sau mâna copiilor, indiferent de sex, în luna martie, fie de 1 martie, fie când apărea luna nouă, înainte de răsăritul soarelui, pentru ca aceștia să fie „sănătoși și curați ca argintul la venirea primăverii și peste vară să nu-i scuture frigurile”. (Ciașanu, 2001: 218) Măștișorul agățat la mâna sau la gâtul copiilor, trebuia să le poarte acestora noroc, să-i ferească de boli și necazuri în decursul anului. Aromânii puneau măștișorul în ajunul zilei de 1 martie, în ultima zi a lunii februarie.

Purtarea măștișorului, adică a banului găurit de aur, aramă sau argint, era, de fapt, un ritual magic. El trebuia ținut la gât sau la mână un anumit timp, în funcție de zona etnografică, în unele regiuni chiar până la venirea berzelor, în timp ce în altele se scotea cu ocazia unor sărbători de primăvară ca Măcinicii (cei 40 de Mucenici – 9 martie), Floriile, Paștele sau Arminden (sărbătoare cu dată mobilă dedicată zeului vegetației). Când se încheia perioada purtării măștișorului, cu banul respectiv fetele cumpărau caș sau brânză și vin roșu – pentru a fi un an întreg albe la față și roșii în obraz, iar șnurul bicolor era aruncat sau agățat de un pom fructifer sau arbust înflorit – zarzăr, măr, vișin, cireș, măceș, trandafir etc. (Ciașanu, 2001: 218)

În ceea ce privește tradițiile populare ale primăverii, se spune că „în Muntenia, atunci când fulgeră întâi primăvara, să te ciocănești cu un ban de argint în frunte sau la cap, ca să-ți meargă bine și să fii sănătos tot anul. (Ciașanu, 2001: 223)

Obiceiuri legate de purtarea unor obiecte de argint sunt menționate de etnologul Irina Nicolau în legătură cu credințele și superstițiile magice ale aromânilor: „De Lăsata Secului bărbații se mascau și purtau podoabe de argint iar în jurul gâtului lanțuri cu iconițe de argint. (Nicolau, 2001: 34); „La lună nouă este bine să te învârtești de trei ori în jurul tău ținând un obiect de argint în mână” sau „La Vlaho Clisura, pe lângă colacul de pe cap, copilul trebuie să aducă apă „mută” (să nu vorbească cu nimeni pe drum în două vase în care se pun monede de argint. (...) Obiceiul se practică la luna nouă care premerge sărbătoarea Paștelui”. (Nicolau, 2000: 8–9)

În ziua de **Paști**, de dimineață, înainte de a pleca la biserică, toți membrii familiei se spală pe față, în mod ritual, cu apă neîncepută în care s-a pus un ou roșu și un bănuț de argint, în credința că numai astfel vor fi *sănătoși ca oul și curați ca argintul*. În Ziua de Paști, la trezire se atinge fierul („dă sănătate”), nu se atinge sarea („dă nădușeli”), se spală pe față cu apă proaspătă în care se pun bani de argint. Spălatul ritual, de Paști și de **Rusalii**, cu apa în care au fost puși bani de argint asigura, în mentalitatea tradițională, frumusețe, sănătate și bogăție în anul respectiv.

În unele zone oamenii se adună în curtea bisericii ca să ciocnească ouăle. Oul care se sparge îi rămâne celui care are oul întreg. Uneori copiii ciocnesc ouăle pe bani: cel cu oul spart îi dă un bănuț celui cu oul întreg.

Un obicei deosebit de pitoresc practicat și astăzi este **Junii din Șcheii Brașovului**. Ceata junilor, constituită de Bunavestire sau de Florii, își începe hora în ziua de Paști, după ce toți membrii au asistat la Vecernie. În timpul jocului vâtaful, apoi armașii și junii, aruncă de câte trei ori buzduganul. A doua azi, însoțiți de lăutari, colindă pe la casele cu fete mari, pentru a aduna ouă roșii și bani, cândva de argint, sau vin pentru masa junilor la care va participa întreaga colectivitate.

Sărbătorit în ziua de 20 iulie a fiecărui an, **Sfântul Ilie** a devenit în mitologia populară un personaj aparte. Pe lângă carul tras de cai de foc, un bici cu care tună și trăsnește pentru a alunga dracii de pe pământ, Ilie are și un paloș du două

tăișuri: unul de aur și altul de argint. Atunci când folosește tăișul de aur, aduce mana, iar când lovește cu cel de argint, aduce grindina.

Sărbătorile de iarnă reprezintă cea mai veselă și mai animată perioadă a anului, care cuprinde atât sărbători creștine precum Crăciunul sau Boboteaza, dar și pe cea laică a Anului Nou. Premergător acestor sărbători, „la 1 noiembrie erau celebrați cei înscriși în calendarul religios ca „Sfinții doctori fără de arginți, Cosma și Damian”. (Bocșe, 2001: 42)

În Gorj, în dimineața primei zile de **Crăciun**, oamenii obișnuiau să se spele pe față cu apa în care a fost pus de cu seară un ban de argint pentru a fi sănătoși în anul următor. Ajunul **Anului Nou** este un prilej de sărbătoare în care tinerii necăsătoriți (în special fetele), adeseori asistați chiar de părinții lor, încearcă să afle ce le rezervă viitorul și, mai ales, dacă și cu cine se vor căsători în noul an. În casa unei gazde, anunțată din vreme de „colceri” sau „chemători” se adună toți cei interesați. Într-un căzanel cu apă, cei ce doresc să-și cunoască viitorul, aruncă un obiect personal – un inel, o mărgea, un pieptene, o oglindă, un fus, un ban de argint, un cuțit etc. „Vergelatorul”, ajutându-se de două vergele de la războiul de țesut, bate în marginea căzanelului, intonând o incantație. El urmează să „prorocească viitorul”, stârnind hazul participanților. Obiect după obiect este scos din apă la cererea participanților. Tălmăcirea sensului obiectului este simplă: inelul înseamnă nuntă, banul – bogăție, pieptenele – un bărbat colțos, cuțitul – ceartă, piatra – o căsătorie amânată, argintul – bogăție etc.

Motivul argintului îl regăsim chiar și în câteva colinde ale Crăciunului: „Leru-i Doamne, domn din cer, /Ce mi-e-n cer și pe Pământ? /Mi-este o dalbă mănăstire. / Între dalbe mănăstiri, Mi-este jețuri de argint, Între jețuri de argint, Șade Bunul Dumnezeu /Și cu Maica Precista /Lângă Maica Precista, /Șade bătrânul Crăciun (...)” (Ghinoiu, 1999: 19) sau: „Sus în poarta Raiului /Șade Maica Domnului, / Cu-n pahar de argint în mână /Și tot plânge și suspină”.

O superstiție, valabilă și în zilele noastre, ne cere să avem bani (monede) asupra noastră în noaptea de Anul Nou pentru a ne bucura de prosperitate în anul următor.

Ca sa fie jucate și iubite de feciori, fetele din Bucovina se duc în seara spre **Bobotează** și aduc apă neînceptută de la fântână. După ce au adus-o, pun în ea câteva fire de busuioc și apoi o pun într-un loc unde să o bată Soarele, când va răsări a doua zi de dimineață. Când se trezesc, în zorii zilei de Bobotează, încep a descânta. În descântec, fata se vaită la Maica Domnului că lumea o vorbește de rău și că o ocolește.

Maica Domnului îi răspunde astfel: „Taci, N., nu te cânta,/ Nu te văieta,/ Că eu cu mine te-oi lua,/ În apa lui Iordan te-oi spăla,/Cu cămeșa de dragoste/ Te-oi îmbrăca,/ Cu brâu de dragoste/ Te-oi încinge,/Coroană de aur în cap ți-oi pune,/ Mândru te voi limpezi,/Ca argintul strecurat,/Ca maica ce te-a dat,/ Ca Soarele când răsare,/ Ca busuiocul cu floare.../ Răsari, Soare, frățioare,/ Cu nouă răzișoare!/ Nu știu Soarele-o răsărit,/ Ori un crai a ieșit?/ Ba nici crai nu-i, nici crăiasă,/

Ci-i N. cea frumoasă,/Dintre toate fetele mai aleasă!/ Când la joc o ajuns,/Toți flăcăii înainte i-o ieșit/Cu cușmele-n mână,/Cu paharele pline,/Toți la dânsa au cinstit,/Toți la joc o au poftit,/Toți cu dânsa o vorbit”. După ce rostesc descântecul, se spală cu apa în care se află busuiocul și care a fost astfel descântată. Apoi se îmbracă frumos, se duc la biserică și după amiază la joc.

Descânțece

Argintul era utilizat și în cadrul unor ritualuri magice de purificare sau în **descânțece**, formule magice de făcătură și de vrajă. Descânțecele făceau parte din recuzita medicinei tradiționale, empirice, și aveau rolul de a vindeca deochiul, stările de slăbiciune, bolnavul de „fapt” (în Bucovina se numeau „fapt” niște pete roșii care apăreau pe corpul omului, usturau foarte tare și care apoi se prefăceau în bube care dureau).

Un fragment dintr-un descântec spune: „Și m-aș ruga D-tale, sfântă apă curată,/ Să mă speli, să mă curățești,/ Și să mă limpezești/ Cum ai spălat malurile de tină/ Și bolovanii de rugină,/ Așa să mă speli și pe mine: / De fapt,/ De dat,/ De ură,/ De pură,/ De făcătură,/ De strigare,/ De căscare,/ De faptul cel mare./ De toate fapturile cele rele/ Și de boalele cele grele,/ Să rămân curat,/ Luminat,/ Ca aurul cel curat,/ Ca argintul cel strecurat,/...”

Pentru a evita *deochiul*, e bine să ai asupra ta mereu un ban de argint. Se spune că argintul nu este numai un metal prețios, ci și un protector, care îndepărtează relele. Puterile ezoterice ale argintului pot fi doar niște superstiții prin intermediul cărora oamenii se simt mai bine sau se simt protejați. Se spune că cei care poartă argint la gât nu vor putea fi atinși de vampiri și vor fi protejați de spiritele rele și de fantome. Argintul este cel care îi protejează pe oameni și de vârcolaci și țin toate ființele rele departe. „În credința populară era considerat ca fiind metalul care apără de demoni”. (Biedermann, 2002: 33) Rolul apotropaic al argintului este dovedit și de următorul obicei al aromânilor: „la temelie casei se pun trei monede vechi de argint și se rostește un descântec pe care nu trebuie să-l audă nimeni”. (Nicolau, 2001: 18)

Purtat ca un talisman cu proprietăți magice și benefice, argintul era utilizat în diferite împrejurări precum ne arată și următoarea mărturie: „În Muscel, înainte de a îmbrăca o haină nouă, se trece prin ea o para de aur sau de argint, ori în caz de lipsă, chiar un lucru de fier: cui, amnar, cuțit, foarfeci, pentru ca omul să fie sănătos și cămașa sau haina trainică”. (Ciaușanu, 2001: 218) Proprietățile protectoare ale argintului se regăsesc și în obiceiurile aromânilor: „Omului care pleacă la drum i se pun în cale: un ghiun cu apa care trebuie răsturnată și o turtă în care este înfipt un ban de argint”. (Nicolau, 2001: 18)

Argintul limpezește și desface soarta omului. Într-un descântec de alungare a spiritelor rele, alături de mătasea roșie, pana de păun și busuioc, se leagă și o bucată de argint; obiectele se înmoaie în apă neîncepută, iar descântecul se

rostește în vatra focului. Se spune ca e bine să pui un bănuț de argint în apă ca să nu cadă blestemul asupra ta și să nu paralizezi.

În credința populară europeană a secolelor XVIII și XIX se considera că glonțul de argint era singurul capabil să ucidă vrăjitoarele, vârcolacii și anumiți monștri.

Basmele și literatura

Poemul eminescian „**Călin file din poveste**” este un basm cult în versuri a cărui sursă de inspirație este basmul popular „Călin Nebunul”. Cine nu cunoaște versurile care ne-au încântat copilăria?

„De treci codrii de aramă, de departe vezi albind
 Ș-auzi mândra glăsuire a *pădurii de argint*.
 Acolo, lângă izvoară, iarba pare de omăt,
 Flori albastre tremur ude în văzduhul tămâiet;
 Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă
 Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.
 Iar prin mândrul întunerici al *pădurii de argint*
 Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind;”

În basmul popular „Tristi-Copil și Inia Dinia”, fata împăratului îi cere tatălui său să-i zidească o mănăstire din bani zidită, cu aur și argint poleită. În „Povestea porcului” de Ion Creangă, cea de-a treia fată de împărat este cerută de soție de un porc iar împăratul, pentru a împiedica această căsătorie îi cere pretendentului ca acesta să facă trei poduri: unul de fier, altul de argint, al treilea de aur iar în povestea „Fata babei și fata moșneagului”, pe colacul fântânii erau două pahare de argint. Motivul metalului prețios este prezent și în povestea „Zâna Zorilor” a lui Ion Slavici unde apar deopotrivă: o pădure de argint, o cunună de argint, turnuri de argint și o năframă de argint.

„Făt-Frumos din lacrimă”, o capodoperă a basmului cult românesc, abundă de asemenea de metafore și comparații sugestive în care elementul argint apare sub forma unui fuior cu lână ca argintul, fața împărătesei e mai albă decât argintul crinului, icoana e îmbrăcată în argint, oglinda e de argint, umbra e de argint, aripile lebedei sunt ca pânzele de argint, o cetate părea poleită cu argint, luna, prundul sau crinii sunt de argint etc.

Proverbe și zicători

„Tăcerea e de aur iar vorba de argint” sau „Cuvântul e de argint, tăcerea e de aur.”

„La ce-ti folosește un pocal de argint daca e plin cu lacrimi”. (evreiesc)

„Un nume bun este mai de dorit decât o bogăție mare și a fi iubit prețuiește mai mult decât *argintul* și aurul”.

„Cât de mult să-l împodobești cu aur și cu argint pe cel mai frumos măgar, tot măgar se socotește”.

„Oglinda are însă un strat foarte subțire de argint pe ea și, de îndată ce apare argintul, nu-i mai poți vedea pe ceilalți, ci te vezi doar pe tine însuși.”

Medicina populară

Culegerea plantelor de leac, utilizate în medicina populară, nu se făcea întâmplător ci doar în anumite perioade și numai de către persoane cunoscătoare. De exemplu, pentru ca să aibă eficiență, verbina se culege doar în nopțile de **Sânziene**, de **Înălțarea la Cer** (la 40 de zile după Înviere) și de **Sf. Ap. Petru și Pavel**. Această plantă, folosită în ritualurile pentru dragoste dar și pentru asigurarea unei recolte bogate și a prosperității, trebuia scoasă din pământ doar cu un obiect din argint.

La aromâni este menționat următorul obicei practicat de cei aflați în suferință: „Din Joia Mare și până la Ziua Crucii persoanele care suferă de ochi sau de reumatism merg de două ori pe săptămână la fântâna Dzânelor. (...) La douăzeci de pași de fântână lasă lucrurile jos și hainele groase; se apropie apoi de apă unde aruncă bani de argint, lumânări, fire de bumbac. Se spală cu apă și pleacă repede pentru a ajunge acasă înainte de a răsări soarele. Dacă sunt mai multe locuri unde vin Dzânele, bolnavul alege pe cel care i-a fost indicat în vis. Duce trei turte unse cu miere, busuioc și bani de argint”. (Nicolau, 2001: 11)

Banul de argint era utilizat pentru vindecarea mai multor afecțiuni precum mușcătura de șarpe, cea de albină sau împotriva semnelor bubelor de vărsat: „Mușcătura de șarpe este spălată și frecată cu un ban de argint” (Nicolau, 2001: 29), apoi „se strânge cu un lanț de argint partea de deasupra rănii pentru a face să curgă cât mai mult sânge”. (Nicolau, 2001: 31); „Înțepătura de albină sau viespe se tratează frecând locul cu un ban de argint, ca să iasă acul. Peste rană se pune noroi” (Nicolau, 2001: 32); „Ca să nu rămână semne în urma bubelor de vărsat se fierb tărațe și se stropește cu apa care rezultă obrazul persoanei. Cu un ac de argint subțire se străpunge fiecare pustulă în parte, lăsând să se scurgă toate secretele”. (Nicolau, 2001: 30)

Lăsând la o parte superstițiile care afirmă rolul protector al argintului, trebuie recunoscut faptul că acesta este văzut ca un distrugător al bacteriilor. Se pare că studiile au arătat că nano-particulele de argint distrug bacteriile ce se dezvoltă în spații umede și călduroase. Tocmai de aceea, acest metal era folosit încă de pe vremea romanilor în sutura rănilor. Bacteriile și ciupercile sunt înlăturate de către argint și astfel infecțiile sunt evitate. Bineînțeles, în trecut acest aspect nu era clar din punct de vedere științific, așa că se credea că puterile ezoterice ale argintului sunt cele care acționează la rugămintea omului și iau boala.

Virtuțile tămăduitoare ale apei de argint

Dintre toate întrebuințările curative ale argintului, cea mai cunoscută este *apa de argint*, leac pe care-l mai cunosc puțini oameni și despre care se spune că ajută la menținerea sănătății și păstrarea longevității. Apa păstrată în vase de argint are proprietățile unui antibiotic natural extrem de eficient.

Virtuțile tămăduitoare ale apei de argint au fost constatate încă de acum 4.000 de ani. Le cunoșteau romanii, grecii și egiptenii. Tot pe atunci chinezii practicau acupunctura folosind ace de argint. Navigatorii, în lungile lor călătorii, transportau apa, vinul și laptele în vase din argint, pentru a le păstra nealterate cât mai mult timp.

Bogații nu se îmbolnăveau, în timp ce epidemiile de pe timpuri făceau mii de victime în rândul populației sărace. Explicația ar fi că bogații își permiteau să folosească tacâmuri de argint și să mănânce și să bea din vase de argint, ceea ce le oferea protecție, imunitate la bolile vremii.

La începutul secolului al XX-lea medicii vremii prescriau nitrat de argint persoanelor care sufereau de ulcer la stomac, iar nou-născuților le puneau în ochi câteva picături de soluție de argint pentru a distruge eventualele bacterii care le-ar fi putut provoca orbirea. De asemenea, bijuteriile care lucrează cu argint sunt renumiți pentru sănătatea lor.

Și astăzi preoții împart sfânta împărtășanie cu lingurițe de argint și, deși lingurița nu este nici spălată și nici schimbată de la credincios la credincios, nimeni nu se îmbolnăvește. Apa sfințită, agheasma, se prepară în vase de argint și, în timpul slujbei, preotul trece de mai multe ori cu crucea de argint prin apă, de aceea agheasma se poate păstra, nealterată, ani buni. În situații speciale „femeile dăruiesc sfinților (icoanelor) obiecte de argint, țesături, untdelemn, lumânări”. (Nicolau, 2001: 20)

Chiar dacă nu toți putem păstra apa în vase de argint, cel puțin deocamdată, este bine să știm că natura ne-a pus la dispoziție un mijloc sigur de a bea apă necontaminată cu diverși germeni. Ea poate fi preparată foarte simplu, în casă, păstrând apa de băut în vase de argint sau, dacă nu avem vase de argint, putem folosi o bijuterie sau o monedă de argint. Putem să îmbogățim apa prin fierberea unui obiect din argint curat (nu aliaj) timp de 30 de minute sau lăsând un inel sau o monedă veche într-un termos cu apă fierbinte peste noapte.

Cine se spală frecvent pe față cu această apă miraculoasă își ameliorează tenul. Rănile spălate cu apa de argint se vindecă mai repede, nu se infectează, și cicatricile rămase după vindecare sunt mai puțin vizibile. Și pentru păstrarea suprafețelor afectate de arsuri cât mai aseptice este folosită tot apa de argint cea fermecată.

În alimentație lingurița de argint este un mijloc de verificare a ciupercilor de pădure. Acestea se pun la fiert, iar dacă lingurița se înnegrește, înseamnă că ciupercile sunt otrăvitoare.

Metal prețios, cunoscut și exploatat de toate civilizațiile antice de peste 5000 de ani (egiptenii îl considerau mai valoros decât aurul), argintul a avut de-a lungul vremurilor nenumărate utilizări practice dar și puteri magice și ezoterice. În tradiția românească argintul s-a dovedit nelipsit atât în cadrul obiceiurilor calendaristice, cât și în cele legate de vârstele omului, date fiind virtuțile și simbolica sa cu totul deosebită.

Bibliografie

- | | |
|---------------------|---|
| Hans Biedermann | <i>Dicționar de simboluri</i> , vol. 1, Ed. Saeculum I.O., București, 2002. |
| Maria Bocșe | <i>Obiceiuri tradiționale românești în Transilvania</i> , vol. I și II, Ed. SC Hiperborea SRL, Turda / Cluj-Napoca, 2007. |
| | <i>Revista Calendarul Maramureșului</i> , Obiceiuri la naștere, Baia Mare, 1980, p. 17. |
| Jean Chevalier, | <i>Dictionnaire des symboles</i> , Ed. Seghers et Ed. Jupiter, Paris, 1973. |
| Alain Gheerbrant | |
| Gheorghe F. Cîușanu | <i>Superstițiile poporului român</i> , Ed. Saeculum I.O., București, 2001. |
| Janeta Ciocan | <i>Podoaba în portul popular din nordul României</i> , Ed. Ethnologica, Baia Mare, 2007. |
| Ivan Evseev | <i>Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale</i> , Ed. Amarcord, Timișoara, 1994. |
| Ion Ghinoiu | <i>Lumea de aici, lumea de dincolo</i> , Ed. Fundației Culturale Române, București, 1999. |
| Ion Ghinoiu | <i>Sărbători și obiceiuri românești</i> , Ed. Elion, București, 2004. |
| Irina Nicolau | <i>Aromânii. Credințe și obiceiuri</i> , Ed. Societatea Culturală Aromână, București, 2001. |
| Marcel Olinescu | <i>Mitologie românească</i> , Ed. Saeculum I.O., București, 2001. |
| Antoaneta Olteanu, | <i>Calendarele poporului român</i> , Ed. Paideea, București, 2001. |
| Georgeta Stoica | <i>Podoabe populare românești</i> , Ed. Meridiane, București, 1976. |
| Ioan Țoca | <i>Sărbători religioase, datini și credințe populare</i> , Ed. Allfa, București, 2004. |

LUMEA ANIMALĂ TRANSPUSĂ PE OBIECTELE DIN UNIVERSUL SATULUI TRADIȚIONAL. MOTIVE AVIMORFE ȘI SAURIENE

Janeta Ecaterina Ciocan

THE ANIMAL WORLD TRANSPOSED ON OBJECTS FROM THE UNIVERSE OF THE TRADITIONAL VILLAGE. AVIMORPH AND SAURIAN MOTIFS

In this paper are described some animals that appear on objects made in the world of traditional village from the four ethnographic areas related to Maramureș County: region of Chioar, region of Lăpuș, region of Codru and region of Maramureș. The author refers not only to the techniques by which these images were made but also to an analysis of the reasons why those animals were important in the life of the peasant and the connection he did between animal behavior and his daily life.

Keywords: avimorph, saurian, cock, hen, cuckoo, pelican, peacock, double-headed eagle, snake.

Cuvinte cheie: avimorf, saurian, cocoș, găină, cuc, pelican, păun, vultur bicefal, șarpe

Pe parcursul dezvoltării sale omul a fost în relație permanentă cu mediul în care trăia, spațiu care cuprindea atât lumea vegetală, cât și cea animală. Din postura de ființă plasată pe cea mai înaltă treaptă a lumii vii, omul a încercat și, mai ales, s-a considerat superior tuturor, dorind să-și supună mediul înconjurător. Statutul omului de ființă superioară este precizat și în Biblie, în Geneză, unde ni se spune că Adam, creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu”, este chemat de Demiurg, care făcuse din pământ toate vietățile câmpului și toate păsările cerului, pentru a le da nume: „Și Domnul Dumnezeu, Care făcuse din pământ toate fiarele câmpului și toate păsările cerului, le-a adus la Adam, ca să vadă cum le va numi; așa că toate ființele vii să se numească precum le va numi Adam. Și a pus Adam nume tuturor animalelor și tuturor păsărilor cerului și tuturor fiarelor sălbatice”.

În lumea satului tradițional toate animalele și păsările își aveau rostul lor și de aceea relația între om și acestea se baza, în general, pe respect. Într-un studiu

referitor la ornitologia populară, etnologul Simona Munteanu relatează spusele unui țăran care ni se par revelatoare când discutăm despre rolul mediului în viața satului tradițional: „Așa am prins noi să învățăm lumea, după mugurii de pe mlădițe, după animalele pădurii și păsările cerului și niciodată nu ne înșelăm. Și animalele și păsările simt ceea ce noi nu putem simți”. Observarea comportamentului animalelor din lumea înconjurătoare a făcut ca unele să devină semne pentru predicții de tot felul și astfel unele animale să aibă un statut special în lumea țăranului.

În cele ce urmează vom analiza prezența, ca motive ornamentale, a câtorva animale cu care țăranul interacționa. Am ales pentru prezentarea de față anumite păsări și șarpele, încercând să dăm și o explicație motivului pentru care acestea apar pe unele obiecte și nu pe altele, semnificația lor în contextul în care au fost realizate.

Motivele avimorfe

Păsările au incitat dintodeauna imaginația omului, preț de zeci de mii de ani, din istoria omului, acestea au fost singurele care aveau privilegiul de a se ridica în văzduh unde se află locuința divinității supreme. Nu e de mirare atunci că omul și le-a imaginat ca mesagere înspre și dinspre acesta. Arta populară românească abundă de astfel de motive ornamentale, cea din nordul Transilvaniei nefăcând excepție. Am ales pentru prezentarea de față acele păsări pe care creatorii anonimi din arealul cercetat, județul Maramureș, cu cele patru zone etnografice (Maramureș, Lăpuș, Chioar și Codru, cunoscute și ca Țări) le consideră deosebite, fapt demonstrat de frecvența cu care acestea apar pe diferite obiecte din gospodăria țărănească. Cocoșul și găina, păsări domestice nelipsite din gospodăria țărănească sunt bine cunoscute și astfel comportamentul lor putea fi mai lesne corelat cu semne prevestitoare, ceea ce a facilitat folosirea lor în anumite ritualuri legate de ciclul vieții. Alte păsări cum sunt cucul, păunul, pelicanul sau vulturul, păsări nedomestice au și ele conotații interesante în gândirea populară.

Cocoșul

Cocoșul este considerat, peste tot în lume, în primul rând un simbol solar, prin cântul său anunțând zilnic răsăritul soarelui, triumful luminii asupra întunericului. Alungând întunericul și, odată cu el, noaptea perfidă care permite unor spirite malefice să pătrundă în arealul locuit de oameni, prezența lui era nelipsită din gospodăria țărănească, considerându-se că rolul lui protector era evident. Îl vom întâlni foarte adesea pe ancadramentele porților și ușilor de acces, pus acolo tocmai în ideea că va apăra spațiul respectiv de intruziunea unor spirite rele. În Țara Chioarului se spune că abia după ce a cântat cocoșul dimineața poți ieși fără griji din casă. În *Comoara satelor. Calendar popular*, Ion Ghinoiu referindu-se la

cocoș precizează: „Având darul de a cânta în preajma miezului nopții, moment de cumpănă, când se credea că se confruntă spiritele bune cu cele rele, poporul a pus la hotarul dintre ele un paznic de nădejde, cocoșul. După cântatul lui spiritele necurate își pierdeau puterea, se ascundeau pentru a intra din nou în acțiune în noaptea următoare. El anunța orele nopții, dar și curățirea spațiului nocturn de forțele ostile omului”. În lumea satului tradițional cocoșul era ceasornicul după care se ordonau treburile zilei. Popularitatea cocoșului ca ornament cu rol de protecție a casei și gospodăriei a fost în trecut atât de mare încât și azi întâlnim case care au, într-o formă sau alta, cocoșul așezat la vedere, chiar dacă materialele de construcție au fost schimbate. Îl vom întâlni confecționat din metal ca roză a vânturilor sau pur și simplu traforat în tablă ori realizat din ceramică așezat pe coama acoperișului. (foto 1)

Ca animal ce deținea puteri ce puteau alunga spiritele rele, cocoșul se află și printre cele sacrificate pentru a se găti masa de pomană după decesul unui membru al familiei, mai ales dacă la capul celui ce a murit nu a fost cineva să-i aprindă lumânarea. Se credea că: „numai cocoșul îi poate arăta pe unde să margă pă drumurile din ceea lume, că el poate alunga chiar pă dracu”. Vorbind în general despre păsările ce apar pe porțile maramureșene, I.D. Ștefănescu în studiile sale legate de arta veche din această zonă etnografică consideră că păsările reprezentate pe porți „înfățișează sufletele morților, care stau de veghe în jurul urmașilor”. Cocoșul reprezentat pe poartă îl putem lega însă și de asocierea acestuia cu orgoliul sau fala, în Țara Maramureșului; oamenii sunt cu adevărat și orgolioși și făloși.

Această pasăre are și conotații legate de fecunditate. În unele sate din Țara Chioarului cocoșul era sacrificat pentru a fi gătit la masa celor care au participat la recoltatul grâului, cu convingerea că astfel vor beneficia de o recoltă bună și în anul următor. Asigurarea unei recolte bogate se făcea și cu ajutorul „cununii anului” care consta dintr-un mănunchi de spice adus acasă și pus la streășină. Obiceiul mi-a fost descris de Buie Clarița din satul Fersig, care în momentul interviului avea 97 de ani. „Când să găta lucru cu grâu, tăiai un cucoș și să făcea pă el zamă cu lăscuță (tăieței), și apoi carnea să dădea puțin pân oloi fierbinte, să capete culoare mândră, și să mânca cu cartofi. Musai trăbuia să fie cucoș, că apoi și în anul următor să sie grâu mândru”. Un obicei asemănător am întâlnit și în Țara Lăpușului.

Ca ornament, cocoșul apare și pe piesele ceramice create în nordul Transilvaniei. Trebuie să recunoaștem că frecvența ornamentului în centrele din nordul Transilvaniei a început să crească începând cu a doua parte a secolului al XIX-lea, devenind chiar des întâlnit în secolul XX. Motivul acestui fenomen se poate pune și pe contactul între olarii de aici cu cei din alte centre, întâlnirile înmulțindu-se pe parcursul secolului XX, când participarea la târguri și concursuri a devenit un lucru de la sine înțeles. Nu putem să nu observăm că ornamentul apare mai ales pe farfurii al căror rol decorativ în casa țărănească este preponderent. Aceasta se așeza cu precădere pe cuierele de deasupra ferestrelor unde

stăteau și icoanele. Dacă vom lua în considerare asocierea cocoșului cu soarele, identificat și cu Iisus, putem alătura ornamentul celor cu rol de protecție a casei și locuitorilor ei. (foto 2)

Găina

Ca și cocoșul, găina a avut un rol important în gospodăria țărănească. Așa cum țăranul a fost atent și a învățat semnele pe care lumea animală i le putea oferi, și bolta cerească oferea informații importante. Lumea cerească a atras dintodeauna atenția oamenilor care încercau să o înțeleagă și să și-o apropie. Pleiadele, cunoscute în lumea țăranului român drept Găinușa sau Cloșca cu puii, au avut o importanță deosebită în toate marile culturi ale lumii. Pentru emisfera nordică importanța Cloștii cu pui venea și de la faptul că apariția ei pe cer în luna mai vestea sosirea verii, a timpului recoltelor iar dispariția ei, în luna noiembrie, însemna sosirea iernii. În Egiptul antic importanța Pleiadelor este subliniată de faptul că în Marea Piramidă, celor șapte stele vizibile le-a fost dedicată câte o cameră. Arabii sunt convinși că nemurirea poate fi găsită în mijlocul Pleiadelor. Importanța constelației pentru satul tradițional românesc o putem desprinde și din legende legate de bolta cerească. „Poveștile stelelor de pe cerul românesc au un specific aparte, fiind inspirate din viața satului, din istoria poporului nostru”. Una dintre legende relatează reacția omului la supărarea lui Dumnezeu, care a dus la îndepărtarea cerului de pământ. Atunci, încercând să-L îmbuneze, țăranul nostru a pornit la drum, nu înainte de a lua cu el o serie de obiecte și animale din gospodărie, printre ele numărându-se și cloșca cu puii pe care noi azi o vedem pe bolta cerească.

Un rol deosebit de important al găinii este cel psihopomp. Găina neagră era, obligatoriu, sacrificată în momentul ridicării construcțiilor, mai ales a caselor, obicei care se practică și azi în satele mai izolate din toate zonele supuse studiului nostru. În perioada cercetărilor pentru completarea fișelor la Atlasul Etnografic al României, în deceniul opt al secolului trecut, obiceiul ne-a fost relatat aproximativ la fel de informatori de diferite vârste. La finalizarea șanțurilor pentru fundație, înainte de așezarea pietrelor, în locul indicat de meșter unde urma să așeze ușa de intrare în casă, se tăia o găină neagră. Motivul pentru care găina era neagră nu era prea clar pentru informatori în momentul investigației. Culoarea găinii a fost explicată prin aceea că „așa-i din bătrâni”, că ei, obligatoriu, tăiau doar găina neagră, dar că, dacă nu aveau găină neagră, tăiau și de altă culoare. Sângele acesteia era lăsat să se scurgă în locul menționat, la fel și capul găinii rămânea să fie acoperit de pietrele fundației. Gestul este interpretat ca o amintire a sacrificiilor ancestrale de întemeiere, când acestea erau chiar umane. Obligatoriu însă sângele era lăsat să se scurgă în dreptul pragului, locul care face legătura între exterior și interior. Acest fapt este confirmat de descoperirile făcute la demolarea caselor aduse în muzeele în aer liber din România. În Muzeul de Etnografie și Artă

Populară din Baia Mare există o casă adusă din satul Costeni – Țara Lăpușului, la demolarea căreia s-au găsit în fundație, sub ușa de intrare, un cap de găină și o monedă cu efigia Mariei Tereza, datată 1780, obiecte ce atestă practicarea acestui ritual în secolul al XVIII-lea. În Țara Maramureșului găina apare incizată pe unele ancadrame ale ușilor de acces în casă, deci din nou o regăsim pe locul ce marchează granița între interior și exterior; ieșirile și intrările repetate prin acest spațiu trimițându-ne cu gândul la călătoriile inițiatice. O astfel de casă este casa Buftea Știopanul păstrată în Muzeul Satului din Sighetu Marmăției.

În poveștile populare găina este întodeauna bună, face ouă zilnic, asigurând hrana stăpânului. Legendele din zonele bogate în zăcămintele aurifere o prezintă cu capacitatea de a face ouă de aur. (vezi legenda Muntelui Găina!).

În unele obiceiuri populare, mai ales în riturile de trecere, găina juca un rol important, absența ei fiind de neconceput. Aici conotațiile ei sunt diferite în funcție de moment: nuntă sau înmormântare. În ceremonialul nunții, descris de cercetătorii din aproape întreaga țară, unul dintre cele mai așteptate momente era și încă mai este „dansul găinii”. Cu strigăturile hazlii, întregul moment are un evident simbolism erotic cu trimitere la fecunditate. În lucrarea *Graiul Etnografia și Folclorul zonei Chioar*, momentul este descris astfel: „Ultima secvență a mesei de la mireasă este jocul găinii, atât de îndrăgit în Chioar, împreună cu cântecul care îl însoțește, încât, după informațiile culese în toate localitățile anchetate, nu lipsește de la nicio nuntă. Socăcițele vin fiecare cu câte o găină înstruțată pe un „taljer” (platou n.n), adică învelită în verdeață sau flori, înfășurată cu hârtie colorată, cu țigară sau ban în clonț. Cântecul începe chiar de la intrare. Când ajung în fața miretelor li se alătură staroștii și uneori alte femei, și cântă împreună cântecul găinii sau strigătura găinii, cu motivele întâlnite în tot nord-vestul țării. În cântec se strecoară deseori versuri lascive adresate nănașului și nănașei, dar, în esență, nu este, după cum se știe, pornografic. Semnificațiile lui sunt poate de fecunditate. După ce socăcițele împreună cu staroștii joacă găinile (un joc în cerc, cu mișcarea în sus și în jos a talgerului pe care se află găina), nănașii sunt obligați să le cumpere (se înțelege că dacă sunt două perechi de nași se duc două găini)”.

În zonele etnografice din nordul Transilvaniei, dansul găinii se întâlnea și la nunțile etniei maghiare, mai ales în satele mixte. Rolul găinii la nunta maghiară o dovedește și cărja de staroste datată 1901, aflată azi în colecțiile Muzeului de Etnografie din Baia Mare. Împodobită pe toată suprafața cu motive deosebit de interesante, printre ele aflându-se pomul vieții redat ca un vrej, între frunzele lui aflându-se și cei doi miri îmbrăcați în costumul popular având la picioare o găină. (foto 3)

Printre ritualurile de înmormântare practicate în Țara Chioarului, datul unei găini negre sau a unui cocoș negru peste mormânt s-a păstrat până la mijlocul secolului XX. Obiceiul este amintit de Ioan Chiș Șter în satul Sălănița, iar cercetările noastre din anii optzeci ai secolului trecut în satele Mocira și Cicârlău, chiar dacă la momentul respectiv nu se mai practica, au relevat existența lui până pe

la mijlocul secolului XX. Informatorii mai în vârstă au explicat gestul astfel: „se dă găina neagră păstă copârșeu, că ea îmblă și scormonește, și cântă ca și cum își cheamă puii. Sufletu omului să ia după ea și ajunge unde trebe”. Această explicație se regăsește și în amplele studii legate de înmormântare ale lui Simion Florea Marian. Găina nu era dată oricui, ci doar anumitor persoane, implicate în unele faze ale ritualului, acestea fiind diferite în funcție de sat: celui care sapă groapa, celui care prinde mortul de cap la ieșirea din casă, celui care făcea sicriul.

În lumea satului tradițional legătura omului cu animalele din gospodărie era, și încă mai este foarte strânsă, acestea din urmă fiind capabile să transmită unele vești stăpânului; problema era doar aceea de a cunoaște și interpreta limbajul comportamental al animalelor. Astfel găina aducea și vești: bune dacă era așezată cu fața spre răsărit când cânta și rele în cazul când era așezată spre apus.

Cucul

În tradițiile din nordul Transilvaniei păsările cu penaj închis la culoare erau asociate în general cu lucruri rele, excepția de la regulă fiind cucul. Întinsele păduri din aceste ținuturi erau locuri preferate de aceste păsări și era aproape imposibil ca perioada în care cucul este activ (cântă) să nu facă din aceasta o activitate peste care să se treacă ușor. Pentru că cucului „i se dezleagă limba” la începutul primăverii, a fost ușor pentru țăran să lege activitatea acestuia de ciclurile naturii. Glasul lui răsună doar după ce crengile copacilor încep să înfrunzească, când se spune că a mâncat din primii muguri, și încetează în pragul verii, fapt ce îl leagă de energia regeneratoare a naturii. De la Bunavestire (25 martie), când începe să cânte, și până la sfârșitul lunii iunie, când pasărea încetează să mai glăsuiască, cântecul lui este aducător de vești. Primăvara trebuie să fim atenți când auzim prima oară cântecul lui. Dacă va veni din dreapta, veștile sunt bune, iar din stânga rele, chiar prevestind moartea cuiva apropiat. Numărul sunetelor scoase de cuc îi vor indica unui tânăr peste câți ani se va căsători, iar unui bătrân numărul anilor pe care îi mai are de trăit. De asemenea trebuie să fim fericiți, cu bani în buzunar și tot anul ne va merge bine.

Ca motiv ornamental îl regăsim adesea pe porți, realizat prin incizie și mai recent prin traforare, aproape întodeauna asociat cu o reprezentare a Pomului Vieții. (foto 4) Printre păsările folosite ca motiv ornamental pe ceramica populară aparținând centrelor din zonele studiate, cucul este o prezență destul de des întâlnită. El apare numai pe ceramica smălțuită, tehnica folosită la desenarea motivului fiind *sgraffito* și desenul cu cornul. Pe obiectele aparținând secolului XIX și începutul secolului XX pasărea apare așezată pe o ramură ce poate fi interpretată tot ca Pomul Vieții. (foto 5) Tehnicile actuale permit o reprezentare mai sofisticată atât a păsării, cât și a ramurii pe care este așezată. (foto 6) Cucul apare și pe unele piese textile: fețele de masă și ștergările de cui din Țara Chioarului și Țara Codrului. Pe un ștergar din Țara Chioarului cucul este redat într-o manieră

asemănătoare cu cea de pe farfuria olarului Chira Vasile din Baia Mare. (foto 7) Pe ștergările și fețele de masă, cucul apare afrontând un copac redat geometrizarant. (foto 8)

Desigur că această pasăre este bine reprezentată în arta populară din nordul țării, și exemplele noastre ar putea fi numeroase. Spațiul ne obligă să ne oprim aici, dar trebuie să menționăm prezența păsării în poezia populară din toate zonele etnografice menționate, pe care le vom regăsi în toate culegerile de folclor publicate până acum.

Păunul

Imaginea vanității și a frumuseții, păunul este în același timp o pasăre solară, datorită cozii pe care și-o etalează printr-o mișcare de rotație. Pentru a o diferenția de celelalte păsări realizate pe diferite obiecte, specialiștii se orientează după forma cozii, păunul având coada mai lungă. Categoriile de obiecte pe care vom găsi păunul ca ornament sunt foarte diversificate.

În domeniul ceramicii create în centrele din nordul țării apare doar pe pie-sele smălțuite. Cele mai cunoscute piese sunt cele aparținând centrului Valea Izei, piese datate în a doua parte a secolului al XIX-lea, unde pasărea este redată sub forma tiparului iranian al Pomului Vieții. De altfel pasărea ce poate fi interpretată ca păun apare pe farfurii, întodeauna aflându-se în preajma Pomului Vieții. Pe unele pare a fi o pasăre adult, pe altele un „pui de păun”, după cum plastic îl numește ilustra cunoscătoare a ceramicii românești, Silvia Zderciuc. (foto 9)

În portul popular din Țara Lăpușului, păunul a apărut ca un împrumut din zona Năsăudului. În costumul popular folosit în ceremonialul nunții, el apare pe zadiile miresei. Muzeul din Baia Mare deține două astfel de piese de la începutul secolului al XX-lea. În registrul ornamental din partea inferioară a zadiilor, ales printre fire, apare păunul așezat lângă Pomul Vieții. (foto 10) Tot din rândul pie-selor folosite în ceremonialul nunții prezentăm un ștergar care însoțea colacul primit de cei doi miri și care urma să fie rupt de aceștia fiind apoi împărțit cu nănașii și părinții. Se observă ușor că motivul ornamental al păunului apare ade-sea pe piese folosite în ceremonialul nunții. Pe privitor îl poate frapa asemănarea cu cucii de pe fețele de masă descrise mai sus, dar este important că informa-toarele au indicat fără dubiu în primul caz cucul, iar în acest caz păunul. Diferența între cele două reprezentări o face coada păsării care în cazul cucului este scurtă, iar în cea a păunul este mai lungă, chiar răsfirată în reprezentările păsării pe pie-sele ceramice. În Țara Lăpușului ca un împrumut din cea a Năsăudului, feciorii își puneau la pălărie pene de păun. La început într-o roată mai mică, azi însă roata este identică cu cea din Țara Năsăudului. (foto 11)

Pe obiectele din lemn, păunul este mai puțin întâlnit în nordul țării. Totuși creatorii contemporani îl folosesc adesea în reprezentarea de pe cozile lingurilor decorative din lemn sub forma păunilor îngemănați.

Pelicanul

În tradiția populară, această pasăre este legată de divinitate. La fel ca și vulturul, ea se sacrifică pe sine oferindu-și sângele ca antidot pentru otravă sau carnea drept hrană pentru a-și salva puii de la moarte. Acestea au făcut pe creștini să-l asimileze lui Iisus Hristos. Cântările dedicate Prohodului Domnului din Vinerea Mare oferă următoarea imagine plastică a Domnului Iisus: „Ca un pelican,/ Te-ai rănit în coasta Ta, Cuvinte;/ Și-ai dat viață la-i Tăi fii, care au murit,/ Răspândind asupra lor izvoare vii./ Ca un pelican,/ Împungându-Te acum, Cuvinte,/ Înviezi pe fiii Tăi, revărsându-le/ Dintru coasta Ta, izvor mântuitor!”

Ca motiv ornamental în arta populară din zonele etnografice aflate în nordul Transilvaniei pelicanul apare cel mai adesea pe ceramica populară. O farfurie lucrată în centrul Baia Mare, dar și una identificată de Barbu Slătineanu în centrul ceramic Vama, au ca motiv ornamental central o pasăre ce poate fi identificată cu pelicanul. Pasărea este redată cu pieptul bine reliefat, având la picioare schițat un Pom al Vieții și în jur motive florale și astrale (steaua). Pentru centrul ceramic Baia Mare, motivul descris mai sus este important și pentru faptul că este cunoscut într-o redare aproape identică pe farfuriile începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea, apoi la 1900 și pe piese lucrate azi de olarii băimăreni, ceea ce demonstrează afirmația cercetătorilor că motivele decorative se transmiteau de la o generație la alta aproape neschimbate. (foto 12 și 13)

Vulturul

Ca stăpân al cerului, vulturul este considerat un simbol al curajului, semeției și victoriei. Printre altele este ridicat de țărani la rangul de rege al păsărilor pentru că el poate privi direct soarele. De-a lungul timpului a fost folosit ca motiv ornamental în toate marile culturi ale lumii. În arta traco-geților îl vom regăsi pe vasele descoperite la Agighiol și Porțile de Fier. Creștinismul a adoptat pasărea ca o reprezentare a omniprezenței lui Dumnezeu. Astfel că prezența lui în bisericele de lemn din nordul României nu mai este o surpriză. Menționăm aici candelabru din biserica monument sub protecție UNESCO din Rogoz, construită în a doua parte a secolului al XVII-lea. În arta populară a zonelor supuse studiului nostru prezența păsării pe piese aparținând culturii materiale poate fi legată și de credința țăranilor în nemurirea vulturului. În arhitectura populară, mai ales din Țara Maramureșului, vulturul apare incizat pe ancadramentele ușilor de acces în case. Ca exemplificare amintim din nou casa Bufta Știopanul aflată în patrimoniul Muzeului din Sighetu Marmăției, unde pe acadramentul ușii interioare apare vulturul bicefal. (foto 14) Această casă are pe fiecare ușă reprezentări interesante umane și animaliere explicate de mai mulți cercetători. Amintim aici părerea etnologul Mihai Dăncuș, cel care a adus casa în Muzeul Etnografic din Sighetul Marmăției, el văzând în vulturul bicefal și coroana de pe capul unui personaj

conștientizarea de către membrii acestei familii că sunt urmași ai familiei voievo-
dale a Bogdăneștilor.

Mobilierul țăranesc este un domeniu al artei populare pe care imaginea vultu-
rului, mai ales bicefal, este foarte rară, cel puțin în zonele din nordul Transilvaniei.
Este cazul unui scaun provenit din satul Ciuta (Țara Codrului), o piesă deosebit de
valoroasă aflată în colecțiile muzeului băimărean, care „îmbină într-un decupaj
specific maramureșean, forme străine cu o transpunere foarte stilizată a vulturu-
lui bicefal, deasupra căruia se înalță o cruce”. (foto 15)

Pentru ceramică motivul devine important atunci când vorbim despre
categoria ceramică a cahlelor. Pe aceste piese descoperite în săpăturile arheo-
logice, cât și pe cele găsite în ateliere vechi, se întâlnește frecvent ca decor vul-
turul bicefal. Cahlele sunt importante în istoricul centrelor pentru că au avut un
aport deosebit în dezvoltarea breslelor, a regulamentelor și a statutului calfelor
și meșterilor. Problema am dezbătut-o pe larg în volumul *Centrul ceramic Baia
Mare – Monografie*.

Motive sauriene

Șarpele

Unul din animalele care au suscitât interesul oamenilor de-a lungul timpului
a fost șarpele. Observațiile asupra comportamentului acestuia i-au determinat
pe aceștia să-i acorde puteri supranaturale, benefice sau malefice. Aceasta s-a
întâmplat poate și pentru că, în comparație cu omul situat la sfârșitul lanțului
evoluției, șarpele este considerat a se afla la începutul acestui lanț.

Conform cu tradițiile, șarpelui i se atribuie atât conotații benefice cât și male-
fice. Plasarea de partea binelui de-a lungul timpului o subliniază asocierea lui cu
Esculap, sau chiar în relatările biblice, când în mâna lui Moise șarpele devine un
mesager al lui Dumnezeu. Sfânta Scriptură îl pune în rândul ființelor malefice,
când reușește să o amăgească pe Eva, determinând-o să muște din fructul inter-
zis. Și în epopeea lui Ghilgameș șarpele apare ca o ființă malefică, atunci când
mănâncă iarba nemuririi, obținută cu atâtea sacrificii de către erou. Înainte de
orice tradițiile cele mai vechi îl asociau fertilității și în acest sens este un simbol
falic. În legende multor popoare este considerat animal primordial, întrupat din
materia din care a fost creat întregul univers. Pentru români, șarpele este „formă
primară legată de sursele vieții”.

În arta populară românească reprezentarea șarpelui și-a făcut apariția foarte
de timpuriu și în aproape toate domeniile ei. El apare reprezentat pe cele mai
variate obiecte: de la poarta de acces în gospodărie la fereastra casei, pe bățele
ciobănești, pe picioarele mesei, pe diferite vase ceramice, pe piese de port popu-
lar etc. Asocierea lui cu binele sau răul reiese tocmai din reprezentarea lui pe un
anumit obiect, din modul în care putem azi citi mesajul transmis de creatorul
anonim. De asemenea este foarte clară delimitarea între șarpele casei și șarpele

veninos. Primul ajunge în zonele din nordul țării să fie chiar adulat, respectat și dorit la casa omului, fiind considerat un reprezentat al strămoșilor neamului care are datoria de a veghea la binele urmașilor. Cel de-al doilea este socotit rău, vânat cu credința că omorârea lui încarcă autorul cu puterile presupuse a fi avute de șarpe. Vom prezenta mai jos câteva piese etnografice în care întâlnim motivul șarpelui în ambele ipostaze, de apărător sau de dușman.

Arhitectura populară din nordul țării oferă un amplu material de studiu legat de apariția acestui motiv etnologic pe elementele arhitecturale. Pentru edificare vom prezenta două cazuri de elemente decorative care poartă acest însemn. Înainte de a le descrie trebuie să pomenim de o legendă populară care ne spune că atunci când a încercat să-l întreacă pe Dumnezeu, șarpele trăia în Rai având picioare și aripi. Abia după ce a păcălit-o pe Eva, drept pedeapsă acestea i-au fost luate, fiind lăsat să se târască pe pământ într-o luptă continuă cu oamenii. Șarpele însă își dorește să ajungă din nou în lumea din care a fost alungat și o poate face doar în cazul în care reușește ca timp de doisprezece ani să nu muște nici un om. Atunci este reprimat în Rai, primește înapoi aripile, picioarele și puterea de a stăpâni fulgerele și tunetele, putere pe care și-o va manifesta în timpul Apocalipsei. Ajuns din nou în Rai șarpele va deveni cel mai aprig dușman al dracilor și oriunde îi întâlnește îi trăneste. Pe porțile din Țara Maramureșului șarpele apare destul de des, dar una dintre cele mai interesante reprezentări o putem admira pe o poartă realizată în anul 1907 în satul Săliștea de Sus, descrisă de Francisc Nistor în lucrarea *Arta lemnului în Maramureș*. Șarpele, în ascensiune, apare pe stâlpii porții, dar în partea superioară este așteptat de îngerași. (foto 16) Nu este foarte clar pentru cititorul de azi dacă îngerul are rol de a păzi intrarea în cer de intruziunea „îngerilor căzuți” sau îl așteaptă pe cel ce și-a ispășit păcatul. Interpretarea pe care o putem da șerpilor de pe stâlpii de poartă este și cea de spirite ale strămoșilor care vegheau la binele urmașilor, mai ales că ei sunt prezenți pe poarta de acces în gospodărie, poartă care are în sine acest rol de pavăză. În aceeași situație ne aflăm și când încercăm să interpretăm șarpele de pe o fereastră din Țara Lăpușului descrisă de Tancred Bănățeanu în *Arta Populară din Nordul Transilvaniei*. Și aici șarpele este în poziție ascendentă, de această dată încolăcit pe trunchiul unui copac care nu poate fi decât Pomul Vieții.

Dintre piesele aflate în interiorul țărănesc, pe care șarpele apare, am selectat pentru prezentarea de față o masă din Țara Lăpușului și un leagăn de copil din Țara Chioarului. Masa pe care o prezentăm provine din satul Larga, zonă în care, după cum am mai amintit, șarpele avea un statut aparte. Știind că el era considerat un suflet al strămoșilor care veghea la sănătatea și bunăstarea familiei, că locuia în general într-un cuib sub fundația casei, apariția lui pe piciorul mesei nu poate să ne ducă cu gândul decât la legătura directă între acesta și strămoși. Pe baza informațiilor primite de la fostul proprietar, masa este datată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, când încă o parte a mobilierului (lavițele, masa) erau realizate odată cu casa de către meșter. Tipologic masa aparține unui tip

răspândit în toate zonele etnografice din nordul Transilvaniei, cunoscută drept masa cu „puiuc” sau „cu ladă”. (foto 17) Tehnicile de asamblare a părților componente, ca și cele folosite la realizarea decorului, sunt identice cu cele de la lăzile de zestre. Lada mesei este suficient de adâncă pentru a păstra, printre altele, și acte importante sau bani. Blatul mesei culisează doar într-o direcție, asigurând astfel o oarecare protecție obiectelor puse în ladă, dar cu siguranță cel ce asigura protecția cea mai eficientă era șarpele de pe piciorul mesei.

O altă piesă de mobilier deosebită ca aspect general, dar și ca încărcătură simbolică, este un leagăn pentru copil. Tăbliile leagănului sunt sculptate sub forma unui bărbat viguros, cu siguranță tatăl care ridică spre cer coșul în care se află pruncul. Picioarele tatălui se sprijină pe doi balauri ce sunt despărțiți, sau uniți, de un soare. Aproape în toate reprezentările în care apare șarpele, cu conotații benefice, acesta este însoțit într-o formă sau alta de motivul solar, concluzia fiind că avem de-a face cu legătura între forțele htoniene și cele cosmice. (foto 18)

Șarpele este o imagine aproape nelipsită de pe bățele ciobănești, unii autori punând apariția imaginii pe seama faptului că ciobanii foloseau bâta, în general pentru spijin. O înfingeau cu forță în pământ și corelau apariția șarpelui de încercarea de a stabili legătura cu lumea subterană a strămoșilor, protejându-l, astfel, pe purtător. Bățele ciobănești erau decorate de către proprietar și cu siguranță multe dintre ele relatează întâmplări trăite de acesta. Este și cazul celei pe care o descriem mai jos, piesă aflată în colecția muzeului etnografic din Baia Mare, care descrie lupta cu un șarpe ce pare mai mult un balaur, dacă vom compara dimensiunile siluetelor umane, prinse în luptă, cu cea a șarpelui. Imaginea prezintă o siluetă bărbătească ce pare un copil sau un bărbat ghemuit la pământ deasupra căruia un imens șarpe își deschide gura. Alte trei siluete bărbătești se luptă cu lighioana, fiecare având în mână o unealtă transformată în armă, printre ele fiind foarte clar redată o coasă. Cu siguranță povestea înscrisă pe această bâta era destinată celor de acasă, aici fiind înscrise momentele importante ale luptei pentru a nu fi uitate.

Cea de-a doua bâta ciobănească pare să relateze o poveste, oarecum fantastică. Printre elementele decorative apar doi șerpi, aflați la picioarele a două personaje pe care le recunoaștem drept draci datorită coarnelor de pe cap. Diavolul apare în foarte multe credințe populare și este în același timp personaj important în multe povești și legende. Conform Sfintei Scripturi diavolul este îngerul răzvrătit și alungat din Rai în fundul ladului, dar cartea nu vorbește deloc despre înfățișarea lui. Imaginea despre diavol, la fel ca și cea despre îngeri, este o născocire umană. Credința că omul a fost creat „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” a născut credința că și îngerii au fost creați conform aceluiași principiu. Era necesară totuși o departajare și au apărut atunci aripile și aureolele pentru îngerii ce stau în Rai, iar îngerii căzuți, cei ce s-au răzvrătit împotriva lui Dumnezeu, și-au pierdut partea frumoasă și chiar dacă au păstrat aspectul uman, imaginația omului i-a dotat cu coarne și ochi de foc, după unii chiar cu aripi, dar acestea sunt de

liliac și picioare care se termină cu copite. În sate aflăm de la țărani că pe pământ sunt mulți diavoli, cam câți îngeri. Atunci când se naște un copil Dumnezeu trimite un înger, iar Satan un drăcușor. Din cauza răutății diavolului orice este rău îi aparține: vremea rea, lucrurile rele, omul rău, femeia, baba etc. Poveștile populare îl prezintă însă ca pe un personaj puțin nătâng și în interacțiunea cu oamenii cam iese în dezavantaj (vezi *Dănilă Prepleac* de Ion Creangă). Pe pământ, pentru a-și îndeplini misiunea, se așează la intersecția de drumuri, pe cărările munților, în păduri, în case părăsite și așteaptă câte un suflet pe care să-l păcălească. Atunci nu ne miră prezența lui pe bâta ciobanului care de obicei umblă prin locurile descrise. Știm cu siguranță că sunt reprezentări ale diavolului pentru că au coarne, unul dintre ei are în mână furca specifică diavolilor, ochii sunt mari, la picioarele lor stând și așteptând ascultător câte un șarpe, autorul făcând cu siguranță trimitere la rolul malefic al acestuia, el fiind cel care a reușit să o ispitească pe Eva. Dacă unul dintre diavoli ține în mână furca cu care întoarce sufletele în iad, cel de al doilea este prezentat cu o inimă, iar în mâini ține un arc și o săgeată. Am putea interpreta personajul ca pe un fel de zeu al iubirii, pentru că în lumea satului, când apăreau iubiri interzise, se spunea „și-a băgat dracul coada”. Fără a absolutiza, constatăm că pe această bâta ciobănească avem redată o astfel de poveste spusă chiar de cel aflat în culpă, ca o încercare de a se scuza pentru că a apucat un drum greșit.

Desigur că lista obiectelor din lumea satului tradițional pe care șarpele apare într-o formă sau alta este mult mai lungă, la fel și interpretările care s-au făcut și pe care le putem face.

Bibliografie

- *** *Facerea* Cap. 2; 19 cu 20
Epopoea lui Ghilgameș, Editura Pentru Literatură, București, 1966.
- Bănățeanu, Tancred *Arta Populară din nordul Transilvaniei*, Casa Creației populare a județului Maramureș, 1969.
- Capesius, Roswith *Mobilierul țărănesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.
- Chiș, Șter Ioan „Cultura populară spirituală din zona Chioar”, Baia Mare, Muzeul Județean Maramureș, în *Marmația* 5–6, 1986.
- Chevalier, Jean; Gheerbrant Alain *Dicționar de simboluri*, vol 3, București, Editura Artemis, 1995.
- Ciocan, Janeta *Astrele și importanța lor pentru țărănul român*, în *Constelații românești tradiționale*, Baia Mare 2012.
- Ghinoiu, Ion *Comoara satelor. Calendar popular*, București, Editura Academiei Române, 2005.
- Marian, Simion Florea *Înmormântarea la români – studiu etnografic*, București, Editura Saeculum Vizual, 2009.

- Munteanu, Simona *Semne și simboluri în ornitologia populară*, Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca, Editura Mediamira, 1998.
- Pop, Gheorghe, Chiș Șter Ioan și colectivul *Graiul etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al Județului Maramureș, Centrul de Îndrumare a Creației Populare și a Mișcării Artistice de Masă.
- Ștefănescu, I.D *Arta Veche a Maramureșului*, București, Editura Meridiane, 1968.



1. Cocoș din tablă pe coama acoperișului în Țara Maramureșului



2. Farfurie creată în centrul ceramic Tăuții Măgherauș



3. Cârjă de nănaș, din satul Arduzel – Țara Codrului – 1901



4. Poartă de intrare în gospodărie pe care apare și cucul cu reprezentarea stilizată a pomului vieții și a soarelui



5. Farfurie de Valea Izei cu reprezentarea cucului



6. Farfurie cu reprezentarea cucului creată de olarul Chira Vasile, Baia Mare 2013



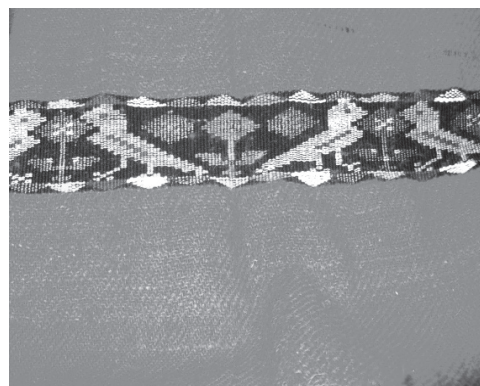
7. Ștergar de cui din Țara Chioarului, începutul secolului XX



8. Față de masă cu cucul afrontând un copac puternic stilizat



9. Farfurie din centrul ceramic Valea Izei cu „pui de păun”. A doua parte a secolului al XIX-lea



10. Zadie aparținând unui costum de mireasă din Țara Lăpușului, decorată cu păuni – prima parte a secolului al XX-lea



11. Pălărie feciorească din Țara Lăpușului, mijlocul secolului XX



12. Farfurie din centrul Baia Mare datată spre sfârșitul secolului al XVIII-lea



13. Farfurie datată la 1900, realizată în centrul ceramic Baia Mare



14. Vulturul bicefal pe ancadramentul ușii de la casa Bufta Știopanul Sighetu Marmăției



15. Scaun din satul Ciuta – Țara Codrului – sfârșitul secolului al XIX-lea



16. Șarpele și îngerul de pe stâlpii porții din Săliștea de Sus – Țara Maramureșului – 1907



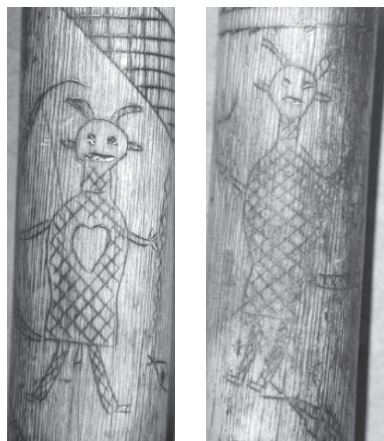
17. Masă din satul Larga-Țara Lăpușului cu reprezentarea șarpelui pe picior. – Sfârșitul secolului al XIX-lea



18. Leagăn pentru copil – Țara Chioarului – începutul secolului XX



19. Bătă ciobănească din Țara Lăpușului reprezentând o luptă cu un șarpe



20. Bătă ciobănească cu reprezentarea diavolului cu șarpele la picioare

ASPECTE ALE DRAMATIZĂRII SIMBOLICE ÎN CADRUL OBICEIURILOR DE IARNĂ. ASPECTE SPECIFICE ZONEI OLTENIA

Gabriela Boangiu

ASPECTS SYMBOLIQUES DES PROCESSIONS AVEC MASQUES PENDANT LES FÊTES D'HIVER. ASPECTS SPÉCIFIQUES DE LA RÉGION ETHNOGRAPHIQUE DOLJ

Cet article-ci présente les aspects symboliques des processions avec des masques. On rencontre les masques surtout pendant les fêtes d'hiver. Cette période, où le vieil an est changé contre un an nouveau, représente le chaos qui a précédé la genèse; car chaque nouvelle apparition reprend la création spirituelle de l'Univers. Pour un moment le monde est dénué de l'ordre et les esprits maléfiques peuvent plus facilement pénétrer l'Univers humain. L'apparition de ces esprits est symbolisé par les processions avec des masques. Les forces du mal et celles du bien se confrontent, les „visages” grotesques sont bannis ou „tués” par les jeunes qui chantent les noëls. Les jeunes entourent un personnage masqué représentant un animal – ours, chèvre, cheval – qui apporte de nouvelles énergies pour assurer la renaissance de la nature, la richesse et la fertilité de l'entière communauté humaine. On met en discussion aussi les aspects spécifiques des processions avec des masques dans la région ethnographique Dolj.

Mots clés: masqués, fêtes chrétiennes, pensée symbolique, masques animaliers, masques humains

Cuvinte cheie: mascați, sărbători creștine, gândire simbolică, măști animaliere, măști umane

Apariția măștii – vehicol precreștin între spațiul sacru și cel profan, în cadrul unor sărbători creștine, este dovada exemplară a corelației sincretice între calendarul popular păgân și cel creștin.

Întâlnită în anumite momente bine determinate, niciodată aleatorii, în viața comunităților sătești, masca se înscrie în universul elementelor care vin să confirme faptul că ființării omenești îi este constitutivă gândirea simbolică, iar

manifestările religioase au fost dintotdeauna – cel puțin din zorii speciei *homo sapiens* – „dovezile eminentei facultăți de simbolizare”¹ a omului.

Prezența măștilor în cadrul diverselor ritualuri din spațiul etnografic românesc a făcut obiectul a numeroase studii și cercetări, dintre care putem menționa: „Măștile populare” (Romulus Vulcănescu), „O mască” (H.H. Stahl), „Mitologie românească” (Mihai Coman). Marianne Mesnil s-a aplecat de asemenea asupra acestei fascinante problematice. Astfel, în volumul „Etnologul, între șarpe și balaur” abordează tema în cadrul studiului „Cârneli și măști în România”. Elena Niculiță-Voronca redă în lucrarea „Datinile și credințele poporului român” informații autentice, culese pe parcursul cercetărilor de teren, referitoare la apariția alaiurilor cu măști, alături de numeroase relatări despre mituri, legende, basme, povestiri, colinde românești, pe care le-a consemnat cu fidelitate. Despre simbolistica măștii, așa cum apare în cultura indo-europeană, dar și asiatică și chiar nord-americană, vorbește și Jean Chevalier în binecunoscutul „Dicționar de simboluri”.

Momentele esențiale-întotdeauna clar fixate de tradiția românească, în care întâlnim aceste „chipuri” adesea groțesti, înspăimântătoare – sunt conexe unor evenimente, fie unor evenimente din viața unui membru al comunității sătești (în cadrul unui ceremonial funerar), fie unor etape din viața întregii colectivități, în funcție de necesitatea reglării unor ritmuri cosmice (ciclul anotimpurilor, cel vegetațional și cel pastoral).

Orice trecere de la vechi la nou, orice astfel de transformare – atât în planul ciclicității naturii, cât mai ales în planul social – provoacă o criză, o plasare sub semnul incertitudinii. De aceea în astfel de situații întâlnim anumite reglementări simbolice, iar dramatizarea, „punerea în scenă” asigură – prin joc – întemeierea noului stadiu (fie că este vorba de noul an, de un nou ciclu vegetațional sau de o nouă condiție socială – inițierea tinerilor, căsătorie, moarte). Această artă teatrală populară devine prin excelență principalul mijloc de a ține sub control instabilitatea inherentă oricărei schimbări.

Marianne Mesnil consemna, în urma cercetărilor de teren desfășurate în 1973, în România, mai precis în Moldova, că jocurile mascaților se desfășurau atât în curtea aproape a fiecărei gospodării, cât și în centrul satului unde „avea loc un concurs de jocuri de măști, în fața unui numeros public”². Jocul cu masca de urs ocupă un loc central în rândul acestor procesiuni, structurându-se conform unui „scenariu în trei timpi”³: dans (viață), cădere (moarte), dans (înviere). Animal de excepție, prin puternica sa asemănare cu omul (poziția bipedă uneori, alimentația – este omivor, nu carnișier, inteligența etc.), ursul, poate datorită și ritmicității vieții sale (activitate – hibernare – activitate), întruchipează simbolul renașterii, al revigorării energiilor consumate și al refacerii forțelor unui nou ciclu de viață.

¹ Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999, p. 171

² Marianne Mesnil, *Etnologul, între șarpe și balaur*, București, Editura Paideia, 1997, p. 213

³ *Ibidem*, p. 213

Acest lucru devine evident dacă analizăm și alte aspecte: în primul rând poziționarea zilelor ursului în momentele de mijloc, de cumpănă ale anotimpului, când forțele acestuia au atins preaplinul, iar acum sunt în scădere/se diminuează: Stretenia – 2 februarie, Macoveiul – 1 august și cele două Sâmbete ale Ursului – una celebrată toamna, în preajma zile de 30 noiembrie, ziua Sfântului Andrei, alta primăvara, în jurul sărbătorii Sfântului Lazăr⁴. Înțelegem, așadar, de ce momentul culminant al anului, în care întâlnim jocul cu masca de urs este chiar perioada sărbătorilor de iarnă, căci atunci se schimbă vechiul an – vlăguit, bătrân, consumat, cu un an nou, ale cărui forțe trebuie să-și găsească făgașul normal. Scenariul viață – moarte – înviere este caracteristic și măștilor cornute, care constituie un alt tip special de mascați. Astfel, în funcție de diferite zone etnografice întâlnim fie capra, cerbul sau „figuri de animale fantastice, precum brezaia – un soi de capră cu cioc lung de barză sau turca, înrudită cu turon – ul sărbătorilor slave”⁵.

În această perioadă a sărbătorilor de iarnă își fac apariția și alaiurile grotești, zgomotoase, ale unor personaje mascate, numite uneori „urâți”, alteori „uncheși” sau „moși”, nume ce trimit la un arhaic cult al strămoșilor. „Moșii” apar în aceste momente neclare ale anului, când există o breșă între lumea de aici și lumea de dincolo. Însă această incursiune a sufletelor morților printre cei vii nu se realizează decât prin intermediul unor practici magico-religioase strict reglementate, pentru a nu periclita viața întregii colectivități, asigurându-se astfel armonia dintre cele două lumi. „Moșii” trebuie respectați pe tot parcursul anului prin diferite practici magico-religioase, pentru a le câștiga bunăvoința, căci ei sunt intermediarii dintre aceste două lumi, ei asigură transferul energiilor purificatoare, regeneratoare către spațiul uman, sanctificând lumea.⁶

Întâlnim aceste personaje mascate („moșii”, „uncheșii” sau „urâții”) și în cadrul jocurilor de priveghi, situații care, deși nu constituie obiectul studiului nostru în mod direct, relevă totuși câteva aspecte specifice dramatizării simbolice, mai ales în ceea ce privește rolul acesteia în gestionarea, bineînțeles simbolică, a circulației energiilor – pozitive sau negative, în spațiul uman. Astfel, Romulus Vulcănescu trasează caracteristicile generale ale ceremonialului funerar, analizând elementele de artă teatrală, specifice unui caz particular: Gogiu – un „spectacol funerar”, care până în preajma celui de-al doilea război mondial se reprezenta în sudul Moldovei.⁷ Scenariul acestui ceremonial funerar respectă aceeași structură în trei timpi (viață – moarte – înviere), întâlnită și în cazul tipului de jocuri cu măști „moarte – resurrecție”. Ritualul are de această dată scopul precis de a integra sufletul mortului în lumea de dincolo, învierea sa producându-se în „cea

⁴ Mihai Coman, *Mitologie populară românească*, vol. I, Editura Minerva, București, 1986, p. 181

⁵ Marianne Mesnil, *op. cit.*, p. 214

⁶ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, Editura Univers, 1978, p. 40–41 *apud* Marcela Bratiloveanu – Popilian, *Aspecte ale obiceiurilor de Crăciun din zona Mehedinților*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 7, 1992, p. 141

⁷ Romulus Vulcănescu, *Gogiu – un spectacol funerar*, în REF, tom 10, nr. 5–6, 1965, p. 613

lume”, iar prezența sugerată a calului psihopomp evidențiază acest fapt. Se înlătură astfel riscul ca sufletul decedatului să rătăcească în spațiul uman, precum și pericolul ca acesta să intre în slujba unor duhuri malefice care ar amenința astfel comunitatea celor vii.

H. H. Stahl, în articolul „O mască”, sublinia existența aceleiași griji a întregii comunități de a împiedica mortul să distrugă ordinea spațiului uman, grijă mediată simbolic de „masca nerejeană funeabră”, de grotească factură, „cu ochi de tinichea și late buze roșii”.⁸

Un loc aparte în bestiarul măștilor tradiționale îl ocupă calul, reprezentat simbolic prin jocul „Căiuților”, în zona etnografică a Moldovei, pus în scenă de grupul tinerilor aflați la vârsta căsătoriei care performează în fața fetelor de măritat din sat, Marianne Mesnil situând acest dans „în perioada când se încheie alianțe matrimoniale, între ciclul sărbătorilor de Anul Nou și postul Paștilor”.⁹

Observăm că simbolul calului își schimbă în acest caz „valoarea psihopompă”¹⁰ pe care o avea în cadrul anumitor ceremonii funerare. Depășind statul animalului funerar care poartă și protejează pe mort atât în timpul funerariilor, cât și după aceea, calul apare acum drept un animal solar, protector al fecundității, iar jocul „Căiuților” se înscrie unui cerc mai larg de practici magico-religioase inițiate pentru a asigura fertilitatea Noului An, atât în ceea ce privește oamenii, cât și natura.

În paralel se desfășurau, într-un registru al ironiilor moralizatoare, „Nunta românească”, „Nunta țigănească”, „Moșul și baba” – alaiuri de mascați, totdeauna bărbați (mirele, mireasa, cumnantul de mână, popa, dascălul etc.), ce caricaturizau defectele umane. Elena Niculiță – Voronca redă informații despre un obicei specific satelor din Bucovina, existent încă la începutul secolului al XX-lea, numit „malanca” și care consta din improvizațiile teatrale a două măști: moșul și baba, care, pe lângă satirizarea conflictelor dintre soți, nu uitau să penalizeze și lenea – dacă era cazul, a fetelor de măritat, mângînd cu funingine casele neîngrijite ale acestora.¹¹ Acest exemplu de artă teatrală populară ce aduce în prim-plan disfuncțiile care amenință instituția căsătoriei, se înscrie în sfera mai largă a unor ritualuri ce permit încălcarea, întotdeauna simbolică și într-un cadru bine stabilit dinainte, a unor reguli ale comunității. Se asigură astfel defularea „controlată” a unor frustrări acumulate pe parcursul vechiului an, și care ar putea deveni periculoase pentru întreaga viață socială a respectivei comunități dacă nu ar găsi o cale de manifestare inofensivă. Această dramatizare simbolică este o „supapă”/ un „debușeu” care include aproape întotdeauna elemente hilare, ludice, opuse

⁸ H. H. Stahl, *O mască*, în „Criterion” – Revista de arta, literă și filosofie, Anul I, Nr.2, 15 Octombrie 1934

⁹ Marianne Mesnil, *op. cit.*, p. 214

¹⁰ Fernand Benoit, *L'heroisation equestre*, Aix-en-Provence, 1954, p. 87 *apud* Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 621

¹¹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român*, Iași, Editura Polirom, Colecția PLURAL M, 1998, p. 92–93

agresivității pe care încearcă să o tempereze; ea contribuie de fapt la menținerea ordinii existente.

Persoanele mascate pot întrupa și spirite malefice, care invadează spațiul comunității sătești. Lor li se opun cetele de colindători, care aduc cu ei uneori o mască benefică (ursul, calul etc), a căror menire apotropaică și propițitoare este evidentă. Lupta dintre cetele de măști simbolizează lupta dintre forțele bine-lui, ale luminii și cele ale întunericului, ale răului. Colindătorii alungă sau „ucid” simbolic „chipurile” grotești, făcând să dispară nu numai măștile malefice, ci și energiile negative ale distrugerii. „Masca operează ca un fel de catharsis, ea nu ascunde, ci, dimpotrivă, dezvăluie tendințele inferioare ce trebuie izgonite”.¹²

Correspondențele dintre calendarul păgân și cel creștin oferă fundamentul credinței că lumina este întrupată în ființa Domnului Iisus Hristos, „bine determinat în mituri drept «soarele»”¹³. Nașterea sa în mijlocul iernii întărește încrederea în revigorarea unui nou ciclu cosmic. Astfel, elementele de artă teatrală specifice perioadei precreștine, tind să se estompeze treptat de-a lungul timpului sub influența noii religii, fiind compensate însă de un bogat repertoriu de creații lirice, colinde, care vestesc evenimentul hristic, nu fără a păstra însă anumite elemente păgâne în structura lor. Acest aspect caracterizează și zona etnografică a Olteniei, unde, în ciuda faptului că elementele spectaculare sunt destul de rare comparativ cu zone etnografice ca Moldova și Maramureș în care acestea sunt foarte bine reprezentate, se constată totuși anumite reminiscențe de artă teatrală populară, care confirmă fundamentul comun, precreștin al acestor obiceiuri din întreg spațiul românesc.

Printre obiceiurile de iarnă specifice acestei regiuni (plugul, plugușorul și buhaiul, „încurarea cailor”, semănatul etc.) există anumite tradiții ce păstrează aspecte specifice dramatizării simbolice, cum sunt călușul de iarnă din Satul Hunia și obiceiul numit Gogorița – astăzi dispărut, ambele aflându-se într-o strânsă legătură cu datina „păzitul fântânilor” sau „păzitul apelor”¹⁴.

„Păzitul fântânilor” sau „păzitul apelor” se desfășoară în noaptea de 6 spre 7 ianuarie, în sudul județului Dolj (Poiana Mare, Dobridor, Golenți), în satele aflate în zone intens circulate, unde exista pericolul „spurcării” apelor¹⁵, ritualul având menirea de a responsabiliza generația tânără în direcția păstrării curățeniei apei, de a face vizibilă importanța acestui element vital – apa, pentru întreaga comunitate. Astfel putem interpreta participarea flăcăilor de 16–20 de ani la acest ritual. Ei trebuie să păzească fântânile/apele pe parcursul întregii nopți, deoarece apa, simbol al vieții, este amenințată de spiritele malefice care pătrund în spațiul

¹² Jean Chevalier, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, Editura Artemis, București, 1995, p. 273

¹³ Elena Niculiță-Voronca, *op. cit.*, p. 21

¹⁴ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj*, București, Editura Sport – Turism, 1982, p. 112

¹⁵ *Ibidem*, p. 112

uman cu mult mai multă ușurință în această perioadă a anului. Bătrânii satului provoacă simbolic tinerii pentru a le trezi vigilența, aruncând tărațe de grâu sau porumb în fântâni sau mînjind cu funingine tinerii care nu au învins somnul¹⁶. Acest obicei amintește de probele inițiatice destinate cetelor de feciori în cadru unor ritualuri de trecere.

„Gogorița” – obiceiul care se desfășoară în ziua următoare „păzitului fântânilor” – antrenează aceiași feciori în organizarea unor alaiuri de mascați, elementul cosmic central fiind de această dată focul. Dincolo de aspectul de divertisment al acestei procesiuni, putem descoperi legătura directă a acestui obicei cu cel al aprinderii focurilor rituale – ca „replaci terestre ale Soarelui, menite să-l «ajute» să depășească momentul de criză” al iernii¹⁷. Tinerii – îmbrăcați în cojoace întoarse pe dos, mînjiți pe față cu funingine, mîneau prin sat un car tras de boi cu coarnezle acoperite tot de cenușă, în care așezau o sobă veche în care făceau foc¹⁸ – creează dezordine tocmai pentru a „consuma” și ultimele rămășițe ale anului vechi – simbolizate de cenușa prezentă în recuzita acestui obicei.

Călușul de iarnă din satul Hunia, județul Dolj, reunește numeroase aspecte specifice jocurilor cu măști din zone etnografice românești. „Călușerii”, aceiași tineri care au participat și la obiceiurile prezentate anterior – „păzitului apelor” și „Gogorița” – amintesc de practicile magico-religioase menite să sporească fecunditatea, rodnicia; acest obicei vestește totodată apropiata sosire a perioadei propice alianțelor matrimoniale.

Ceata – alcătuită din vătaf, gogoroi, mireasă, cumnat de mână și alți 5 sau 7 călușeri, face prezent în spațiul comunității satești simbolul calului, care, pe lângă funcția apotropaică pe care o îndeplinește, asigură și fertilitatea noului an. „Constituirea cetei se făcea fără jurământ. Vătaful era conducătorul cetei. El alegea călușerii din rândul tinerilor din sat și conducea jocul”.¹⁹ Gogoroiul era personajul mascat al acestui alai, „avea dinți din boabe de fasole, nas din ardei și fața boită cu funingine din vatră. În loc de bici purta un geac (trăistuță) cu cenușă pe care o arunca pe cei ce împiedicau drumul călușerilor”.²⁰ Această pedepsire rituală avea drept scop crearea unui „culoar” favorabil transferului unor energii purificatoare în spațiul comunității satești, prin prezența unui animal solar – calul. Orice încercare – voită sau nu, mai mult sau mai puțin conștientizată – de a opri, de a bloca acest transfer, trebuia să fie penalizată. Cum se realiza acest lucru? Prin subsumarea gestului de împotrivire sferei vechiului ciclu cosmic, epuizat, lipsit de forța de a se mai opune noului an. Simbolic, această subsumare se realiza prin improșcare, mînjire cu cenușă – urme ale „arderii”, „consumării” vechiului an.

¹⁶ *Ibidem*, p. 112

¹⁷ Georgeta Nițu, *Simbolistica soarelui și a focului în obiceiurile calendaristice din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei, Serie Nouă, nr. 17, 2003, p. 263

¹⁸ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *op. cit.*, p. 113

¹⁹ *Ibidem*, p. 114

²⁰ *Ibidem*, p. 114

Astfel forțele celui care împiedica dansul călușerilor erau diminuate, ele nu mai puteau opri așadar transferul energiilor purificatoare în spațiul uman.

Masca reprezintă un vehicol al unor energii cosmice, un mediator între spațiul sacru și cel profan, iar dramatizările simbolice în care este prezentă masca „re-prezintă” uneori adevărate cosmogonii, asigurând regenerarea timpului și a spațiului.

Bibliografie

- | | |
|--------------------------------------|---|
| Jean Chevalier,
Gheerbrant, Alain | <i>Dicționar de simboluri</i> , Editura Artemis, București, 1995. |
| Ștefan Enache,
Teodor Pleșa | <i>Zona etnografică Dolj</i> , București, Editura Sport-Turism, 1982. |
| Georgeta Nițu | <i>Simbolistica soarelui și a focului în obiceiurile calendaristice din Oltenia</i> , în <i>Arhivele Olteniei</i> , Serie Nouă, nr. 17, 2003. |
| Elena Niculiță-Voronca | <i>Datinile și credințele poporului român</i> , Iași, Editura Polirom, Colecția PLURAL M, 1998. |
| H. H. Stahl | <i>O mască</i> , în „ <i>Criterion</i> ” – Revista de arta, literă și filosofie, Anul I, Nr.2, 15 Octombrie 1934. |
| Romulus Vulcănescu | <i>Gogiu – un spectacol funerar</i> , în REF, tom 10, nr. 5–6, 1965. |
| Mihai Coman | <i>Mitologie populară românească</i> , vol. I, Editura Minerva, București, 1986. |
| Marianne Mesnil | <i>Etnologul, între șarpe și balaur</i> , București, Editura Paideia, 1997. |
| Gilbert Durand | <i>Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul</i> , București, Editura Nemira, 1999. |
| Mircea Eliade | <i>Tratat de istoria religiilor</i> , București, Editura Humanitas, 1992. |
| Marcela Bratiloveanu
Popilian | <i>Aspecte ale obiceiurilor de Crăciun din zona Mehedinților</i> , în „ <i>Arhivele Olteniei</i> ”, Serie Nouă, nr. 7, 1992. |

AUTORII

Dr. LUCIAN NICOLAE ROBU – muzeograf,
Complexul Național Muzeal – ASTRA, Sibiu
luciannicolaerobu@yahoo.ro

MARIUS FLORIN STREZA – muzeograf,
Complexul Național Muzeal – ASTRA, Sibiu
zamarflo@yahoo.co.uk

Dr. IRINEL CĂNURECI – muzeograf, Muzeul
Olteniei, Craiova
icanureci@yahoo.com

Dr. IONUȚ GABRIEL DUMITRESCU –
muzeograf, Muzeul Județean Vâlcea
Aurelian Sacerdoțeanu
ionut_gabriel1981@yahoo.com

Dr. CORNEL BOTEANU – profesor, Liceul
Tehnologic *Constantin Brâncoveanu* – Baia
de Aramă
cornel_boteanu@yahoo.com

Dr. VICTOR ALBINEL FIRESCU – muzeograf,
Muzeul Județean Gorj *Alexandru Ștefulescu*
– Tg. Jiu
albinelfirescu@gmail.com

IOAN TOȘA – muzeograf, Muzeul Etnografic
al Transilvaniei, Cluj-Napoca

Arh. MIHAELA ARSENE – Fundația PRO
PATRIMONIU, București
marsene06@yahoo.com

NICOLAE CHIPURICI – istoric, fost director
al Arhivelor Naționale ale Statului, Filiala
Mehedinți, Drobeta Turnu Severin

MARIUS MATEI – muzeograf, Muzeul
Satului Bănățean, Timișoara
mariusmatei03@yahoo.com

SUZANA ANTIĆ – muzeograf, Muzeul
Național Zaječar, Serbia
antic.suzana@yahoo.com

CARMEN NEUMANN – muzeograf, Muzeul
de Etnografie și al Regimentului de Graniță,
Caransebeș
neucarmen@gmail.com

IOANA RUXANDRA CONSTANTIN –
muzeograf, Muzeul Județean de Istorie și
Arheologie – Prahova, Ploiești
ioana_cns20@yahoo.com

SIMONA MARIA MALEAROV – muzeograf,
Complexul Național Muzeal – ASTRA, Sibiu
simonamalearov@yahoo.com

Dr. IOANA GABRIELA DUICU – cercetător,
Muzeul Național al Satului *Dimitrie Gusti*,
București
ioanaduicu@yahoo.com

CAMELIA ȘTEFAN – muzeograf, Complexul
Național Muzeal – ASTRA, Sibiu
camistefan@yahoo.com

VARVARA MAGDALENA MĂNEANU – muzeograf, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin
maneanuvarvaramagdalena@yahoo.com

ECATERINA BOSOANCĂ – muzeograf, Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin
ecaterinabosoanca@yahoo.com

MIHAELA MARIA MUREȘAN – muzeograf, Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca
mmmihaelamuresan@gmail.com

JANETA ECATERINA CIOCAN – muzeograf, Muzeul de Etnografie și Artă Populară, Baia Mare
janettaciocan@yahoo.com

GABRIELA BOANGIU – cercetător, Institutul de Cercetări Socio – Umane C.S.Nicolaescu Ploșor, Craiova
boangiu_g@yahoo.com



Consiliul Județean
Mehedinți



Muzeul Regiunii Porților de Fier

PROGRAM

Simpozionul Internațional

DROBETA



25 - 26 septembrie 2014
Drobeta Turnu Severin

Simpozionul Internațional DROBETA

25 - 26 septembrie 2014

11⁰⁰ Deschiderea simpozionului la Hotel Traian

Cuvânt de salut

Prof. Drd. Doinița Mariana Chircu, manager Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin

Oficialități locale:

Av. Aladin Georgescu, vicepreședinte Consiliu Județean Mehedinți

Av. Adriana Bădănoiu, vicepreședinte Consiliu Județean Mehedinți

Prof. Nicolae Drăghiea, prefect, Prefectura Mehedinți

Av. Constantin Gherghe, primar, Primăria Municipiului Drobeta Turnu Severin

Jr. Romulus Vilcu, viceprimar, Primăria Municipiului Dr. Tr. Severin

Prof. Marius Screciu, viceprimar, Primăria Municipiului Drobeta Turnu Severin

Prof. Mirela Pinteș Enea, inspector General, Inspectoratul Școlar Județean Mehedinți

Jr. Emilia Mihăilescu, manager Centrul Cultural "Nichita Stănescu"

Lucrări în plen

Dr. **Cornelia Chimișliu**, Muzeul Olteniei Craiova: *Expoziția temporară „Misterioasa lume a insectelor”*

Gheorghe Robescu, Muzeul de Etnografie și Artă Populară, Baia Mare *Arhitectura tradițională din Fântâna Domnească (Mehedinți) în imagini*

Suzana Antić, Muzeul Național Zajekar, Serbia – cuvânt de salut

13⁰⁰-15⁰⁰ Cazarea invitaților – Hotel Traian și Hotel Condor
Masa de prânz

15⁰⁰ –20⁰⁰ Lucrările pe secțiuni

21⁰⁰ Cina festivă la Hotel Traian

Secțiunea de Etnografie

Moderator - Dr. Lucian Robu

15⁰⁰ – 15¹⁰ **Dr. Marcela Bratiloveanu Popilian** (Institutul de Cercetări Socio – Umane C. S. Nicolaescu Ploșor, Craiova) *Aspecte ale ritologiei mărului*

15¹⁰-15²⁰ **Dr. Ioana Duicu** (Muzeul Național al Satului Dimitrie Gusti, București) *Podoaba versus bijuteria?!*

15²⁰-15³⁰ **Ioana Constantin** (Muzeul Județean Ploiești, Ploiești) *Podoabele ceremoniale bulgărești din patrimoniul Muzeului Județean de Istorie și Arheologie – Prahova (15.20 – 15.30)*

15¹⁰-15²⁰ **Mihaela Mureșan** (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca) *Simbolica argintului în obiceiurile și credințele populare românești*

15⁴⁰-15⁵⁰ **Simona Munteanu** (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca) *Costumul popular tradițional din județul Cluj*

15⁵⁰-16⁰⁰ **Janeta Ciocan** (Muzeul de Etnografie și Artă Populară, Baia Mare) *Motive antropomorfe pe piese din colecția Muzeului de Etnografie din Baia Mare*

16⁰⁰-16¹⁰ **Măneanu Varvara Magdalena** (Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin) *Colecția de textile a Muzeului Regiunii Porților de Fier 4. Cămașa femeiască (ciupagul) din subzona de sud a județului Mehedinți*

10 min pauză

Moderator – Dr. Ioana Duicu

16²⁰-16³⁰ **Dr. Cornel Bălosu** (Casa Băniei, Muzeul Olteniei, Craiova) *Tipologia jocurilor de copii: determinări spațio – temporale și simbolice*

16³⁰-16⁴⁰ **Simona Malearov** (Muzeul de Etnografie Săsească Emil Sigerus, Sibiu) *Expoziția temporară Rânduiala săsească*

16⁴⁰-16⁵⁰ **Camelia Ștefan** (Muzeul de Etnografie Săsească Emil Sigerus, Sibiu) *Ștergere decorative săsești din Colecția Emil Sigerus*

16⁵⁰-17⁰⁰ **Ioan Toșa** (Muzeul Etnografic al Transilvaniei, Cluj-Napoca) *Câteva obiceiuri juridice românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea*

17⁰⁰-17¹⁰ **Mihaela Arsene, Corina Angelescu** (Muzeul Național al Satului Dimitrie Gusti, București) *Biserica din satul Urși, Vâlcea. Restaurare – sesiunea 2013*

17¹⁰-17²⁰ **Dr. Lucian Robu** (Complexul Muzeal Național Astra, Sibiu) *Aspecte ale locuirilor sezoniere din nordul județului Mehedinți*

17²⁰-17³⁰ **Dr. Irinel Cănuț** (Casa Băniei, Muzeul Olteniei, Craiova) *Gospodăria tradițională oltenească din Câmpia Băileștilor în secolele XIX – XX*

10 min. pauză

Moderator – Ecaterina Janeta Ciocan

17³⁰-17⁴⁰ **Dr. Ionuț Dumitrescu** (Muzeul Județean Vâlcea Aurelian Sacerdoțeanu, Rm. Vâlcea) *Meșteșugul tradițional al fierăritului Modalități de ilustrare în Muzeul Satului Vâlcean*

17⁵⁰-18⁰⁰ **Oana Burcea** (Complexul Muzeal Național Astra, Sibiu)
T-Aves baxtalol! Școala de vară de cultură romanes într-un muzeu etnografic

18⁰⁰-18¹⁰ **Suzana Antić** (Muzeul Național Zaječar, Serbia)
Pomenirea de patruzeci de zile din satul Gamzigrad (Serbia de est)

18¹⁰-18²⁰ **Vasile Șișu** (Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin)
Descântececele din Mehedinți publicate în revista Răstimp

18²⁰-18³⁰ **Gabriela Boangiu** (Institutul de Cercetări Socio – Umane C. S. Nicolaescu Ploșor, Craiova)
Aspecte ale dramatizării simbolice în obiceiurile de iarnă din zona Olteniei

18³⁰-18⁴⁰ **Dr. Cornel Boteanu** (Liceul Tehnologic Constantin Brâncoveanu, Baia de Aramă)
Legătura lui Constantin Brâncoveanu cu Baia de Aramă

18⁴⁰-18⁵⁰ **Florin Streza** (Complexul Muzeal Național Astra, Sibiu)
Mori cu ciutură din județele Caraș Severin și Mehedinți. Turul mulinologic 2015 organizat de Muzeul Astra

18⁵⁰-19⁰⁰ **Dr. Victor Albinel Firescu** (Muzeul Județean Gorj Alexandru Ștefulescu, Târgu Jiu)
Titlu rezervat

19⁰⁰-19¹⁰ **Ștefan Păucean** (Complexul Muzeal Național Astra, Sibiu)
Titlu rezervat

19⁰⁰-19¹⁰ **Discuții**